

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

СІТКО АЛЛА ВАСИЛІВНА

УДК 81'255.4 (043.5)

**ВІДТВОРЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СЕМАНТИКИ
АНГЛІЙСЬКИХ ІНТЕРОГАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПЕРЕКЛАДІ**

Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник:
Гудманян Артур Грантович,
доктор філологічних наук,
професор

Київ – 2011

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ІНТЕРОГАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	11
1.1. Категорія питальності в логіко-філософському аспекті	11
1.2. Проблеми дослідження інтерогативів і їх класифікації в історичному та теоретичному аспектах	14
1.2.1. Комунікативний підхід до визначення інтерогативів...	14
1.2.2. Питальне речення в рамках теорії мовленнєвої діяльності	17
1.3. Використання результатів контрастивних досліджень у перекладознавстві	20
1.4. Проблема відтворення граматичної семантики інтерогативів засобами цільової мови.....	27
Висновки до розділу 1	34
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ І ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРОГАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	36
2.1. Принципи класифікації англійських та українських інтерогативів	36
2.2. Контрастивний аналіз структури англійських та українських інтерогативів.....	42
2.3. Семантична класифікація англійських та українських інтерогативних конструкцій	54
2.4. Комунікативно-функціональна типологія англійських та українських інтерогативних висловлювань	79
Висновки до розділу 2.....	86
РОЗДІЛ 3. ІНТЕРОГАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ	90
3.1. Відтворення структурної семантики англійських інтерогативів українською мовою	90
3.1.1. Переклад англійських загальнопитальних конструкцій.....	92
3.1.2. Передача в перекладі розділових інтерогативів	118
3.1.3. Особливості перекладу спеціальних інтерогативів українською мовою.....	125
3.1.4. Передача альтернативних інтерогативів у перекладі..	133
3.1.5. Відтворення семантики англійських інтерогативних	

конструкцій.....	138
3.2. Прагматичні проблеми перекладу інтерогативних конструкцій.....	142
3.3. Особливості відтворення етикетних форм англомовних інтерогативів.....	181
Висновки до розділу 3	198
ВИСНОВКИ	205
ДОДАТКИ	217
Додаток А. Структурні моделі питальних речень в англійській і українській мовах	218
Додаток Б. Семантична типологія питальних речень англійської та української мов	222
Додаток В. Типи мовленнєвих актів, які реалізують інтерогативні висловлювання.....	223
Додаток Д. Частотність використання типів мовленнєвих актів, які реалізують інтерогативи.....	225
Додаток Е. Способи відтворення англомовних інтерогативних конструкцій	226
Додаток Ж. Прийоми перекладу питальних структур англійської мови	228
Додаток З. Прийоми перекладу англомовних інтерогативів українською мовою.....	229
Додаток К. Відтворення інтерогативних висловлювань англійської мови з огляду на семантико-прагматичні характеристики...	233
Додаток Л. Використання прагматичних трансформацій під час перекладу питальних мовленнєвих актів.....	234
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	235

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

PP	- питальне речення
TMA	- теорія мовленнєвих актів
S	- підмет
N	- іменник
N's	- іменник у формі присвійного відмінка
N _{prop}	- іменник – власна назва
V	- дієслово
V _{aux}	- дієслово допоміжне
V _{mod}	- дієслово модальне
Pr _{pers n}	- займенник особовий у формі називного відмінка
Pr _{dem}	- займенник вказівний
Pr _{poss indep}	- займенник присвійний у незалежній формі
Pr _{neg}	- займенник заперечний
Adj	- прикметник
Adv	- прислівник
Ger	- герундій
Part II	- дієприкметник минулого часу
O	- додаток
O _{dir}	- додаток прямий
O _{indir}	- додаток непряий
Attr	- означення
intj	- вигук
prep	- прийменник
cnj	- сполучник
part	- частка
art _{ind}	- артикль неозначений
art _{def}	- артикль означений
//	- знак, що передає факультативність використання елемента в моделі
+	- знак, що поєднує елементи моделі
...	- знак, який указує на те, що модель не відображає кількості компонентів

ВСТУП

Серед багатьох складних питань, які вивчає сучасне мовознавство, важливе місце посідають проблеми перекладу, оскільки процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови одиницями іншої, а, навпаки, це складний процес, який містить цілу низку операцій, знання яких перекладачем є запорукою адекватного перекладу.

Однією з центральних у сучасній лінгвістиці є проблема питальності. Важливість вивчення інтерогативних конструкцій визначається не тільки тією ключовою позицією, яке займає питання в процесі комунікації, але й зв'язком проблеми питальності з багатьма іншими проблемами мовознавства. Попри безсумнівну важливість маловивченими залишаються на сьогодні зокрема граматичні та прагматичні аспекти перекладу питального речення (далі – ПР). Їхня семантика та функціональне спрямування в процесі перекладу вивчені недостатньо, що й зумовило вибір теми даного дослідження.

Інтерогативні конструкції досі не були об'єктом ґрунтовних контрастивних і перекладознавчих досліджень на матеріалі англійської та української мов, хоч окремо у кожній із цих мов вивчалися. В англістиці це насамперед праці таких дослідників, як Т. Вакуленко, С. Гедз, Т. Єгорова, І. Королькова, О. Малюга, Г. Невзорова, С. Невзорова, О. Почепцов, Л. Рочикашвілі, Л. Чайка, І. Шевченко [71; 109; 173; 204; 222; 255; 276; 352; 380]. У лінгвістиці англomовного світу окремі аспекти питальних речень розглядалися в роботах Дж. Серля, К. Баха, Р. Харниша, Дж. Остіна, Н. Хомського, У. Чейфа, Ч. Фрейза, Дж. Лайонза, О. Єсперсена [286; 403; 232; 350; 358; 424; 192; 112].

Як відомо, комунікативно-прагматична еквівалентність є однією з найголовніших вимог, що висуваються до перекладу [162], адже вона передбачає відтворення комунікативного ефекту вихідного тексту і тому зумовлює виокремлення саме того його аспекту, який є основним в умовах цього комунікативного акту. Серед трьох лінгвістичних параметрів англійського речення – структурного, семантичного і прагматичного – прагматичний параметр є найменш дослідженим, хоча прагматика перекладу відіграє велику роль у комунікативному акті “джерело – перекладач – реципієнт” [15].

Актуальність обраної теми зумовлена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень до багатоаспектного аналізу перекладу художнього

тексту, недостатнім вивченням особливостей українського перекладу питальних конструкцій англomовної художньої літератури, а також сучасними вимогами до перекладу, коли йдеться не лише про передачу змісту оригіналу, але й про оптимальне відтворення прагматичних характеристик тексту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації вписується в коло питань, які вивчаються згідно з держбюджетною науковою темою «Типологічні, перекладацькі та методологічні аспекти функціонування лексичних одиниць галузевого тексту», що розробляється кафедрою англійської філології і перекладу Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, номер державної реєстрації 0107V003114.

Мета роботи полягає у виявленні й аналізі способів та прийомів відтворення структурно-семантичних особливостей англomовних інтерогативів, а також у дослідженні прагматичних значень питальних речень та проблем їхнього перекладу.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- виділити пріоритетну проблематику в дослідженні інтерогативів як комунікативно-функціонального типу;
- визначити статус питального речення з погляду контрастивного та перекладознавчого аналізу;
- схарактеризувати способи, прийоми та контекстуальні можливості відтворення структурної семантики інтерогативних конструкцій англійської мови в перекладах українською;
- дослідити трансформації, які простежуються при відтворенні питальних речень, їхній вплив на адекватність перекладу;
- встановити специфіку, способи реалізації вторинних функцій інтерогативних висловлювань та проаналізувати особливості їх відтворення;
- виокремити засоби, які слугують відтворенню етикетних форм англomовних інтерогативів.

Об'єктом дослідження є англomовні інтерогативні конструкції та їхні перекладні українські відповідники.

Предметом дослідження є особливості стратегії перекладачів у віднайденні способів та прийомів відтворення цих структур в українських перекладах англomовної художньої літератури для дітей з огляду на їхні прагмалінгвістичні характеристики.

Джерельна база дисертаційної роботи – понад 7546 питальних речень, дібраних методом суцільної вибірки з 11225 сторінок прозових текстів дитячої літератури англомовних письменників і їхні українські переклади та з 3768 сторінок оригінальних українськомовних прозових текстів для дітей.

Дослідження особливостей відтворення англомовних питальних речень українською мовою ґрунтується на аналізі українських перекладів творів Д.М. Баррі, Л.Ф. Баума, Г. Бічер Стоу, Р. Дала, Д. Дефо, Ч. Дікенса, Л. Керолла, Д.Р. Кіплінга, А. Конан Дойля, Д.Ф. Купера, К.С. Льюїса, Марка Твена, А. Мілна, О'Генрі, Дж.К. Ролінг, Дж.Д. Селінджера, Е. Сетон–Томсона, В. Скотта, Р.Л. Стівенсона, Дж.Р.Р. Толкієна, П.Л. Треверс, О. Уайльда, що їх виконали І. Корунець, Є. Горева, О. Фешовець, А. Неміров, Ю. Корецький, Ю. Лісняк, Г. Лозинська, О. Логвиненко, В. Морозов, Р. Дерев'янченко, Ю. Іванов, М. Дмитренко, М. Тупайло, Л. Солонько, І. Ільїн, О. Кальніченко, І. Мельницька, В. Панченко, М. Рябова, В. Наріжна, О. Манько, Є. Крижевич, І. Муращик, О. Терех, С. Клименко, М. Іванов, Т. Безмат'єва, В. Корнієнко, М. Пінчевський, Г. Пінчевська-Чекаль, В. Митрофанов, Н. Трохим. Взято до уваги чинник множинності перекладів: часто розглядалося кілька варіантів перекладу окремого оригіналу.

Мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження зумовили застосування *комплексної методики дослідження*. Основними методами аналізу граматичних форм та конструкцій у текстах оригіналу та перекладу є метод суцільної вибірки (для створення корпусу фактичного матеріалу); трансформаційний (для дослідження всіх можливих трансформацій під час перекладу англійських інтерогативних конструкцій); зіставний метод (для зіставлення структур обох порівнюваних мов та встановлення спільних та відмінних ознак у системі одиниць англійської та української мов); структурно-семантичний метод (для виявлення особливостей будови та семантики мовного явища). Крім того, застосовується описовий метод для виявлення перекладацьких труднощів і способів подолання їх у мові перекладу. Щоб підтвердити об'єктивність одержаних результатів, у дисертації використано елементи методу кількісних підрахунків.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що, незважаючи на відносно тривалий культурно-історичний та перекладацький контакти, у яких перебувають англійська та українська мови, у цій розвідці вперше зроблено спробу розв'язати проблему відтворення семантики питальних речень під час перекладу на основі контрастивного аналізу структури,

семантики і прагматики цих речень англійської та української мов, а також уперше виокремлено основні способи та прийоми відтворення інтерогативних конструкцій у перекладі дитячої художньої літератури.

Питальні речення здатні викликати оцінне ставлення в адресата мовлення до об'єктів дійсності. Прагматичні проблеми перекладу виникають у зв'язку з неправильним розумінням перекладачем намірів автора викликати в реципієнта певну реакцію. Дисертаційне дослідження має не лише теоретичний, але й практичний інтерес для вивчення граматики англійської й української мов, теорії і практики перекладу, адже переклад питальних речень у прагматичному аспекті тісно пов'язаний з їхньою граматичною будовою, яка передає додаткові прагматичні значення, не виражені іншими мовними засобами.

Оскільки питальні речення з погляду перекладознавства ще не були предметом окремого дослідження, висновки дисертації матимуть певне значення для лінгвістичної теорії перекладу, зокрема для розв'язання завдань збереження своєрідності ідіостилю письменника в перекладі, відтворення комунікативного навантаження першотвору, впливу «чинника перекладача» на передачу особливостей оригіналу.

Практичне значення дисертаційного дослідження визначається тим, що його основні положення і висновки можна використовувати на лекціях, семінарах і практичних заняттях з теорії і практики перекладу, контрастивної лінгвістики, а також у курсах теоретичної і практичної граматики англійської мови, інтерпретації художнього тексту. Результати роботи можуть згодитися під час створення навчальних посібників, написання курсових і дипломних робіт, а також знадобляться перекладачам-практикам. Спостереження над мовним матеріалом та висновки дослідження дозволять зробити низку практичних рекомендацій з методики перекладу питальних речень художніх текстів.

Особистий внесок автора полягає в тому, що в дисертації вирішено питання аналізу граматичних та прагматичних особливостей перекладу інтерогативних конструкцій англійської мови, схарактеризовано основні способи та прийоми відтворення речень цього типу в перекладі художньої літератури, наведено відповідні кількісні дані, що дозволяє розглянути структурно-семантичні та прагматичні особливості цих конструкцій під новим кутом зору.

Апробація результатів роботи. Основні результати дисертаційної роботи оприлюднено на V Міжнародній науково-практичній конференції «Авіа-2003» (Київ, 23-25 квітня 2003 р.), науково-практичному семінарі «Теоретичні та практичні питання сучасної прикладної лінгвістики» (Луцьк, 22-23 жовтня 2004 р.), V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця» (Київ, 23-24 березня 2005 р.), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця» (Київ, 29-31 березня 2006 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та навчання перекладу в мовному ВНЗ» (Київ, 8-9 листопада 2007 р.), I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі євроінтеграції» (Київ, 3 квітня 2008 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Мовно-культурна комунікація в сучасному соціумі» (Київ, 22 жовтня 2008 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі євроінтеграції» (Київ, 3 квітня 2009 р.), науково-практичній конференції «Українська наукова термінологія. Проблеми перекладу» (Київ, 11 грудня 2009 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі євроінтеграції» (Київ, 2-3 квітня 2010 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи відображено в тринадцяти наукових публікаціях – семи статтях у провідних фахових виданнях України, одному навчальному посібнику у співавторстві та шести тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. Одна стаття написана у співавторстві зі старшим викладачем кафедри англійської філології і перекладу О.М. Журавльовою. У цій статті особистим внеском здобувача є детальний аналіз відтворення англійських риторичних питань у перекладах українською мовою (О.М. Журавльовій належить ідея про комунікативне навантаження окремих складових мовленнєвого акту та його аналіз).

Структура дисертації. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та 9 додатків. Повний обсяг дисертації становить 278 сторінок, з них 216 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 587 позицій, з них 469 – наукові праці, 36 – джерела матеріалу дослідження і 22 – довідкова література.

У *списку умовних позначень* наведено скорочення частин мови, членів речення та схем інтерогативів.

У *вступі* обґрунтовано вибір теми дисертації, з'ясовано стан вивчення проблеми, визначено її актуальність, сформовано мету й основні завдання роботи, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, його наукову новизну, схарактеризовано джерельну базу роботи, висвітлено зв'язок теми дисертації з науковими програмами і планами, указано на теоретичне значення і практичну цінність дослідження, окреслено особистий внесок автора в розв'язання проблеми відтворення комунікативної семантики англомовних інтерогативних конструкцій українською мовою, подано відомості про апробацію результатів, структуру й обсяг дисертації.

Перший розділ присвячено аналізу відповідної наукової літератури, що слугувала основою для написання дисертаційної роботи. У ньому з'ясовано статус питальних речень (ПР), проаналізовано різні підходи до їх ідентифікації, висвітлено історію досліджень ПР, зокрема визначено їхню специфіку як об'єкта перекладознавчих досліджень.

У *другому розділі* подано принципи класифікації ПР, проведено зіставний аналіз структури, семантики і прагматики інтерогативів англійської та української мов з погляду особливостей їхнього функціонування в прозовому мовленні.

У *третьому розділі* проаналізовано прийоми та способи перекладу інтерогативів з огляду на їх структуру й семантику, висвітлено комунікативні особливості відтворення речень досліджуваного типу.

У *висновках* підсумовано результати дослідження, подано деякі практичні рекомендації щодо використання способів і прийомів відтворення інтерогативних конструкцій, узагальнено основні теоретичні та практичні результати роботи, окреслено перспективи подальшого вивчення проблем, розглянутих у дисертаційній праці.

У *додатках* наведено структурні моделі ПР в англійській і українській мовах, семантичну типологію ПР англійської та української мов, частотність використання типів мовленнєвих актів, які реалізують інтерогативи, способи та прийоми перекладу англомовних ПР.

Список використаних джерел містить проаналізовані наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, джерела матеріалу дослідження та довідкову літературу.

РОЗДІЛ 1

ІНТЕРОГАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мова є універсальним засобом передачі інформації про природу та про всі сторони життя людини й людського суспільства. Безпосереднє сприйняття та відтворення світу реалізується не тільки за допомогою повідомлення (ствердження чи заперечення) конкретної інформації, а й за допомогою питальності та спонукальності, оскільки “ці категорії – такі ж форми уявлення про світ, як і всі інші мовленнєві акти” [257, с. 110]. Конкретні граматичні й лексичні аспекти мовних одиниць розглядаються в плані розмежування їх змісту на категорії об’єктивні та суб’єктивні. Філософським підґрунтям, на якому побудовано твердження про ці два боки мовного змісту, є те, що людина (суб’єкт мовлення), крім інформації про навколишній світ (предмети, явища), дає інформацію про саму себе.

1.1. Категорія питальності в логіко-філософському аспекті

Лінгвістичне осмислення категорії питальності, яка має також логіко-філософський та психологічний аспекти, передбачає вивчення всього реманенту мовних засобів, що слугують для вираження інтерогативності. Нині назріла необхідність дослідження питальності в руслі комунікативно-прагматичного та перекладознавчого підходів.

Питальні речення в англійській мові привертали до себе увагу багатьох учених та були предметом опису не лише в теоретичних граматиках, але й у цілій низці спеціальних досліджень, проведених протягом останніх десятиріч [24; 33; 42; 61; 72; 93; 226; 414; 416]. Надзвичайна зацікавленість інтерогативними конструкціями пояснюється їх важливістю як для загальної проблематики англійського синтаксису й загальної теорії речення, так і для теорії й практики перекладу. Попри наявність досить великої кількості робіт, далеко не всі проблеми, пов’язані з ПР, були розв’язані. Задля уникнення тавтології терміни інтерогативні конструкції, інтерогативи, інтерогативні висловлювання, питальні речення уживаються в дослідженні як синонімічні.

Формулювання запитання часто є більш складним процесом, ніж відповідь на нього, оскільки в запитанні формулюється нерозв’язана проблема, яка відкриває горизонт для подальшого пізнання й нового знання.

Х.-Г. Гадамер писав: „Хто хоче мислити, повинен запитувати... Зрозуміти запитання – значить поставити його. Зрозуміти думку – значить зрозуміти її як відповідь на певне питання” [64, с. 441].

Вивчення ПР, його семантичних властивостей, особливостей функціонування, має давню традицію, яка своїми початками сягає минулих століть. Ще відомий представник софістів Протагор, якого вважають одним з основоположників науки про мову, першим поділив мовлення на чотири типи – прохання, запитання, відповідь, наказ – і назвав їх мовленнєвими розгалуженнями [54, с. 32]. Відоме також велике мистецтво Сократа, який завдяки точно поставленим запитанням перемагав у суперечках. “Пізнай самого себе” – такою є вихідна теза сократівського вчення. Філософ був переконаний, що “цінність пізнання полягає у пізнавальних зусиллях, у здатності ставити все нові і нові питання” [28, с. 60].

Логічну основу питальності вважають єдиною для всіх мов [313, с. 330]. Так, Арістотель у трактаті “Про софістичні спростування” вказав на важливість та значущість питання під час проведення суперечок та дискусій [8, с. 539]. Усяке мовлення за Арістотелем, щось позначає, але не всяке стверджує. Питання чи мольба – це мовлення, але в них нічого не стверджується і не заперчується, тому ці категорії не виражають ні істини, ні хиби [там само, с. 575]. Натомість А. Вежбицька стверджує, що питальні висловлювання мають свою власну функцію, що відрізняється від директивної, а саме – задоволення потреби мовця в отриманні конкретної інформації [51, с. 261]. Отже, логіки та граматисти з’ясували, що в реченнях розповідного типу міститься судження, а в інших – спонукальних чи питальних – вже немає ніяких суджень.

Ні в кого не виникає сумніву в тому, що розповідне речення містить судження. Труднощі виникають відразу ж, коли під цим кутом зору розглядати питальні структури. Наявність питальних і спонукальних речень використовувалась як готове заперечення проти будь-якого зближення судження і речення, бо ці типи речень за своїм характером ніяк не могли бути підведені під форму судження. Так, П. Попов зазначає, що “в якомусь сенсі ПР прилягає до судження – їх об’єднує те, що вони обидва, по-перше, виражають повідомлення і оформляються в реченні, по-друге, мають предметний характер, по-третє, співвідносні з реальною дійсністю, тільки судження стверджує або заперчує якість явище чи факт дійсності, а питання лише запитує про них” [247, с. 19].

Треба наголосити, що проблематика питальності актуалізується наприкінці ХХ століття. Можна говорити про народження нової галузі логічної науки – *інтерогативної*, чи *еротетичної* логіки. Показово, що І. Сєдова називає еротетичною семантико-синтаксичну основу, “яка дозволяє реченню бути призначеним для запиту інформації” [288, с. 14]. Будь-яке зрушення цієї основи, будь-яке її пригнічення призводить до порушення функціонування ПР, що спричиняє прояв іншої іллокуції в ПР. Лінгвістичний напрям в інтерогативній логіці пов’язує з специфічним характером тлумачення значення питання. Під значенням питання розуміють сукупність відповідей, які допускаються цим запитанням [20, с. 113].

Семантичне трактування питань подано в працях Л. Оквіста та Я. Хінтікки [349]. Такий аспект аналізу дає змогу семантично “розкласти” поняття “питання” на 1) прохання повідомити інформацію; 2) той епістемічний (інформаційний) стан, якого бажає досягнути мовець [236, с. 96]. Дещо інше тлумачення категорії питання подано у “Філософському словнику”: “У кожному питанні є два елементи – те, що відомо (асерторична сторона), і те, що вимагає з’ясування (проблематичний бік). Асерторичний бік характеризує предмет питання, акцентує на тому, існування чого припускається питанням і ознаки чого поки що невідомі, а також окреслює клас можливих значень невідомого, недостатність чи неповноту певної вихідної інформації та гносеологічну потребу мовця у її розширенні” [581, с. 489].

У комунікативному акті “запитання має бути таким, щоб не була скованою свобода і самостійність відповіді, щоб особистий погляд адресанта був достатньо прихований за нейтральною формою питання” [89, с. 127]. Отже, *прагматична сутність запитання* передбачає свободу вибору щодо співрозмовника (адресата) [461, с. 20].

Відтак, неоднозначність тлумачення логічної природи запитання зумовила існування в логічних та філософських дослідженнях суперечливих думок та тверджень. При цьому виявилися фундаментальні зв’язки прагматичних, мовних, соціокультурних та етнопсихологічних компонентів, що спричинило нове порушення питання про процесуальну, еволюційну природу вербальної комунікації. Вона розуміється як система, яка розвивається, функціонує в часі, просторі та суспільстві, з урахуванням взаємодії чинників мовного та позамовного ряду. Засади такого підходу містяться в працях М.М. Бахтіна, О.О. Потебні, В.М. Солнцева [18; 250; 314] та інших.

1.2. Проблеми дослідження інтерогативів і їх класифікації в історичному та теоретичному аспектах

Історія лінгвістичних учень особливо багата різноманітними синтаксичними концепціями та спостереженнями [185, с. 168]. Останніми десятиріччями в мовознавстві спостерігається перенесення акцентів у дослідницьких інтересах з “вивчення мови як внутрішньої системи, у якій усе взаємопов’язане” [352, с. 1] на вивчення мови-мовлення як діяльності (Л.В. Щерба та ін. – теорія мовленнєвої діяльності [390]) або як дії (Дж. Остін, Дж. Серль, Г. Грайс – теорія мовленнєвих аспектів у рамках лінгвістичної теорії Л. Вінгенштейна [232; 461; 85]). У зв’язку з такою переакцентуацією об’єктно-предметної області сучасних лінгвістичних досліджень з’являється можливість інакше поглянути на формально-синтаксичну класифікацію інтерогативних висловлювань.

1.2.1. Комунікативний підхід до визначення інтерогативів

Сучасні лінгвістичні дослідження характеризуються тенденцією до синтезу різних підходів, яка є досить плідною. Проявом цієї тенденції слід вважати поєднання в низці робіт прийомів семантичного, синтаксичного й перекладознавчого аналізу з прийомами прагмалінгвістики. Концептуальною базою лінгвістичної прагматики як антропоцентричного підходу можна вважати теорію мовленнєвих актів (ТМА), зародження і розвиток якої пов’язані з іменами Дж. Остіна, Дж. Серля, П. Стросона [402; 461].

Водночас вивчення мовних одиниць у такому ракурсі більшою мірою пов’язане „з дослідженням функцій впливу мовних одиниць на адресата мови” [315, с. 66], адже комунікативна функція мови, тобто функція спілкування, безпосередньо показана в мінімальній одиниці спілкування – мовленнєвому акті, який розуміється як спосіб здійснення цілеспрямованих дій за допомогою мовних засобів у процесі мовотворення. Мовленнєвий акт полягає у вимовленні висловлювання з певною метою в ситуації безпосереднього спілкування зі слухачем. „З огляду на загальну багатоаспектність мови, мовленнєва комунікація наділена багатьма аспектами, у яких відбиваються досить різні боки когнітивно-духовного життя людини” [2, с. 10].

Характерною рисою мовних одиниць у процесі мовленнєвого спілкування є їхня поліфункціональність, що проявляється в розбіжності між планом передачі та планом змісту мовної одиниці [276, с.1]. Незважаючи на те, що

загалом способи вираження номінативних і комунікативних значень у мові досить різноманітні й залежать від чинників мовного та немовного характеру, видається можливим виділення трьох основних форм вираження цих значень: прямої, непрямої й імпліцитної.

Більшість речень як комунікативних одиниць мови передусім характеризуються тим, що містять повідомлення, котре висловлюється мовцем з певною метою. Конкретні цілі комунікації досить різноманітні, однак вони зводяться до трьох найбільш загальних – повідомлення, питання, спонування, відповідно до яких, зазвичай, виділяють розповідні, питальні та спонукальні речення [312, с. 67].

Крім розповідних, питальних та спонукальних, деякі автори як самостійний тип виділяють окличні речення (Poutsma [453, с. 379], Kruisinga [439, с. 520]). Окличність, однак, правомірно розглядати не як домінуючу ознаку речень окремого комунікативного типу, а як факультативну ознаку, що може бути властива кожному з трьох названих комунікативних типів речень – розповідному (констативу), спонукальному (імперативу) та питальному (інтерогативу), котрі, внаслідок цього, можуть бути у двох варіантах – окличному (інтенсивному) та неокличному (неінтенсивному) [31, с. 111]. Дискусійним також є питання про виділення оптативних речень, тобто речень, що виражають побажання [23, с. 12].

Звертаючи увагу на той факт, що спонукальні речення за цілою низкою ознак протиставлені як питальним, так і розповідним реченням, Л.С. Бархударов пропонує протиставити спонукальні речення всім іншим, а лише потім серед неспонукальних речень провести розподіл на речення розповідні та питальні [15, с. 172]. Слід зазначити, що такий підхід до класифікації типів речень є формальним та не враховує змістового аспекту речення.

І.П. Распопов відносить до однієї групи з оптативними та спонукальними реченнями розповідні, оскільки усі три типи речення мають значення повідомлення, на підставі чого вони протиставляються питальним реченням, значення яких полягає в пошуку „необхідної інформації” [267, с. 3]. Однак віднесення до однієї групи констативів, імперативів та оптативів лише на засадах наявності в них значення повідомлення видається не зовсім вдалим, оскільки всяке речення характеризується тим, що має певну інформативність.

Намагання лінгвістів звести класифікацію комунікативних типів речення до дихотомічної системи не мало однозначного вирішення. Констативи, інтерогативи, імперативи й оптативи мають низку специфічних ознак

(структурних та семантичних), і тому зведення цих комунікативних типів до дихотомії навряд чи можна вважати доцільним.

Відмінні ознаки комунікативних типів визначаються відмінностями актуального членування речення, зокрема різним характером їх рематичних компонентів, що виражають логічний предикат висловлювання. Так, рема ПР виражає запит інформації, тобто в плані змісту є відкритою: вона програмує відповідну рему. Підтримуючи думку Л.П. Чахоян [352] і визначаючи розповідне, питальне та спонукальне речення як кардинальні комунікативні типи мовних актів, М.Я. Блох виділяє поряд з ними проміжні комунікативні типи, котрі мають змішані комунікативно-усталені властивості та зводяться до таких типів: розповідно-питальні; питально-розповідні; розповідно-спонукальні; спонукально-розповідні; питально-спонукальні; спонукально-питальні речення [31, с. 109].

Такий підхід до проблеми виявляє рухливість меж між констативом, інтерогативом та імперативом та, можливо, певною мірою, допомагає зрозуміти випадки, коли речення, актуалізуючись у мові, втрачають своє пряме комунікативне призначення і вживаються в невластивих їм функціях. Позитивним моментом класифікацій комунікативних типів мовних актів, наведених Л.П. Чахоян та М.Я. Блохом, є їхній деталізуючий характер, що дозволяє подати систему наявних у мові комунікативно-семантичних типів речення та визначити їхню комунікативну значущість.

Найбільш прийнятною, на наш погляд, є чотиричленна класифікація, згідно з якою виділяються розповідне, питальне, спонукальне та оптативне речення. Однак, дотримуючись цієї класифікації, неможливо не погодитися з тим, що комунікативні типи речень протиставлені один одному за різними ознаками. Крім цього не можна не визнати, що “чотиричленна класифікація є, по суті, структурно-, а не функціонально-орієнтованою, хоча й співвідноситься з відмінностями комунікативно-функціонального типу. Тому й не дивно, що деякі з названих комунікативних типів речень можуть виражати зміст, який не відповідає їхньому комунікативному статусу” [46, с. 21].

Відтак, правомірно говорити про рухливість меж між розповідними, питальними, спонукальними та оптативними реченнями або про відсутність жорсткого співвідношення між виділеними комунікативними типами та їх функціями. Натомість, якщо говорити про питальне речення, як окремий комунікативний тип, зазначимо, що спроба формалізованого опису інтерогативних висловлювань [444, с. 106; 418, с. 89; 416; 424; 192] приречена

на невдачу через неврахування так званого прагматичного значення або значення висловлювання безпосередньо в комунікативному акті, що залежить від мовленнєвих тактик мовця та від його комунікативних цілей. Саме таке окреслення проблеми інтерогативів міститься в дослідженнях з теорії мовленнєвих актів та теорії мовленнєвої діяльності.

1.2.2. Питальне речення в рамках теорії мовленнєвої діяльності

Теорія мовленнєвих актів звернулася до вивчення мовленнєвої комунікації в широкому немовленнєвому контексті, оскільки прагнула створити деяку інтерпретативну систему понять для пояснення контекстуальних смислів мовленнєвих висловлювань (передусім для інтерпретації деяких повторюваних, певною мірою константних у більшості комунікативних актів мовленнєвих дій) [353, с. 25].

Друга половина 20 сторіччя стала свідком розквіту цілої низки комунікативно орієнтованих напрямків аналізу, серед яких прагмалінгвістика – один з найбільш актуальних, що стосується, в основному, сучасного стану мовленнєвої комунікації (В.З. Дем'янков, Г.Г. Почепцов, О.Г. Почепцов, І.П. Сусов, О. Малюга, Т. Шліхар, J. Austin, P. Grice, G. Leech, J. Searle та інші. [95; 252; 256; 323; 204; 387; 402; 85; 441; 461]), а також контрастивних міжкультурних досліджень (J. House, T.A. van Dijk інші [420]).

Прагмалінгвістичні властивості речення вивчає прагматичний синтаксис, який реалізує „функціонально орієнтований підхід до вивчення речень, при якому лінгвіста насамперед цікавлять комунікативно-функціональне призначення та використання речень у мовленнєвих актах спілкування” [252, с. 269]. Однією з найбільш актуальних проблем прагмалінгвістики є “вивчення прагматичного аспекту мовленнєвої комунікації, дослідження мови з погляду її використання для впливу на співрозмовника” [70, с. 2].

До завдань прагматичного синтаксису як їх головна складова входить вивчення речень (в тому числі й питальних) в аспекті їх актомовних властивостей, а також співвідношення прагматичних і структурно-семантичних особливостей речення. Крім того, завданнями прагматичного синтаксису є встановлення інструменту мовленнєвих актів, їхніх обопільних системних відношень у прагматиці та синтагматиці. Об'єктом прагматичного синтаксису також є прагматично зумовлені явища в самому реченні.

Разом з тим, закономірно, що прагматичні властивості речення слід вивчати через призму мовленнєвого акту, а мовленнєвий акт – значною мірою крізь призму речення. У мовленні індивідів мовленнєвий акт завичай виступає у вигляді іллокутивної дії, розрахованої відповідно до комунікативної інтенції суб'єкта мовлення на певний перлокутивний ефект (мовленнєва або немовленнєва дія адресата) [253, с. 25].

Вивчаючи питання прагмалінгвістики, учені докладають багато зусиль, щоб провести чітку межу між семантикою та прагматикою, однак несуперечливого засобу визначення їхніх меж досі не існує. З погляду прагматики, переклад художнього твору має здійснюватись на рівні інтенцій мовців та глибинного змісту іллокутивних актів, які “складають репліки і семантика яких нерідко розходиться з їхнім прагматичним змістом” [387, с. 8].

ТМА пропонує свою оригінальну модель комунікативної ситуації. Поряд з такими чинниками, як мовець, слухач, висловлювання, обставини, модель мовленнєвого акту в ТМА містить у собі мету та результат мовленнєвого акту. Однак говорити про всебічність охоплення ТМА різних аспектів мовного спілкування не зовсім слушно, тому що підхід до аналізу комунікативної ситуації є, передусім, підходом лінгвістичним, спрямованим на виділення компонентів ситуації спілкування, релевантних для описаних мовних добутоків [46, с. 42]. Ця теорія, проте, забезпечує поняттєвий апарат для опису висловлювань у контекстах їх актомовної реалізації.

Перша класифікація мовленнєвих актів, як відомо, належить філософу Оксфордської школи Дж. Остіну [402], який є основоположником теорії мовленнєвих актів. В основу класифікації Дж. Остіна, що складається з 5 груп, покладено список англійських перформативних дієслів, які експлікують іллокутивні сили висловлювань. Ця класифікація неодноразово справедливо критикувалася. Так, зокрема, Дж. Серль вказав на неправомірність змішування іллокутивних актів, які є реальністю мовного спілкування і не залежать від конкретної мови, та іллокутивних дієслів, які є специфічним відтворенням цієї реальності в системі лексики конкретної мови [461, с. 180].

Слідом за класифікацією Дж. Остіна спроби створення нових типологій були зроблені Дж. Серлем, К. Бахом і Р. Харнишем, Б. Фрейзом [461; 403; 424] та іншими. У вітчизняному мовознавстві питання таксономії прагматичних типів висловлювань розроблялися в працях Г.Г. Почепцова, О.Г. Почепцова, Т.О. Вакуленко, С.Ф. Гедз, Н.В. Гончарової, А.М. Приходько, Л.В. Чайки, І.С. Шевченко [252; 253; 45; 70; 78; 259; 352; 379]. Класифікації мовленнєвих

актів, розроблені названими авторами, не заперечують одна одну, а швидше доповнюють та модифікують одна одну.

Одні автори розглядають питальні речення як різновид класу директивів (Дж. Серль, К. Бах та Р. Харниш [286; 403]), інші (погляд яких підтримуємо й ми) виділяють питальні висловлювання в окремий прагматичний тип, називаючи його квеситивом, питальним, еротетичним мовленнєвим актом (О. Почепцов, Л. Чахоян, Н. Гончарова, Т. Сєдова [255; 356; 78; 288]).

Загальними релевантними ознаками квеситиву є: питальна іллокутивна сила, що позначається формально-синтаксичними показниками; когнітивна інтенційність, яка спрямована на отримання мовцем від адресата квеситиву певної інформації; еквіакціональність, тобто здатність квеситиву виступати перформативним мовленнєвим актом з імплікованою головною частиною типу “I ask...”; відсутність автономіативності, тобто здатності до самоназивання свого мовленнєвого акту, пор.: “Спонукальні та питальні висловлювання відрізняються від розповідних експліцитно-перформативних висловлювань відсутністю автоінформативності, що є причиною неоднозначного прочитання іллокутивної сили” [244, с. 10]; верифікованість, тобто можливість застосування до квеситивів логіко-семантичного критерію “істинність/хибність”; фіксованість формально-синтаксичної структури квеситиву як інтерогативного висловлювання.

З другого боку, ПР можуть брати участь в оформленні прохань, емоційно-забарвлених стверджень, перепитів та інших мовленнєвих актів:

1.1. *“Hallo, Pooh,” he said “How’s things?” “Terrible and Sad,” said Pooh, “because Eeyore, who is a friend of mine, has lost his tail. And he’s Moping about it. So could you very kindly tell me how to find it for him?” [548, p. 70]. – Здоров, Пуше! – сказала вона. – Які новини? – Жахливі й сумні, – сказав Пух, – бо Іа-Іа, мій давній друг, загубив хвіст і дуже побивається за ним. Скажи, будь ласка, ну як мені його знайти? [503, с. 34];*

1.2. *“Oh, wouldn’t it be wonderful if I found the third Golden Ticket inside it?” Charlie said [543, p. 52]. – Ох, як було б чудово, якби я знайшов там третій Золотий квиток! – розмірсяв Чарлі [479, с. 42];*

1.3. *“O father! ” Wendy exclaimed. “What do you mean by “O father”?” ” Mr. Darling demanded [529, p. 20]. – Ой тату! – вигукнула Венді. – Що “тату”? – запитав містер Дарлінг [472, с. 27].*

Що ж до інтерогативів, то вони здатні не тільки задовольняти пізнавальні інтенції мовця, але й передавати увесь спектр інтенційних

прагнень суб'єкта мовлення від констатацій та побажання до спонукання і навіть наказу – доводять О. Старикова, Л. Чайка та С. Гедз [463; 353; 71]. Первинна функція ПР – функція запиту інформації. Але інтерогативні висловлювання є синтаксичними одиницями, певним комунікативно-функціональним типом, що здатний до експансії прагматичних смислів інших типів модально-інтенційних висловлювань.

Відтак, уважаємо питальні речення структурно-граматичним тип, який відрізняється від інших синтаксичних одиниць як за структурою, семантикою, так і за комунікативним призначенням. Це особливим чином інтоновані конструкції з особливим порядком слів, часто з використанням лексичних маркерів питальності, що мають у мовленні актуальне членування, логіко-граматична природа яких характеризується цілеспрямованістю запиту інформації.

Отже, прагматичний аспект речення є складною ієрархічно зорганізованою системою. Тісний взаємозв'язок між прагматичним аспектом речення та іншими його аспектами унеможливорює ізольований розгляд прагматики речення, тобто без залучення даних про його структуру та семантику, оскільки ці складові пов'язані з перекладом аналізованих структур. На цій підставі вважаємо необхідним, перш ніж перейти до характеристики прийомів та способів відтворення англійських ПР українською мовою, здійснити контрастивний аналіз структури, семантики та прагматики інтерогативних конструкцій англійської та української мов у Розділі 2 цього дослідження. Попередні зіставні студії сприяють різнобічності та глибині перекладознавчих досліджень, оскільки дають змогу досягнути природу досліджуваного явища зіставляюваних мов, особливості його структури, семантики та функціонування, що значно полегшує оцінювання і аналіз конкретних перекладацьких рішень тому у наступному підрозділі зупинимося на аналізі контрастивних досліджень у царині синтаксису та їх значенні для перекладознавчих досліджень.

1.3. Використання результатів контрастивних досліджень у перекладознавстві

Сучасне перекладознавство як наука, одним із завдань якої є встановлення принципів декодування та кодування вербального матеріалу при переході від однієї мовної картини світу до іншої, плідно використовує методи

контрастивного дослідження. Як слушно зауважує Л. Пермінова, метою перекладознавчого напряму контрастивних досліджень є визначення функціонально-семантичної відповідності та ступеня еквівалентності засобів двох зіставляваних мов [240, с. 6].

Добрим підґрунтям для проведення перекладознавчого аналізу є контрастивні дослідження (граматичні, прагматичні та стилістичні), адже навряд чи можна сумніватися в тому, що лінгвістика відіграє щонайважливішу роль у перекладознавстві. Це пояснюється самою функцією мови в процесі перекладу. Бо переклад – це “акт мовної комунікації, що здійснюється за допомогою засобів мови з урахуванням співвідношення між мовами, що взаємодіють одна з одною в цьому процесі” [424, с. 163].

Автори монографії “Теория перевода и сопоставительный анализ языков” указують на складну залежність між перекладом і зіставним аналізом [578, с. 663]. На думку Р. Якобсона, будь-яке зіставлення двох мов передбачає розгляд їх взаємовідтворюваності [за 432, с. 18]. Аналіз конвергентних та дивергентних рис мови-джерела в зіставленні з цільовою мовою допомагає перекладачеві дібрати саме ті засоби, які потрібні для відтворення особливостей першотвору без порушень норм мови, якою він перекладає, а також особливостей її функціонування.

Використання результатів контрастивних студій у перекладознавстві не може бути механічним, адже, як наголошує А. Федоров, переклад, виконаний на основі відкритих закономірностей, можливо, і був би названий точним, але це була б точність формалістична, яка не формує повноцінного перекладу [333, с. 129]. Зауваження Ю. Найди та Ч. Тебера категоричніше: формальна відповідність небезпечна – вона робить текст перекладу важчим і неприродним [451, с. 170].

Так, В.фон Гумбольдт, досліджуючи процедуру розуміння в мовленнєвому спілкуванні людей, дійшов висновку, що кожен індивід розуміє одне й те ж слово по-своєму [94, с. 84]. Як вважає Ю. Чала, переклад оригінального тексту викликає специфічні труднощі і вимагає застосування особливих у кожному конкретному випадку перекладацьких прийомів [355, с. 3].

Художня проза є формою особливої композиційної організації художньої мови [68, с. 189]. Своєрідність цього стилю мовлення полягає не стільки у доборі тих чи тих мовних засобів, скільки у використанні цих засобів з метою художнього висвітлення дійсності [69, с. 80]. Переходи від довгих та складно побудованих речень до простих та коротких речень, їх чергування, поєднання

літературно-правильних синтаксичних форм з різного роду еліпсами, обірваними реченнями набувають у стилі художньої мови значення засобів, що виражають складні відтінки ставлення автора або діючих осіб до висвітлюваної дійсності [334, с. 204].

Однак, мабуть, не можна не врахувати того, що вмiле, творче використання цього “безликого зведення” сприяє збалансованостi двох складових перекладацької роботи, – “необхiдностi”, що йде вiд двох мовних систем, та “свободи”, яка визначається творчою природою перекладацької діяльностi [за 169, с. 465]. Обiзнанiсть з граматичними можливостями i лакунами (базовi елементи нацiональної специфiки лiнгвокультурної спiльноти, що ускладнюють переклад її текстiв i сприйняття їх iншокультурними реципiєнтами через вiдсутнiсть в однiй мовi порiвняно з iншою певних вiдповiдникiв мовних одиниць рiзних рiвнiв, позначень, понять, категорiй, асоцiативних реакцiй, а також паравербальних засобiв мовлення [574, с. 275]), типовими i нетиповими явищами оригiналу i перекладу, тобто “необхiдностю”, дає можливiсть повної реалiзацiї перекладацької “свободи” без утрат специфiки першотвору, творчого почерку його автора чи створення нежиттєздатного тексту цiльовою мовою. Отже, цi знання необхiднi для перекладача-особистостi, що творить переклад, адже, як пiдкреслює В. Радчук, художнiй переклад вiдображає не мову, а поезiю оригiналу, але вiдображає мовою, тому художня адекватнiсть i є мовною [263, с. 13].

Вiдомо, що художнiй переклад був засобом збагачення виражальних можливостей i розширення лексико-стилистичних регiстрiв української мови та формою синхронiзацiї нацiональної лiтератури зi свiтовим лiтературним процесом, рушiйною силою модернiзацiї української культури [273, с. 3].

Естетично-iнформацiйна функцiя художнього стилю, на думку В.В. Коптiлова, зумовлює той факт, що основною ознакою стилю є пiдпорядкованiсть усiх його мовних засобiв завданню створення художнього образу [167, с. 13]. Лiнгвiстичнi характеристики художньої прози розглянуто в працях В.Б. Бурбело [43], В.С. Виноградова [56], Г. Гачечиладзе [68, 69], Р.Г. Джварiшейшвлi [97], Н.І. Добжанської [98], Р.П. Зорiвчак [124, 125], О.Ю. Жигadlo [114], І.А. Морякіної [216], М.О. Новикової [228], А. Поповича [248], О.Д. Петренка [241], М.Т. Рильського [272], І.В. Смушинської [310], П.М. Топера [578], Ю.П. Чалої [355], О.І. Чередниченка [359, 466], К.І. Чуковського [364].

Аналіз наукових праць свідчить про те, що, на відміну від наукового стилю, граматичні характеристики художнього стилю є недостатньо чітко сформульованими за відсутності їхнього ґрунтовного вивчення. За словами Р.П. Зорівчак, досліджуючи художнє мовлення в перекладознавчих працях, граматиці переважно відводять другорядну роль. Проте граматика художнього мовлення деякою мірою відрізняється від нормативної граматики. Художнє мовлення має свої стилістичні норми реалізації граматичних засобів, свої відхилення від цих норм [125, с. 151].

Недостатня дослідженість граматичних характеристик стилю художньої літератури призводить до виникнення певних труднощів у перекладі. Нерідко вибір відповідника підказується лише перекладацькою інтуїцією. Так, наприклад, Г. Гачечиладзе зазначає, що часто саме через невдалий переклад художніх творів, через викривлення будови рідної мови в перекладах відбувається спотворення живого мовлення. У цьому нерідко винні принцип калькування, а також морфологічні та лексичні ляпсуси [68, с. 216]. Уникнути цього можливо, лише за умови здійснення в процесі перекладу ґрунтовного стилістичного аналізу тексту, тобто, на думку В.В. Коптілова, виявлення того, як цей текст побудовано, встановлення всіх його конструктивних елементів і взаємозв'язків між ними [167, с. 116]. Наступним етапом діяльності перекладача є пошук шляхів найефективнішого відтворення тексту перекладу засобами рідної мови [169, с. 600].

Особливої уваги заслуговує думка В.І. Карабана про те, що обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати будову іншомовних речень, правильно визначати граматичні труднощі перекладу й конструювати речення в перекладі відповідно до норм мови й жанру перекладу. Під час перекладу потрібно правильно зрозуміти зміст речень, смислові відношення між реченнями та значення метатекстових елементів, що беруть участь в організації тексту [135, с. 11].

На думку З.Г. Коцюби, перекладачі звертають значно менше уваги на граматичний аспект при відтворенні тексту оригіналу, ніж на засоби інших рівнів, особливо лексичного. Проте саме граматика, тобто морфологія та синтаксис, виявляють глибинніші зв'язки, ніж елементи інших рівнів мовної структури, і найповніше відображають специфіку мови [174, с. 9]. Тому втрата граматичних особливостей відтвореного тексту в багатьох випадках призводить до зміни характеру оригіналу та нівелювання авторського стилю.

Граматичні характеристики іноземної мови знайшли досить широке відображення в працях вітчизняних науковців: В.В. Акуленка [3], Н.Д. Арутюнової [9], О.С. Ахманової [575; 397-399], Л.С. Бархударова [14; 16], В.А. Белобрової [407], А.Д. Белової [21], М.Я. Блоха [409], В.В. Бурлакової [44; 128], Г.А. Вейхмана [52; 53], Г.М. Воронцової [62], Т. Головіної [426], Е.М. Гордон, І.П. Крилової [426], Б.А. Ільїша [129; 130; 431], А.Е. Левицького [200], Г.Г. Дрінко [102], Т.Ю. Дроздової [103], Н.Ф. Іртенєвої [432], Л.Л. Йофік [321], К.Н. Качалової, Є.Є. Ізраїлевич [144], Н.А. Кобріної [148; 87; 435], В.В. Козловського [151], Н.М. Корбозерової [171; 172], І.Г. Кошевої [177], Л.К. Макарової [443], І.І. Мещанінова [208], О.Ю. Моїсеєнко [215], О.Є. Мороховської [446], Г.Г. Почепцова [251; 252], В.Є. Приседської [258], Н.М. Раєвської [263; 456-458], А.А. Реформатського [270], Л.І. Сахарчук [285], О.І. Смирницького [309], І.К. Харитоновна [346], А.С. Хорнбі [351], С.О. Швачко [370-371], І.Г. Щепкіної [389], а також широко висвітлено в роботах зарубіжних лінгвістів [400; 408; 417; 418; 424; 429; 434; 454; 455; 459; 464; 470; 586].

Граматиці української мови присвячено ґрунтовні праці І.К. Білодіда [324], І.Р. Вихованця [58; 59], І.В. Борисюк [38], Л.А. Булаховського [188], В.А. Городецької [80], А.П. Грищенка [325], Н.В. Гуйванюк [93], П.С. Дудика [105], С.Я. Єрмоленко [113], Н.Л. Іваницької [131], М.У. Каранської [142], Г.О. Козачук [150], Б.М. Кулика [184], Л.І. Мацько [206], Ю.М. Пацаранюк [238], Н.О. Меркулової [207], І.І. Слинька [307], Г.Я. Солганика [313], Н.П. Щербачук [391]. У цих працях знаходимо досить повний структурний опис граматичних явищ у мовах оригіналу та перекладу, на який ми спираємося, вивчаючи проблеми в контексті порівняння граматичних характеристик англійської та української мов.

Граматичним аспектам англо-російського перекладу взагалі приділено достатню увагу в посібниках та монографіях багатьох теоретиків перекладу, таких як П.С. Алексєєва [4], М.О. Аполлова [6], Л.С. Бархударов [15], Е.В. Бреус [40; 41], В.С. Виноградов [56], Н.Ф. Гладуш [74], Т.А. Казакова [133], В.Н. Комісаров [159-165], О.М. Коломейцева [155], В.Н. Крупнов [179], Л.К. Латишев [193; 194], Т.Р. Левицька, А.М. Фітерман [196-199], Р.К. Міньяр-Білоручев [209], Г. Мірам [210; 445], М.О. Олікова [231], Я.І. Рецкер [271], С.Г. Самаркешева [282], В.С. Слепович [306], А.В. Федоров [333-335].

Серед українськомовних перекладознавчих праць найяскравіше граматичні аспекти перекладу висвітлено в роботах М.С. Зарицького [120;

121], А.Г. Гудманяна [91; 92], В.І. Карабана [135-137; 139], С.П. Ковганюка [149], В.В. Коптілова [168-170], І.В. Корунця [437], О. Кундзіча [186] О.І. Чередниченка [359-361; 466] та інших, а також у дисертаціях О.В. Борисової [37], О.С. Грабовецької [82], Б.М. Колодій [153], З.Г. Коцюби [175], К.А. Кузьміної [182-183], Н.М. Рудницької [277], О.О. Мушніної [218] та інших дослідників. Граматичний аспект розглядався також і в працях зарубіжних перекладознавців [406; 415; 423; 450; 451].

У синтаксисі найповніше виражається мовна специфіка, тому очевидно, що саме від того, наскільки майстерно перекладач зуміє цільовою мовою відтворити особливості синтаксису художнього твору, настільки легше цей твір уживається в нову мовну тканину й цілісніше сприйматиметься читачем. Важливо, що особливості стилю майстрів слова чи не найповніше виявляються в синтаксисі. Синтаксичні структури в художньому творі здебільшого покликані до життя не зовнішніми, а внутрішніми чинниками: духом, характером, настроєм автора, розвитком сюжету твору. Тому дослідження шляхів відтворення в мові перекладу засобів комунікативного синтаксису пов'язане значною мірою з його авторським контекстуальним застосуванням. Слід також урахувати багатоплановість, поліфункціональність, значний вплив контексту на відтінки конотативної семантики аналізованих конструкцій, їхню взаємодію зі стилістичними засобами інших рівнів.

Комунікативна семантика речення, що значною мірою досягається за допомогою засобів синтаксису, – прикметна ознака сучасної прози. Дослідження проблем відтворення цих особливостей засобами цільової мови в художньому перекладі дають змогу висвітлити закономірності передачі прихованих значень у мові перекладу та можливості й умови їх збереження, а також виявити чинники, які впливають на відтворення імпліцитної інформації першотвору в художньому перекладі.

Зіставним дослідженням у царині синтаксису присвячено праці Г.Г. Дрінко [102] та Р.А. Турбабаєвої [330]. Особливо корисними виявилися порівняльні дослідження з проблем контрастивістики, викладені в роботах В.Д. Аракіна [7] (на матеріалі англійської та російської мов), І.В. Корунця [438], С.О. Швачко [50] (на матеріалі англійської, російської та української мов). Неоціненну інформацію в цьому плані містять праці видатного українського лінгвіста Ю.О. Жлуктенка “Порівняльна граматики англійської і української мов” [116] та “Порівняльні дослідження з граматики англійської, української та російської мов” [117], присвячені зіставному аналізу

своєрідностей цих мов, їхніх конвергентних і дивергентних рис на фонетичному та, особливо, морфологічному й синтаксичному рівнях. Проте граматичні явища тут аналізуються знов з погляду лінгвістики, а не з погляду перекладознавства.

У роботах Н. Раєвської розглянуто проблеми синтаксису англійської мови та загальні проблеми теорії речення з опорою на дані зіставного аналізу синтаксичних явищ англійської та української (російської) мов [264; 456-458]. Виявленню специфічних особливостей мовленнєвої структури в англійській і російській мовах, а також вивченню процесів перетворення мовленнєвої структури при перекладі присвячено праці Л. Черняховської [362; 363].

Зіставні дослідження синтаксису здійснювалися і в окремих дисертаційних працях. Так, особливості й проблеми відтворення експресивності номінативних речень англійською та українською мовами, а також критерії адекватного перекладу художніх текстів, які містять номінативні конструкції досліджувала З. Коцюба [175]. К. Кузьміна розкриває головні причини, різновиди й умови застосування трансформації номіналізації в англо-українському та українсько-англійському напрямках перекладу, дає їхню порівняльну й кількісну характеристику на основі аналізу перекладів художніх та інформаційних текстів [183]. У дисертаційному дослідженні О. Мушніної встановлюються та порівнюються особливості відтворення українською мовою граматичних явищ у перекладі англійської науково-технічної та художньої прози, здійснюється контрастивно-перекладознавчий аналіз особливостей передачі граматичних елементів у науково-технічному та художньому перекладі [218]. М. Дудник вивчала взаємодії засобів передавання денотативної і конотативної інформації на рівні морфології, синтаксису та лексики, а також шляхи та умови досягнення адекватного співвідношення денотативної й конотативної інформації при перекладі французького публіцистичного тексту українською мовою [106]. Дисертація М. Кур'янової присвячена граматичним труднощам, з якими найчастіше має справу перекладач науково-технічної літератури, дослідниця здійснює їхній докладний перекладознавчий аналіз і встановлює закономірності й особливості застосування прийомів передачі складних граматичних явищ у німецько-українському перекладі [187].

Однак синтаксис – одна з найменш опрацьованих ділянок у перекладі та контрастивістиці. У перекладознавчих дослідженнях, навіть тих, що висвітлюють лінгвістичні аспекти перекладу, зосереджено увагу на проблемах

відтворення лише окремих синтаксичних явищ, зокрема при вивченні перекладацьких трансформацій [15, с. 16, 191, 198-208; 162, с. 93, 179-183; 161; 162; 333, с. 191]. Слід зазначити, що “у практиці перекладу порушення вимоги функціональної відповідності на граматичному рівні (насамперед – синтаксичному) значно відбивається на якості перекладу” [274, С. 140], оскільки елементи граматичної організації тексту – особливо його синтаксису – виявляються своєрідними вузлами мовної тканини твору, що фокусують думку і сприяють актуалізації окремих засобів вираження.

1.4. Проблема відтворення граматичної семантики інтерогативів засобами цільової мови

Кожний художній твір, кожний художній напрям, література кожної історичної доби породжує специфічні проблеми для перекладача. Як справедливо стверджує А. Гудманян, праця сучасного перекладача художньої літератури мусить бути глибоко творчою, такою, що передає не лише основний зміст твору, але й образи, реалії та характерний колорит епохи, яку відображено [91, с. 174], адже кожен оригінал за своїм образом (та кожна адресна група за своїм типом і складом) потребує свого, завжди індивідуального підходу [205]. Відповідно, перекладачеві необхідно не лише адекватно відтворити зміст однієї фрази чи абзацу, але й створити художній текст, який був би, за можливості, адекватний оригінальному текстові [96].

Значні жанрово-стилістичні відмінності англійських та українських прозових творів для дітей, зокрема казок, викликають необхідність соціокультурної адаптації, яка забезпечує “читабельність” (термін Л. Коломієць [156, с. 28]) тексту в іншій культурі, стверджує М. Фененко, адже переклад таких творів покликаний не лише перенести читача мови перекладу до невідомого йому “екзотичного світу”, але й допомогти йому полюбити цей світ, відчутти поезію тексту оригіналу [337, с. 71].

Проблема відтворення особливостей форми оригіналу здавна привертала увагу перекладознавців, адже “в художній літературі форма як засіб художньої реалізації і носій естетичного навантаження багато в чому формує реакцію читача на текст (те, як сказано, часто домінує над тим, що сказано)” [290, с. 114]. Зокрема, різноманітним лінгвістичним проблемам перекладу присвячено праці Л. Бархударова [15], С. Баснет-Макгер [405], І. Василенко [49], А. Гудманяна [89], В. Демецької [94], В. Карабана [140; 139: у співавторстві з Л. Вербою],

В. Комісарова [160], А. Мішустіної [213; 214; 172: у співавторстві з Н. Корбозеровою], Ю. Найди [450], Я. Рецкера [271], А. Федорова [333; 334], О. Федоренко [422], С. Швачко [370], О. Швейцера [377-379]. Серед українських дослідників І. Франко, а згодом М. Рильський наголошували на необхідності враховувати при перекладі лексичні та граматичні особливості цільової мови і мови-джерела [342, т. 39; 271].

Відтворення граматичної форми оригіналу, безперечно, не є метою перекладу. Твердження С. Баснет-Макгер про те, що перекладач передусім повинен визначити функцію відтворюваного явища мови-джерела, а тоді знайти систему цільової мови, яка б адекватно передала цю функцію [405, с. 119], закономірне, адже структурний аналог відтворюваної одиниці в мові перекладу може виступати водночас її семантичним, стилістичним чи прагматичним дивергентом, різною може бути і частотність використання аналізованих одиниць у зіставляваних мовах. Тому “адекватність перекладу, яка націлена на краще з того, що можливе в певних умовах” [378, с. 35], вимагає від перекладача врахування складного комплексу чинників, від яких залежить вибір граматичного варіанта з числа можливих. Це і вузький та широкий контекст (за А. Федоровим), перший з яких визначає потрібний смисловий відтінок, другий є усією системою відповідного стилю мовлення [334, с. 194], і “фільтри”, які визначають вибір відповідної мовної одиниці при перекладі (за О. Швейцером): функціональні характеристики відтворюваного тексту та його жанрово-стилістичні особливості, які обмежують діапазон мовних засобів, що використовуються в тексті перекладу [376, с. 266]. Семантичні та прагматичні проблеми перекладу досліджують В. Демецька, Б. Колодій, З. Коцюба; С. Перепльотчикова, А. Пермінова, Ю. Чала, Т. Шліхар [94; 153; 174; 239; 240; 355; 387].

Важливими є і позамовні чинники, – зазначає О. Каде, – породжені внаслідок спрямованості мовлення на комунікативну ситуацію [132, с. 8]. Так, якщо перекладач володіє енциклопедичною інформацією, тезаурусом читача високого освітнього й культурного статусу і враховує фонові знання та психологію сприйняття своїх читачів, він зводить до мінімуму лінгвоетнічні бар’єри й зменшує не тільки суб’єктивні, а й об’єктивні втрати етномовного компонента в перекладі [191, с. 12]. Також велике значення має чинник часу, стану культури, ступінь розвитку конкретних літератур і мов, рівень їх близькості, зазначає І. Берштейн [27]. Практика перекладу доводить, що, попри численні розбіжності між мовами і культурами, “адекватно передати

інформацію, закодовану автором у вихідному тексті, все ж таки можливо” [355, с.6].

Серед позамовних чинників перекладознавці приділяють значну увагу оцінній позиції перекладача [189, с. 112], яка виявляється в бажанні щонайповніше досягнути реальний і потенційний зміст твору [172, с. 144]. Поняття реального і потенційного у змісті твору пов’язане з поняттями експліцитного та імпліцитного як категоріями граматики. Вагомим для перекладача є те, що “логічне виділення компонента висловлювання здебільшого свідчить про імпліцитність цілого судження” [315, с. 43].

Наголошуючи на тому, що в перекладі не має бути помилок у пристосуванні повідомлення до контексту, Ю. Найда додає, що “важливо також увести до нього певні стилістичні елементи, які б забезпечили відповідний емоційний тон дискурсу. Емоційний тон має точно передавати точку зору автора” [452, с. 133]. Водночас, зазначає А. Десницький, підвищуються вимоги до перекладачів: їхнє завдання не лише правильно добирати слова і складати їх у речення, але й вибудовувати текст так, щоб він був зв’язним та зрозумілим (за винятком тих випадків, коли порушення цих правил є свідомою стратегією автора) [96].

У центрі уваги перекладача – передача ідейного змісту твору зі збереженням форми як засобу вираження цього змісту. Вимоги до перекладача поділяються на дві групи: вимоги, пов’язані з розумінням тексту, що перекладається; вимоги, безпосередньо пов’язані з передачею зрозумілого [319].

Як відомо, англійська та українська мови є прикладами двох різних типів мов – аналітичної та синтетичної. Показово, що в мовах з аналітичною будовою логіка мислення носія найяскравіше виявляється в зовнішньому оформленні висловлювань, у граматичному навантаженні окремих елементів, що створюють цілісну панораму повідомлення. При цім у синтетичних мовах, навпаки, логіка найчастіше виявляється у внутрішньому зв’язку в слові [118, с. 4]. Загалом ми можемо, очевидно, виходити з того положення, що в мовах з аналітичним ладом логіка мислення одержує найбільш зрозуміле зовнішнє і розчленоване у своїх елементах граматичне закріплення, у той час як у мовах синтетичних ця логіка діє як внутрішнє відношення в пропозиції, внутрішній зв’язок у слові [6, с. 38]. Очевидно, що коли ми співвідносимо лад мови з логікою мислення, то підходимо до мовних явищ у їхньому зв’язку й цілісності, інакше кажучи, з позиції синтаксису.

Логіка мислення насамперед і найбільш чітко виражається саме в синтаксичному ладі мови. Тож відразу одержує важливе принципове значення той широко відомий факт, що в аналітичних мовах у реченні, здебільшого, прямий і чітко фіксований порядок слів. Порушення прямого порядку слів у розповідному реченні англійської мови виглядає як щось незвичайне, як виразний стилістичний засіб. Тут ми вперше й найбільш безпосередньо зіштовхуємося з вираженням логіки мислення у граматичній формі аналітичних мов, оскільки очевидно, що прямий порядок слів у реченні збігається з послідовністю логічних компонентів (суб'єкт – предикат – об'єкт) [7, с. 41].

Відтак, в англійській мові аналітичної будови ми спостерігаємо найбільш повну відповідність логічних компонентів і синтаксичних форм. У мовах синтетичних конкретний смисл слова, логічний наголос переважають над формально синтаксичними моментами, що призводить до набагато більшої зовнішньої свободи синтаксичних конструкцій і до майже повної відсутності формального закріплення місця слова в реченні [116, с. 57]. Саме правило усталеного порядку слів є основою при перекладі з англійської мови на українську [336].

Процес перекладу полягає в пошуку можливого способу відтворення оригінальної моделі цільовою мовою, тобто з застосуванням інших мовних засобів [239, с. 3]. У цьому контексті вважаємо доцільним говорити про граматичні проблеми перекладу.

Граматичними труднощами перекладу є сукупність морфологічних та синтаксичних явищ вихідної мови, що не мають прямих відповідників у цільовій мові і потребують спеціальних мовних, перекладацьких і фахових навичок перекладача [187, с. 5]. Вони потрібні для здійснення необхідних перекладацьких трансформацій з метою досягнення адекватності в перекладі.

Синтаксис як один із засобів вираження перекладацької інтерпретації оригіналу досліджено мало. Натомість відтворення глибинних синтаксичних зв'язків є обов'язковою передумовою створення адекватного перекладу, без урахування всього спектру істотної для перекладу інформації, яку несе в собі поверхнева структура речення, повноцінний переклад неможливий.

Одним із сучасних питань теорії перекладу є вирішення проблеми перекладної еквівалентності, співвідношення змісту оригіналу і перекладу і мовних засобів, які виражають цей зміст. У рамках цієї проблеми досить цікавим є питання про передачу значень синтаксичних структур, що входять у зміст оригіналу, тобто про типологію перетворень структури речення при

перекладі. Вивчення типології синтаксичних перетворень речення при перекладі дозволяє встановити основні тенденції в передачі синтаксичних значень. З одного боку, вважається, що збереження синтаксичних значень саме по собі не є і не може бути завданням перекладача, а з другого боку, відзначається прагнення до збереження інваріанта синтаксичного значення при перекладі [224, с. 3]. Разом з тим аналіз перекладів свідчить як про наявність при перекладі різних типів синтаксичних перетворень, так і про існування тенденції до синтаксичного паралелізму. Вирішуючи будь-які перекладацькі завдання, що не є конкретно синтаксичними (лексичні, прагматичні та інші), зазначає вчений, перекладач може жертвувати синтаксичним значенням вихідної синтаксичної структури, тобто значенням як глибинної, так і поверхневої структур [224, с. 6].

Правильна побудова фрази дозволяє виділити в думці оригіналу, що перекладається, головне – те, що можна назвати по-різному: “ремою”, “центром комунікації”, “логічним присудком”, “наголошеним елементом” [362]. Поряд з цим вибір правильної структури речення дає можливість також виявити питальні елементи й максимально зберегти власне стиль твору, що перекладається.

З погляду перекладу речення (інтерогативи також) поділяються на такі: 1) що перекладаються дуже близько до тексту; 2) що перекладаються за допомогою зміненого порядку слів; 3) що потребують при перекладі часткової синтаксичної і лексичної зміни; 4) що потребують повної перебудови як синтаксичної, так і лексичної і 5) особливо складні речення [15, с. 51].

1. Речення, які перекладаються майже дослівно, трапляються рідко.

1.4. *“How much is there?” demanded the robber. “Two hundred zecchins”* [553, p. 96]. – *А скільки тут? – спитав розбійник. – Двісті цехінів* [519, с. 111].

2. Речення, які потребують перестановки відповідних компонентів оригіналу у перекладі, за умови збереження еквівалентних слів. Це речення переважно інформативного характеру, у яких той чи той компонент несе на собі конкретний акцент:

1. 5. *“Did n’t he come there yesterday?”* [533, p. 61]. – *Хіба він вчора не приходив туди?* [476, с. 42].

3. Речення, що потребують при перекладі часткових змін у лексиці і синтаксисі. До цієї категорії речень належать головню речення інвертовані (зі зміненим порядком членів). Як відомо, мова виконує дві функції: комунікативну і експресивну. Мовець або повідомляє щось (комунікативна

функція), або виражає своє емоційне ставлення щодо того чи того явища (експресивна функція). Метою останньої передусім слугує емпатична інверсія, тобто зміна звичного порядку слів у реченні з метою виділення якого-небудь елемента чи надання всьому сказаному особливої виразності:

1. 6. *“Marry, art thou his grace’s messenger, beggar?”* [547, с. 14]. – *Невже ти, нещасне старченья, посланець його величності?* [502, с. 22].

4. Ідіоматичні речення, тобто речення, у яких сполучення компонентів немотивоване. Тож для адекватного перекладу речення такого типу слід цілком відірватися від його структури і лексичного оформлення, до кінця зрозуміти приховану за ним думку і передати її рідною мовою в найбільш грамотній і близькій до оригіналу формі:

1. 7. *“So she would,” said Andi; “but can’t ye see through a ladder, ye black nigger?”* [533, р. 73]. – *Воно то так, – сказав Енді. – Та невже ти не бачиш нічого далі свого носа, чорний ти недотепо?* [476, с. 50].

5. Речення складні у всіх аспектах, тобто довгі, заплутані, перевантажені деталями і підрядними реченнями. При перекладі доводиться перебудовувати їх синтаксис, замінювати цілі вирази або ж розбивати всю фразу на окремі речення тощо [15, с. 57]:

1. 8. *“Then there was the parting from every familiar object, – the place where she had grown up, the trees under which she had played, the groves where she had walked many an evening in happier days, by the side of her young husband, – everything, as it lay in the clear, frosty starlight, seemed to speak reproachfully to her, and ask her whither could she go from home like that?”* [533, р. 81]. – *Адже вона розлучалася з усім, що було рідне їй від самого дитинства: з оселею, де вона виросла, з деревами, під якими вона гралася змалечку, з гаєм, де за кращих часів так часто гуляла вечорами зі своїм молодим чоловіком, – і тепер усе те, осяяне ясним холодним світлом зір, немовби дорікало їй і питало, куди ж це вона йде від такої домівки?* [476, с. 56].

Грамматичні відповідники між мовами з різними граматичними будовами здебільшого є лише функціональними і залежать від чинників, що можуть постійно змінюватися. Але навіть тоді, коли знайдено оптимальну структуру речення в перекладі з урахуванням усіх чинників, виникає важлива проблема вибору найвдалішого порядку слів у реченні. Під час перекладу українською мовою це найчастіше прагматична або стилістична проблема, що потребує ретельного розгляду як у стилістичному, так і в екстралінгвістичному планах. Функціональний принцип передачі синтаксичних конструкцій у перекладі

базується на визначальній ролі функції речення в семантичному, прагматичному та експресивно-стилістичному плані [187, с. 8].

Оскільки, порівняно з лексичними, граматичні одиниці характеризуються вищим рівнем абстракції та регулярною реалізацією в мовленні, можна прогнозувати і регулярність співвідношення граматичних форм мови оригіналу та цільової мови при перекладі [340, с. 3]. Це дає значний матеріал для узагальнень і дозволяє прогнозувати закономірність використання паралельних граматичних форм як взаємних перекладацьких еквівалентів або як трансформаційних варіантів.

Основне завдання художнього твору – не лише донести інформацію до читача, а й певним чином уплинути на нього. Вельми слушною видається думка про те, що цей вплив здійснюється за допомогою різнорівневих мовних засобів, але в межах мовної норми, адже стиль не створює нового в граматиці, а використовує потенційні граматичні форми чи конструкції, рідковживані чи практично не вживані [107, с. 110].

Дослідники однозначно вказують на значний прагматичний потенціал ПР як англійської [255; 516; 71; 352, 204; 379], так і української мов [166; 366], і тому адекватне відтворення речень цього типу в перекладі – необхідна передумова збереження цілої гами конотацій, створюваних ПР першотвору. Однак речення цього типу ще не були об'єктом ґрунтовного перекладознавчого аналізу.

Питальне речення, на відміну від розповідних та спонукальних речень, характеризується специфікою актуального членування. Сутність цієї специфіки полягає у відкритому (умовному, незаповненому конкретним змістом) характері реми як комунікативного центру речення. [173, с. 5]. Відкритий характер реми в таких питаннях проявляється в наявності деяких членів альтернативи, що унеможливають один одного за змістом.

Відтак, проблема дослідження перекладу інтерогативних висловлювань дотепер залишалася не розв'язаною. Це пов'язане не тільки з різними поглядами перекладознавців на розглядане питання, але й з наявністю численних чинників і нюансів, що відіграють тут значну роль, бо в реальній практиці, прийняття перекладацьких рішень залежить, крім стратегічного проекту (наявного в кожного перекладача), ще й від низки додаткових об'єктивних та суб'єктивних чинників [156, с. 13]. Разом з тим, особиста позиція перекладача під час перекладу та його професійний інтерес до своєї роботи визначаються не

семантикою та прагматикою оригіналу, а тим, наскільки успішно перекладачеві вдалось вирішити власне перекладацькі завдання.

Тож завдання, яке стоїть перед перекладачем, Л.С. Бархударов визначає так: “якомога повно передати всі типи мовних значень – референційні, прагматичні і внутрішньолінгвістичні” [15, с. 70]. При перекладі неминучі смислові втрати, тобто значення, виражені в тексті на вихідній мові, у тексті перекладу зберігаються не повністю і передаються лише частково. Найбільше при перекладі зберігаються референційні значення. Меншою мірою піддаються передачі при перекладі значення прагматичні. І, нарешті, внутрішньолінгвістичні значення передаються при перекладі мінімальною мірою [там само, с. 70]. Здебільшого, вони зовсім не зберігаються в процесі перекладу, що не важко зрозуміти, адже при перекладі відбувається заміна однієї мови іншою, а кожна мова є особливою системою, елементи якої знаходяться між собою у відношеннях, специфічних саме для цієї мовної системи.

Звідси зрозуміло, що перекладачеві насамперед слід передавати референційне значення, потім – прагматичне і взагалі не намагатися передати внутрішньолінгвістичне значення. Проте для художньої літератури першочерговими і основними часто є не референційні, а прагматичні значення. Втім, метою перекладу, є не приганяння тексту під чиєсь сприйняття, а збереження змісту, функцій, стильових, стилістичних, комунікативних і художніх цінностей оригіналу [376, с. 242]. І якщо ця мета буде досягнута, то й сприйняття перекладу в мовному середовищі перекладу буде відносно рівним сприйняттю оригіналу в мовному середовищі оригіналу.

Основні положення розділу висвітлено у двох статтях [295; 298].

Висновки до розділу 1

1. Неоднозначність тлумачення логічної природи питання зумовило існування в логічних та філософських дослідженнях значної кількості суперечливих думок та тверджень, які неможливо однозначно вирішити без урахування фундаментальних зв'язків прагматичних, мовних, соціокультурних та етнопсихологічних компонентів.

2. Питальні речення – це структурно-граматичний тип, який відрізняється від інших синтаксичних одиниць як за структурою, семантикою, так і за комунікативним призначенням. Це особливим чином інтоновані конструкції з особливим порядком слів, часто з використанням лексичних

маркерів питальності, що мають у мовленні актуальне членування, логіко-граматична природа яких характеризується цілеспрямованістю запиту інформації. Англійські інтерогативні висловлювання є синтаксичними одиницями, певним комунікативно-функціональним типом, який здатний не тільки задовольняти пізнавальні інтенції мовця, але й передавати прагматичні смисли інших типів модально-інтенційних висловлювань.

3. У рамках прагматичного підходу речення є однією з найважливіших мовних складових мовленнєвого акту, оскільки воно слугує головним реалізатором мовного акту та індикатором найважливішої складової мовленнєвого акту – інтенції мовця. Тому прагматичний параметр, поряд зі структурним та семантичним, належить до найважливіших параметрів речення.

4. Тісний взаємозв'язок між прагматичним аспектом речення та іншими його аспектами унеможливує ізольований розгляд прагматики речення, без залучення даних про його структуру та семантику, оскільки ці складові пов'язані з перекладом аналізованих структур.

5. Аналіз теоретичних наукових праць свідчить про недостатню дослідженість граматичних характеристик художнього мовлення. У перекладознавчих дослідженнях, навіть тих, що висвітлюють лінгвістичні аспекти перекладу, зосереджено увагу на проблемах відтворення лише окремих синтаксичних явищ, у той час як найбільший комплекс граматичних проблем перекладу пов'язаний саме з розумінням синтаксичної структури та комунікативної семантики речень. Попередні зіставні студії сприяють різнобічності та глибині перекладознавчих досліджень, оскільки дають змогу осягнути природу досліджуваного явища зіставляюваних мов, особливості його структури, семантики та функціонування, що значно полегшує оцінювання і аналіз конкретних перекладацьких рішень.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ І ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРОГАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Різноманітність питальних речень, їх багатофункціональність і, відповідно, можливість розмежування на основі різних ознак породжує безліч класифікацій. Критичний аналіз цих класифікацій має ґрунтуватися не на пошуку побудов, що не вкладаються в запропоновані схеми (розмовна мова дає для цього надзвичайно широкі можливості), і негативній на цій основі оцінці тієї чи тієї класифікації, а, передусім, на оцінюванні принципів класифікації [128, с. 180]. Проблема класифікації інтерогативних висловлювань здавна цікавила науковців [410, с. 33]. Питання про визначення аспектів класифікації викликає неабияку цікавість серед лінгвістів [254; 255; 24; 352; 365; 166; 128], адже дослідження семантики й прагматики англійських інтерогативних конструкцій дає системне уявлення про їх структурний аспект, дозволяє показати взаємозв'язок між структурними, семантичними й прагматичними параметрами ПР.

2.1. Принципи класифікації англійських та українських інтерогативів

Серед трьох основних принципів класифікації інтерогативних конструкцій – *синтаксичного, семантичного й прагматичного* – синтаксичний є найбільш вивченим, тоді як семантичному й прагматичному аспекту приділено менше уваги. Вважаємо, що ці знання є необхідними для фахівців з перекладу, адже важливо не лише вміти зробити правильний аналіз основних одиниць синтаксису, але й розумітися на змістових відтінках речення. Аналіз системи ПР має полягати в пошуку істотних для аналізу явищ, параметрів і класифікацій ПР на основі таких параметрів.

Складність речення визначається у властивій йому множині можливих відношень між формою та змістом. Усе різноманіття явищ може бути адекватно вивчено лише за умови їх упорядкованості під час аналізу, розчленування їх на деякі множини, що в сукупності утворюють певну систему. Власне, виникає проблема встановлення аспектів речення.

Три аспекти речення – *структурний, семантичний і прагматичний* – визначають три основи для класифікації речень: за їх структурою, семантикою й прагматичними властивостями.

Усі названі аспекти багатопланові, що зумовлює, залишаючись у межах якогось одного аспекту, врахування можливості існування різних класифікаційних ознак, визначення їх значущості і, якщо можливо, ієрархії.

Речення як мовна й знакова одиниця характеризується формою і змістом. Разом з тим, форма речення специфічна [14]. Звичайна багатокomпонентність речення (однослівні речення значно менш уживані, ніж багатослівні) висуває на перший план завдання встановити те, як слова в реченні об'єднуються в те, чим вони є в сукупності, тобто в речення; чим речення відрізняється від простого набору слів [336]. Саме тому цей аспект речення можна назвати аспектом структурної організації речення, тобто *структурним*.

У загальноприйнятих класифікаціях наявність чи відсутність питального слова є головним критерієм поділу питальних речень на два основних типи – займенникові та незайменникові [24, с. 7].

Іншим критерієм поділу ПР є наявність чи відсутність інверсії за яким англомовні інтерогативи можна класифікувати на інвертовані та неінвертовані, незалежно від поділу на займенникові та незайменникові [383, с. 322]. На нашу думку, поділ ПР на інвертовані та неінвертовані є досить штучним, оскільки в, так званих, неінвертованих інтерогативів відсутньою є лише граматична інверсія, але наявна – стилістична, що ставить під сумнів таку класифікацію.

Найбільш поширеною класифікацією ПР є їх систематизація за наявністю чи відсутністю питального слова (займенника або прислівника) у складі речення. За таким підходом усі ПР поділяються на *займенникові* й *незайменникові* [14; 324; 58; 266; 366; 367; 148; 166; 79], серед яких виокремлюють два структурно-семантичні типи інтерогативів: загальні й займенникові, які, своєю чергою, поділяються на альтернативні, розділові й декларативні [436, с. 10; 401, с. 244]. Така класифікація має, на наш погляд, дещо загальний, поверховий характер і вигідна тільки для формального розмежування ПР (крім того, терміни на позначення цих двох типів не синтаксичні). Істотним недоліком є ще й те, що вона не враховує специфіки семантики питальних конструкцій.

До такого поділу ПР близька класифікація, яка концентрує увагу на характері логічного предиката, за якою виділяють невизначено-зв'язкові питання (незайменниковий тип), і невизначено-предикатні питання

(займенниковий тип) [244, с.11]. Ця класифікація суголосна із запропонованим О. Єсперсеном поділом питань на нексусні (предикатні) й іксові (питання з невідомим елементом) [112, с. 352].

Залежно від обсягу та характеру інформації, яку прагне отримати той, хто запитує, С. Наслін поділяє усі ПР на: основні та додаткові [448, с. 40].

Приклади питань змішаного типу з імпліцитним спеціально-питальним значенням свідчать про те, що в межах питального речення, яке є, як відомо, прямою формою вираження мовленнєвого акту запитання, поруч з ознаками інтерогативності, що традиційно виділяються лінгвістами (характерний порядок слів, використання питальних слів, відповідного інтонаційного та графічного оформлення), можуть існувати інші ознаки інтерогативності, які вчені відносять до невластивих засобів вираження інтерогативного значення [235, с. 64].

Відтак, кожен з типів питального речення характеризується особливостями будови: порядком слів, наявністю або відсутністю займенникового питального слова, формою дієслова, питальністю або непитальністю дієслівної форми [108, с. 173].

Інший аспект речення – *семантичний* – згадується тоді, коли називаються деякі змістові ознаки речення. Семантичні ознаки притаманні й компонентам речення [58-59; 24]. Нарешті, в елементах речення є, поряд з функціонально-семантичними значеннями типу “додаток” або “обставина”, семантико-рольові значення типу “агенс”, “патієнс” тощо [347]. Саме ці семантичні ролі й властиві реченню, семантико-рольові конфігурації входять до числа об’єктів семантичного вивчення речення.

Вченню про семантику речення притаманна багатоманітність підходів [9, с. 17]. Семантичну структуру речення А. Мухіна кваліфікує як глибинну структуру, яку формують елементарні синтаксичні одиниці його поверхневої структури, синтаксеми [217].

Водночас Н. Шведова у своїх дослідженнях урахує співвідношення граматичної і семантичної структур речення, роль формальної організації речення у створенні його семантичної своєрідності [374]. Семантична інтерпретація формальної структури простого речення Н. Іваницької певною мірою зближується з концепцією Н. Шведової [131, с. 119].

Питальне речення не може належати ні до розповідного, ні до спонукального типу речення. Воно має свій особливий синтаксичний і семантичний статус. Неправильне трактування статусу ПР може призвести до спотвореного уявлення про його семантичну структуру. Відтак, семантична

структура ПР має запит компетентності, тобто питання щодо наявності в адресата інформації про ситуацію, яка цікавить того, хто запитує [221, с. 7].

Одним із чинників, які визначають належність ПР до того чи того логіко-семантичного типу, є актуальне членування, яке є засобом включення речення в предметний контекст, на ґрунті якого воно виникає, тобто мовець виражає актуальне для нього в даний момент мовлення ставлення до певного явища дійсності [347, с. 143]. При цьому К.Г. Крушельницька зараховує актуальне членування речення до синтаксичного рівня мови, а саме до категорії предикативності бо комунікативне навантаження членів речення є обов'язковим елементом їхнього значення і виражається за допомогою особливих засобів мови [180, с. 65]. Т.П. Ломтев вважає, що актуальне членування є виявом зворотного зв'язку у розповіді, що доводиться відсутністю різного актуального членування питальних речень” [203, с. 174].

Залежно від способу позначення відкритої реми К.А. Волгіна поділяє інтерогативні конструкції на займенникові та альтернативні [61, с. 2]. Проте така класифікація не повністю відтворює семантику інтерогативних структур.

Деякі класифікації за модальним принципом, починаючи від Ш. Баллі, передбачають поділ ПР за критерієм відношення між модусом і диктумом [12, с. 47-48]. За роллю в процесі безпосереднього контактування між двома учасниками діалогу розрізняються такі семантичні типи: верифікаційне запитання, апелятивне запитання, перепит, уточнювальне запитання, експліковане запитання, антипідійоване запитання, ідентифікувальне запитання [356, с. 124]. Окрему групу становлять емоційно-питальні висловлювання [357, с. 88]. Подібну класифікацію від місця ПР в потоці мовлення подає О. Хачапурідзе [348, с. 11-13]. Така детальна класифікація враховує можливості комунікативного акту, його успішне завершення чи початок і спрямованість на співрозмовника, хоча дослідник не випрацьовує адекватного терміна на позначення цих конструкцій, називаючи їх описово.

Варто зазначити, що семантико-синтаксичні категорії неоднорідні за своєю граматичною природою і характеризують об'єктивний та суб'єктивний зміст речення. Категорії суб'єктивного семантико-синтаксичного спрямування увиразнюють позицію мовця щодо повідомлюваного в реченні, передають його ставлення до відображуваного в реченні фрагмента дійсності [58, с. 121].

Нарешті, виокремлюється ще й *прагматичний* аспект речення, пов'язаний з використанням речень у мовленнєвих актах. Речення – одиниця мови, що має очевидне й дуже важливе для мови позаструктурне функціональне призначення –

служить основною одиницею мовленнєвої комунікації [95]. Звідси розходження комунікативного плану між реченнями (порівн. розподіл речень на речення-ствердження, речення-питання, речення-спонування). Так, О. Старикова повністю поділяє думку І. Іванової, В. Бурлакової та Г. Почепцова про те, що прагматичне значення є необхідною ознакою кожного речення, без якого не існує речення як одиниця синтаксису [515, с. 67].

Становлення лінгвістичної прагматики пов'язане із загальною тенденцією досліджень останніх десятиріч розглядати мову не лише з погляду її відображувальної здатності, але й у зв'язку із її функціонуванням. Завдання прагматики полягає, передусім, у тому, щоб поставити в центр вивчення діяльність спілкування, яке здійснює людина в певних соціальних та міжособистісних умовах, з певним мотивом та цілями [323, с. 3].

Від інтенції, або комунікативного наміру мовця, залежить, насамперед, реалізація висловлювання (мовленнєвого акту) в тій чи тій мовленнєвій формі. Що ж впливає на мовця, коли він з тією чи тією метою використовує інтерогативну форму? Ця проблема найбільш глибоко та досконало вивчена теорією мовленнєвих актів (п. 1.2.2.), але на неї зверталась увага й раніше, та в інших мовознавчих напрямках, наприклад О. Єсперсен зауважував, що питання є своєрідним проханням, а саме проханням повідомити про будь-що, надати необхідні відомості [112, с. 351].

Серед інших лінгвістичних напрямків прагматика найбільшою мірою пов'язана з проблемами використання мовлення, що і є основним об'єктом дослідження прагматики [127]. Прагматика тексту як продукту комунікації є мовною реалізацією комунікативних настанов учасників спілкування [260, с. 142]. Завданням комунікантів є добір лінгвістичних засобів у певних комунікативних ситуаціях не тільки для адекватності передачі інформації, а й для бажаного найбільш ефективного впливу на співрозмовника. Відомо, що успішність впливу визначається вдалістю кореляції лінгвальних засобів з екстралінгвальними умовами певних комунікативних ситуацій, тобто правильним добором мовних одиниць з урахуванням їхніх прагматичних характеристик [311, с. 219].

Питання посідає певне місце в тричленній опозиції, яка включає також судження і спонування. Звичайною формою вираження запитання є ПР, що має низку ознак, які дозволяють протиставити його спонукальним і розповідним реченням: інверсію, наявність питального займенника або прислівника, знак питання [201, с. 4-5].

Дещо інший аспект у вивченні ПР запропонувала М. Саїдова, виділивши в межах інтерогативних структур такі види запиту як мовленнєвої дії: запит як спонукання до інформації, як очікування згоди, як заперечення, як спонукання до дії, як ствердження, як спонукання до підтвердження [281, с. 52]. Такий підхід, на наш погляд, не є логічно виправданим, оскільки в запропонованих типах запиту домінує акцентування уваги на спонукальному значенні запитання. Вважаємо, що семантика цього плану характерна тільки для питально-спонукальних речень, у яких сема спонукання реалізується поряд із нейтралізованою семою питальності. Наявні класифікації ПР, які виокремлюють чотири типи питань (загальні, спеціальні, альтернативні та розділові), ґрунтуються, головню, на формальних показниках питання й не враховують комунікативної (змістової) специфіки питального речення [173, с. 6-7].

Відтак, питальне речення є досить універсальним типом речення, оскільки, крім уже звичної нам питальної функції, може виконувати в мові багато інших функцій і виражати безліч різних значень, зовсім не пов'язаних із таким, як з'ясувальне.

Названі три аспекти – *структурний, семантичний і прагматичний* – є основними. Ця система може бути удосконалена, лише якщо буде названий (чи будуть названі) аспект (або аспекти) такого ж загального статусу. Проте Г. Почепцов уважав, що зробити це непросто (якщо взагалі можливо) [128, с 173].

Ще одним цікавим моментом у виділенні основних принципів класифікації речень є те, що вони з різних боків висвітлюють саму суть речення. Так, наприклад, з позицій прагматики речення визначається як мінімальна одиниця мовного спілкування, яка є матеріальною основою висловлювання [288]. Саме функціонуючи як цілісне висловлювання, речення стає вираженням позиції мовця в конкретній ситуації мовного спілкування.

Семантично речення описує ситуацію в одному з вимірів – реальному чи уявному – і тому характеризується не лише пропозиційним змістом, але й часовими і модальними ознаками, тобто предикативністю.

Натомість, виділення трьох ярусів синтаксису (формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного) уплинуло на переорієнтацію досліджень з найбільш вивченого формального аспекту на порівняно новий підхід, який базується на тих елементах у змісті мовних форм, що є відображенням певного явища об'єктивної дійсності [391, с.4].

Тож далі зупинимося на контрастивному аналізі структури, семантики та прагматики ПР англійської та української мов відповідно до зазначених

принципів класифікації, позаяк для з'ясування засобів перекладу досліджуваних структур англійської мови вважаємо необхідним узагальнити спостереження дослідників щодо структурно-семантичної та комунікативно-прагматичної природи англійських інтерогативних конструкцій, а також здійснити контрастивний аналіз структурних моделей, семантичних та прагматичних типів англійських та українських інтерогативів.

2.2. Контрастивний аналіз структури англійських та українських інтерогативів

Об'єктом дослідження мовознавчої науки тривалий час виступає речення як багатоаспектна одиниця. Багатоаспектність речення зумовлюється тим, що воно характеризується певним набором класифікаційних ознак [347, с. 4]. У структурному плані речення є синтаксичною конструкцією, спорідненою з екзоцентричними предикативними словосполученнями, але відрізняється тим, що містить дієслово у фінітній формі [100, с. 54]. На першому етапі аналізу дослідженню підлягатимуть особливості структури інтерогативних конструкцій англійської та української мов, визначатимуться структурно конвергентні та дивергентні риси питальних речень зіставлюваних мов, характеризуватимуться синтаксичні зв'язки між компонентами речень, а також особливості самих компонентів.

Найбільш прийнятною вважаємо класифікацію інтерогативів, наведену в порівняльних граматиках англійської та української (російської) мов [200; 438; 339; 344; 395; 116; 176; 7; 11], а також у нормативних граматиках англійської мови, де, крім загальнопитальних та частковопитальних речень (які також відомі як *загальні* та *спеціальні* питання), автори виділяють *розділові* й *альтернативні* питальні висловлювання (питання *до підмета* виділяються як підвид спеціальних питальних речень) [148; 71; 144; 400].

Прикметно, що за формальною будовою (формально-синтаксичною організацією) в україністиці традиційно виділяють займенникові та незайменникові питальні речення залежно від наявності чи відсутності питальних слів [166, с.5; 367, с. 30]. Проте аналіз фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що в українських прозових творах для дітей існування таких різновидів питальних висловлювань, як розділові та альтернативні, не викликає сумнівів.

Отже, під час аналізу структурних особливостей інтерогативних конструкцій зіставлюваних мов послуговуватимемось чотиричленною класифікацією (*загальні, спеціальні, альтернативні та розділові* питальні висловлювання), розглядаючи *питання до підмета* як різновид спеціального питального речення, а також *декларативне* (сугестивне) інтерогативне висловлювання [438, с. 337; 436, с. 12] як різновид загального ПР, оскільки, як показав матеріал дослідження, усі названі типи інтерогативів зафіксовані і в англійській, і в українській мовах.

Аналіз джерельної бази дає підстави стверджувати, що найчисельнішим структурним типом ПР в обох досліджуваних мовах є загальнопитальні конструкції, які становлять 380 речень (44,5 %) із 850 проаналізованих одиниць англійської мови і відповідно 180 речень (40,1 %) із 452 речень української мови (щодо абсолютних цифрових даних див. Додаток А, с. 220). *Загальне* питання здебільшого виражається ПР без займенникових слів, на відміну від часткового, яке передається займенниковим ПР.

За своєю синтаксичною будовою загальні ПР є дуже неоднорідними. Певні особливості їхньої структури спричиняють деякі відмінності в семантиці запитань цього типу: загальне ПР з інвертованим порядком слів, загальне ПР з неінвертованим порядком слів (декларативне). Англійські *загальні* питання починаються з допоміжного, модального чи дієслова-зв'язки (окрім їх різновиду – декларативних (сугестивних) інтерогативів, де на початку речення, зазвичай, іменник або займенник, тобто підмет), у той час як українські – з будь-якого члена речення. Наприклад,

2.1. *“Has it returned to life, and flapped off though the kitchen window?”* [536, p. 85];

2.2. *“Is he so hard, then?”* [533, p. 59];

2.3. – *Чи бачиш – голубок од сестриці прилетів?* [528, с. 111];

2.4. – *Але ж ти сам захотів цього?* [509, с. 78].

Традиційною формою побудови англійських загальних (незайменникових) ПР є зворотний порядок слів та висхідна інтонація. Проте В.А. Пономарчук та Т.А. Палей з'ясували, що незайменникові ПР з прямим порядком слів, тобто *декларативні* питання, також є нормою сучасної англійської мови [246, с. 118]. Такі речення не відповідають фіксованій синтаксичній моделі зі зворотним порядком слів (а відповідність моделі – це перший критерій нормованості мовного явища [246, с. 112]). Проте вони

відповідають синтаксичній моделі розповідного речення, яке за допомогою інтонації може бути трансформоване в питальне, наприклад:

2.5. *“You goin' out tonight?” he said [552, p. 29];*

2.6. *“I suppose we must take the shapes of beasts?” said Kiki [531, p. 44].*

На те, що ця конструкція є питальною, вказує знак питання на письмі, а також інтонація (в усному мовленні) та репліка-відповідь. Без цих критеріїв це речення повністю відповідає синтаксичній моделі розповідного (декларативного) речення [442, с. 60-63].

Отже, з позицій відповідності *декларативні* (сугестивні) ПР є складною діалектичною єдністю форми та змісту: синтаксична модель розповідного речення та невідповідне їй питальне значення. Однак ця уявна суперечність може зніматися за допомогою інтонації, тобто відбувається процес перерозподілу утворень між моделями. У такому випадку норма реалізує ще невикористану можливість, надану їй системою. Наприклад:

2.7. *“You won't stand it, eh?” [537, p. 16];*

2.8. *“So you won't let me have him, gen'lmen?” said Mr. Gamfield, pausing near the door [535, p. 17].*

За другим критерієм нормованості явища – вживаністю – загальні (незайменникові) питання з прямим порядком слів цілком характерні для сучасної розмовної англійської мови (2,4 % прикладів).

Вихідним поняттям для опису структури речення є поняття структурної схеми [98, с. 51]. За робоче беремо визначення Н. Шведової, за яким структурна схема – це абстрагований зразок, що належить мовній схемі, який призначений для того, щоб, після наповнення конкретним лексичним матеріалом, функціювати як мінімальна самостійна одиниця повідомлення [373, с. 67-68].

Як показує матеріал дослідження, для обох мов характерні поширені загальні ПР таких структурних схем: $V_{mod} n't + S(N, Pr_{pers\ n}) + P(V, Adj, N) \dots ?$; $(cnj / part +)V_{aux} n't + S(N, Pr_{pers\ n}) + P(V, Adj) \dots (+ O) \dots ?$; $V_{aux} + S(N, Pr_{pers\ n}) + V \dots (+ N) \dots ?$; $do + Pr_{pers\ n} + think + \dots ?$; $(Adv +) S + V_{aux} + V \dots ?$ (232 речення – 27 % та 88 речень – 19,5 % прикладів англійської та української мов відповідно (реалізація структурних моделей порівнюваних мов подана у Додатку А). До складу ядрового компонента речень цих моделей входять підмет (іноді він відсутній в українському прозовому мовленні) та присудок. Підмет англійського ПР може бути виражений особовим займенником у називному відмінку, рідше – іменником у загальному відмінку. Функцію

підмета ПР в українській мові може виконувати особовий займенник або іменник у називному відмінку. Особливістю структури українських інтерогативних конструкцій є відсутність підмета в 32 % від загальної кількості проаналізованих речень. Наприклад,

2.9. *“Couldn’t we just go part of the way down into our own pool?”* [546, p. 29];

2.10. – *Хіба можна на свинях їздити?* [476, с. 72].

2.11. *“Will they not know me for a king if I have not a king’s raiment?”* [558, p. 102];

2.12. – *Бачиш поруч трісочку?* [518, с. 6].

Непоширені загальні питальні речення моделі $Pr_{pers\ n} ?$ – явище хоч і рідкісне, але властиве обом зіставляваним мовам (засвідчено у 1,4 % і 0,9 % прикладах англійської та української мови). Головний член ПР цієї моделі виражений особовим займенником у називному відмінку. Наприклад:

2.13. *“You?”* cried Frodo [558, p. 6];

2.14. – *Заєць як зарекоче: – Tu?* [527, с. 61].

Структурно дивергентною рисою англійської мови порівняно з українською є структурні схеми таких загальних ПР $V_{mod} + S (N/ Pr_{pers\ n}) + P (V / Ad/ N) \dots ?$; $V_{mod} + S (N/ Pr_{pers\ n}) \dots ?$; $V_{mod} + S (Pr_{pers\ n}) + not + V \dots ?$; $V_{aux} + S (N/ Pr_{pers\ n}) ?$; $V_{aux} n't + S (N/ Pr_{pers\ n}) + Adj + N \dots ?$; $V_{aux} + S (N/ Pr_{pers\ n}) + not + V + O \dots ?$; $to\ be + there + N (Pr) \dots ?$; $V + Pr_{pers\ n}$; $to\ be + S (Pr_{pers\ n}) + not + Adv \dots ?$; $to\ be + Pr_{pers\ n} \dots (+ N / Part\ II / Adj) \dots ?$; $to\ be + Pr_{dem} + Pr_{pers} \dots ?$; $Pr_{dem} + N (intj) ?$; $S + V_{aux} n't + Predicative \dots$, *I hope?*, вживання яких зафіксовано в 136 англомовних реченнях (16,1 %). Наприклад:

2.15. *“He is in danger, I hope?”* said the old lady [535, p. 263];

2.16. *“Is it? He’d invent that, I’ll be bound...”* [533, p. 24];

2.17. *“Isn’t it beautiful picture?”* [545, p. 119];

2.18. *“Seek you any here?”* demanded Heyward, when the other had arrived sufficiently high to abate his speed... [539, p. 26];

2.19. *“Are they armed?”* I asked [542, p. 52];

2.20. *“Is that what you want?”* [556, p. 61].

Характерна ознака українського прозового мовлення – використання інтерогативних конструкцій моделей $Adv / N / V ?$; $cnj + N_{prop} ?$; $Хіба + Pr_{dem} + S (N) + Atr + Pr_{dem} + S (N) + Atr + O (Pr_{neg}) + V \dots ?$; $it + Adv + мабуть + V + N_{prop} \dots ?$; $prep/ cnj + Pr_{pers} \dots ?$; $Pr_{pers\ o} + нічого + V ?$; $cnj + not + O \dots ?$; $S (Pr_{pers\ n}) + V \dots ?$; $S (N, Pr_{pers\ n}) + Adj \dots ?$; *Listen, not + S (Pr_{pers\ n}) + V \dots ?*; $N's + S ?$; $not + S$

+ $Pr_{poss\ indep...?}; S (Pr_{pers\ n}) + V_{mod} + not...?$ (88 речень – 19,5 % прикладів).

Наприклад:

2.21. – *Наввипередки?* [527, с. 61];

2.22. – *А Бова Королевич?* [527, с. 54];

2.23. – *Хіба оці квіти біля хати, оці яблуні в садку тільки для нас цвітуть?* [477, с. 15];

2.24. – *Це по-нашому, мабуть, буде Толик?* [477, с. 75];

2.25. – *Я Бурмосик. А ти?* [477, с. 81];

2.26. – *Як! Мені нічого робити? – продзюрчав сердито ручай* [518, с. 129].

Серед ПР в особливу групу як за своєю структурою, так і за семантикою, виокремлюються речення з приєднувальною питальною частиною. Їх можна віднести до питальних речень з нестандартною семантикою, оскільки на відміну від ПР зі стандартною семантикою, які відбивають власне питання, ці висловлювання, незважаючи на питальні елементи у своїй структурі, не обов'язково передають запит про інформацію [276, с. 4].

Значно менше в досліджуваному матеріалі представлено розділові питальні структури – 4,3 % та 5,3 % прикладів англomовних та українських речень відповідно. Не можна погодитися з думкою С. Гедз, яка вважає за доцільне віднести розділові ПР до загальних ПР [70, с.4]. *Розділове* питання – це стверджувальне або заперечне розповідне речення, до якого приєднане коротке загальне питання, яке складається з відповідного займенника і того допоміжного чи модального дієслова, яке входить до складу присудка розповідного речення [144, с. 152]. Наприклад:

2.27. *“But it’s safe, isn’t it?”* [531, p. 67];

2.28. *“I said ‘people’, didn’t I?”* [531, p. 25].

Приєднувальна частина може бути утворена будь-якою за обсягом синтаксичною одиницею зі сполучним засобом в ініціальной позиції, але нею не може бути 1) складова питально-відповідної єдності і 2) одиниця, що за формою збігається із складнопірядним реченням, але має в препозиції тільки приєднувальні сполучні засоби [34, с.15].

Розділове питання вживається для підтвердження, і саме тому інколи називається підтверджувальним питанням. Українською мовою друга частина таких конструкцій перекладається: *Чи не так? Дійсно? Так? Га? Авжеж?* Той, хто запитує, чекає не на отримання певної нової інформації, а на те, щоб його думку підтримали або спростували. Структурну схожість англійських та українських розділових інтерогативів можна виявити в найбільш уживаних

відтінках речень з розділовими питаннями, якими є такі: 1) стверджувальне речення – заперечне розділове питання – стверджувальна відповідь; 2) заперечне речення – стверджувальне розділове питання – заперечна відповідь [148, с. 302; 70, с. 10].

Дослідження виявило, що розділові ПР структурних схем $S + V_{aux} + V...$; $V_{aux} + not + S (Pr_{pers\ n}) ?$ та $S + V_{aux} + not + V + O$, $V_{aux} + S (Pr_{pers\ n})?$ загалом характерні для обох зіставляваних мов (3,3 % (28 речень) та 2,7 % (12 речень) прикладів англійської та української мов), наприклад:

2.29. *“Now, you are a nice young fellow, ain’t you?” said Sowerberry; giving Oliver a shake, and a box on the ear [535, p. 44];*

2.30. – *Такі ви знатні, га? [527, с. 86];*

2.31. *“He wouldn’t go on eating like he does unless he needed nourishment, would he?” [543, p. 44];*

2.32. – *Павлик брав, а мені хіба не можна, чи що? [477, с.167].*

Специфічно англійськими є розділові інтерогативні конструкції моделей $S + V_{aux} + V...$, $V_{aux} + S (Pr_{pers\ n}) ?$ та $S + V_{aux} + not + V...$, $V_{aux} + not + S (Pr_{pers\ n})?$, які вживаються в 1 % прикладів (в українськомовному матеріалі не зафіксовано), наприклад:

2.33. *“It is the jungle brat, is it?” said Mowgli, hugging him [545, p. 28];*

2.34. *“You’d never have me anything else, if you had your will, except now; – the humour doesn’t it?” [535, p. 165].*

Такі речення вживаються, коли мовець доходить якогось висновку щодо певної події. Воно може передавати здивування, гнів, сарказм [148, с. 303], як-от:

2.35. *“What if we fail?” enquired the Scarecrow. “I’d look nice as a piece of bric-a-brac, would I?” [530, p. 163].*

Структурно дивергентною рисою української мови порівняно з англійською є ПР моделі *Давай + V! Га?* та *Що + Pr_{pers n} + V, part + що?*, вживання яких засвідчено у 2,7 % прикладів, як-от:

2.36. – *Давай і справді покатаємося на свинях! Га? [518, с. 72];*

2.37. – *Що ти, – каже князь, – здуріла, чи що? [527, с. 87].*

Проте І.С. Шевченко вважає за доцільне замість терміна “розділові питання” вживати термін “сегментовані питання” [380, с. 1]. Але в цьому разі слід завжди пам’ятати, що сегментовані питання потрібно розглядати як структурно-комунікативну єдність, яка складається зі стверджувального та питального сегментів.

Ще один структурний різновид інтерогативів – *альтернативне* питання передбачає вибір між двома альтернативними відповідями, наприклад:

2.38. “*Couldn’t the Wizard of Oz or Glinda the Good help us?*” [531, p. 73];

2.39. “*Please, ma’am, is this New Zealand or Australia?*” and she tried to *courtesy as she spoke...*[534, p. 9].

Альтернативні питання порівнюваних мов характеризуються спільними рисами, зокрема наявністю альтернативного сполучника *or*, який відповідає українському *чи*, а також тим, що ці речення завжди починаються із загального чи спеціального питального висловлювання. В українській мові альтернативне питальне висловлювання може починатися з будь-якого члена речення [200, с. 42]. Детальні класифікації альтернативних ПР, їх структурно-логічний аналіз подаються в працях, виконаних на матеріалі романських і германських мов (І. Седової [288], Т. Британ [42]).

У сучасній українській мові питання вибору (за термінологією Л. Близниченка) ще не стало предметом дослідження за структурно-семантичним принципом, хоча інтонаційні особливості альтернативних ПР, вивчення їхнього комунікативного спрямування подано в праці Г. Олійник “Інтонація питання вибору” [230, с.34].

Серед англомовних альтернативних питань І. Королькова виділяє експліцитно-альтернативне та імпліцитно-альтернативне (залежно від способу репрезентації альтернативи в реченні) [173, с. 7]. Досить обґрунтованою є класифікація альтернативних питань на ті, у яких вибір робиться всередині запропонованого речення, та ті, у яких вибір стосується самого речення [31, с. 261], наприклад:

2.40. “*Is Mary Poppins right or are we?*” [563, p. 30];

2.41. “*Shall we agree to this plan, or not?*” [530, p. 81].

Загалом такі структури поділяються на дві частини, перша з яких утворює загальне або спеціальне питання, а друга – стисле альтернативне питання [455, с. 303].

Дослідження виявило відсутність спільних моделей альтернативних інтерогативних конструкцій в англомовних та українських прозових текстах для дітей.

Кількісно невелику групу альтернативних ПР англійської мови складають речення таких структурних схем: $V_{aux} + S (Pr) (+ V) + Adj (O) or Adj (O)...$?; $V_{aux} + S + V or V_{aux} + S + V...$?; $V_{aux} + S + N or N...$?; $What + V_{aux/mod} + S + V + O or O...$? (24 речення – 2,8 %), наприклад:

2.42. “*Will you have white or red?*” [555, p. 161];

2.43. *What have papers to do with soul or spirit?* [535, p. 85].

Специфічно українськими є речення таких моделей: *Which one + O + Adj, Adj or Adj...?*; *cnj + S + V + cnj + O + V. V + Pr_{pers n} or + not + Pr_{pers n}?*; *Чи + V + or not?*; *Who + needs + prep + O (Pr_{pers}) or + prep + O (Pr_{pers})?*; *Who + Adj + O or O?*; *V_{mod} + S + V + or + not?*, вживання яких зафіксовано в 5,3 % прикладів, як-от:

2.44. – *Які тобі – чорні, червоні чи жовті?* [477, с. 280];

2.45. – *А я летіла й тебе побачила. Думаю: ти чи не ти?* [518, с. 27];

2.46. – *Чи вб'ю я чи ні?* [516, с. 126].

Значна питома вага спеціальних питальних конструкцій у досліджуваному матеріалі (44,1 % (376 речень) та 40,7 % (184 речення) прикладів) засвідчує високий ступінь уживаності цих структур серед реципієнтів вікової групи, до якої належать читачі аналізованих творів художньої літератури. Спеціальне питання починається з питального займенника чи займенникового прислівника, функція яких полягає в отриманні детальнішої інформації про якусь відому подію чи феномен для тієї особи, яка говорить [401, с. 244].

До питальних займенників чи прислівників, що виконують функції питальних слів належать *what, which, who, whom, whose, where, when, why, how*, а також архаїчні *whence (where from), whither (where, where to), wherefore (what for, why)*. Такі прислівникові фрази, як *how long, how often* також можуть уживатися в ролі питальних слів [419, с. 36].

Як свідчить проведений аналіз, спільними для обох мов є спеціальні інтерогативні висловлювання таких структурних схем: *(cnj) Why (Where/ When/ What/ How/ How long /ago /often) + V_{aux} + S (N / Pr_{pers n}) + V,...(N)...?*; *How/many / much (What) (+ O (N)+ V_{mod} + S (N, Pr_{pers n}) + V...?*; *What + N (Pr) ...?*; *(cnj) Why /What(else)/ Which one+ V_{mod} + S + V...?*; *(part) How /What?*; *How/Why + V_{aux} + not + S (N / Pr_{pers n}) + V...?*; *How dare + S (N/ Pr_{pers n}) + V...?*; *Why + not...? How /What/ Where + to be + S (N/ Pr_{pers n})...(prep)?*; *What + to be + Pr / N...?*, вживання яких зафіксовано в 34,8 % та 31,1 % прикладів англійської та української мов відповідно, наприклад:

2.47. “*How?*” *asked the boy* [531, p. 106];

2.48. “*What is the use of statue if it cannot keep the rain off?*” *he said* [565, p. 29];

2.49. – *А що, доню?* [528, с. 209];

2.50. – *Що таке?* [516, с. 187];

2.51. – *А яка загадка, тату?* [527, с. 288].

Суто англійськими є спеціальні питальні конструкції моделей *What about + Ger...?*; *Why + V_{mod} + not + S (N/ Pr_{pers n}) + V...?*; *How + V (+ S)?*; *How + to be + S (N/ Pr_{pers n}) + to be sure ...that...?*; *How many + V_{mod} + V...?*; *What /Which + Attr (kind of/ sort of) + V_{aux} + S + V...?*; *What + art_{ind} (+ Adj) + S /N...?*; *What + N+ to be (+ Adj /Adv)...?* (засвідчено у 9,3 % речень). Наприклад,

2.52. “*What about coming down and looking out for a decent spot to spend the night in?*” [546, p. 87];

2.53. “*Why can't I lie by for a week or so, and, forcing blunt from Fagin, get abroad to France?*” [535, p. 455];

2.54. “*And how am I to be sure that Nag won't mistake me for you some dark night?*” [545, 121];

2.55. “*How many pockets should I want?*” [548, p. 83].

Характерна ознака українського прозового мовлення – використання інтерогативних конструкцій таких моделей: *cnj + Where + O (N) V + ...?*; *(cnj)What for + Pr_{pers o} + другий...?*; *How + же + Pr_{pers o} + не + V, When ...?*; *(cnj) Why / Where + V (+ prep)...?*; *What + O + S...?*; *Why + Pr...?*; *(cnj) Why + not + S + V...?*; *(cnj) Where / When + V_{mod} (+ not) + V...?*. Вони зафіксовані в 44 реченнях – 9,9 % прикладів (у англомовному матеріалі їх не зафіксовано), наприклад:

2.56. – *Пішов їжак до зайця. А де того косоного знайдеш?* [477, с. 10];

2.57. – *А навіщо мені другий?* [477, с. 11];

2.58. – *Як же мені не плакати, коли в моїй хатці страшний звір сидить?* [528, с. 23];

2.59. – *Куди йдете?* [527, с. 12].

У чималій кількості випадків (4,5 % прикладів) спеціальні питальні конструкції української мови можуть починатися зі сполучника в ролі частки або частки, що не є характерним для англійського мовлення. Наприклад,

2.60. – *А де мама й Оверко? – запитав Мартін* [478, с. 48];

2.61. – *То що далі скажеш? – питається Петро* [528, с. 226].

Загалом, порядок слів в англійському спеціальному питанні, на відміну від українського, характеризується інверсією оператора та підмета. Інверсія відсутня в тих випадках, коли питальне слово є підметом чи означенням до підмета – тобто в *питаннях до підмета*, де спостерігається прямиий порядок слів (*Who (+ V_{aux}) + V...*). Як показує фактичний матеріал, питання до підмета структурних

схем *Who /What + to be + O (N, Pr)...?* та *Who /What + V + O...?* характерні для обох досліджуваних мов. Конструкції аналізованого структурного типу становлять 3,3 % (28 речень) та 5,3 % (24 речення) прикладів з проаналізованих одиниць англійської та української мов. Наприклад,

2.62. “*Who is the big fat boy?*” [543, p. 96];

2.63. – *А хто, хто в моїй хатці?* [528, с. 19];

2.64. “*Who speaks for this cub?*” [545, p. 6];

2.65. – *Хто ж тобі дозволив?* [477, с. 166].

В англійському художньому мовленні поширені ПР до підмета структурних схем *Who + V_{mod} + to be + Part II...?* та *Who + V_{mod} + V (+ O)...?* в 1 % прикладів, як-от:

2.66. “*Who can trust the Bandar-log?*” [545, p. 40];

2.67. “*Who could be poisoned?*” asked he [529, p. 136].

Структурно дивергентною рисою української мови порівняно з англійською є ПР таких моделей *Who?* ; *Who (What) + O_{dir} + O_{indir} + V...?*; *Who (What) + V... (+ O (N, Pr))?*, наприклад:

2.68. – *Хто? – вигукнули метелики разом* [В.Цілий, с. 26]; *Віночок;*

2.69. – *Хто ж отаких лінюхів пиріжками пригощатиме?* [527, с. 37].

Англійське розмовне мовлення характеризується наявністю прийменника в кінці спеціальних інтерогативних висловлювань (структурна схема *What / Where + V_{aux} + S + V... + prep?*), що засвідчено в 72 реченнях (8,4 % прикладів), що не властиво для української мови, де прийменник, частка або вигук дуже часто міститься в препозиції до питального займенника чи прислівника, тобто на початку речення (як зазначалося вище). Наприклад,

2.70. “*Pray, what are you laughing at?*” inquired the Rocket [564, p. 73];

2.71. – *Так чого ж ти мені голову морочила?* [477, с. 12].

Якщо говорити про спеціальні ПР, підкреслює С.Ф. Гедз, то вони можуть бути як повноскладовими так і неповноскладовими (еліптичними) [70, с. 9]. Еліптичні спеціальні питання переважно мають ретроспективний характер завдяки їх семантичному злиттю з попередньою реплікою діалогічної єдності [109, с. 7]. Деякі вчені виділяють такі питання в окремий різновид і називають їх *короткими* [414, с. 82; 148, с. 306] або *уточнювальними* ПР [366; 166]. Спеціальні питання можуть часто вживатися як короткі відповіді. Вони зазвичай складаються з питального слова чи питального слова з іншою частиною мови, наприклад:

2.72. "You bungled things, as I said, but we can still conquer Oz. – How?" [531, p. 106];

2.73. – *Ігоре, а знаєш, що я придумав? – А що?* [518, с. 72];

2.74. "Don't chase me! Don't chase me! – Why not?" [532, p. 196];

2.75. – *Він каже: "Як так?"* [527, с. 54].

Найуживанішими в обох мовах є конструкції, головні члени яких поширюються другорядними на основі субординативних зв'язків асиндетично чи за допомогою прийменників, причому якщо в англійській мові прийменникові зв'язки значно переважають, то в українській – кількість ПР, ядрові компоненти яких поширюються неядровими на основі субординативних зв'язків без прийменників, приблизно збігається з кількістю прийменникових поєднань. Це розходження зумовлене різною граматичною природою зіставляваних мов.

Найчастіше присудок інтерогативу у досліджуваному матеріалі поширюється прямим додатком у таких моделях: $V_{aux} + S + V + O_{dir}, (cnj / part) + V_{aux} n't + S (N, Pr_{pers\ n}) + P (V, Adj) \dots (+ O) \dots?, S + V_{aux} + not + V + O, V_{aux} + S (Pr_{pers\ n}) ?$. Це засвідчено в 4,6 % (39 реченнях) та 7 % прикладів (32 реченнях) української та англійської мов відповідно, наприклад:

2.76. – *Бачиш поруч тписочку?* [477, с. 6];

2.77. "But didn't you ask me to make you different from all other animals, as well as to make you very truly sought after?" [545, p. 88];

2.78. "I don't call that fair, now, do you?" [555, p. 64];

2.79. – *Ви не будете лаяти мене, правда?* [478, с. 49].

Другим видом зв'язку компонентів у ПР є координативний зв'язок, за допомогою якого поєднуються однорідні елементи речення, а також повторюється структура. Як засвідчила джерельна база дослідження базовими моделями ПР англійської та української мов з однорідними членами є такі: $V_{aux} + S (N, Pr_{pers\ n}) + V \dots (+ N) + V \dots?; V_{aux} n't + S (N / Pr_{pers\ n}) + V \dots + O + O \dots?,$ як-от:

2.80. "Would ye hand us your name," asks Tobin, "and let us look at size of it?" [549, p. 28];

2.81. – *Невже ви повірили, що є на світі Сопуха – оте старе, кудлате ледащо, оте сонне сліпко, що цілісінький день спить у корчах, а на ніч залазить до людей у хату?* [477, с. 106].

Лише для української мови характерні речення з однорідними елементами структурної схеми *...такої + Adj + такої + Adj... + O + Atr + не + V + !...Правда + part?*, наприклад:

2.82. – *Але ж, – каже рак, – ти всіх їх переважила: такої прехорошої, такої розумної, такої премилої птахи і в світі нема! Правда ж?* [516, с. 35].

Інтерогативні конструкції й англійської, і української мови інколи ускладнюються вставними компонентами та вигуками. Вони не є членами речення, не входять до його структури, хоч і перебувають у смисловому та інтонаційному зв'язку з основним його складом. Вони не мають закріпленої позиції в реченні. Вставні елементи (найчастіше зі значенням достовірності, упевненості) займають різну позицію щодо основних компонентів речення, проте в українськомовному матеріалі переважно виступають на початку реченневої структури, що зумовлене семантичною спеціалізацією вставних конструкцій. Вона полягає в уточненні висловленої думки або вираженні ставлення до змісту речення. Крім того досить велика в зіставляваних мовах група ПР, ускладнених вигуками.

В українській мові здебільшого ускладнюються поширені структурні типи речень, наприклад:

2.83. – *Значить, ви тут усі налякані? – зрадів жовтий звір* [477, с. 74];

2.84. – *Так це ж ти, мабуть, хотів вареників покуштувати?* [518, с. 105];

2.85. *Ну, коли ж ти вовк, з чого ж ти починатимеш мене їсти?* [516, с. 36].

В англійській мові найчастіше ускладнюються ПР таких моделей: *Who (+ V_{aux}) + V (+ O) ...?*, *V_{aux} n't + S (N / Pr_{pers n}) + P (V, Adj) ... (+ O) ...?*, *Why (Where/When/What/How/How long /ago (often) + V_{aux} + S (N / Pr_{pers n}) + V, ... (N) ...?*, як-от:

2.86. “*Who will laugh, I wonder?” Said Gandalf, shaking his head* [557, p. 60];

2.87. “*Good heavens, didn't you know that?*” [543, p. 18];

2.88. “*Ah! What did he see?*” [564, p. 29];

2.89. “*Oho, Baloo, what dost thou do here?*” [545, p. 19];

2.90. “*How should you like to grow up a clever man, and write books, eh?”* [535, p. 85].

Значно рідше ПР ускладнюються відокремленими членами (7 % та 5,2 % прикладів англійської та української мов). У зіставляваних мовах ПР може бути ускладнене звертанням, відокремленим додатком чи відокремленою прикладкою, вираженими іменниками. Наприклад:

2.91. “*You say it's real money they show you, Mr. Tucker?”* [549, p. 108];

2.92. – *Ну скажіть, що з ним, отим щуром, робити?!* [518, с. 121].

Як в англійській, так і в українській мовах, кілька простих ПР можуть поєднуватись між собою сполучниковим чи безсполучниковим зв'язком, утворюючи складні речення, наприклад:

2.93. *“Why, you silly child, who do you think would want to buy your Harry?”* [533, p. 20];

2.94. *“What is your name, and what do you do on this ranch?”* [549, p. 274];

2.95. – *А що, нічого не вилазило?* [528, с. 54].

Загалом, логічну інтерпретацію ПР спостерігаємо в П. Беренштейна і А. Шрамма [25, с. 195]. Проте такий підхід не розкриває специфіки самого інтерогативу, особливостей його функціонування в мовленні [367, с. 27]. Подібні класифікації ПР зумовлені тим, що їхня мовна форма відображає не тільки наявність, але і якісні характеристики інформативної лакуни в знаннях мовця. Відтак, побіжно торкаючись конкретних переваг та недоліків наведених класифікацій, погодимося з мовознавцями на тому, що для глибокого та всебічного аналізу природи ПР важливі і “формально-граматична побудова, і логічний зміст, і загальносинтаксичне значення” [48, с. 146].

Отже, структурні схеми ПР англійської та української мов виявляють ознаки конвергенції та дивергенції, але але якісна конвергенція здебільшого поєднується з кількісною дивергенцією. Співвідношення структурних схем інтерогативів у мовах оригіналу та перекладу не є однаковим. Найуживанішим структурним типом ПР в англійській мові є загальнопитальні конструкції, в українській мові – спеціальні питальні конструкції.

2.3. Семантична класифікація англійських та українських інтерогативних конструкцій

Значення і роль семантики для синтаксичних одиниць фіксується ще на зламі XIX – XX ст. у роботах О.О. Потебні та О.М. Пешковського [250; 243]. Однак широкого розголосу дослідження змістових процесів набуло з середини XX ст., оскільки формальний план лінгвістичного аналізу, відображаючи поверхову структуру, не допомагав глибше пізнати механізм утворення і реалізації речення як комунікативної одиниці. Тому теоретичне підґрунтя збагатилося науковими розвідками, об'єктами яких стали проблеми типології речень, їхня компонентна наповнюваність та реалізація в процесі функціонування мови [308; 366; 352; 166; 102; 97; 45; 204; 381].

Характерна ознака сучасної синтаксичної науки – аналіз семантики речення. Семантика речення – це його абстрактне мовне значення, що є відношенням семантичних компонентів, формованих взаємодією граматичних і лексичних значень членів речення [279, 124]. У будь-якому реченні, підкреслює З. Коцюба, наявні значення двох типів: об’єктивні, які відображають явища дійсності, і суб’єктивні, що вказують на ставлення суб’єкта думки до відображуваної в реченні дійсності [98, с. 74].

У п. 2.2. проаналізовано особливості структури англомовних та українських інтерогативів. У цьому підрозділі зупинимося головним чином на характеристиці об’єктивних та деяких суб’єктивних значень, які притаманні ПР англійської та української мов – на особливостях семантики ПР англійської та української мов.

У мовній семантиці речення В. Бабайцева виділяє три ступені абстракції: 1-й ступінь – предикативність як найабстрактніше значення речення, що формує його як синтаксичну одиницю, призначену для повідомлення; 2-й ступінь – узагальнена семантика, характерна для класу речень, які побудовані за різними структурними схемами; 3-й ступінь – численні типові значення речень, що побудовані за однією схемою [10, с. 12].

Семантичну структуру ПР розглядаємо на другому ступені абстракції.

Семантична структура ПР свідчить про те, що в кожному запитанні є два елементи: 1) те, що відомо; 2) те, що вимагає з’ясування. Ставлячи запитання, мовець виходить з того, що відомо йому, а також з того, що, можливо, відомо й реципієнту, котрий мав би забезпечити адресанта потрібною інформацією. Отже, пресупозицією запитання є умови, за яких “питання може бути використано з метою вимоги інформації” [283, с. 26]. В. Кучереносов зазначає, що ПР володіє первинною і вторинною пресупозитивністю: первинна – це прохання (наказ) відповісти на поставлене запитання; вторинна – надання співрозмовникові певної інформації, необхідної для конструювання судження-відповіді [190, с. 6].

Запит як комунікативна інтенція категорії питальності передбачає систему засобів (лексичних, граматичних) для вираження свого первинного (питального) значення [367, с. 38]. Проте питальну модальність характеризують не тільки об’єктивні (власне-питальні) значення, але й система суб’єктивно-модальних (невласне-питальних) реалізацій запиту, що й дозволило нам визначити такі два основні семантичні типи ПР: *власне-питальні* й *невласне-питальні* ПР, кожен з яких, у свою чергу, поділяється на

підтипи. Різновидами власне-питальних ПР вважаємо такі: з *питальним компонентом* (ПР з предметним компонентом; питальні ПР з атрибутивним компонентом; ПР з обставинним компонентом) та *без питального компонента*. До невласне-питальних відносимо *зустрічні, перепити (луна-питання), заперечні (дубітативні), риторичні, уточнювальні (короткі)*.

Передусім зупинимося на характеристиці значень *власне-питальних* ПР англійської та української мов. Як показав матеріал дослідження, питома вага власне-питальних ПР становить 60,8 % (316 речень) та 64,1 % (300 речень) з 520 та 468 аналізованих речень англійської та української мов відповідно (семантична типологія англійських та українських інтерогативів подана у Додатку Б).

Мовна форма вираження категорії питальності відображає якісну характеристику інформаційної лакуни в знаннях мовця – його прагнення з'ясувати чи уточнити інформацію, підтвердити чи заперечити якийсь факт дійсності. Тому підтримуємо таксономію власне-питальних інтерогативних конструкцій С. Шабат, яка визначила такі основні семантичні типи власне-питальних ПР: *питальні речення з питальним компонентом* (так звані “частковопитальні речення”); *питальні речення без питального компонента* (так звані “загальнопитальні речення”) [367, с. 51].

Комунікативне призначення запиту в інтерогативах з питальним компонентом (спеціальних питальних реченнях) полягає в отриманні нової інформації. Кожний питальний компонент містить якусь невизначену “інформацію” (вказівку), яка має бути реалізована, розкрита у відповіді, оскільки питальні займенники “позначають прохання вказати елемент” [195, с. 109].

Характерною особливістю інтерогативних висловлювань з питальними компонентами, на нашу думку, є те, що вони передають намагання мовця з'ясувати щось невідоме, дізнатися про певні факти життя і реалізують основне модальне значення запиту, спрямованого на з'ясування невідомої інформації, наприклад:

2.96. “*Where’s Black Dog?*” [555, p. 26];

2.97. “*Which one would you like?*” [548, p. 11];

2.98. – *I де вона поділась?* [477, с. 5];

2.99. – *Чому б ні?* [516, с. 41].

Конструкції аналізованого семантичного типу складають 232 речення з 520 проаналізованих одиниць англійської мови (44,6 %) і відповідно 228

речень із 468 – української (48,7 %) (щодо абсолютних кількісних даних див. Додаток Б).

Питальне слово, яке є лексико-граматичним показником речень власне-питальної модальності, виражає прагнення мовця з'ясувати часткову інформацію щодо конкретного прояву сутності низки предметів, осіб, їхніх ознак, просторові та часові межі, місце дії тощо [367, с. 53]. Відмінністю англійських спеціальних інтерогативів від українських є виняткове вживання питальних займенників у ролі питального компонента, тоді як в аналогічних конструкціях української мови, крім питальних займенників, зафіксовано також часте використання питальних прислівників. Отже, питальні компоненти характеризують інтерогативні висловлювання не тільки з позицій структури, але й з позицій *семантики*: у ПР української мови із питальними займенниками виражається запитання про особу, предмет, якість предмета, його належність; у ПР із питальними прислівниками виражаються запитання про місце, час, мету, причину. Зважаючи на роль питальних компонентів у формуванні об'єктивної питальної модальності в обох зіставлюваних мовах і враховуючи при цьому їхній з'ясувальний характер, з-поміж інтерогативних конструкцій з питальним компонентом (спеціальних інтерогативів / частковопитальних речень) ми виділяємо такі групи: *питальні речення з предметним компонентом; питальні речення з атрибутивним компонентом; питальні речення з обставинним компонентом.*

Питальні речення з *предметним компонентом* репрезентують дві основні семантичні групи за значенням питального слова: у яких питальний компонент *Who, Whom* зі значенням *хто, кого, кому, ким* і їх поєднання з прийменниками в українській мові позначає назви істот; у яких питальний компонент *What* – *що* (*чого, чому, чим* і їх поєднання з прийменниками, яке зафіксовано в українськомовному матеріалі) позначає назви неістот. Наприклад:

2.100. “*What else have you got in your pocket?*” – *he went on, turning to Alice* [534, p. 32];

2.101. “*Who's talking of mortals, or of human beings at all, Deerslayer?*” [541, p. 33];

2.102. – *Хто ти такий?* – *питають його* [527, с. 132];

2.103. – *З чим борщ?* [518, с. 148].

Українському запитанню *Хто він?* відповідає англійське *Who is he?*, якщо відповідь припускає якийсь родинний або інший зв'язок того, хто говорить, до цієї особи або власне ім'я. Питальні речення з компонентами

Who та *What* – *хто* містять запитання про особу, що є граматичним суб'єктом у реченні, наприклад:

2.104. “*Who is thy master?*” [553, p. 96];

2.105. – *А хто ж тебе годуватиме, нещасного?* [478, с. 191].

Питальні речення з компонентом *Whom* (об'єктний відмінок від *Who*) – *ким* (орудний відмінок займенника *хто* в українській мові) не часто вживані в аналізованих текстах порівнюваних мов (0,4 % у кожній з аналізованих мов).

Пор.:

2.106. “*Of whom? Of whom?*” [540, p. 130];

2.107. – *Скажи, Миколко, ким не треба бути?* [518, с. 125].

В українських двоскладних ПР орудний відмінок займенника *хто* — *ким* разом з дієслівною зв'язкою *бути* виступають присудком. Такі конструкції семантично місткі: вказують на ідентифікуючі, кваліфікуючі ознаки за професією, родом діяльності тощо.

Найбільш продуктивну групу (4,2 % та 6 % прикладів в англійській та українській мовах відповідно) становлять ПР з предметним компонентом *What* – *що*, які можуть позначати та містити вказівки на фізичний та психічний стан особи. При цьому важливу роль відіграє не тільки лексичне значення питального слова, але й уся синтаксична конструкція. Пор.:

2.108. “*What are you doing?*” [548, p. 16];

2.109. – *Миш-Миш, розкажи, що з тобою сталося?* [518, с. 38].

Питальний компонент *What* зі значенням *чим* виражає запит – з'ясування предметності, пор.:

2.110. “*And what would you do in return?*” said the little bird [564, p. 54];

2.111. – *Чим же я тобі дровець привезу?* [527, с. 31].

Препозитивні та постпозитивні частки, які вживаються в українській мові, увиразнюють предметне значення в таких питальних конструкціях, як-от:

2.112. – *А чим же я, – каже, – те поле виорю, що в мене ні волів, ні плуга?* [516, с. 57].

У питальних реченнях з предметним компонентом *What* – *чим* може з'ясуватися значення *способу дії* чи *засобу* (у значенні “як”, “яким способом” тощо). Пор.:

2.113. “*And what are they made of?*” Alice asked in a tone of great curiosity [534, с. 126];

2.114. – *Чим же ти мене нагородиш, коли я зроблю так, що ти візьмеш дочку Зіндзівея за себе заміж?* [527, с. 54].

До питальних речень з компонентом *What* (відтворюється українським займенником *що*), які виражають запитання про стан, належать і структури з формальним підметом *що*, як-от:

2.115. “*What dost thou think?*” [547, p. 30];

В українській мові питальне слово *що*, яке виражає предметне значення, може вживатися у значенні *причини* та з *кількісним значенням* (що є невластивим для англійської мови), як-от:

2.116. – *Що це вони там забарились?* [527, с. 42].

2.117. – *Що тобі, чоловіче, за коня?* [528, с. 137].

Питальний компонент *що* може поєднуватися з прийменником *за*. Крім предметно-питального значення прийменникова форма *за що* може мати й виразне *причинове* значення (у англійському матеріалі не зафіксовано). Пор.:

2.118. – *А за що ти їх побив?* [478, с. 52].

Питальні речення з *атрибутивним компонентом* (15,4 % та 11,1 % прикладів в англійській та українській мовах) виражають запит про ознаку, якість чи властивість предмета. Ці значення інтерогативних структур реалізуються за допомогою таких питальних слів – *What kind of, What, Whose, How many (much), Which of, How old, How long* – *який, котрий, чий, скільки*, які репрезентують різноманітні означальні властивості: темпоральні, належності, кількості тощо. Зважаючи на такий факт, Л. Писарек виділяє три типи ознак, що репрезентуються ПР: *квалітативні ознаки* (сюди належать ті властивості, які служать для якісної характеристики предметів); *квантитативні ознаки*, які вказують на кількісні визначення предметів та їхню впорядкованість; *посесивні ознаки*, які характеризують предмети за їхньою належністю [244, с. 118].

Питальний компонент *What* у значенні *який* вживається, якщо йдеться про невизначену чи невідому кількість, наприклад:

2.119. *He said “What unprofitable debate have we here?”* [553, p. 78].

Якщо говориться про обмежену кількість (особливо про два предмети), то вживається *Which*, як-от:

2.120. “*Which is the reason that you always come back?*” [541, p. 10].

2.121. “*Which became of the Miller?*” asked the Water-rat [564, p. 66].

Питальні речення із займенником *What*, який відповідає українським *який, які, який*, у конструкціях *What + N* (без артикля) і *What kind of (sort of) + N*, припускають у відповіді характеристику предмета, наприклад:

2.122. “*What help could I get from that?*” [537, p. 114];

2.123. “*What colour will you make the Kansas girl?*” asked the Steward. “*Gray, I think,*” said his Majesty [530, p. 180];

2.124. “*What kind of a looking man is he?*” asks the deputy again. “*Oh,*” says I, “*a big, fat kind of a Dutchman with long whiskers and blue specs*” [549, p. 272].

Загально визнано, що в ПР з компонентом *What kind of / sort of (What)* – який, міститься значення запиту, спрямованого на з’ясування ознаки предмета. Частковопитальна функція таких питальних структур виражає повну необізнаність мовця щодо якихось атрибутивних властивостей предмета. Наприклад:

2.125. “*What sort of nonsense is this?*” said one of the fathers [543, p. 162];

2.126. – *В якій же ти мені пригоді станеш?* – питає чоловік [516, с. 58].

Фактичний матеріал показав, що специфічно українськими є ПР з означальним компонентом, які можуть мати не тільки атрибутивне значення. Так, питальний компонент *який*, виражаючи предметно-особове значення, синонімічний до компонентів *хто, що* в таких реченнях. Наприклад:

2.127. – *А який це Андрійко?* [513, с. 210];

2.128. – *Який це магазин? Хіба у бджіл бувають магазини?* – спитав Юрко [513, с. 148].

Обставинні відношення, що виникають в українських ПР з компонентами означального типу, можуть реалізуватися тільки в умовах стійкого сполучення і контексту. Зокрема, зафіксовано висловлення з *питально-причиновим значенням* фразеологізованого питального компонента, пор.:

2.129. *Романко розсердився: – Якого ти дідька ходиш довкола мене?* [527, с. 126].

Питальний компонент *Whose* – чий виражає запитання про належність кого-, чого-небудь якійсь особі чи групі осіб. Наприклад:

2.130. “*Whose these clothes all rotten away long ago are?*” [546, p. 32];

2.131. – *От біжить Котофей та бачить: пасеться табун коней. Питає: – А чії то коні?* [513, с. 285].

Займенник *Whose* може бути питальним і відносним. Як питальний він може вживатися і як означення до іменника, і як іменник. В англійській мові прийменник може стояти перед *Whose* або в кінці речення, особливо в розмовній мові. У короткому питанні, де немає дієслова, прийменник ставиться перед *Whose*: *With whose money? За чії гроші?* [570, с. 1672]. В англійській мові із займенником *Whose* іменник, до якого відноситься *Whose*, стоїть

безпосередньо за ним. Інтерогативні конструкції, у яких синтаксична група із займенником *Whose* є підметом, будуються без допоміжного дієслова *do*, як-от:

2.132. “*Whose good lance,*” replied the robber, “*won the prize in today’s tourney?*” [553, p. 96].

В українському ПР компонент *чий* може знаходитися в середині та в кінці речення, у той час як в англійському – лише на початку. Пор.:

2.133. “*Whose house is that?*” we asked the landlord [549, p. 217];

2.134. – *Це діти чий?* – питає Ніна Гнатівна [512, с. 22].

Запит про квантитативні ознаки позначають у питальних висловлюваннях компоненти *котрий*, *скільки*. Питальне слово *котрий* виражає запитання про порядок при лічбі, впорядкованість часу і виступає в реченні означенням. Питальні речення з компонентом *What* – *який* також можуть позначати часове значення за умови його сполучення з іменниками “time”, “day” – “час” та “день”. Наприклад:

2.135. “*What time is it to take place?*” I asks [550, p. 26];

2.136. – *Котра зараз година?* [518, с. 189];

2.137. “*What day of the month is it?*” he said turning [534, p. 82].

Англійським питальним компонентам *How many*, *How much* відповідає український – *скільки*. Питальні висловлення з компонентами *How many* (*much*), *How old*, *How long*, *How far* – *скільки*, *що* (у значенні *скільки*) складають неоднорідну групу в семантичному аспекті. Зміст таких запитань значною мірою зумовлений значенням прикметника, займенника (в англійській мові) чи іменника (в українській мові), який поєднується з питальним компонентом. Проте, звичайно ж, для усіх цих інтерогативних структур характерне вираження *кількості*, напр.:

2.138 “*How many children can do it?*” [549, p. 140];

2.1439 – (імператор) *Ну, а скажи, скільки зірок на небі?* [527, с. 221];

2.140. “*How old are you, boy?*” [563, p. 168];

2.141. – *Скільки ж тобі років?* [512, с. 91];

2.142. “*How far is it to Edenville from here?*” I asked [549, p. 267];

2.143. *От він каже: – Що ти, діду, дасу? Я вивчу* [516, с. 109].

Питальні речення з обставинним компонентом виражають різноманітні обставинні значення, що реалізуються за допомогою питальних слів *Where*, *When*, *Why*, *How long*, *How*, *What... for*, *Where... from*, *Which way...*, *Where...to*, *However*, *How well*, *Whenever*, *Wherefore* (поет.), *Wherein* (застар.), яким відповідають українські питальні компоненти *де*, *куди*, *звідки*, *коли*, *доки*,

навіщо, як, яким чином, коли ж, з якої причини, у чому тощо. У таких висловленнях міститься запит про спосіб, засіб, мету, причину, час, місце дії. Обставинні компоненти прислівникового типу, як і питальні займенники, спонукають співрозмовника до відповіді, яка б розширила знання мовця і повідомила те, чого не має в запитанні. Конструкціями аналізованого семантичного типу є 104 речення із 520 проаналізованих одиниць англійської мови (20 %) і відповідно 108 речень із 468 – української (23,1 %).

Деякими особливостями позначені ПР з питальним компонентом *Where* – *де*, які мають значення запиту про *місце*, наприклад:

2.144. “*Where is this dreamer of dreams?*” they cried [565, p. 106];

2.145. – Ану, *де* ти ягоди? [527, с. 105].

Питальний компонент може виражати, крім свого прямого значення місця, запитання *про напрямок руху* в тому разі, коли вживається з прийменниками, які в розмовному мовленні вживаються, переважно у постпозиції до питального займенника. Це питальні компоненти *Where... from* та *Where...to*, які відтворюються українськими компонентами *звідки* та *куди*. Пор.:

2.146. “*Where have my shoulders got to?*” said Alice [534, p. 60];

2.147. “*Where’s it coming from?*” [546, p. 91].

Питальні речення з компонентами *Where... from*, *Which way... Where* – *звідки* становлять кілька семантичних груп: 1) запитання виражає значення *джерела руху*, 2) *вказівки на місцевість*, 3) *узагальненої вказівки на походження*, як-от:

2.148. *Which way* you been travelling? [550, p. 266];

2.149. “*Where am I to send such a sum?*” [553, p. 285];

2.150. – А ти *звідки* їдеш, сестро? [527, с. 51];

2.151. *Where* did they draw the treacle *from*? [534, p. 91];

2.152. Прийшов пан та й питає: Скажи мені, Максиме, *звідки* в тебе багатство? [527, с. 206].

Структурно дивергентною рисою української мови порівняно з англійською є ПР з компонентом *звідки (Where)* зі значенням *джерела знань*, наприклад:

2.153. – А *звідки* ви знаєте, дідусю? – дивується Мартин [478, с. 42].

У власне-питальних реченнях з обставинним питальним компонентом для з’ясування *часу* найчастіше використовується питальний компонент *When* – *коли*, перед яким у розмовному мовленні іноді вживається прийменник *since* – *Since when* зі значенням *з яких пір*, наприклад:

2.154. “*When* are your folks coming here?” [531, p. 63];

2.155. “*Since when?*” [533, p. 32];

2.156. – *І коли ж ти збираєшся його ловити?* [506, с. 115].

Найбільш продуктивну групу серед цього типу речень становлять ПР з компонентами *Why, Wherefore* (поет.) (6,7 % та 10,3 % прикладів в англійській та українській мовах відповідно), які відтворюються українським займенником *чому*. Характерною рисою цих конструкцій є те, що питальне слово майже не використовується для з'ясування предметного значення. Питальний компонент *чого, чому, чом* здебільшого виражає *причинове значення*, а також значення *заперечення*, як-от:

2.167. *But why worry?* [534, p. 71];

2.158. – *А чорнокнижник вискакує, питається: “Чого ти тут?”* [516, с. 109].

2.159. *Why, what do he know about seafaring men?* [555, p. 27];

2.160. – *Ти чого плачеш?* [477, с. 169].

В українському прозовому мовленні значення причини в ПР може підсилюватися препозитивними частками *та, а, і, так, то* та постпозитивними *ж, же* (що не є характерним для англійської мови). Пор.:

2.161. – *Агов, хлопче, а чого тобі тут треба?* [527, с. 74];

2.162. – *То й чого ж ти йдеш?* [516, с. 135];

2.163. – *Та чого ти сюди зайшов?* [527, с. 73].

Для з'ясування мети дії використовуються інтерогативи з компонентами *Why, What... for* – *навіщо / нащо*. Наприклад:

2.164 “*What do you use it for?*” *Matilda asked him* [544, p. 16];

2.165. – *Нащо жолудь?* [516, с. 46].

Питальні речення з компонентом *Why* – *навіщо, нащо* можуть ускладнюватися семантикою докору, як-от:

2.166. “*If you think gum is so disgusting,*” *said Mike Teavee, “then why do you make it in your factory?”* [543, p. 176];

2.167. – *Нащо ти, – каже, – чоловіче, гадюку б'єш?* [527, с. 128].

Уважаємо хибною думку Є. Гороть, яка стверджує, що “питальний компонент *How* в англійській мові завжди вживається з наступним прикметником чи прислівником, на відміну від українського, де прикметник чи прислівник після *як, яке* не обов'язкові” [570, с. 657]. Як показує матеріал дослідження, самотійне вживання питального компонента *How* в аналізованих текстах англійської мови є досить поширеним явищем (засвідчено вживання у 4 % прикладів), як-от:

2.168. “*How did you get here, Poor?*” asked Christopher Robin [548, p. 86];

2.169. “*How can you whip cream without whips?*” [543, p. 148].

Речення з питальними компонентами *How, How long, However, How well* (українські відповідники – *як, яким чином*) містять запит, що вимагає пояснення способу реалізації, наприклад:

2.170. “*How do you get enough water for your bath?*” [544, p. 182];

2.171. – *Як же мені його звоювати? – каже парубок* [516, с. 59].

Здебільшого ці питальні компоненти в інтерогативних висловленнях реалізують значення *способу дії* чи *засобу*. Наприклад:

2.172. “*How shall we cross the river?*” asked Dorothy [532, p. 65];

2.173. – *Жаба вилізла назустріч, питає: “Як я тебе повезу?”* [516, с. 75].

В україністиці традиційно вважають, що ПР з обставинними компонентами *як, яким чином* також можуть виражати *причинове* значення та значення *умови* (в англійському матеріалі не зафіксовано), як-от:

2.174. – *Як же мені тебе не знати, добрий чоловіче?* [478, с. 44];

2.175. – *А як Валера сам боїться? – подумав Глечик* [506, с. 119].

Фактичний матеріал показав, що досить поширеними для обох мов є речення моделі *How dare + S (N, Pr pers n) + V...?* з питальним компонентом *How dare* – зі значенням *як ...посмів / посміли, як смієш / смієте*, наприклад:

2.176. “*How dare you enter my palace unbidden?*” [530, p. 98];

2.177. – *Тільки лис на двері, лев його грізно питає: – Як ти смів так немилосердно зобидить зайця?* [512, с. 319].

Природно, що структура і семантика ПР має своєрідну систему вираження питального значення. Так, зміст частковопитальних конструкцій (питальних речень з питальними компонентами) реалізують питальні компоненти. Щодо інтерогативів без питального компонента, то їх семантику передають порядок слів та специфічна інтонація, а в українській мові – ще й питальні частки. Різниця між цими двома типами питальної думки зумовлена не тільки формальним вираженням питального значення, але й характером запиту інформації про щось невідоме. У структурах з питальним компонентом це невідоме не представлено, питальні слова на нього тільки вказують. У конструкціях *без питального компонента* – невідоме названо – це якась ознака, предмет, явище чи обставина, однак мовця цікавить, як співвідноситься це “відоме” з дійсністю в плані реальності, достовірності тощо. Отже, мета інтерогативних висловлювань *без питального компонента* полягає в тому, щоб перевірити чи підтвердити те, про що вже деякою мірою

відомо тому, хто запитує. Конструкції цього типу містять приховану альтернативу того, чи висловлене в запитанні є достовірним фактом, чи воно має бути відкинуте, як нереальне [367, с. 65]. Ставлячи подібне запитання, мовець очікує від співрозмовника лише підтвердження чи заперечення думки, до того ж ствердна чи заперечна відповідь є для нього однаково ймовірною (можливою). Структури без питального компонента, таким чином, орієнтовані на ствердну відповідь “Так” чи заперечну відповідь “Ні”, або ж на еквівалентні модифікації цих відповідей, наприклад:

2.178. *“Do you see that?” said the Djin [545, p. 25];*

2.179. – *Хіба в мене сили нема? [478, с. 51].*

Речення без питального компонента містять запит, спрямований на з’ясування того, що зовсім невідоме мовцеві. До того ж таке питання характеризується наявністю особливого лексичного наповнення: елементами запиту повинні виступати слова, здатні виражати протиставлення. Засобом вираження такої кореляції можуть виступати антоніми (знаєш – не знаєш, незіпсовані – зіпсовані, гарно – погано, наварив – не наварив тощо), як у таких прикладах:

2.180. *“Jacky, old friend, do you know me?” [556, p. 54];*

2.181. *“But we are not quite as bad as that world, are we, Aslan?” [546, p. 102];*

2.182. – *А хіба це погано? – засміялася Ліда Зоріна [512, с. 49];*

2.183. – *А обідати наварив? [527, с. 130].*

Інтерогативні конструкції без питальних компонентів порівнюваних мов становлять 84 речення із 520 проаналізованих одиниць англійської мови (16,2 %) і відповідно 72 речення із 468 (15,4 %) – української.

Як показує матеріал дослідження, конструкції без питальних компонентів можуть виражати значення, що синонімічні зі змістом речень з питальними компонентами. Це запитання про *особу*, *ознаку предмета* та про загальне значення *предметності*, як-от:

2.184. *“You?” said the Tribe of Tegumai all together [545, p. 126];*

2.185. *“Then is thy grand-dam not over kind to thee, I take it?” [547, p. 8];*

2.186. – *Це ... той гвинтик? – запитав Тона [513, с. 197];*

2.187. – *Це ви, дядьку? [518, с. 192].*

Запитання про *стан* особи формують такі типи: запитання про фізичний, психічний та розумовий стан особи, наприклад:

2.188. *“Do you mean we shall both be drowned?” [529, p. 98];*

2.189. – *Повеселішало тобі трохи? – питаємо [518, с. 214].*

Запитання про різні *обставини*: про місце, час, кількість, спосіб дії та про ступінь прояву дії маємо в таких реченнях, як-от:

2.190. *“But have we journeyed far South already?” answered Aragorn [559, p. 134];*

2.191. *“It’s a long road as I have heard from the waters of the west to the shores of the main sea?” [540, p. 19];*

2.192. *Only two hundred zecchins?” said the bandit [553, p. 89];*

2.193. – *І довго шукати? [506, с. 117];*

2.194. – *Невже знає, що я тут? [476, с. 283];*

2.195. – *Може, далеко? То я лучче не піду [527, с. 136].*

Окремо слід зупинитися на семантиці альтернативних ПР. Семантична структура альтернативного питання зі значенням *переліку* полягає в спонуканні співрозмовника вибрати для своєї відповіді одну з кількох імпліцитно закладених інформацій, наприклад:

2.196. *“Am I talking to God or man?” [542, p. 52];*

2.197. – *То хто мудрий? – усміхнулася мати. – Голка чи пальчики? [518, с. 127].*

Альтернативні питання часто відображають пряме оцінне судження мовця (характеристику особи, її розумові здібності тощо). Наприклад:

2.198. *“Is it fast to the war-lock, or does he carry it above the left ear?” [541, p. 100];*

2.199. – *А що, Кирило, прийшов битися чи миритися? [528, с. 46].*

Альтернативні інтерогативи можуть мати *емоційний* характер, тобто виражати різноманітні почуття – *застереження, стурбованість, здивування, протиставлення* (зокрема такі речення, одна альтернатива яких містить заперечну частку *not – ні*):

2.200. *“Alike! Do you call a nigger like a wite man, or me like an Indian?” [541, p. 27];*

2.201. *“Do you mean to state what your complaint against this boy is, fellow, or do you not?” [535, p. 66];*

2.202. – *Додому чи воювати підемо? – запитав він [478, с. 35].*

Для обох порівнюваних мов характерні еліптичні речення, які не містять у своїй структурі еліптично вираженого дієслівного присудка зі значенням наявності. Наприклад:

2.203. *“Willingly?” [553, p. 89];*

2.204. *“You?” [545, p. 126];*

2.205. – *А я?* [478, с. 159];

2.206. – *Чи так це?* [518, с. 143].

Отже, речення з *питальними компонентами* в плані семантики майже не відрізняються від речень без питальних компонентів. Відмінність їх полягає хіба в тому, що питальні слова допомагають лексично виразити шукане. Однак здебільшого структури з питальними компонентами оформляються як риторичні запитання-роздуми, що певним чином впливає на переклад таких структур.

Як зазначалося, двома основними семантичними типами ПР є *власне-питальні* та *невласне-питальні* інтерогативи. Отже, перейдемо до характеристики значень *невласне-питальних питальних речень* англійської та української мов.

Наші спостереження виявили, що загалом невласне-питальні ПР вживаються у 39,2 % (204 речень) та 35,9 % (168 речення) прикладів англійської та української мов відповідно. До *невласне-питальних* питань відносимо *зустрічні, перепити (дуна-питання), уточнювальні (короткі), риторичні та заперечні (дубітативні / питально-заперечні)*.

Первинною функцією категорії питальності є вираження запиту інформації. Запитання передбачає діалогічну ситуацію – наявність хоча б двох співрозмовників, один з яких намагається вплинути на свого партнера з метою досягти певного результату (одержати інформацію). Таке спілкування “запитання”-“відповідь” передбачає успішну реалізацію комунікативного акту. При цьому перша репліка (запитання) виступає “стимулювальною”, а друга є реакцією на висловлення співрозмовника [245, с. 10]. Однак питальні структури можуть виступати не тільки реплікою-стимулом, але й реплікою-реакцією.

Водночас, позиція питальної конструкції у складі реагуючої репліки суперечить первинному значенню категорії питальності, оскільки стимулювальний зміст не можна приписати формі, яка міститься в складі висловлення реакції [245, с. 11].

Отже, *зустрічне запитання*, що функціонує в діалозі як репліка-реакція, не є “відповіддю” на попереднє запитання, а виступає особистісною реакцією на нього. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив уживання цього семантичного типу ПР у 8,6 % та 6,9 % прикладів англійської та української мови.

Так, Ю. Дубовський, досліджуючи інтонацію *зустрічних* запитань в англійській мові, розкриває їхню семантико-функціональну спрямованість, яка зводиться до запитання про певну інформацію з метою: 1) уникнути прямої відповіді через запитання; 2) виграти час для обміркування відповіді на

запитання співрозмовника; 3) змінити тему розмови; 4) перевести увагу співрозмовника на протилежне семантичному ядру попередньої думки-питання; 5) попередньо “зорієнтуватися”, “прозондувати ґрунт”, тобто запитати про таку інформацію, яка зумовить, визначить наступну мовну дію-відповідь того, хто запитує, на попереднє запитання співрозмовника [104, с. 45]. Особливістю зустрічних запитань є ще й те, що репрезентація ними питального значення відбувається не тільки у власне-питальній функції, а й з додатковими емоційно-оцінними нашаруваннями.

Дослідження виявило, що в діалогічному мовленні зустрічні запитання використовуються з метою *уникнути відповіді*, наприклад:

2.207. *“Do you want to lose your scalp?” – “Shall I after him, captain”, – asked pathetic Smee, – “and tickle him with Johny Corscrew?”* [529, p. 60];

2.208. – *А хіба ти щось робиш? – А ти нікому не скажеш?* [477, с. 146].

Як показує аналіз прикладів, зустрічні запитання можуть передавати різноманітні оцінні відтінки, суб'єктивне ставлення до висловленого запитання чи *недоречність* попереднього запитання, як у таких прикладах:

2.209. *“What do you make of my dream, Mr. Frodo?” asked Sam impatiently. “Should I make anything of it?” said Frodo* [559, p. 140];

2.210. *“Aren’t you going to save those six monkeys who are giant soldiers?” asked Rango, anxiously. – “Why should I?” returned the Wizard* [531, p. 135];

2.211. – *А хто ж ти такий? – питає Осел. – Ти ще й питаєшся? – кричить Лев грізно* [528, с. 292];

2.212. – *Давай і справді покатаємося на свинях! Га? – Хіба можна на свинях їздити?* [518, с. 72].

Емоційне роздратування мовця, незгода, небажання відповідати на запитання репрезентується в зустрічних запитаннях відтінками обурення та докору, як-от:

2.213. *“Mike!” cried Mts. Teavee, “are you all right? Are there any bits of you missing?” – “Isn’t he going to get any bigger?” shouted Mr. Teavee* [543, p. 228];

2.214. – *Невже ніколи не бачила? – Чи я коли брехала? – образилась черепаха* [518, с. 28].

Серед зустрічних запитань, семантично пов'язаних з попереднім запитанням, виділяються ті, які використовує співрозмовник з метою *зосередження та переорієнтації уваги* з одного фрагмента повідомлення на інший, наприклад:

2.215. “Don’t you ever stop reading?” he snapped at her. “Oh, hello, Daddy” – she said pleasantly – did you have a good day? [544, p. 33];

2.216. – *А відкіля ти? – А ти відкіля? – спитала дівчина* [513, с. 356].

Такі питальні конструкції можуть також використовуватися мовцем з метою *уникнути відповіді* та передають значення *байдужості* щодо попередньо висловленого запитання, як-от:

2.217. “Whatever do you mean, Wendy?” – “It’s so naughty of him not to wipe?” Wendy said sighing [529, p. 14];

2.218. – *То хто ж ти? – Що се тебе обходить?* [518, с. 38].

З-поміж зустрічних запитань, які не вмотивовані семантикою попереднього запитання, виділяються конструкції, які використовуються мовцем, щоб *змінити тему розмови*, як у таких прикладах:

2.219. “Well, Matilda, aren’t you going outside with the others?” Matilda said “Please, may I talk to you for a moment?” [544, p. 164];

2.220. – *Яка ще дезинфекція? – Горобці взимку в шпаківні жили? – питає* [518, с. 230].

Співрозмовник намагається повернути розмову в потрібне для нього русло, тому й уникає відповіді, яка з певних суб’єктивних чинників чи причин є для нього небажаною. Цей різновид питальних конструкцій переплітається з запитаннями, які ставляться для того, щоб *виграти час* для обміркування відповіді, наприклад:

2.221. “Who did you say was? he asked. – “Has Mr. Trelawney not told you of the buccaneers?” said I [555, p. 59];

2.222. – *Чого це тебе, Петько, наче в зеленій фарбі скупали? – А що?* [512, с. 102].

Треба наголосити, що такі запитання здебільшого можуть бути викликані або *негативним ставленням мовця до прояву небажаної цікавості з боку співрозмовника*, або *необізнаністю щодо конкретного запиту інформації* взагалі, як-от:

2.223. “Aren’t you?” he added to Harry. “What?” said Harry [557, p. 71];

2.224. – *Це той, що вчительку арештував? – Звідкіля мені знати?* [478, с. 150].

Відтак, існування в усно-розмовному мовленні *зустрічних запитань* є підтвердженням того, що в реальній комунікації беруть участь не ідеалізовані абстракції, які продукують граматично правильні речення і реалізують

ідеальну схему мовленнєвого обміну, а люди певної статі, віку, емоційного стану, психічного складу, соціального і культурного статусу.

За комунікативним спрямуванням близьким до зустрічного запитання є *перепити* (луна-запитання – за термінологією У.Л. Чейфа [358, с. 387]), особливості функціонування яких можуть бути розкриті тільки з урахуванням мовної специфіки діалогу. Нами виявлено, що такі інтерогативи є вживаними у 9,8 % та 9,4 % прикладів. Семантика, інтонація, граматична структура цих конструкцій були предметом дослідження багатьох учених, зокрема Л. Чайки, Н. Шведової, П. Дудика, І. Борисюк [352; 372-375; 105; 38]. Предметом запитання в таких висловлюваннях виступає зміст речення. Ці запитання виражають здивування, недовіру, а іноді – нерозуміння [414, с. 84-85; 148, с. 14-15]. Наприклад:

2.225. *“Well, I declare! I’ve really done it!” – “Done what?”* [532, p. 189].

Ціле питання може бути віднесене до питального слова, і якщо потрібно, то може бути повторений увесь уривок, як-от:

2.226. *“I don’t mean the Wizard. And if the Wizard of Oz is that funny little man, who rode a great Tiger into the clearing, he’s been transformed himself by the terrible Magician”. – “The Wizard transformed? Why, that’s impossible”* [531, p. 92].

Чинником, що зумовлює перепит, нерідко “слугує певний емоційний стан одного з учасників розмови, його удаване або невимушене здивування чи захоплення повідомлюваним або, навпаки, його негативне ставлення до нього, незадоволення ним; інколи співрозмовник навіть навмисно повторює частину попереднього речення” [105, с. 147]. Такі питальні конструкції становлять дві групи: 1) перепити, викликані попереднім запитанням співрозмовника; 2) перепити, викликані попереднім повідомленням співрозмовника.

Серед ПР першої групи виділяються ті, у яких репліка-реакція спрямована на повторення співрозмовником попереднього запитання – частини або всього питального висловлення, наприклад:

2.227. *“Which one is Charlie Bucket?” – “Charlie Bucket?”* [543, p. 98];

2.228. *“The little word?” said Mr. Bumble, bending over the bashful beauty. – “The one little, little, little word, my blessed Corney?”* [535, p. 173];

2.229. – *Прошу пробачення, – спитало його слоненя якнайчемніше, – та чи, бува, не траплялось вам бачити в цих невідомих мені краях таку істоту, як Крокодил? – Чи не траплялося мені бачити Крокодила? – перепитав Перістий-Скелястий Удав-Пітон* [518, с. 300].

На нашу думку, наведені вище перепити мовець використовує, щоб *повторити* чи навіть відновити, *щось недочуте* або ж *незрозуміле*.

Аналіз фактичного матеріалу показав, що другий семантичний тип складають *перепити, викликані попереднім повідомленням співрозмовника*, наприклад:

2.230. “*He is weeping for a red rose,*” said the Nightingale. – “For a red rose?” they cried [564, p. 41];

2.231. – *Уявіть собі! Забула! У ванній на полиці. – У ванній? На полиці? Це ж треба!* – іронічно мовила “іноземка” [506, с. 133].

При цьому, подібні перепит виражають *експресивно-оцінну реакцію* мовця на повідомлюване, становлять продуктивний тип емоційних перепитів. Ними можуть виражатися різноманітні емоційні відтінки здивування, сумніву, радості, обурення, протесту, жах, злість, як-от:

2.232. “*My name is Matilda Wormwood, Miss Trunchbull*”. – “Wormwood, is it?” the Trunchbull said [544, p. 151];

2.233. – *Сьогодні! Зразу після уроків. А чого відкладати? – Сьогодні? – Вася непевно знизав плечима* [506, с. 115];

2.234. “*And I brought you a balloon.*” – “*Balloon? You did say balloon?*” [548, p. 58];

2.235. – *Не заважай, – тасмниче прошепотів хлопчик. – Не заважай? А хіба ти щось робиш?* [477, с. 146].

Як показує матеріал дослідження, окрему групу в українському прозовому мовленні утворюють перепити з питальним словом *як*, що відображають загальну реакцію *нерозуміння* із супровідним значенням здивування (в англійському матеріалі не зафіксовано). Наприклад:

2.236. – *На жаль, нема в мене дзеркальця, – розвела руками Незнайомка. – Теж удома залишила. – Як?! – умить забувши про око, опустила руку “іноземка”. – Як залишили?!* [506, с. 132].

Отже, перепит як мовленнєва дія пов’язане з психічною реакцією співрозмовника (здивування, нерозуміння, недовіра) на зміст попереднього висловлення – чи то повідомлення, чи запитання.

Ще одним типом питальних конструкцій, семантично пов’язаних з попереднім висловлюванням, виступають *уточнювальні (короткі – термін В.В. Бузарова [414, с. 82]) запитання* (10 % та 9,6 % аналізованих прикладів), які використовуються мовцем з метою одержання додаткової інформації і будуються на основі уточнення конкретного елемента із семантичної структури

попереднього висловлення. Так, І. Борисюк виділяє два функціональні різновиди таких ПР: 1) непередбачувані питання, у яких коло пошуку ознак предиката настільки широке, що мовець не може передбачити характеру наступної відповіді; 2) передбачувані уточнювальні питання, у яких коло пошуку ознак предиката звужується настільки, що мовець може передбачити характер відповіді (презумптивні уточнювальні питання) [38, с. 48].

Усі *непередбачувані уточнювальні запитання* поділяються на два типи: з *експліцитно* та *імпліцитно* вираженим компонентом уточнення. Зокрема, першу групу формують ті уточнювальні запитання, у яких предикат попереднього висловлення лексично виражений і вимагає уточнення щодо різних його ознак:

1) запитання, викликані необхідністю конкретизувати надто загальну інформацію попереднього висловлення з боку суб'єкта, як-от:

2.237. *"Somebody did want it" – "Who?"* [548, p. 22];

2.238. – *А пуделя Артемона хто з'їв? – Якого Артемона?* [506, с. 118];

2) запитання, які вимагають уточнення предиката з боку предметності, пор.:

2.239. *"It must be sewn on," she said, just a little patronizingly. "What sewn?" he asked* [529, p. 26];

2.240. – *Дідусю, що ви мені казали, як тільки я прийшов до вас? – Що ж я тобі, хлопче, казав? – задумався дід Антон* [513, с. 120];

3) запитання, які вимагають уточнення якісних характеристик, наприклад:

2.241. *"I says, at first, 'This is illusion;' and was composing myself off to sleep, when I heard the noise again, distinct." – "What sort of noise?" asked the cook* [535, p. 181];

2.242. – *Хочеш, я тобі дам справжню роботу? – А яку?* [513, с. 204];

4) запитання, які вимагають конкретизування обставинних відношень *причини, мети, часу, місця та напрямку руху, способу дії та засобу*, як у таких прикладах:

2.243. *"I presume, Doctor, that you could tell the skull of a negro from that of an Esquimau?" – "Most certainly." – "But how?"* [537, p. 251];

2.244. *"See professor Dumbledore?" – Professor Mc Gonagall repeated, as though this was a very fishy thing to want to do. – "Why?"* [551, p. 194];

2.245. *"So, Eliza, my girl," – said the husband, mournfully "bear up, now; and good-by, for I'm going." – "Going when?"* [533, p. 33];

2.246. – *І куди вона його викинула? – знизав плечима Коцій Безсмертний. – І головне – коли?! – аж сичала від злості Баба Яга* [506, с. 139];

2.247. – *Добудеш води живущої і цілющої? – Як?* [516, с. 140].

Прикметно, що серед уточнювальних інтерогативів з імпліцитно вираженим компонентом вирізняються запитання, викликані необхідністю мати додаткове пояснення щодо попереднього повідомлення, яке з певних причин є незрозумілим або виступає надто несподіваним для мовця, як-от:

2.248. *“But this is Me!” said Bear, very much surprised. – “What sort of Me?”* [548, p. 16];

2.249. – *Ну, як тут у вас? – Ніяк, – скривилася “іноземка”. – Каже, що нема. – Як це – нема?* – здивувався Безсмертний [506, с. 133].

Матеріал дослідження засвідчив, що уточнювальне питання може реалізувати, поряд із загальною інтонацією уточнення, різноманітні емоційні відтінки – здивування, сумніву, нерозуміння, наприклад:

2.250. *“But perhaps you will catch the laughing Gas, Miss Persimmon!” – said Michael. – “Will what?” – said Miss Permission haughtily* [563, p. 28];

2.251. – *То каструля... не ваша? – розгублено спитала вона в Андрійкової матері. – Де? – не зрозуміла мати* [477, с. 249].

Позаяк передбачувані уточнювальні запитання характеризуються значним ступенем експресивності, уточнювальні компоненти в питальних висловлюваннях можуть підкреслюватися паузами, розділовими знаками, на постановку яких мають неабиякий вплив психологічні мотивації мовців, як-от:

2.252. *“As many times as there are nuts on that palm,” said Mowgli, who, naturally, could not count. – “What of it?”* [545, p. 8];

2.253. – *Скажи, коли цьому кінець буде? – Чому?* [478, с. 87].

Стосовно риторичних питань (8,1 % прикладів у досліджуваних мовах), то потреба у виконанні цими реченнями своєї основної функції відпадає і постає проблема їх комунікативності, тобто, варто з'ясувати, чи є риторичні питання носіями комунікативної функції, якщо, на думку багатьох, вони не несуть “нової” інформації.

Риторичне питання – це поняття, яке склалось історично в науці красномовства. При його вивченні схрещуються інтереси різних лінгвістичних дисциплін (синтаксису, стилістики, інтонології, лінгвістики тексту, прагмалінгвістики, класичної риторики) і проблеми нелінгвістичних наук, зокрема логіки.

Вчені по-різному дають визначення риторичного питання. Так, І. Гальперін, Г. Ліч, Дж. Свартвік визначають його як спеціальний синтактико-стилістичний засіб [67, с. 244; 455, с. 184]; Ш. Баллі називає його непрямим

експресивним засобом, а Н. Лисенкова визначає його як результат вживання транспонованого питального речення [12, с. 308; 201, с. 7].

Відомо, що за своєю формою та інтонацією риторичні питання не відрізняються від інших типів питальних речень. Відмінність полягає в їхніх комунікативних цілях. Риторичні питання не містять жодних запитів щодо будь-якої нової інформації, натомість вони містять ствердження й завжди емоційно забарвлені. Крім того, вони використовуються, щоб привернути увагу слухача (читача). Хоча риторичні питання не вимагають відповіді, автор (мовець) може сам відповісти, щоб пояснити ідею сказаного [128, с. 182].

Однак такі питання, по-перше, повідомляють слухачеві інформацію про зацікавленість мовця певним об'єктом, людина то чи предмет, його дія чи властивості, певні події, їх час та місце; по-друге, про рівень знання мовцем предмета розмови. Відповідно, запитання, нехай і риторичне, є інформативним навіть для слухача, тобто функція комунікації все ж таки реалізується в ньому. Подібний характер спілкування за допомогою формування запитань дозволяє говорити про особливу питальну функцію, що є вторинною, але не менш важливою, ніж базова – комунікативна, наприклад,

2.254. “ – *Of course it has moved, – said he. – Am I such a farcical bungler. Watson, that I should erect an obvious dummy and expect that some of the sharpest man in Europe would be deceived by it?” [536, p. 68];*

2.255. – А як їстиму?! З голови почну, та й увесь мій!.. [516, с. 37].

Матеріали дослідження дозволяють стверджувати, що з позицій структури риторичні (псевдопитальні) речення виявляють лише одиничні відхилення від нейтральної норми. Навіть у розмовній мові, що санкціонує будь-які форми побудови речень, дуже невелика кількість псевдопитань, що відрізняються структурною неповнотою чи надлишковістю, оскільки колоквіальна специфіка риторичних питальних речень не стільки в особливостях конструкції речення, скільки у відході від властивого структурі в нейтральній області значення [201, с. 6-21].

Розглядаючи риторичні питання як висловлювання, питальні за формою, проте такі, які мають за мету передачу інформації, Л.І. Павленко вважає доречним віднести їх до проміжних питально-розповідних і питально-спонукальних комунікативних типів висловлювання [233, с. 10].

Не можемо погодитися з думкою М.В. Рибаківської, яка відносить до риторичних питань також перепит, що зазвичай виражає емоції подиву, недовіри,

сумніву [280, с. 11]. Спостереження, крім іншого, переконують нас у доцільності виділення перепитувань в окремий семантичний тип питальних структур.

Прикметно, що в складі риторичних конструкцій, виділяються два типи: власне-риторичні питання та невласне-риторичні питання [147, с. 80]. До першого типу речень – власне-риторичних питальних структур – належать такі, які засобами “зворотної констанції” виражають судження-відповідь. При цьому позитивні конструкції містять приховане імпліцитне заперечення, заперечні ствердження, як-от:

2.256. *“But a cripple! – said I. What could he have done single-handed against a man in the prime of life? (He couldn’t do anything.....)” [537, p. 135];*

2.257. – *Чого це я буду співати ні з того ні з сього?! – Наталка нам [518, с. 214].*

Другий тип риторичного питання – невласне риторичне – містить такі питально-відповідні єдності, де той, хто говорить, ставить питання не для сприйняття відповіді: він сам обов’язково відповідає на питання, щоб привернути увагу слухача до свого повідомлення. Отже, незважаючи на те, що питання використовуються у своїй первинній функції (потребують відповіді), за змістом такі структури – риторичні питання, наприклад:

2.258. *“He put less weight upon it. Why? – Because he limped – he was lame” [536, p. 97];*

2.259. – *Чого хвилюєшся? – посміхнувся Котигорошко. – Сонячні зайчики, брат, не такі, щоб забути найголовніше [506, с. 98].*

Відомо, що риторичні *інтерогативи* є питаннями, які не мають семи власне запиту інформації. Риторичне питання допускає позитивну відповідь у разі, якщо питання містить заперечення, і навпаки, а, отже, воно може бути саме по собі як стверджувальним, так і заперечним (поняття «полярності») [460, с. 19-37]. Йому відповідають два види експресивно забарвлених питань, які містять або приховане заперечення, або приховане ствердження. Наприклад:

2.260. *“Bless me! – said Thorin, haven’t you got a map and didn’t you hear our song? and haven’t we been talking about all this for hours? You have got a map. You have heard our song. We have been talking about all this for hours” [562, p. 15];*

2.261. – *І як він мене не вхопив за голову? – думаю. – Це б від неї нічого не лишилося... [518, с. 193].*

Матеріал дослідження засвідчив, що риторичні питання, які реалізують емоційно забарвлене заперечення, досить поширені в розмовному мовленні. У

реченнях такого типу акцентується “категоричність заперечення, неможливість, всезагальність і безумовність ситуації” [304, с. 216], наприклад:

2.262. *“My chance had come at last! Knowing what I did, was it not certain that Colonel Moran had done it?”* [536, p. 71];

2.263. – *Нащо ж воно тобі? Лучче ми тобі дамо багато грошей* [527, с. 174].

Риторичні метакомунікативні запитання іноді не потребують відповіді, “головним їх призначенням є утримати увагу аудиторії та створити емоційне напруження. Вони підсилюють вплив сказаного на адресата, виступаючи експресивним завершенням думки” [75, с. 125]. Наприклад:

2.264. *“Are people so stupid?”* [535, p. 47];

2.265. – *Як же я туди дістануся?* [506, с. 221].

Окремо треба сказати про вживання цього семантичного типу інтерогативів в іронічному значенні. Як відомо, іронічне висловлювання можна зрозуміти як протилежне його прямому значенню, водночас риторичні питання самі по собі розуміються як протилежні прямому значенню пропозиції, що міститься в них. Окрім осуду, до складу семантичного комплексу риторичних питань дуже часто входить в тому чи тому вигляді спонування. Це навіть логічно витікає з наявності компонента осудження дій чи слів, а оскільки осудження дій (чи бездіяльності) імплікує спонування зупинити виконання цих дій (або, навпаки, виконувати якісь дії, залежно від того, чи засуджується дія, чи бездіяльність), наприклад:

2.266. *“And you abandoned my unfortunate relative in a wild forest, at the mercy of a vile Bohemian and a traitorous waiting woman?”* [554, p. 247];

2.267. – *Царевич і каже: – Так се ти, Соловей – великий розбійник, почав зі мною гратися?* [528, с. 195].

Риторичні питання активно використовуються в діалогах з метою вираження негативних оцінок та суджень, як засіб своєрідної мовленнєвої агресії, спрямованої проти співрозмовника [368, с. 25]. Емоційно-заперечні риторичні запитання містять приховане модальне значення заперечення, негативну оцінку того, що відбувається, чи протест проти висловленого співрозмовником. Таке вживання особливо характерне для розмовно-побутового дискурсу. Ідеться про такі питання, як:

2.268. *“You don't mean us to go in that thing, Challenger?” said he, in an acid voice. – “I mean, my dear Summerlee, to give you such a demonstration of its*

powers that after seeing it you will, I am sure, have no hesitation in trusting yourself to it” [536, p. 149];

2.269. – *Що? Лякаєш мене?* [478, с. 98].

Саме наявність у реальному дискурсі риторичних питань, що характеризують “тих, хто засуджує” заперечно, у різній концентрації: від легкого глузування до різкого обурення – робить риторичні питання формою мовної агресії. Риторичне питання – це майже завжди докір або, у крайньому разі, зневага на адресу співрозмовника. Остання, своєю чергою, зумовлює те роздратування й неприйняття, котре викликають риторичні питання в тих, хто піддається агресії у формі риторичного питання, особливо тоді, коли адресат розцінює цей осуд як неправомірний, а риторичне питання – як демагогічне. Демагогічне вживання риторичного питання має місце тоді, коли адресант через уживання риторичного питання викликає уявлення про безглуздість, недоцільність тощо слів чи дій адресата в тих випадках, коли ці слова чи дії насправді не є такими, наприклад:

2.270. *“But what do you want in the swamp?” He looked at me with a very questioning eye, and I read hesitation in his face. “Don’t you think other people besides Professors can want to know things?” he said at last. “I’m studyin’ the pretty dears. That’s enough for you.” “No offense,” said I* [537, p. 148];

2.271. – *А хіба можна красти? – обурилася Устинка* [478, с. 145].

Звичайно, межа між демагогічним та недемагогічним уживанням риторичних питань часто хитка та умовна: те, що адресант може вважати як правомірний осуд і насмішку, адресат – як неправомірне та демагогічне. Складники емоційного осуду і т.п. риторичних питань зникають у роздумах, що стосуються потенційних дій адресанта, адресата або третьої особи, наприклад,

2.272. *“But could he always be honest with himself?”* [542, p. 159];

2.273. – *От Галочка й задумалася. Що б їй зробити, щоб менше на уроках розмовляти?* [513, с. 129].

Відтак, подібна характеристика риторичного питання підкреслює його суперечливу природу, яка проявляється в невідповідності форми і змісту, тобто формально-синтаксичне та інтонаційне оформлення не відповідають його комунікативній і прагматичній спрямованості.

Судячи з результатів роботи над фактичним матеріалом, можемо стверджувати, що у змістовому плані близьким до риторичних конструкцій є різновид невластивих питальних інтерогативних висловлювань – *заперечні* (дубітативні / заперечно-питальні) питальні речення (2,7 % та 1,9 % прикладів

української та англійської мови), які в україністиці традиційно називаються *дубітативними* питаннями [166; 366]. Їх суть полягає у вираженні припущення протилежного. Заперечно-питальні (дубітативні питальні) речення необхідно розглядати окремо, оскільки позитивні та заперечні ПР відрізняються не лише за принципом “позитивність” / “заперечення”, оскільки заперечно-питальне (загальне) речення має, додатково до значення питання, імпліцитне значення авторського припущення про значну вірогідність здійснення події, про яку йдеться [255, с. 11]. Наприклад:

2.274. *“Don’t you know that if I stamped with my foot all Suleiman-bin-Daond’s Palace and this garden here would immediately vanish in a clap of thunder?”* [545, p. 219];

2.275. – *Чи ви, дідусю, не знаєте, як мені мого сина вгадать? – Знаю! – каже дід* [527, с. 191].

Тому відповідь “No” на таке питання суперечить очікуваною. Крім цього, заперечна форма зазвичай надає питанню певного емоційного забарвлення – здивування чи розчарування [454, с. 178], про що засвідчують такі приклади:

2.276. *“Say, bar-keeper, who’s to pay?” – “Don’t you draw any colour line? If I come in a fur coat will you treat me?” – “No!”* [556, p. 62];

2.277. – *А собак не злякаєшся? – Ні!* [478, с. 9].

Попри те, що такі ПР дуже часто вимагають відповіді, разом з цим мовець виражає і своє суб’єктивне ставлення до висловленого, проявляє свій скептицизм, свій сумнів у реальності факту, що його цікавить. Як показав матеріал дослідження, англійські заперечні ПР здебільшого відтворюються українськими дубітативними запитаннями, у складі яких наявні питальні компоненти *чи не (чи ж не) / хіба не (хіба ж не)*, як-от:

2.278. *“Couldn’t we just go part of the way down into our own pool?” said Polly* [546, p. 29]. – *Чи не могли б ми хоч трохи спуститися в нашу калюжу?* [500, с. 45].

Тож семантичний зміст речення, як відомо, розкривається передусім через відношення мовної одиниці до свого референта (чи денотата), до того відрізка позамовної дійсності, який подано в безпосередньому сприйнятті, уявленні чи уяві людей, які спілкуються. Щодо ПР, то його семантична структура “містить запит компетентності адресата, тобто загальне запитання щодо наявності в адресата інформації про дану складову ситуації або ситуацію в цілому, яка цікавить того, хто запитує” [256, с. 70].

2.4. Комунікативно-функціональна типологія англійських та українських інтерогативних висловлювань

Сучасний етап розвитку граматичної теорії вирізняє поглиблений функціональний підхід до тлумачення мовних явищ у поєднанні з антропоцентризмом лінгвістичних студій. Дослідників уже не задовольняють суто граматичні інтерпретації мінімальних одиниць та конструкцій мови; на перший план виступає зацікавлення механізмами їх витворення в тісному зв'язку із з'ясуванням активної ролі в процесі мовної комунікації її учасників – адресанта, тобто творця певного тексту, і адресата, якому текст призначений для сприйняття. Цей підхід дозволяє по-іншому розглянути окремі фрагменти граматичного ладу мови, з нових методологічних позицій трактувати їхнє комунікативне призначення, а відтак і статус у граматичній системі мови. Саме такими компонентами, наголошує М. Скаб, є засоби, які використовують для позначення ситуації мовної комунікації (встановлення, підтримування та регулювання контакту між особами, що спілкуються) [305, с. 1].

Основну роль у функціонально-комунікативному описі одиниць та категорій мови відіграє принцип “асиметричного дуалізму мовного знака”, висунутий С. Карцевським [143], який демонструє той факт, що формальні засоби мови є поліфункціональними, тобто можуть виражати різний імовірний розумовий зміст, у той час, як один і той же ймовірний розумовий зміст може бути виражений різними формальними засобами. Це свідчить про різноманітність як мовних значень, так і формальних одиниць мови [353, с. 37]. Звідси функціонально-комунікативний аналіз може проводитися в напрямку від форми до функції (значення) і далі – до прагматичної ролі того чи того формального засобу, а також і у зворотному напрямку – від прагматики та семантики до континууму форм мови, що виражають їх. У цьому дослідженні обрано підхід першого типу.

Питальне речення використовується не лише для вираження запиту: воно має й інші функції, що ідентифікуються завдяки контексту, який не є характерним для ПР. Поява таких функцій здійснюється за рахунок затушовування питального значення, яке відступає на другий план і слугує фоном для деякого іншого значення, що є основним в умовах даного контексту. Однак питальне значення не зникає зовсім: воно властиве ПР у всіх можливих текстах завдяки формальному вираженню в структурі речення.

Таке спільне вираження функцій дає, в результаті, так званий “ефект транспозиції” [212]. Транспонувальна заміна спонукального або розповідного речення питальним регулярно використовується задля певних комунікативно-експресивних цілей. Питальне речення, що реалізує вторинну функцію спонукування або повідомлення, виражає різні відтінки вказаних значень; йому властиве емоційно-експресивне забарвлення а також різноманітні конотації. Такі речення (деякі науковці називають їх непрямыми питаннями [173; 201; 212]) через зазначені вже причини не дублюють функцій розповідного чи спонукального речень [173, с. 7-9].

Непрямі ПР використовуються в мовленні для здійснення певного впливу (найчастіше емоційного) на слухача, який не завжди впливає з семантики висловлювання, наприклад, спонукати до виконання певної дії (прохання), переконати співрозмовника в чомусь (ствердження) тощо. Непрямі ПР, як і інші типи непрямих висловлювань, що мають емоційний заряд, у певних ситуаціях мають більшу іллокутивну силу, ніж прямі висловлювання тієї ж семантики [212, с. 3].

Аналіз інтерогативних висловлювань як феномену комунікації, на нашу думку, має включати побудову семантико-прагматичної класифікації питальних висловлювань, яка відбивала б як прямі, так і непрямі смисли, що їх здатні передавати інтерогативи. За основу класифікації цих структур вважаємо їхню інтенційну семантику. Відтак прагматичними типами інтерогативних висловлювань вважаємо: *інтерогативи-квеситиви*, *інтерогативи-констативи*, *інтерогативи-імперативи*, *інтерогативи-оптативи*, *метакомунікативи та інтерогативи-експресиви* (див. Додаток В).

Досліджуючи частотність використання типів мовленнєвих актів, які реалізують ПР в синхронії та діяхронії, І. Шевченко дійшла висновку, що різновиди цих мовленнєвих актів історично варіюються. Провідною тенденцією варіювання іллокутивного аспекту мовленнєвих актів – ПР у XVI – XX ст. є якісне розширення та кількісне зростання сфери їх непрямих реалізацій – експресивів, директивів, фатичних метакомунікативів, констативів, комісивів (від 12 % до 38 %) за рахунок зменшення кількості прямих мовленнєвих актів – квеситивів (від 78 % до 62 %) [379, с. 16].

Як показує матеріал дослідження, найуживанішими в обох мовах є *інтерогативи-квеситиви* (64 % та 59 % речень англійської та української мов відповідно). *Квеситиви* – це ПР в їх традиційному розумінні. Квеситиви звертають увагу тих, хто спілкується, на факт відсутності якоїсь інформації в

адресата і створюють психологічну напругу в спілкуванні, яка зникає після відповіді адресата [253, с. 85]. Квеситиви мають багато спільних ознак з директивами. Обидва класи мовленнєвих актів призначені для того, щоб викликати певну дію адресата, хоч і з істотною відмінністю: для директива це будь-які дії, зокрема те, що мовлене, для квеситива – це тільки мовленнєві дії. Квеситивне речення повинно мати структурну ознаку питальності. Основне призначення цих мовленнєвих актів – запит інформації, наприклад:

2.279. *“Body of me, where is the Count?”* [554, p. 291];

2.280. [he] *“What is the English of his Indian name?”* [541, p. 91];

2.281. [Piglet] *“What do you want a balloon for?”* [548, p. 3];

2.282. [Колько] – *І пісеньку яку співаєш?* [507, с. 170];

2.283. – *Скажіть, будь ласка, а що таке – дощик? – спитав Промінець* [518, с. 100].

Отже квеситив є питальним мовленнєвим актом буквального, прямого типу, а тому не здатний покривати собою весь спектр семантико-прагматичних смислів, що можуть передаватися інтерогативними висловлюваннями [353, с. 27]. Це відображає загальний недолік ТМА – недостатнє врахування немовленнєвого контексту спілкування.

Вживання *непрямих мовленнєвих актів* засвідчено в 36 % речень англійської та 41 % речень української мов (частотність використання типів мовленнєвих актів, які реалізують питальні речення зіставлюваних мов подана у Додатку Д). За результатами наших досліджень, серед невластиво-питальних мовленнєвих актів, які реалізують ПР досліджуваних мов, найбільш численною є група *експресивів* (17,4 % і 20,5 % зразків англійських та українських питальних висловлювань відповідно), оскільки матеріалом дослідження слугували твори для дітей, а “дитина”, зазначає О. Моїсеєнко, “повна експресії – її емоції швидко та яскраво спалахують” [215, с. 9]. *Експресиви* – це мовленнєві акти, іллокутивна мета яких полягає в тому, щоб передати психологічний стан, зумовлений щирістю пропозиційного висловлювання [461, с. 183]. Іллокутивна мета експресивів полягає в тому, щоб “виразити психологічний стан, що задається умовами щирості відносно стану речей, які визначаються в рамках пропозиціонального змісту” [70, с. 11]. В інтерогативів-експресивів емоційна сема поєднується з формальним значенням питальності, наприклад:

2.284. *“The man`s cub – the man`s cub?”* he said. *“I speak for the man`s cub. There I no harm in a man`s cub. I have no gift of words but I speak the truth.*

Let him run with the Pack, and be entered with the others. I myself will teach him.” [545, p. 13];

2.285. – *Та ти повернувся?! [527, с. 113];*

2.286. – *О! А що це в тебе у штанях? – здивовано спитав дідусь [508, с. 207].*

Експресив володіє такими семантико-синтаксичними особливостями, як наявність емотивної лексики, фразеологізмів, модальних дієслів; ці речення можуть бути представлені риторичними запитаннями, запитаннями запиту. Аналіз фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що такі мовленнєві акти можуть реалізувати такі інтенції: обурення, іронію та сарказм, хвилювання, подив, сумнів, образу, обурення, наприклад:

2.287. “*Rememeber,*” *cried Butterfly, remember what happens if I stamp!* “*Why do you think I can believe you?*” *said the Butterfly’s Wife [545, p. 224];*

2.288. – *Де ти був? Ява нарешилі розтулив губи: – У плавнях. – Що?! У плавнях?! Що ти там робив? [509, с. 66];*

2.289. “*A capful d’you call it?* ” *said I; “It was a terrible storm.” “A storm, you fool you, ” replies he; “do you call that a storm?” [542, с. 12-13];*

2.290. – *Чули? Фарадейович з учнями водорість на Високому острові вирощує. Особливу якусь. – Кажуть, корисна – страх! Вітамінів багато. Самі вітаміни. – А що ти думаєш – космонавтів тобі макухою годуватимуть? [509, с. 60];*

2.291. – *Як ти смієш таке казати? – скипіла сорока й забігала по пеньку [518, с. 28].*

У деяких експресивах провідна іллокуція – вираження емоцій та оцінок, закладена в самій пропозиції речення, посилюється стилістичними прийомами. В інших експресивах іллокутивна сила виводиться лише з сукупності прагматичних мовленнєвих актів, передусім інтенції, контексту, ситуації. Питання не пропонує відповіді, не запитує нової інформації, не передає чергування говоріння адресату – у ньому відсутня ситуація питання. Тому провідною іллокуцією тут виступає експресивність, а супутньою – запит.

У чималій кількості випадків в обох мовах засвідчено використання *інтерогативів-імперативів* (9,2 % речень англійської та 7,5 % інтерогативних структур української мов). Інтерогативи-імперативи – висловлювання, які передають значення імперативності різної іллокутивної сили й поєднуються з граматичною інтерогативною формою [353, с. 39]. Дослідження виявило, що зазначені мовленнєві акти здатні виражати такі прагматичні значення:

прохання, наприклад:

2.292. “*May I sit in Peter’s chair, as he is not here?*” [529, p. 101];

2.293. [Charlie] “*Will you tell me now, Grandpa Joe, please?*” [543, c. 20];

2.294. – *Чи не можна б, будьте ласкаві, – пита у царюці, – зробіть пару голубків і пустить у хату?* [516, с. 176].

Такі інтерогативи І. Шевченко називає *реквестивами*, або *непрямими реквестивами*, пропонуючи відносити до них також сегментовані питання типу *You can do p, can’t you?* [380].

наказ (такі мовленнєві акти Дж. Серль, Дж. Остін та Г. Почепцов називають ін’юнктивами [461; 402; 252]), наприклад:

2.295. “*But why worry?*” [557, p. 71];

2.296. – *Кажу, що ти тут робиш? Га?* [508, с. 212];

заборону:

2.297. – *Вухань і Вовченко! Ви чого розмовляєте на уроці?* [507, с. 20].

Одним з критеріїв визначення спонукання та інших типів висловлювань слугує характер акту кінцевої інтенції висловлювання, яким може здійснюватися як мовленнєва, так і немовленнєва дія. Непрямі спонукання здебільшого набувають своєї провідної іллокуції спонукання лише в певному контексті та ситуації. Використання імперативних конструкцій для вираження спонукання впливає на негативний образ адресата. Непрямі форми спонукання дозволяють зберегти “образ” адресата й забезпечити реалізацію комунікативного принципу ввічливості (п. 3.3 цієї дисертації). Принцип ввічливості вважається універсальною основою непрямого вираження спонукання.

Наступною за частотністю групою непрямих мовленнєвих актів є *констативи*. Проведений нами аналіз емпіричного матеріалу свідчить про перевагу використання інтерогативів-констативів в українській мові порівняно з відповідними англійськими висловлюваннями (6,5 % та 3,9 % прикладів відповідно). *Інтерогативи-констативи* – висловлювання, що передають різноманітні конотативні значення, але при цьому мають граматичну форму інтерогативу [353, с. 39]. Комунікативно-інтенційний зміст *констативу* полягає у твердженні, тому такі мовленнєві акти загалом реалізують такі семи конотативної семантики: ствердження, введення нової інформації, докір, уточнення, підтвердження думки, припущення, як-наприклад:

2.298. “*What’s beautiful about it?*” said Pippin, peering over the edge of his blanket with one eye’ [557, p. 163];

2.299. “*The ice is running awfully, Tom; an’t it dangerous?*” said Marks [533, p. 114];

2.300. “Wendy was puzzled. “I thought you took it quite easily, father?” [529, p. 19];

2.301. “Don’t you like me just as well, anyhow? I’m me without my hair, ain’t I?” [550, p. 68];

2.302. – *А про Бермудський трикутник чув?* [508, с. 214];

2.303. – *Здається, діду, все. Так, як і було. Правда ж? – несміливо питає Ява, притоптуючи ногами свіжу землю* [509, с. 16];

2.304. – *І я з вами піду, добре?* [527, с. 50];

2.305. – *А що, – каже, – може, й ці покуштувати?* [528, с. 104].

Відтак зі своерідністю комунікативно-інтенційного змісту пропозиції пов’язані відповідні формальні характеристики пропозиції [251].

Варто наголосити, що використання *інтерогативів-оптативів* характерне для невеликої кількості опрацьованих ПР у досліджуваних мовах (2,5 % прикладів англомовних питальних висловлювань та 3,5 % висловлювань української мови). *Оптативами* називають висловлювання, що поєднують значення умовності або бажаності з граматичною формою запитання [353, с. 39]. Прикметно, що ці мовленнєві акти здатні виражати значення *умови, бажання, побажання*, наприклад:

2.306. “*What would have been my case, if I had been forced to have lived in the condition in which I at first came on shore, without necessaries of life, or necessaries to supply and procure them?*” [542, p. 55];

2.307. – *А може, краще не будити?* – *скривився Кося* [507, с. 161];

2.308. – *Ось до мене Орел привітався та й каже: “Шановна Гандзю, я чув, ти найдужча в лісі. Чи не хочеш зі мною дружити?”* [518, с.14-15].

Слід зазначити, що соціальна комунікація не завжди є процесом обміну інформативними цінностями. З цієї причини інтерогативи, виступаючи засобом мовленнєвого контактування індивідів-носіїв певної мови, також не завжди модалізовані. Це відбувається в тих випадках, коли вони виконують в мовленні фатичну або фасцинативну функцію. Такі питальні висловлювання називають *метакомунікативами*. Метакомунікативний аспект включає в себе фатичні засоби, що забезпечують установаження, продовження й переривання мовленнєвого контакту, а також комунікативні принципи, максими ввічливості (п. 3.3 даного дослідження). Денотативний аспект (пропозиція) є ядром змісту повідомлення. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив невелику кількість уживань інтерогативів у функції метакомунікативів (3 % та 2,9 % прикладів в англійській та українській мовах відповідно).

Фатичний інтерогатив є ввічливою етикетною реакцією на мовлення або дію партнера з комунікації, що підпорядковується нормативному конверсаційному принципу – принципу кооперації Г. Грайса [85, с. 217]. У цьому випадку основну роль відіграє Максима відношення: “Намагайся зробити свій комунікативний внесок релевантним” [там само]. Фатичні інтерогативні висловлювання не покликані виступати конкретними повідомленнями, оскільки виконують не смислову, семантичну, а фатичну функцію, яка полягає в підтриманні за можливості дружнього контакту між комунікантами. Фатична функція, встановлення, підтримання або припинення комунікації, – спрямована на контакт...” [393, с. 61]. Так, інтерогативна форма *How do you do?*, під час звертання до малознайомої або незнайомої людини (наприклад, у гостях, на прийомі в лікаря та в інших схожих ситуаціях), виконує саме фатичну функцію. Мовець не очікує отримати на таке запитання докладної відповіді про успіхи та негаразди співрозмовника, повністю задовольняючись абсолютно нейтральною відповіддю: *"How do you do?"*.

Фасцинативні інтерогативи відіграють роль своєрідних сигналів, завданням яких – привернути увагу співрозмовника або підготувати його до сприйняття інформації. Прикладами фатичних та фасцинативних інтерогативів є такі:

2.309. “ ‘Hallo!’ said Piglet, ‘what are you doing?’ ” [548, p. 15];

2.310. “ ‘Oh, hello, Daddy’ she said pleasantly ‘did you have a good day?’ ” [544, p. 33];

2.311. “ ‘Goodness gracious! Is that you, Mr. Bumble, sir?’ said Mrs. Mann, thrusting her head out of the window in the well-affected ecstasies of joy” [535, p. 7];

2.312. – *От він і приходить:* – *Здорова, Бабо Яга – костяна нога! Що ти робиш?* – *Здоров, – каже, – руський царевичу, сильний, могутий богатирю! Що тебе сюди занесло: чи човен, чи весло?* [516, с. 197];

2.313. – *А-а! Пан Монькін?! Леонід?! Вам лист!* [508, с. 53].

Варто також додати, що фатичні інтерогативи по-особливому організують діалогічне спілкування комунікантів.

Відтак кожен мовленнєвий акт має певне граматичне і лексичне (денотативне) значення, містить певний намір та може здійснювати вплив на адресата, спонукаючи його до певних дій. Прагматичне значення є ознакою кожного речення, адже без нього речення не існує як одиниця синтаксису

Використання синтаксичних моделей речення з непрямою номінацією визначених категорій характеризується складною асиметрією змісту і форми,

за якої будь-яка форма може бути використана для вираження будь-якого значення, а будь-яке значення можна виразити за допомогою будь-якої форми.

Отже, ПР проявляють різні комунікативні якості залежно від логіко-семантичного характеру ситуації, у якій вони функціонують, контексту, співвідношення іллокутивних сил вираження, вихідної та кінцевої інтенції комуніканта, прагматичної сили вираження, характеру перлокутивного ефекту вираження, що планується, відношення планованого та реального ефекту, а також від сукупності екстралінгвальних соціокультурних та психологічних умов здійснення конкретного мовленнєвого акту, що визначає характеристики адресата та адресанта, вибір каналу зв'язку.

Текст зазвичай містить комунікативне повідомлення, що передається від джерела до реципієнта. Сприймаючи отриману інформацію, реципієнт виробляє особисте ставлення до неї, тобто прагматичне ставлення. Водночас отримана інформація може зачепити його почуття, викликати певну емоційну реакцію, спонукати до дії – у цьому виявляється перлокутивний (комунікативний) ефект повідомлення на реципієнта. Відтак, на перекладача лягає серйозне завдання “першопрочитання” твору оригіналу [387, с. 47], відтворення всіх його аспектів мовою перекладу і введення його в культурний обіг своїх сучасників.

Основні положення розділу 2 висвітлено у двох публікаціях [302; 304].

Висновки до розділу 2

1. Три аспекти речення – *структурний, семантичний і прагматичний* – визначають три основи для класифікації речень: за їхньою структурою, семантикою й прагматичними властивостями, оскільки вони з різних боків висвітлюють саму суть речення. Відтак, вважаємо доцільним проведення контрастивного аналізу структури, семантики та прагматики ПР англійської та української мов відповідно до зазначених принципів класифікації, позаяк сучасний перекладознавчий аналіз неможливо уявити без використання методів контрастивного дослідження.

2. Під час аналізу структурних особливостей інтерогативних конструкцій зіставлених мов послуговуємося чотиричленною класифікацією (*загальні, спеціальні, альтернативні та розділові* питальні висловлювання), розглядаючи *питання до підмета* як різновид спеціального

ПР, а також *декларативне* (сугестивне) інтерогативне висловлювання як різновид загального ПР, оскільки, як показав матеріал дослідження, усі названі типи інтерогативів зафіксовані в обох зіставляваних мовах.

3. *Співвідношення структурних схем інтерогативів у мовах оригіналу та перекладу не є однаковим, що доводить зіставлення прикладів англomовних та українських речень.* Так, найчисленнішим структурним типом ПР в англійській мові є загальнопитальні конструкції, у той час, як в українській – це спеціальні питальні конструкції.

Дослідження виявило наявність двадцяти спільних для обох мов структурних моделей інтерогативів, майже всі з яких близькі за показниками частотності використання в зіставляваних мовах. Однак доволі поширені в англійській мові спеціальні ПР моделі *How(What, Where)+ to be + S(N / Pr_{pers n}) ... (prep)?* (8 % від загальної кількості структурних моделей) є рецесивним явищем українського синтаксису (лише 2,2 %). Варто також констатувати відсутність в англomовному матеріалі непоширених загальнопитальних речень моделі *Adv/N/V...?*, вживання яких в українському синтаксисі зафіксовано в 7,1 % від загальної кількості структурних моделей.

Аналіз прикладів дає підстави твердити, що в українській мові, порівняно з англійською, частіше використовуються альтернативні ПР та питання до підмета. Крім того, наші спостереження виявили відсутність спільних моделей альтернативних інтерогативних конструкцій в англomовних та українських прозових текстах для дітей. Непоширені *загальні* ПР моделі *Pr_{pers n} ?* – явище хоч і рідкісне, але властиве обом зіставляваним мовам (засвідчено в 1,4 % та 0,9 % прикладів англійської та української мови). Особливістю структури українських інтерогативних конструкцій є відсутність підмета в 32 % від загальної кількості проаналізованих речень.

4. На підставі співвіднесення первинного та вторинного значень запропоновано таку семантичну класифікацію інтерогативів, яка охоплює два основні семантичні типи ПР: *власне-питальні* й *невласне-питальні* ПР, кожен з яких, своєю чергою, поділяється на підтипи. Різновидами *власне-питальних* ПР вважаємо такі: *з питальним компонентом* (ПР з предметним компонентом; ПР з атрибутивним компонентом; ПР з обставинним компонентом) та *без питального компонента*. До *невласне-питальних* питань віднесено *зустрічні, перепити (луна-питання), заперечні (дубітативні), риторичні, уточнювальні (короткі)*.

Як показав матеріал дослідження, питома вага власне-питальних ПР становить 60,8 % (316 речень) та 64,1 % (300 речень) з 520 та 468 аналізованих речень англійської та української мов відповідно. Основними семантичними типами власне-питальних ПР визначено *ПР з питальним компонентом*; *ПР без питального компонента*. Особливість інтерогативних висловлювань з питальними компонентами полягає в отриманні нової інформації. Зважаючи на роль питальних компонентів у формуванні об'єктивної питальної модальності в обох зіставляваних мовах і враховуючи при цьому їх з'ясувальний характер, з-поміж інтерогативних конструкцій з питальним компонентом виділено такі групи: *ПР з предметним компонентом*; *ПР з атрибутивним компонентом*; *ПР з обставинним компонентом*. У Додатку Б подано результати кількісного зіставного аналізу поширення ПР різних семантичних груп у досліджуваних мовах. Дослідження засвідчило частіше використання власне-питальних ПР з *предметним компонентом* в українській мові порівняно з англійською (14,5 % та 9,2 % прикладів відповідно), у той час як вживання власне-питальних питальних структур з *атрибутивним компонентом* зафіксовано в більшій кількості англійських прикладів (15,4 % та 11,1 % відповідно).

Метою інтерогативних висловлювань *без питального компонента* є запит, спрямований на з'ясування того, що зовсім невідоме мовцеві. Інтерогативні конструкції без питальних компонентів порівнюваних мов майже не відрізняються за показниками частотності використання і становлять 84 речення із 520 проаналізованих одиниць англійської мови (16,2 %) і відповідно 72 речення із 468 (15,4 %) – української. Як показує матеріал дослідження, конструкції без питальних компонентів можуть виражати значення, що синонімічні зі змістом речень з питальними компонентами. Відмінність речень з *питальними компонентами* у плані семантики полягає хіба в тому, що питальні слова допомагають лексично виразити шукане.

Наші спостереження виявили, що загалом *невласне-питальні* ПР близькі за показниками частотності вживання в аналізованих мовах і складають 39,2 % (204 речень) та 35,9 % (168 речень) прикладів англійської та української мов відповідно.

5. Показово, що ПР використовується не лише для вираження запиту: воно має й інші функції, що ідентифікуються завдяки контексту, який є не характерним для ПР. Поява таких функцій здійснюється за рахунок затушовування питального значення, яке відступає на другий план і слугує

фоном для деякого іншого значення, що є основним в умовах даного контексту. Однак питальне значення не зникає зовсім: воно властиве ПР у всіх можливих текстах завдяки формальному вираженню в структурі речення. Непрямі ПР використовуються в мовленні для здійснення певного впливу (найчастіше емоційного) на слухача, який не завжди впливає з семантики висловлювання. Непрямі ПР, як і інші типи непрямих висловлювань, що несуть емоційний заряд, у певних ситуаціях мають більшу іллокутивну силу, ніж прямі висловлювання тієї ж семантики.

У своєму дослідженні послуговуємося такою прагматичною класифікацією питальних висловлювань: *інтерогативи-квеситиви*, *інтерогативи-констативи*, *інтерогативи-імперативи*, *інтерогативи-оптативи*, *метакомунікативи та інтерогативи-експресиви*. Аналіз матеріалу дослідження засвідчив, що найуживанішими в обох мовах є *інтерогативи-квеситиви* (64 % та 59 % речень англійської та української мов відповідно). Вживання *непрямих мовленнєвих актів* зафіксовано в 36 % речень англійської та 41 % речень української мови. За результатами наших досліджень, серед непрямих мовленнєвих актів, які реалізують ПР досліджуваних мов, найчисленнішою є група *експресивів* (17,4 % та 20,5 % зразків англійських та українських питальних висловлювань відповідно). Додаток В висвітлює частотність репрезентації типів мовленнєвих актів, які реалізують питальні висловлювання англійської та української мов.

РОЗДІЛ 3

ІНТЕРОГАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ

Переклад – це вид мовного посередництва, який повністю орієнтований на іншомовний оригінал. Міжмовна комунікація, що реалізується за допомогою перекладу, більш за все відтворює процес невимушеного мовного спілкування, під час якого комуніканти користуються однією і тією ж мовою [55].

Хоч як аксіома сприймається твердження німецької дослідниці К. Райс про те, що “синтаксичні характеристики також можуть відображати художні наміри автора” [265, с. 215], перекладачі звертають значно меншу увагу на синтаксис, відтворюючи художні, зокрема прозові твори, ніж на засоби інших рівнів, зокрема лексичного, у той час, як синтаксис, стверджує Ф. Бацевич, є найбільш креативною сферою мови [17, с.13]. Однак саме синтаксис виявляє глибинніші зв’язки, ніж елементи інших рівнів мовної структури, і найповніше відображає специфіку мови. За висловлюванням П. Валері, синтаксис – це здатність душі [47, с. 139]. Тому втрата особливостей синтаксису відтворюваного тексту в багатьох випадках призводить до зміни характеру оригіналу, нівелювання авторського стилю. І навпаки, сліпе наслідування, калькування на рівні синтаксису спричиняє створення нежиттєздатного, штучного для цільової мови тексту.

3.1. Відтворення структурної семантики англійських інтерогативів українською мовою

Художній твір – це цілісна мовна тканина, рівнорівневі компоненти якої тісно пов’язані між собою, тому, відтворюючи навіть окреме мовне явище, перекладач має справу не з ізольованою одиницею тексту, а передовсім з фактом мови, який поєднаний із загальною її будовою і який, як частина тексту, міг увібрати в себе особливості авторського мовлення. Врахування цих чинників унеможливорює пошук формальних відповідників відтворюваного явища в цільовій мові. Для такого перекладу характерні відхилення від максимально можливої смислової точності з метою забезпечення художності тексту перекладу.

Різна граматична природа української та англійської мов породжує певні розбіжності у функціонуванні питальних речень у цих мовах. Факт існування аналізованого структурного типу речень у цільовій мові та мові-джерелі аж ніяк не розв'язує проблеми адекватного відтворення конотативного компонента в семантиці граматичної форми.

Аналіз перекладів свідчить, що найчастіше ПР англійської мови відтворюються в англійськомовних перекладах такими способами: ПР оригіналу → ПР того ж типу в перекладі; ПР оригіналу → речення іншого комунікативного типу (спонукальне, окличне, розповідне) у мові перекладу; ПР оригіналу → ПР іншого типу в перекладі; складне безсполучникове ПР оригіналу → складне сполучникове ПР в мові перекладу; просте ПР оригіналу → ПР як частина складного речення в перекладі; складне ПР оригіналу → просте (або кілька простих) речення в перекладі (абсолютні кількісні дані щодо способів перекладу англійських інтерогативів подано у Додатку Е).

Та все ж найчастіше (2197 випадків відтворення з 3060 – приблизно 72,8%) англійські інтерогативи передаються реченнями цього ж типу в українськомовних перекладах, наприклад:

3.1. *“Is Dr Livsey in?” I asked [555, p. 44]. – “Доктор Лівсі вдома?” – запитав я [521, с. 39];*

3.2. *“Have the Governor’s or the King’s people given this lake a name? he suddenly asked, as if struck with a new idea” [541, p. 23]. – А скажи, губернаторські або королівські чиновники дали вже назву цьому озеру? – спитав він раптом, ніби вражений якоюсь новою думкою [493, с. 30];*

3.3. *“Glinda is a good witch, isn’t she?” asked the child [530, p. 182]. – Глінда – добра відьма, правда ж? – спитала дівчинка [473, с. 140];*

3.4. *At this, Will Atkins cried: “What have I done?” [542, p. 56]. – Що я зробив? – закричав Уіл Аткінз [481, с. 155];*

3.5. *“But who are these workers?” asked Augustus Gloop [543, p. 106]. – А хто ті працівники? – поцікавився Августус Глуп [480, с. 93].*

Однак існування повного еквівалента англійського ПР в мові перекладу явище нечасте, і, як правило, збереження загальної форми (типу) речення неодмінно пов'язане з певними внутрішніми трансформаціями: граматичними чи лексичними. Внутрішні модифікації спричинені лексичними та граматичними особливостями цільової мови: 1) відсутністю відповідних моделей речень у мові перекладу (п. 2.2.), а також 2) специфікою лексичної та синтаксичної організації англійської та української мови.

Під час дослідження було виявлено, що найбільш численними з усього комплексу перекладацьких прийомів перекладу англійських інтерогативів є різні граматичні трансформації, тобто “зміни структури речення, словосполучення чи слова, за яких зберігається семантична інформація (перебудова структури речення під час перекладу відповідно до норм мови перекладу)” [571, с. 39], що зумовлено лексико-граматичними особливостями та розбіжностями в мовленнєвих нормах мов оригіналу та перекладу.

Зупинимося на характеристиці способів та прийомів перекладу структурно-семантичних типів англійських інтерогативів українською мовою. Починаючи аналіз прийомів відтворення англійських інтерогативів, слід зазначити, що в більшості випадків перекладу спостерігаються комбінації перекладацьких трансформацій, домінують з яких у кожному випадку перекладу ми й використали для побудови класифікації прийомів та способів перекладу таких структур.

3.1.1. Переклад англійських загальнопитальних конструкцій

Як уже зазначалося в підрозділі 2.2, за своєю синтаксичною будовою загальні питальні речення дуже неоднорідні. Певні особливості їхньої структури зумовлюють деякі відмінності в семантиці запитань цього типу, що своєю чергою має відобразитися під час перекладу.

Розбіжності в структурі англійської та української мов безперечно викликають потребу граматичних трансформацій при відтворенні ПР мови оригіналу в мові перекладу. Повна розбіжність спостерігається в тих випадках, коли в українській мові відсутня граматична форма, наявна в англійській мові. Інколи граматична категорія однієї мови є більш широкою, ніж граматична категорія іншої. Виділяються також випадки часткового збігу, коли певна граматична категорія існує в обох мовах, але збігається не у всіх формах [15, с. 8].

Загальні питальні речення структурних схем $V_{mod} n't + S(N, Pr_{pers\ n}) + P(V, Adj, N) \dots ?$; $(cnj/part +) V_{aux} n't + S(N, Pr_{pers\ n}) + P(V/Adj) \dots (+ O) \dots ?$; $V_{aux} + S(N / Pr_{pers\ n}) + V \dots (+ N) \dots ?$; $do + Pr_{pers\ n} + think + \dots ?$; $(Adv +) S + V_{aux} + V \dots ?$; $Pr_{pers\ n} ?$ найчастіше (477 випадків із 543 –87,8%) відтворюються за схемою: ПР оригіналу → ПР цього ж типу цільової мови, (Додаток Е) наприклад:

3.6. “Have you any commissions for Egypt” he cried [564, p. 33]. – Є в тебе які доручення в Єгипет? – голосно запитала вона [526, с. 19];

3.7. *“Do you think we have a choice?” he answered [557, p. 96]. – А ти гадаєш ми маємо вибір? – відповів він [522, с. 249];*

3.8. *“So she would,” said Andy; “but can’t ye see through a ladder, ye black nigger?” [533, p. 73]. – Воно-то так, – сказав Енді. – Та невже ти не бачиш нічого далі свого носа, чорний ти недотепо? [476, с. 50].*

При цьому способі відтворення інтерогативів ідеться лише про збереження типу речення оригіналу, що передбачає певні відповідності між лексичними одиницями та граматичними формами двох мов, але не про їхню абсолютну рівнозначність і рівнофункціональність, адже існування повних конвергентів (термін Г. Туровера, позначає структурно-семантичну тотожність [329, с. 35]) у площині будь-яких двох мов – явище рідкісне. Переклад неминуче веде за собою певні лексико-граматичні трансформації, і часто – це зміни у структурі питальних речень перекладу, які пояснюються “особливостями граматичної організації цільової мови” [98, 110].

Аналіз фактичного матеріалу показав, що найпоширенішим прийомом відтворення загальних ПР указаних структурних схем є *синтаксичне уподібнення* (28,7 % прикладів), тобто прийом, за допомогою якого синтаксична структура мови оригіналу перетворюється в аналогічну структуру мови перекладу (щодо абсолютних кількісних даних див. Додаток 3), наприклад:

3.9. *“Will she go with me? inquired poor Oliver” [535, p. 9]. – А вона піде зі мною? – спитав бідолашний Олівер [482, с. 27];*

3.10. *“Don’t you know that slave can’t be married?” [533, p. 32]. – Хіба ти не знаєш, що раб не має права одружуватись? [476, с. 23].*

Звертаючись до запитання загального характеру, представленого ПР з інвертованим порядком слів, мовець очікує від співрозмовника лише підтвердження чи заперечення думки, до того ж ствердна чи заперечна відповідь є для нього однаково ймовірною, наприклад:

3.11. *“Swallow, Swallow, little Swallow,” said the Prince, “will you not stay with me one night longer?” – “I am waited for in Egypt,” answered the Swallow. [564, p. 33]. – Ластівко, любя ластівонько! – заблагав Принц. – Чи не побула б ти ще одну ніч біля мене? – На мене чекають в Єгипті, – відповіла Ластівка [526, с. 19];*

3.12. *“But do not you know the pass-word, Gandalf?” asked Boromir in surprise. “No!” said the wizard [557, p. 190]. – А ти хіба не знаєш потрібного*

слова, Гандалфе? – здивовано запитав Боромир – Ні! – відповів Гандалф [524, с. 290];

3.13. “*Oh, as to the whiting.*” said the Mock Turtle. “*They – you’ve seen them, of course?*” [534, p. 125]. – До речі про білузу! – сказав Казна-Що-Не-Черепашка. – Тобі, звісно, випадало її бачити? [485, с. 114].

У прикладі 3.11 І. Корунець застосував прийом так званої “нульової трансформації” (синтаксичне уподібнення), завдяки тому, що в мові оригіналу та в мові перекладу існують паралельні синтаксичні структури (загальні питання паралельних структурних схем) і при цьому зберігається комунікативна функція цього запитання (мовець очікує підтвердження або заперечення своєї думки, причому обидва варіанти відповіді для нього однаково можливі). Приклад 3.12 ілюструє положення про те, що збереження типу речення під час перекладу неодмінно пов’язане з певними внутрішніми трансформаціями. Так, під час перекладу загального питання О. Фешовець додала препозитивні частки *a* та *хіба*, які пов’язані з вираженням суб’єктивної модальності та експресії в українському художньому мовленні. Частка *хіба* досить часто вживається для відтворення англійських заперечних ПР українськими дубітативними запитаннями. Як показує матеріал дослідження, ця частка використовується тоді, коли позитивна відповідь мовця видається малоюмовірною. Приклад 3.13 є свідченням заміни перекладачем (В.Корнієнко) особового займенника 3-ої особи множини в об’єктному відмінку (*them*) особовим займенником 3-ої особи однини в родовому відмінку (*ii*). Дуже вдалим, на наш погляд, є також переміщення вставної конструкції *of course* (*звісно*) в інтерпозицію, оскільки кінцева позиція таких структур в українській мові, на думку С. Шабат, нівелює значення вставленості [367, с. 82].

Під час дослідження було виявлено, що досить частим перекладацьким прийомом, який застосовується під час перекладу англійських загальних питальних речень, є різнотипні *граматичні заміни* (16,9 %) - граматичні чи лексичні (або комплексні лексико-граматичні) перебудови різних одиниць тексту оригіналу [571, с. 55].

Заміна членів речення призводить до перебудови його синтаксичної структури. Значні зміни синтаксичної структури пов’язані із заміною головних членів речення, особливо підмета, наприклад:

3.14. “*Do you love it too, Charlie?*” he asked [543, p. 254]. – А тобі, Чарлі, вона теж подобається? – запитав він [479, с. 230];

3.15. “*Gabriel! Has wonder made ye deaf as well as dumb?*” [540, p. 162]. – Чи ви поглухли з подиву? [495, с. 126].

В англо-українських перекладах використання подібних заміни значною мірою зумовлене тим, що в англійській мові частіше, ніж в українській, „підмет виконує інші функції, а не лише позначає суб’єкт дії” [161, с. 182]. Наприклад, об’єкт дії – підмет замінюється додатком (приклад 3.14.); використовується на позначення часу (підмет замінюється обставиною часу), простору (підмет замінюється обставиною місця), причини – підмет замінюється обставиною причини (приклад 3.15.) тощо.

Під час дослідження було виявлено, що під час перекладу англійських загальних ПР може відбуватися заміна оригінального агентивного підмета, вираженого іменником-неістотою, підметом, вираженим особовим займенником чи іменником-істотою, часто з лексичним додаванням, і, можливо, з відповідною заміною дієслова-присудка, чи перестановками (1,8 % випадків), як у таких прикладах:

3.16. “*And now, Eva, is your thimble put up?*” [533, с. 255]. – Слухай, Єво, а ти сховала свій наперсток? [476, р. 166];

3.17. “*Could that power be defied by Bombadil alone?*” [557, р. 105]. – Чи тій силі міг би протистояти один Бомбардил? [522, с. 253].

У деяких випадках (3,6 %) спостерігається трансформація додатка, в агентивний підмет, виражений особовим займенником, часто з лексичними вилученнями, наприклад:

3.18. “*Did that make you come out of the cabin, in spite of their rifles, too?*” asked the girl [541, р. 60]. – Чого ж ви самі не вийшли з каюти? – спитала дівчина [493, с. 75];

3.19. “*Did you happen to meet any soldiers, my dear, as you came through the wood?*” “*Yes, I did,*” said Alice: “*several thousand, I should think.*” [534, р. 100]. – Тобі, голубонько, часом не стрічалися в лісі ніші вояки? – Авжеж, стрічалися! – сказала Аліса. – Гадаю, тисяч із кілька [484, с. 89].

Хоча, у багатьох випадках заміни членів речення зумовлюються міркуваннями не граматичного, а стилістичного характеру [118, с. 18].

Схожі перебудови відбуваються в реченні й під час заміни слів однієї частини мови словами іншої частини мови (6,3 %), що зумовлене лексико-граматичними особливостями та розбіжностями в мовленнєвих нормах мов оригіналу та перекладу, як-от:

3.20. “*Did any see it after?*” [537, p. 247]. – *А після смерті сера Чарльза привид з’являвся?* [491, с. 295];

3.21. “*Have you had a quiet night?*” said Heyward. “*For myself, I believe sleep has got the better of my vigilance.*” “*All is yet still as midnight. Be silent, but be quick*” [539, p. 76]. – *А ніч пройшла спокійно?* – запитав Гейворд. – *Мою пильність скорив сон. Навкруги все тихо, як було опівночі. Збирайтеся мовчки, але поспішіть* [494, с. 60];

3.22. “*Would it be of any use now,*” thought Alice, “*to speak to this mouse?*” [534, p. 24]. – *Чи є зараз якийсь сенс, – подумала Аліса, – заходити в балачку з цією мишею?* [484, с. 12].

У прикладах 3.20-3.21 відбуваються такі морфологічні заміни: заміна англійського займенника іменником (приклад 3.20), означального сполучення прикметника з іменником (двокомпонентної атрибутивної групи) – прислівником (приклад 3.21) з авторською заміною дієслова (*see* – *з’являвся*) та конкретизацією (*it* – *привид*). Додавання М. Дмитренком та І. Мурашиком (приклади 3.20 та 3.21 відповідно) препозитивної сполучникової частки *a* задля передачі відтінку хвилювання й сумніву свідчить про застосування перекладачами комунікативного підходу до перекладу, спрямованого, передусім, на його отримувача. Приклад 3.22 характеризується заміною займенника III особи однини українським абстрактним іменником. У перекладі також відбувається перестановка – обставинний компонент (*now*) займає свою традиційну позицію перед прийменниково-іменниковим словосполученням, що більш властиве українській мові.

Прийомом, досить поширеним у художньому перекладі (4 % прикладів), є авторська заміна дієслова в мові оригіналу іншим дієсловом у мові перекладу, що дозволяє точніше відтворювати зміст речення, як у таких прикладах:

3.23. “*Can you do sums?*” Alice said, turning suddenly on the White Queen, for she didn’t like being found fault with so much’ [534, p. 132]. – *А ви арифметику знаєте?* – запитала Аліса, рвучко обертаючись до Білої Королеви: *цих доскіпувань їй було вже трохи забагато* [483, с. 122];

3.24. “*Do you understand lining a bee from this open place into a wood, distant, perhaps a dozen miles?*” [540, p. 126]. – *Чи ти зможеш вистежити бджолу від цієї відкритої місцини до лісу миль за 20 звідси, а то й далі?* [495, с. 100].

Як відомо, крім особових дієслівних форм, що виконують у реченні функцію простого присудка, в англійській та українській мовах велику роль

відіграють також неособові дієслівні форми (в англійській мові – інфінітив, дієприкметник, герундій, в українській – інфінітив та дієприкметник), які можуть уживатися в складеному присудку як його іменна частина та в ролі інших членів речення [116, с. 96].

3.25. “*Would you like closing the door?*” “*Thank you!*” [543, p. 106]. – Чи не могли б ви зачинити двері? Дякую [479, с. 93];

3.26. “*Isn't there anybody here,*” she said looking round, “*that will see a simple message carried for a poor wretch like me?*” [535, p. 261]. – Та невже тут не знайдеться жодної доброї душі, – провадила вона, озираючись навколо, – яка б зглянулася на нещасну дівчину і зробила їй таку невеличку послугу? [482, с. 300];

3.27. “*Is Judith any happier for being so handsome?*” [541, p. 58]. – А Джудіт щасливіша з того, що вона така вродлива? [493, с. 73].

У прикладах 3.25 та 3.26, які мають у складі англійського ПР невластиві українському мовленню герундій та дієприкметник II (приклади 3.25 та 3. 26 відповідно), відбуваються такі заміни: *Ger* → *V*, *Part II* → *V*, що пояснюється узусними нормами цільової мови. Приклад 3.27 ілюструє спосіб відтворення англійських загальних інтерогативів, які можуть бути ускладнені абсолютною конструкцією з дієприкметником I, що знаходиться прикінцевій позиції, *підрядним з'ясувальним реченням*, яке вводиться сполучником *що* (характерний для 1,2 % прикладів). На нашу думку перекладачі Л. Солонько та О. Терех вибрали для передачі цієї абсолютної конструкції такий компактний прийом, що, разом з тим, найповніше відтворює в перекладі зміст розгляданого звороту, здійснюючи при цьому необхідні лексико-синтаксичні трансформації.

Досить цікавим з позицій перекладу є відтворення інтерогативів, які містять у своєму складі об'єктно-інфінітивні комплекси з предикативним значенням. Оскільки в українській мові предикативні комплекси відсутні, то можна припустити, що в перекладі вони будуть передаватися *більш вербальними підрядними реченнями*, у яких “предикативні відношення виражені експліцитно” [148, с. 29]. Це унаочнює наступний приклад, де об'єктний інфінітивний комплекс М. Дмитренко відтворив підрядним з'ясувальним реченням у тексті перекладу:

3.28. “*Johnsy, dear,*” said Sue, bending over her, “*will you promise me to keep your eyes closed, and not look out the window until I am done working?*” [549, p. 34]. – Джонсі, люба, – сказала Сью, схилиючись над ліжком, – ти

можеш пообіцяти мені, що заплющив очі й не дивитимешся у вікно поки я закінчу роботу? [510, с. 242].

У багатьох випадках при відтворенні інтерогативів (зі зміною чи збереженням типу речення оригіналу) спостерігаються лексичні додавання в тексті перекладу. Збільшення кількості компонентів речення в перекладі, тобто трансформація *декомпресії*, застосовується під час перекладу в 15,1 % англомовних загальних питальних речень. Це відбувається здебільшого за рахунок різнорідних лексичних додавань у перекладі, наприклад:

3.29. “*Oh, that book, eh?*” said Fang. “*Is it paid for?*” [535, p. 93]. – *Ага, оту саму?* – *перепитав Фенг.* – *А він Заплатив за неї?* [482, с. 93];

3.30. “*Would ‘La Longue Carabine’ cut one so light on an enemy?*” [539, p. 113]. – *Невже Довгий Карабін завдав би таку легку рану ворогу?* [494, с. 86];

3.31. “*Are you really going to look upon the face of Oz the Terrible?*” [530, p. 100]. – *Невже ви справді збираєтесь подивитися в обличчя грізному Озові?* [473, с. 77];

3.32. “*Do you give the children Daffy, Mrs. Mann?*” inquired Bumble, following with his eyes the interesting process of mixing [535, p. 8]. – *То ви даєте дітям еліксир Даффі, місіс Менн?* – *спитав містер Бамбл, зацікавлено спостерігаючи як вона готує суміш* [482, с. 26];

3.33. “*Do the Delawares crawl upon those they love like snakes, twisting themselves to strike?*” [539, p. 113]. – *А хіба делавари підповзають, як змії до тих, кого люблять, вибираючи момент для нападу?* [494, с. 86].

Препозитивна сполучникова частка *a* (приклад 3.29), яку вдало додали перекладачі, надала реченню відтінок хвилювання. У прикладах 3.30 та 3.31 завдяки додаванню препозитивної частки *невже* І. Муращик та М. Пінчевський (відповідно) відтворили значення сумніву, яке було закладене авторами текстів оригіналів. Великою заслугою перекладачів (М. Пінчевського, Г. Пінчевської-Чекаль та О. Тереха) є передача в перекладі речення 3.32 з описовим поясненням реалії суспільного життя Англії ХІХ століття, незнайомої українському читачеві, завдяки додаванню пояснюваного іменника *еліксир*. Додавання перекладачем (І. Муращик) препозитивної сполучникової частки *a* в поєднанні з модально-експресивною часткою *хіба* в прикладі 3.33 надає реченню відтінок впевненості в протилежному. Приклади 3.31 та 3.33 супроводжуються також застосуванням трансформації перестановки означального компонента в постпозицію до означуваного *Oz the Terrible* – *грізному Озові* та перестановки компонентів словосполучення *upon those they*

love like snakes – як змії до тих, кого люблять. Головною причиною застосування цієї трансформації в перекладі є прагнення перекладача дотримуватись норм української мови, які могли б бути порушеними при калькуванні словосполучення.

Досить великою є кількість застосованих під час перекладу випадків трансформації *компресії*, під якою в перекладознавстві розуміють “зменшення кількості мовних знаків у вислові друготвору порівняно з кількістю мовних знаків у вислові першотвору” [120, с. 44]. Компресія (вилучення) – вияв мовної економії; стягнення складеної номінативної одиниці до одного графічного слова при збереженні семантики вихідної сполуки [574, с.231]. Цей прийом характерний для 13,9 % прикладів перекладу:

3.34. “*Do adventures ever have an end?*” [560, p. 33]. – *Чи пригоди завершуються?* [522, с. 221];

3.35. “*Would it surprise you very much to know that you show up in this dark place like a mustard-plaster on a sack of coals?*” [544, p. 50]. – *Дивуйся не дивуйся, але тебе в цьому місці видно, як жовтий гірчичник на спині вугляра* [488, с. 78];

3.36. “*I am the real Witch of the North*”. “*Oh, gracious!*” cried Dorothy. “*Are you a real witch?*” [530, p. 14]. – *Я – відьма Півночі. – Справжня відьма? – вигукнула Дороти* [473, с. 11].

Під компресією розуміється будь-яке скорочення кількості елементів речення або вилучення елементів речення при перекладі. Причини компресії при перекладі достатньо різноманітні: це можуть бути особливості граматичної будови мови перекладу, стилістичні та прагматичні чинники [140, с. 270]. У прикладах 3.34 – 3.36 (перекладачі О. Фешовець, Л. Солонько та М. Пінчевський відповідно) можемо спостерігати явище *компресії* в перекладі, що робить ці речення більш придатними для сприйняття українським читачем, оскільки вони відповідають нормам сучасної української літературної мови.

Проведене дослідження свідчить, що часто під час відтворення англійських інтерогативів українською мовою перекладачі застосовують такі комплексні лексико-граматичні трансформації, як трансформація вербалізації та трансформація номіналізації. *Трансформацією вербалізації* називають комплексну лексико-граматичну перекладацьку трансформацію, що поєднує в собі лексико-семантичні, граматичні перетворення та стилістичні трансформації. Це перекладацька трансформація, внаслідок якої в перекладі

з'являються додаткові дієслівні словоформи або збільшується кількість вербальних семантичних ознак у реченні перекладу [138, с. 20].

У перекладі з англійської мови досить часто просте речення у мові перекладу (українській) ускладнюється підрядним реченням або зворотом [36, с. 8], як у таких прикладах:

3.37. “*Would ‘Le Gros Serpent’ have been heard by the ears of one he wished to be deaf?*” [539, p. 113]. – Невже Великий Змій дозволив би почути своє наближення, якби, дійсно, хотів тебе вбити? [494, с. 86];

3.38. “*Did you want me?*” [533, p.135]. – Ви хотіли мене бачити? [476, с. 92].

У наступному прикладі відбувається вербалізація іменникового словосполучення *the two-times table*, яке перекладається словосполученням дієслова з іменником *множити цифри на два*:

3.39. “*Now than, do any of you happen to have learnt the two-times table already?*” [535, p. 63]. – А чи хтось із вас уже знає, як множити цифри на два? [482, с. 73].

Міжмовна *трансформація номіналізації* – це процес збільшення в тексті перекладу питомої ваги номінативних елементів, функцій, ознак або статичних сем унаслідок зменшення при перекладі кількості дієслівних елементів, функцій, ознак або динамічних сем тексту оригіналу [182, с. 4], наприклад:

3.40. “*Did it keep it?*” asked Mr. Claypole [535, p. 276]. – А хіба вони в мене? – запитав він [482, с. 319];

3.41. “*Do you think all the world are set on him as you are, you goosie?*” [533, p. 20]. – Чи ти гадаєш, усім тільки й того світу, що він, як оце тобі, похлиха ти квочко? [476, с. 14].

Приклади 3.40, 3.41 засвідчують, що, попри загальний номінативний характер англійських та українських текстів, на певних мовних ділянках українські тексти перекладу виявляються більш номінативними порівняно з відповідними англійськими текстами оригіналу (характерне для 1,6 % прикладів).

Ще один приклад, де простий дієслівний присудок, виражений дієсловом *behave* англійського речення трансформується в складений іменний присудок, який складається з дієслова-зв'язки *був* та прикметника *чемний*:

3.42. “*Did it behave itself?*” Fred asked her. “*We had a lovely time with it’ Matilda said ‘my parents adored it’*” [544, p. 42]. – Ну, що – він був чемний? – Поцікавився Фред. – Ми дуже добре провели з ним час, – відповіла Матильда. – Батьки були від нього просто в захваті [480, с. 49].

Під час дослідження засвідчено випадки модуляції (63 %), конкретизації (20,5 %), рідше – генералізації (16,5 %), які є різновидами лексико-семантичних заміни (термін Т. Казакової [133]). Семантичні трансформації – види перетворень смислової структури окремих слів і висловлювань загалом; прийоми перекладу, які полягають у перекодуванні інформації на семантичному рівні [571, с. 189], як у таких прикладах:

3.43. “If you feel so to have them sold, would it be any better to have all sold?” [533, p. 57]. – Коли ти вже так побиваєси за Томом і Гаррі, то що було б, якби довелося продати всіх? [476, с. 40];

3.44. “And do you usually put your lunch on the front of your shirt, Nigel?” [544, p. 138]. – То ти завжди, Найджеле, вимащуєш собі обідом сорочку? [480, с. 160];

3.45. “I beg your worship’s pardon ” “Did your worship speak to me?” [535, p. 20]. – Даруйте, ваша честь, – перепитав містер Бамбул, не вірячи власним вухам. – Це ви до мене? [482, с. 39];

3.46. “Is that the way you manage?” Alice asked [534, p. 85]. – Так і ви робите? – запитала Аліса [484, с. 75].

Приклад 3.43 є свідченням вживання трансформації *конкретизації* – заміни слова чи словосполучення мови оригіналу з більш широким предметно-логічним значенням (*them*) словом чи словосполученням мови перекладу з більш вузьким значенням (*Том і Гаррі*) [133]. Приклад 3.44 вказує на те, що словосполучення з вузькою семантикою мови оригіналу (*the front of your shirt*) замінюється словом ширшої семантики при перекладі (*сорочка*), що засвідчує вживання семантичної трансформації *генералізації* [140, с. 24]. У прикладах 3.45 та 3.46 перекладачі М. Пінчевський та В. Корнієнко (відповідно) послуговуються трансформацією *модуляція*, що є результатом певних змін у тексті перекладу.

Як свідчить аналіз перекладів загальних ПР зазначених вище схем, досить поширеним прийомом відтворення згаданих структур українською мовою є *антонімічний переклад* (110 випадків – 11 %). Прийом перекладу, який полягає в заміні якогось поняття протилежним, наприклад, заміна стверджувального речення заперечним та навпаки, як-от:

3.47. “Aslan! Have I made the first joke?” [546, p. 87]. – Аслане! Невже я вступнула перший жарт? [496, с. 107];

3.48. “*Would you have any objection to my running my finger along your parietal fissure?*” [537, p. 127]. – Ви не будете *заперечувати*, якщо я промацаю своїми пальцями тім’яний шов? [491, с. 280].

Переклад речень 3.47 та 3.48, який супроводжується перетворенням стверджувальної питальної конструкції на заперечну, зумовлений граматичною структурою речення іноземної мови.

Наступний спосіб відтворення англійських загальних інтерогативів українською мовою – ПР оригіналу → ПР іншого типу в перекладі. Він характерний для невеликої кількості випадків (11 прикладів – 2 %). Наприклад:

3.49. “*So will you go and tell them, Owl?*” [548, p. 80]. – Ну чого ж ти *бариишся*, Сово? *Лети!* [503, с. 86];

3.50. “*His party is strong in number and well armed; do you think it will fight?*” [540, p. 42]. – У нього багато людей, і всі вони добре озброєні; як ти *думаєш*, вони будуть битися? [495, с. 37];

3.51. “*Don’t you think that is an admirable sentiment?*” [537p. 251]. – Чудова думка, чи не так? [491, с. 300].

Приклади 3.49 та 3.50 вказують на те, що загальні інтерогативи можуть відтворюватися спеціальними питальними структурами з авторською заміною дієслова, що дозволяє точніше відтворювати зміст речення (приклад 3.49) та заміною форми однини (*it*) множиною (*вони*), оскільки ці форми в англійській та українській мовах належать до граматичних явищ, що мають різні функціональні характеристики (приклад 3.50). Множинна форма лексеми “люди”, що є відповідником англійського “party”, сприяє створенню конотації масовості в перекладі (приклад 3.50). Цікаве перекладацьке рішення виявлено в М. Дмитренка в перекладі речення 3.51, де він застосувавши радикальні синтаксичні зміни в структурі цього речення, загальне ПР оригіналу перетворив у розділове та використав лексико-семантичну трансформацію – модуляцію (*admirable sentiment* – чудова думка).

До певних прагматичних утрат призводить невмотивована заміна перекладачем складного безсполучникового загального ПР оригіналу складним сполучниковим спеціальним ПР у тексті перекладу, як-от:

3.52. “*Do you suppose Oz could give me a heart?*” [530, p. 42]. – Як ви *гадаєте*, чи міг би Оз дати мені серце? [473, с. 33].

Відчутною є втрата конотації припущення та хвилювання, позначуваної другою частиною складнопідрядного речення, у той час як у тексті перекладу основне значення – запит інформації. Відсутність сполучників між частинами

складного речення оригіналу надає реченню експресії, яка нівелюється в тексті перекладу. Уважаємо адекватним такий переклад цього речення: – *Ви гадаєте, Оз міг би дати мені серце?*

Наступний спосіб перекладу англійських загальних ПР українською мовою – *складне безсполучникове ПР оригіналу → складне сполучникове ПР в мові перекладу та навпаки*. Про специфіку та стилістичну вагу безсполучникового зв'язку говорив ще Арістотель: “Мовлення, не поєднане сполучниками, має таку особливість: видається, що в один проміжок часу сказано багато, оскільки сполучниковий зв'язок об'єднує сказане в єдине ціле, звідси зрозуміло, що при усуненні сполучників єдине стане, навпаки, численним... Слухачеві здається, що він оглядає все те, про що сказав оратор” [5, с. 187].

Наші спостереження виявили істотні відмінності у відтворенні англійських складнопідрядних та складносурядних загальних ПР. Прикметно, що складнопідрядні загальнопитальні структури у 2,2 % випадків перекладаються за схемою *складне безсполучникове ПР оригіналу → складне сполучникове ПР в мові перекладу*, як у прикладах 3.53-3.56:

3.53. “*Do you think I am so stupid I'd glue this thing to my head on purpose?*” [544, р. 27]. – *Чи ти думаєш, що я такий дурний, що зумисне приклеїв цю штуку собі до голови?* [480, с. 34];

3.54. “*Do you think a snake-killer kills musk-rats? – said Rikki-tikki scornfully.*” [545, р. 32]. – *Не скигли, – зневажливо кинув Ріккі. – Невже ти думаєш, що переможець-змій нападе на щуриху?* [488, с. 39];

3.55. “*Can't you see these are strangers, and should be treated with respect?*” [532, р. 197]. – *Хіба ви не бачите, що це іноземці і до них треба виявляти повагу?* [474, с. 197];

3.56. “*Dear old Frodo!*” said Pippin. “*Did you really think you had thrown dust in all our eyes? You have not been nearly careful or clever enough for that!*” [557, р. 230]. – *Любий наш Фродо! – звернувся до нього Піпін. – Чи ти справді думав, що позамілював усім нам очі? Тобі б на це не вистачило ні обачності, ні кмітливості!* [522, с. 106].

Натомість складносурядні загальнопитальні структури можуть відтворюватися за схемою *складне сполучникове ПР оригіналу → складне безсполучникове ПР в мові перекладу* (у 0,2 % прикладів).

І в англійській мові, і в українській сурядний зв'язок може бути виражений як сполучниковим, так і безсполучниковим способом; проте знову ж таки, для української мови безсполучниковий спосіб більш характерний, ніж

для англійської. Це знаходить своє відображення в заміні сполучникового типу зв'язку безсполучниковим при перекладі з англійської мови, наприклад:

3.57. *Matilda was appalled. Was this really where her neat and trimly dressed school teacher lived and was this all she had to come back to after a day's work? It was unbelievable. And what was the reason for it?* [544, p. 184]. – *Матильда була приголомшена. Невже тут мешкає її ошатна й елегантно вбрана шкільна вчителька, сюди вона вертається щодня після роботи? Просто неймовірно. З чим це все пов'язано?* [480, с. 213].

У прикладі 3.57 складносурядне речення *Was this really where her neat and trimly dressed school teacher lived and was this all she had to come back to after a day's work?*, дві частини якого поєднані єднальним сурядним сполучником *and*, відтворюється також складносурядним реченням, проте частини його поєднуються безсполучниковим зв'язком.

Як справедливо наголошують Т. Левицька та А. Фітерман, англійські речення можуть бути переобтяжені інформацією, яка об'єднує кілька відносно незалежних думок [197, с. 57], відтак, стверджує О. Білоус, зберігати при перекладі структуру подібних англійських речень недоцільно, оскільки подібна переобтяженість речення інформацією не відповідає нормам української мови [29, с. 6]. Тому у 2,9 % випадків перекладачі застосовують такий спосіб перекладу – *складне ПР оригіналу* → *просте (або кілька простих) речення в перекладі*, вживаючи міжфразові синтаксичні трансформації, що пов'язані з перерозподілом міжфразових зв'язків, тобто зміною кількості речень при перекладі, – членування та об'єднання речень.

Як слушно зауважує О. Мушніна, *членування речення*, за якого одне вихідне речення (частіше складне, рідше просте) перетворюється на два (і більше), актуальне для художнього перекладу й зумовлюється нормативними причинами [218]. Наприклад:

3.58. *Are you tuck sick, or what's come over you?* [544, p. 63]. – *Що з тобою таке? Може, занедужала?* [480, ст. 43];

3.59. *"She tied the unhappy dog up again, but do you think Nana ceased to bark?"* [529, p. 39]. – *І вона знов прив'язала бідолашного собаку надворі. Та ви гадаєте, що Нена перестала гавкати?* [471, с. 46];

3.60. *"Take these yer hosses to der barn; don't ye hear Mas'ra callin'?"* [533, p. 118]. – *Одведеш коней до стайні. Хіба не чув, що мене хазяїн кличе?* [476, с. 81].

У прикладі 3.58 складносурядне ПР, частини якого поєднані за допомогою розділового сполучника *or* при перекладі розбивається на два ПР речення. Індивідуальне перекладацьке рішення в прикладі 3.59 полягає у внутрішньому членуванні складносурядного речення з виокремленням двох граматичних основ (“вона знов прив’язала” і “ви гадаєте”) та авторській заміні означального прикметника *unhappy* → *бідолашну*. Цікавим з погляду перекладу є членування В. Митрофановим безсполучникового складносурядного речення на односкладне зі спонукальною семантикою та складнопідрядне з’ясувальне (приклад 3.60).

Скорочення та спрощення складної синтаксичної структури призводять і до усунення її багатозначності, встановлення однозначних відношень між компонентами: „перекладач аналізує вихідне повідомлення, перетворює в більш прості й чіткі форми, транспонує їх на цьому рівні в систему вихідної мови і потім реконструює повідомлення рідною мовою” [577, с.11].

За художнього перекладу цей тип синтаксичної трансформації викликаний переважно нормативно-стилістичними причинами. Треба наголосити, що в англійських художніх текстах порівняно з українськими вживання складнопідрядних речень досить часте. У результаті може відбуватися „згортання” підрядних речень в дієприкметник (дієприкметниковий зворот), дієприслівник (дієприслівниковий зворот), віддієслівний іменник з прийменником, простий дієслівний присудок чи словосполучення [261], як-от:

3.61. *Was it your mother, Matilda, who taught you?* [544, p. 67]. – *Матильдо, тебе навчила мама?* [480, с. 77];

3.62. *“Not like cats!” cried the Mouse in a shrill passionate voice. “Would you like cats if you were me?”* [534, p. 25]. – *Недолюблю котів?! – вереснула Миша. – А ти б їх долюблювала на моєму місці?!* [484, с. 14];

3.63. *“Do you see what charming weather ’tis now?”* [542, p. 6]. – *Бачиш, яка чарівна година?* [481, с. 28].

Найбільша кількість випадків заміни *просте ПР оригіналу* → *ПР як частина складного речення в перекладі* (1,1%) зумовлена системними причинами. Трансформація зазвичай застосовується при перекладі простих англійських речень, ускладнених синтаксичними компонентами – інфінітивними, герундіальними, абсолютними конструкціями. Англійські синтаксичні комплекси не мають системного українського аналога, що робить перекладацькі трансформації неминучими, наприклад:

3.64. “*Did you see me swimming*” [548, p. 95]. – *Ну що, бачили, як я плаваю?* [505, с. 104];

3.65. “*Do you know this here voice?*” said Mr. Bumble [535, p. 84]. – *Ти впізнаєш хто з тобою говорить?* – *запитав містер Бамбл* [482, с. 106];

3.66. “*O Mouse, do you know the way out of this pool?*” [534, p. 24]. – *О, Мишо, чи не знаєте ви, де тут берег?* [484, с. 15].

Приклади 3.64-3.66 підтверджують думку В. Кухаренко про те, що зміна в перекладі кількості речень, пов’язана з перерозподілом їхньої довжини й структури, послаблює внутрішньотекстові зв’язки і, щонайменше, повинна компенсуватися засобами інших рівнів структури тексту [189, с. 110]. Відтак, відтворюючи прості загальнопитальні структури складними в прикладах 3.64-3.66, перекладачі Л. Солонько, М. Пінчевський, Г. Пінчевська-Чекаль, О. Терех та В. Корнієнко відповідно послуговуються додаванням препозитивної частки *ну що*, яка містить апеляцію до співрозмовника, та вилученням особового займенника *you* (приклад 3.64), трансформацією вербалізації (приклад 3.65), формальною негативацією (*do you know – чи не знаєте ви*) та заміною $art_{ind} + N + prep + prep + Pr_{dem} + N \rightarrow Pr_{inter} + Adv + N$ (*the way out of this pool \rightarrow де тут берег*) у прикладі 3.636 через зміну структури перекладних речень.

Прикметно, що іноді під час перекладу можуть змінювати позицію компоненти складних речень. Зокрема, зафіксовано випадки вживання *перестановки головного та підрядного речень у складнопідрядному реченні* [140, с. 193]. Наприклад:

3.67. “*Will there be anything to eat when we get there?*” [543, p. 262]. – *А якщо ми долетимо, то там буде якась їжа?* – *запитала бабуся Жозефіна* [479, с. 238];

3.68. „*Can't you be decent when folks comes to see you?*” [533, p. 44]. – „*Коли в нас у домі люди, невже ви не можете посидіти тихенько?*” [476, с. 32].

У прикладах 3.67-3.68 перекладачі (В. Морозов та В. Митрофанов відповідно) змінюють послідовність частин складнопідрядного речення – під час перекладу головна частина англійського речення, з ініціальної позиції, переміщується в інтерпозицію. Характерною рисою наведених прикладів є вживання в перекладі поширених підрядних обставинних речень часу, умови, підрядних означальних тощо, що зумовлене прагненням перекладачів якомога точніше відтворити значення оригінального речення.

Окремо треба сказати про заміну *двоскладного речення односкладним* (1,1 % прикладів). Варто зазначити, що заміна англійського двоскладного

речення односкладним у перекладі здебільшого супроводжується компресією, тобто зменшенням кількості компонентів. Це може змінити експресивність відтворюваного уривка, особливо в разі поєднання кількох реченневих структур [98, с. 144], як у таких прикладах:

3.69. *“Do you wish them to find you? They are terrible!” said Strider [560, p. 126]. – Хочете, щоби вони вас знайшли? Вони жахливі! – сказав Бурлака [522, с. 161];*

3.70. *“Shall we try the experiment?” [534, p. 110]. – А, можже, таки спробувати? [484, с. 99].*

Разом із тим, як зазначалося в п. 2.4, крім питальної функції, інтерогативи можуть виконувати в мовленні низку інших функцій і виражати безліч різних значень, зовсім не пов'язаних із таким, як з'ясувальне. Відтак, аналіз дає підстави стверджувати, що у 4,8 % випадків перекладачі застосовують такий спосіб перекладу загальних інтерогативних висловлювань зазначених вище структурних схем: *ПР оригіналу* → *речення іншого комунікативного типу в перекладі*, наприклад:

3.71. *“Well”, said Rikki-tikki, and his tail began to fluff up again. “Marks or no marks, do you think it is right for you to eat fledglings out of a nest?” [545, p. 117]. – Пусте! – сказав Ріккі. – Знак чи не знак, а маленьких пташенят, що випали з гнізда, сором ковтати [488, с. 34];*

3.72. *“But could she love him?” “I’m in hopes that she do” [536, p. 3]. – Але ж вона його не кохає! – Маю надію, що кохає [492, с. 9];*

3.73. *“You’re so nippy at it”, John said. “Couldn’t you do it very slowly once?” [529, p. 40]. – Ти в цьому ділі мастак, – сказав Джон. – А покажи-но ще раз, зовсім поволі [472, с. 47];*

3.74. *“Can you lead me to him?” [539, p. 318]. – Проведіть мене до нього. [494, с. 268].*

Відтворення загальних питальних висловлювань розповідним, окличним та спонукальним реченнями (приклади 3.71, 3.72 та 3.73-3.74 відповідно) свідчить про застосування перекладачами комунікативного підходу до перекладу, спрямованого, передусім, на його одержувача, оскільки ці ПР виконують не питальну функцію, а стверджують існування певного факту (приклад 3.71), виражають емоційне припущення (приклад 3.72) та передають функцію волевиявлення (приклади 3.73, 3.74).

Загальні ПР таких структурних схем: $V_{mod} + S (N/Pr_{pers\ n}) + P (V/Adj/N) \dots?$; $V_{mod} + S (N/Pr_{pers\ n}) \dots?$; $V_{aux} + S (N/Pr_{pers\ n})?$; $V_{aux} n't + S (N/Pr_{pers\ n}) + Adj +$

N...?; V_{aux} + S (N/P_{pers n}) + not + V + O...?; to be + there + N/Pr ...?; V + Pr_{pers n}? ; to be + S (Pr_{pers n}/N) + not + Adv/N...?; to be + Pr_{pers n} ... (+ N/Part II/Adj)...?; to be + Pr_{dem} + Pr_{pers} ...?; Pr_{dem} + N (+ intj)?; S + V_{aux} (n't) + Predicative..., I hope?; S + to be + not + V...?, які є структурно дивергентною рисою англійської мови порівняно з українською, найчастіше (454 випадки із 543 – 83,6 %) відтворюються за схемою ПР оригіналу → ПР цього ж типу цільової мови. Цю думку унаочнюють такі приклади:

3.75. “Now, Nolly, dear, are you ready?” [535, p. 130]. – Ну, Ноллі, любий, ти вже готовий? [482, с. 157];

3.76. “Father”, he said, “look at this paleface; a just man, and the friend of the Delawares.” “Is he a son of Miquon?” “Not so; a warrior known to the Yengeese, and feared by the Maquas” [539, с. 369]. – Ункас взяв Соколине Око за руку й підвів до патріарха. – Батько, – сказав він, – подивися на цього блідолицього: це справедливий чоловік і друг делаварів. Він син мінгів? – Ні, він воїн, якого знають інгізи та бояться макуаси [494, р. 271];

3.77. “Let me think: was I the same when I got up this morning?” [534, p. 20]. – Ану пригадаймо: коли я прокинулась – чи була я такою, як завжди? [484, с. 12].

Проведений нами аналіз емпіричного матеріалу засвідчує, що збереження типу речення під час перекладу неодмінно пов’язане з певними трансформаціями, зокрема замінами та перестановками (51,3 % прикладів), наприклад:

3.78. “And now, Eva, is your thimble put up?” [533, p. 255]. – Слухай, Єво, а ти сховала свій наперсток? [476, с. 166];

3.79. “Is the rock empty, Judith?” inquired Deerslayer [541, p. 100]. – Чи нема там кого на скелі? – спитав Звіробій [493, с. 122];

3.80. “Could that power be defied by Bombadil alone?” [562, p. 105]. – Чи тій силі міг би протистояти один Бомбардил? [524, с. 253];

3.81. “George, is it you?” [533, p. 27]. – Це ти, Джордж? [476, с. 19];

3.82. “Is there any other opening?” “None” [537, p. 244]. – Чи є туди інші виходи? – Немає [491, с. 29];

3.83. “Fagin,” said Sikes, abruptly breaking the stillness that prevailed; “is it worth fifty shiners extra, if it’s safely done from the outside?” [535, p. 124]. – Фейгіне, – раптом порушив знітючу тишу Сайкс, – ти б накинув півсотні золотих, якби ми облагодили це діло без слуг? [482, с. 150].

Приклади 3.78, 3.79, 3.80 ілюструють думку про те, що трапляються випадки, коли підмет англійського речення при перекладі на українську мову

замінюється додатком (приклади 3.78, 3.80) або обставиною (приклад 3.79). Ця трансформація відбувається тоді, коли англійський підмет стоїть на початку речення і виражає ті чи ті значення обставини. У такому разі в українському перекладі англійський підмет часто замінюється обставиною місця, як у прикладі 3.78. Прикладами перестановок є речення 3.80, 3.81 та 3.83. Перекладаючи також слід звертати увагу на те, яку кількість об'єктів позначають іменники, які мають тільки форму однини, що можна визначити лише за умови врахування перекладачем широкого контексту, як у прикладі 3.82, де перекладач М. Дмитренко застосував трансформацію заміни форми однини іменника в мові оригіналу формою множини в мові перекладу. У прикладах 3.77 та 3.79 перекладачі В. Митрофанов та О. Фешовець досить вдало використали трансформацію заміни пасивного стану активним відповідно до норм цільової мови.

Як зазначалося, в англійській та українській мовах прості речення можуть поєднуватися одне з одним у складне як за допомогою *сурядного*, так і за допомогою *підрядного зв'язку*. Проте загалом для української мови більш характерна перевага сурядних конструкцій, у той час як в англійській мові підрядність спостерігається частіше, ніж в українській. Саме тому під час перекладу з мови оригіналу на мову перекладу використовуються заміни підрядності сурядністю. *Сурядні* речення, тобто прийом внутрішнього членування складного англійського речення, стають у пригоді при перекладі *складнопідрядних* питальних конструкцій у 2,2 % випадків, наприклад:

3.84. “*Was the poor woman oncommon wicked, that her husband should take so much rains with her body ?*” [539, p. 9]. – *А хіба бідолашна жінка справді була така грішниця, і її чоловік навіть не побажав упокоїти її тіло?* [494, с. 12].

Варто зазначити, що під час відтворення англомовних інтерогативів зазначених вище структурних схем перекладачі застосовують прийоми *генералізації* (приклади 3.85, 3.86, 3.88) та *конкретизації* (приклад 3.87), як-от:

3.85. “*Well; but is it true that they have been passing a low forbidding people to give meat and drink to those poor colored folks that come along?*” [533, p. 127]. – *А це правда, ніби мають ухвалити закон, що забороняє давати їжу та воду отим нещасним неграм, які тікають на північ?* [476, с. 88];

3.86. “*Are you the party that's been robbed, sir?*” inquired the man with keys [535, p. 63]. – *А ви потерпіла сторона, сер? – запитав чоловік з ключами* [482, с. 84];

3.87. “*Many that live deserve death. And some that die deserve life. Can you give it to them?*” [524, p. 135]. – Багато хто з живих заслуговує смерті. А дехто з мертвих – життя. Ти можеш повернути їм життя? [476, с. 65];

3.88. “*Isn't there any ferry or boat, that takes people over to B – “now”?*” she said [533, p. 86]. – Чи нема тут якогось човна, щоб переправитись на той бік Б? – озвалась Еліза [476, с. 59].

Окремо треба сказати про *антонімічний переклад*, суть якого полягає у вживанні українських слів і словосполучень, протилежних за своїм значенням словам і словосполученням англійської мови. Прикметно, що при цьому потрібно відповідно змінювати й контекст усього речення, іноді змінюючи стверджувальну форму речення на заперечну чи навпаки [118, с. 32], що ілюструють такі приклади:

3.89. “*Aren't you glad to see our old friend, March, back again?*” [539, p. 58]. – Адже ти рада бачити знову нашого давнього друга Марча? [494, с. 10];

3.90. “*Isn't it a beautiful picture?*” [545, p. 119]. – Правда ж гарна картинка вийшла? [486, с. 107];

3.91. “*Ay, he has daughters, too; I've heard the Delawares, who've hunted this way, tell their histories of these young women. Is there no mother, Hurry?*” [539, p. 8]. – Ого, то він має ще й дочок! Від делаварів, що тут полювали, я чув цілі історії про цих дівчат. А мати в них є, Непосидо? [494, с. 11].

Варто наголосити, що в англо-українських перекладах ця трансформація використовується особливо часто, коли в оригіналі заперечна форма вживається зі словом, яке має заперечний префікс. У рамках антонімічного перекладу одиниця мови оригіналу може замінюватися не лише прямо протилежною одиницею мови перекладу, але й іншими словами та словосполученнями, що виражають протилежну думку (як у прикладі 3.90). Використання антонімічного перекладу часто проходить з використанням інших трансформацій [7, с. 60], про що свідчать приклади 3.89 та 3.91, де перекладачі Л. Солонько та О. Терех досить вдало вдаються до додавання приєднувально-протиставних сполучників *а, адже*.

Застосування перекладачами прийому *вербалізації* в окремих випадках є неминучим, бо зумовлюється мовними, мовленнєвими або комунікативно-перекладацькими чинниками, як у таких прикладах:

3.92. “*Are you aweer, Mrs. Mann, that you are, as I may say, a parochial delegate, and a stipendiary?*” [535, p. 7]. – Чи пам'ятаєте ви, місіс Менн, що ви, так би мовити, служите парафії й одержуєте від неї платню? [482, с. 25];

3.93. “*Was he unkind to you?*” [533, p. 136]. – *Він вас кривдив?* [476, с. 93].

У наведених прикладах арибутивне словосполучення *a parochial delegate*, іменник *stipendiary* (приклад 3.92) та прикметник *unkind* у позиції іменного призв'язкового компонента складеного присудка (приклад 3.93) перетворюються в особові форми українських дієслів *служите*, *одержуєте* та родову форму *кривдив* (відповідно), що зумовлено, передусім, прагненням перекладачів М. Пінчевського, Г. Пінчевської-Чекаль, О. Тереха та В. Митрофанова зробити перекладні речення більш придатними для сприйняття українським читачем.

Використання перекладачами такого способу відтворення загальних інтерогативних висловлювань, як *складне безсполучникове речення оригіналу* → *складне сполучникове речення в мові перекладу*, зафіксовано лише в кількох випадках (0,2 % прикладів), як-от:

3.94. “*An't it enough we catch the boy for ye?*” said Loher [533, p. 112]. – *Чи не досить буде того, що ми зловимо для тебе хлопчиська?* [476, с. 77].

Відомо, що семантично складні конструкції в формально-граматичному ярусі залежно від типу синтаксичних зв'язків між реченнями поділяються на складнопідрядні й складносурядні. Цілком обґрунтованою, на нашу думку, є твердження Н. Грабовського, що глибина й складність трансформації цих типів складних речень у просте ускладнене речення неоднакова [84, с. 86]. За нашими спостереженнями, способом перекладу *складне речення оригіналу* → *просте речення в мові перекладу* послуговуються перекладачі у 3,5 % прикладів, зокрема:

3.95. *A bright idea came into Alice's head “Is that the reason so many tea-things are put out here” she asked* [534, p. 87]. – *Нараз Алісу осяяв здогад. – І через те стіл накритий до чаю?* [484, с. 76];

3.96. “*Was it your mother, Matilda, who taught you?*” [544, p. 67]. – *Матильдо, тебе навчила мама?* [480, с. 77].

Приклади 3.95, 3.96 ілюструють положення про те, що складнопідрядне речення порівняно зі складносурядним набагато частіше виступає в ролі базової структури для утворення простого ускладненого речення. У перекладі художніх творів слова *was, it, your, who* (приклад 3.96), *here* (приклад 3.95) та подібні можуть вилучатися як “лексичні елементи, що є частинами імпліцитного змісту тексту, передача яких мовою перекладу може порушити норми останньої” [136, с. 50]. Такі зміни в структурі речень здійснені здебільшого під впливом загального контексту оригіналів.

Заміна *простого речення складним* (1,7 % прикладів) часто викликається граматичними причинами – структурним розходженням між реченнями вихідної мови і мови перекладу. Так, під час перекладу з англійської мови українською ця трансформація часто є “необхідною для відтворення англійських предикативних чи „напівпредикативних” конструкцій з величними формами дієслова” [327, с.203], які не мають власне-питальних відповідників в українській мові:

3.97. “*Can she make your real flecky paste, as melts in your mouth, and lies all up like a puff?*” [533, p. 41]. – *А хіба вона вміє замісити справжнє тісто, таке пухке, щоб у роті тануло, наче воно з самого повітря зроблене?* [476, с. 30].

Значна перевага цього способу відтворення в розгляданому реченні зумовлена широкою наявністю присубстантивно-атрибутивних зв’язків. Визначити характер такого зв’язку та відповідний тип підрядного речення в перекладі часто буває досить складно. Так, у прикладі 3.97 єдиним можливим є варіант перекладу за допомогою підрядних атрибутивних речень з використанням сполучників *щоб* та *наче*.

Способом, властивим перекладу 4 % англійських загальних інтерогативів згаданих структурних схем, є *ПР оригіналу* → *ПР іншого типу в мові перекладу*, наприклад:

3.98. “*Was it not brave of Wendy?*” [529, p. 86]. – *Яка хоробра дівчинка, правда?* [471, с. 106];

3.99. “*Isn’t it a beauty?*” he asked [530, p. 166]. – *Лялечка, а не серце, чи не так? – спитав він* [473, с. 128].

Проаналізувавши приклади 3.98, 3.99, де В. Митрофанов та М. Пінчевський (відповідно) вдалися до заміни загального ПР розділовим, можна зробити висновок, що використання згаданого способу відтворення зумовлене, з одного боку, прагматичними причинами, а з другого – відсутністю в мові перекладу еквівалентних форм ПР зазначених структурних схем, притаманних мові оригіналу.

Решта випадків передачі в перекладі зазначених вище структур (4,8 %) потребує заміни *ПР оригіналу* → *реченням іншого комунікативного типу у мові перекладу*, як у таких прикладах:

3.100. “*Wasn’t it you that put up the Great Cupid Combination package on the Southern States?*” [549, p. 167]. – *Адже це ви створили у Південних штатах “Універсальну посилку Купідон”* [510, с. 225];

3.101. “*Isn’t the man mine?*” [533, p. 24]. – *Адже він мій!* [476, с. 16].

Приклади 3.100 та 3.101 свідчать про заміну перекладачами Р. Дерев'янченком та В. Митрофановим (відповідно) англійського інтерогативного висловлювання українським експресивно-забарвленими розповідним неокличним (приклад 3.100) та розповідним окличним (приклад 3.101) з комунікативно-перекладацьких міркувань, пов'язаних з потребою забезпечити успіх міжмовної комунікації, чому сприяє також вдало застосований обома перекладачами прийом антонімічного перекладу.

Окремо варто зупинитися на прийомах і способах відтворення декларативних ПР – різновиді загального інтерогативу (загальні ПР з неінвертованим порядком слів). Ці речення звучать, як некатегоричний підсумок мовця про почуте чи побачене ним раніше. Попередній контекст є тим комунікативно-ситуативним ґрунтом, на якому визріває припущення.

Поява таких запитань зумовлена сумнівом адресанта в правильності свого судження, що породжує припущення, тому відповідь на запитання розгляданого підтипу полягає в підтвердженні пропозиційного змісту питального речення-стимулу [70, с. 12]. Відтак, залежно від позитивного чи негативного навантаження такого запитання, можна судити про характер експектації адресанта щодо відповіді на нього.

Прикметно, що комунікативна мета питань з неінвертованим порядком слів у більшості випадків – одержати істинну відповідь, незалежно від її позитивного чи негативного характеру, що має неабияке значення під час перекладу цих інтерогативних структур.

Як переконує аналіз перекладів англомовних художніх творів для дітей, відтворення в перекладі декларативних ПР переважно (95,7 % випадків) відбувається без зміни їхньої синтаксичної структури (тобто спосіб відтворення таких структур українською мовою *ПР оригіналу* → *ПР цього ж типу цільової мови* значно превалює), якщо це не суперечить нормам української літературної мови, із застосуванням різноманітних *трансформацій* (58,1 % речень), як у таких прикладах:

3.102. *“You mean Prince Pondicherry?” said Grandpa Joe, and he began chuckling with laughter [543, p. 24].* – *Маєш на увазі принца Пондівішну? – перепитав дідунь Джо й захихотів [479, с. 19];*

3.103. *“What is your name?”. Matilda stood up and said “My name is Matilda Wormwood, Miss Trunchbull”. “Wormwood, is it?” the Trunchbull said “in that case you must be the daughter of that man who owns Wormwood Motors?” [544, p. 151].* – *Як тебе звати? Матильда встала, відрекомендувалася: – Я*

Матильда Вормвуд, пані Транчбул. – Вормвуд? – перепитала директорка. – То ти тоді дочка власника „Моторів Вормвуда”? [480, с. 176].

Прикметно, що функційна специфіка декларативного питання підтверджується наявністю в деяких випадках лексичного показника категорії речення – слів з допустовим значенням, а саме: *surely, perhaps, I suppose, I presume, I hope, I trust, I imagine, I believe, I understand, I (you) mean, then, so, and, but, really*, які вказують на наявність здогаду. Як показав матеріал дослідження, такі лексичні елементи перекладаються за допомогою *вставних* або *парентетичних слів (виразів)*. На думку І.К. Білодіда [324, с. 229], серед вставних одиниць української мови виділяються насамперед слова, словосполучення та речення зі значенням *гіпотетичної* модальності (*напевно, сподіваюся, може, мабуть, певно, ймовірно, видно, здається, очевидно, можна сказати і под.*), *констатуючої* модальності (*отже, адже, звісно, звичайно, безумовно, безперечно, природно, зрозуміло, як відомо, певна річ, сказати по правді і под.*), *переповідної* модальності (*кажуть, як кажуть, на його думку, за висловом тощо*) та ін.

В українському усному мовленні відмінності в ступені припущення відносно відповіді виражаються лише інтонацією або інтонацією разом з словами, що мають пересвідчувальне значення: *отже, напевно...* Саме тому вважаємо за доцільне під час перекладу англійського декларативного питання українською мовою додавати слова *адже, і, та, отже, сподіваюся* тощо, навіть якщо в оригінальному тексті їх немає, задля адекватного відтворення допустового чи пересвідчувального значення, притаманного цим структурам, як у прикладах:

3.104. *“We are then on an island?” “Aye! There are the falls on two sides of us, and the river above and below” [539, p. 63]. – Отже, ми на острові? – Так, з обох сторін від нас клекочуть водоспади, а вгорі й внизу тече річка [494, с. 50];*

3.105. *“ ‘Thirst quenched, I hope?’ said the Queen” [534, p. 35]. – Сподіваюся, ти втамувала спрагу? [483, с. 32];*

3.106. *“You mean people are actually going to be allowed to go inside the factory?” cried Grandpa Joe. “Read us what it says – quickly!” [543, p. 40]. – Це означає, що людям дозволять зайти на фабрику?! – вигукнув дідунь Джо. – Ану читай, що там написано – швиденько! [479, с. 31].*

У прикладах 3.104-3.106 за допомогою парентетичних слів *отже, сподіваюся* та вставної одиниці *це означає*, відображається своєрідний підсумок мовця щодо побаченого, а завдяки питальній формі речення передається прохання

мовця підтвердити свої висновки. Приклад 3.105 характеризується заміною оригінального дієслова *quenched* словосполученням *втамувала спрагу*, а також заміною іменника-підмета додатком у перекладі та відповідними перестановками з метою дотримання норм української мови. Приклад 3.106 унаочнює заміну оригінального агентивного підмета (*You – це*), вираженого особовим займенником, вказівним займенником у мові перекладу, а також заміну безсполучникового зв'язку у мові оригіналу сполучниковим з додаванням з'ясувального сполучного слова *що* відповідно до норм мови перекладу.

Під час дослідження було виявлено, що однією з численних (7,4 % випадків) перекладацьких трансформацій, застосованих у перекладі декларативних питальних висловлювань в аналізованих текстах, є *перестановка компонентів* речення, про що свідчать наведені приклади.

Водночас, перестановка також може супроводжувати процес перекладу самостійних речень у тексті (хоча випадки вживання такого прийому – 0,4 %). Мета перекладача в цьому разі очевидна – зробити надходження інформації послідовним та логічним. Досить часто в англійській мові підрядне речення передує головному, в українському перекладі – навпаки. У наступному прикладі підрядне речення вихідної мови замінюється головним у мові перекладу, а головне речення вихідної мови – навпаки – підрядним у мові перекладу:

3.107. “*As much as I can myself. You say that you do not suspect me, Judith?*” [541, p. 90]. – *Як на мене самого! Адже як ви кажете, ви не підозрюєте мене, Джудіт?* [493, с. 111].

Натомість найпоширенішим видом перекладацьких трансформацій під час перекладу зазначених структур є заміни (16,8 % прикладів). Під час перекладу заміні можуть піддаватися як граматичні одиниці, так і лексичні [161, с. 76], про що свідчать приклади 3.104-3.106, а також такий:

3.108. “*You think, then, they see us, and watch our movements, Deerslayer?*” [541, p. 96]. – *Отже, ви певні, що вони бачать нас і стежать за кожним нашим рухом, Звіробою?* [493, с. 118].

Як свідчить аналіз перекладів, у художній літературі форма множини англійського іменника може не відповідати формі множини українського іменника. Така невідповідність форм числа (приклад 3.108) пояснюється характерною особливістю англійської мови, що полягає в синтаксичному узгодженні форми числа іменника-дodatка або іменника-підмета (у даному випадку – форми множини) з формою іменника, який виступає у ролі додатка, означення тощо, що не є обов'язковим в українській мові. Цей прийом

супроводжується також *декомпресією* лексеми *кожним*, яка зумовлена потребою уточнити зміст оригінального речення.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив поодинокі (0,2 %) випадки *заміни безсполучникового зв'язку оригінального речення сполучниковим* у мові перекладу, наприклад:

3.109. *You know you're an orphan, I suppose? [535, p. 10]. – Сподіваюся, тобі відомо, що ти сирота? [482, с. 28].*

У прикладі 3.109 перекладачі М. Пінчевський та Г. Пінчевська-Чекаль змінили позицію вставного компонента, переставивши його в препозицію, очевидно, прагнучи акцентувати увагу на значенні дії головного речення, що є не головною, а супутньою. Ефект некатегоричності створюється за рахунок використання питальної інтонації та вставного слова *сподіваюся* зі значенням гіпотетичної модальності. Попередній контекст є тим комунікативно-ситуативним ґрунтом, на якому визріває припущення.

Незначна питома вага під час перекладу англомовних декларативних питань припадає на *заміну простого речення складним* (1,1 % прикладів). Треба наголосити, що такого роду заміна нерідко викликається граматичними причинами – структурними розбіжностями між реченнями мови оригіналу і мови перекладу. Так, під час перекладу з англійської мови українською ця трансформація часто є необхідною для передачі англійських предикативних або “напівпредикативних” конструкцій з безособовими формами дієслова, які не мають власне-питальних відповідників в українській мові. В інших випадках такі трансформації викликані стилістичними причинами, наприклад:

3.110. *“You saw our capture?” Heyward next demanded. “We heard it,” was the significant answer. “An Indian yell is plain language to man who have passed their days in the woods [539, p. 141-142]. – Ви бачили, як нас захопили в полон? – наполягав Гейворд. – Чули, – відповів Соколинне Око. – Крик індіанця зрозумілий для кожного, хто постійно живе в цих лісах [494, с. 109].*

При перекладі цього ПР відбулась заміна оригінального простого речення українським складним, що викликане потребою відтворити віддієслівний іменник *capture* формою множини минулого часу дієслова *захопити* у складі підрядного з'ясувального речення. Звісно, можна було б перекласти питання й так: “Ви бачили наше полонення?”, але такий варіант стилістично непривабливий.

Показово, що в англійських художніх текстах значно більше складнопідрядних речень ніж у текстах українських [336]. Проведений нами

аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що *заміна складного речення простим* під час перекладу декларативних питань характерна для невеликої кількості прикладів (1,4 %) і викликана переважно нормативно-стилістичними причинами, як-от:

3.111. *“Holy mackerel!” cried Mr. Teavee. “You mean we might have a collision?” “I’ve always been lucky so far,” said Mr. Wonka [543, p. 212]. – Сто чортів у печінку! – вигукнув пан Тіві. – Тобто ми можемо зіткнутися? – Досі мені завжди щастило, – підбадьорив його містер Вонка [479, с. 191].*

Констатуємо, що в окремих випадках перекладачеві доводиться відмовлятися від традиційних способів перекладу та знаходити *індивідуальне рішення*, відповідно змінюючи структуру речення цільової мови (3,1 % прикладів перекладу), наприклад:

3.112. *“ ‘You’re sure that’s all you need, if you’re going to the Neverland?’ asked Wendy. ‘Absolutely.’ [529, p. 172]. – Ти певен, що потранити туди – це все, чого ти бажаєш? – запитала Венді. – Так [472, с. 212];*

3.113. *“The Gnat amused itself meanwhile by humming round and round her head: at last it settled again and remarked, ‘I suppose you don’t want to lose your name?’ ‘No, indeed,’ Alice said, a little anxiously” [534, p. 47]. – Комар тим часом розважався – стиха щось надзумкував, кружляючи довколо її голови. Нарешті він знову сів і сказав: – Хочеш розпроцатися зі своїм ім’ям? – Ні, – ледь занепокоїлася Аліса, – не хочу [483, с. 42].*

Приклад 3.113 відзначається використанням у перекладі лексичних одиниць з особливим семантичним забарвленням (“*розпроцатися зі своїм ім’ям*”), що допомагає перекладачеві відтворити емоційно-експресивну оцінку, якою наділив речення автор художнього твору. Цікавим у перекладі прикладу 3.112 є авторська заміна оригінального дієслова “*need*” на “*бажати*” в мові перекладу. Прикметно, що, крім значення “*мати потребу у чомусь*” [570, с. 929], назване дієслово використовується для створення конотації “*бажання чогось*” [587, с. 1098], тому переклад вважаємо адекватним. Метою здійснення всіх цих змін у перекладі, за неможливості використання інших прийомів перекладу, є прагнення перекладача привести перекладне речення у відповідність до норм української літературної мови та зробити його якомога зрозумілішим українському читачеві.

3.1.2. Передача в перекладі розділових інтерогативів

У лінгвістичній науці закріпилася думка про те, що проміжне місце між розповідним та ПР за формою та змістом займають розділові питання [204, с. 23]. Специфіка таких питальних конструкцій стає очевидною під час розгляду прийомів та способів їх відтворення українською мовою.

Дослідження виявило, що розділові ПР структурних схем $S + V_{aux} + V\dots$, $V_{aux} + not + S (Pr_{pers\ n}) ?$ та $S + V_{aux} + not + V + O$, $V_{aux} + S (Pr_{pers\ n})?$, які загалом характерні для обох порівнюваних мов, досить часто відтворюються питальним реченням цього ж типу цільової мови (32,4 % прикладів), як у таких прикладах:

3.114. “*You thought yourself mighty fine, didn’t you?*” [546, p. 154]. – *Гадав собі, що ти тут наймогутніший, правда?* [496, с. 78];

3.115. “*It is a Wonka candy bar, isn’t it?*” [543, p. 52]. – *Це буде батончик Вонка, правда?* [479, с. 41];

3.116. “*You’ll keep an eye on Frodo, won’t you?*” [557, p. 63]. – *Ти піклуватимешся про Фродо, гаразд?* [524, с. 40].

Прикметно, що під час перекладу залежного неавтономного питального сегмента можуть з’являтися частки *хіба*, *чи*, *правда (ж)*, *авжеж*, *то як*, *так*, *авжеж* тощо в поєднанні з запереченням *не*, про що свідчать такі приклади:

3.117. “*Handsome bell-rope, isn’t it?*” [548, p. 22]. – *Гарний мотузочок, авжеж?* [503, с. 35];

3.118. “*...We are talking of your pretensions to Miss Munro, are we not, sir?*” [539, p. 186]. – *...Адже ми говоримо про ваше бажання одружитися з міс Манро, чи не так?* [494, с. 142];

3.119. “*I suppose you’re not strong enough to bring the raft to this side, are you?*” [530, p. 159]. – *Боюся, що в тебе не стане сили перегнати пліт сюди, правда ж?* [474, с. 111].

Приклади 3.117-3.119 підтверджують думку про те, що модальна семантика достовірності передається багатьма частками зі значенням сумніву, перестороги або припущення. Використання деяких часток обмежується певним комунікативним типом висловлювання: наприклад, частки *хіба*, *невже*, *чи*, *чи що* вживаються лише в питальних реченнях і виступають показниками сумніву, невпевненості мовця в достовірності певного повідомлення. Окрему групу становлять питальні речення зі вставними словами *правда*, *справді*. Такі конструкції використовуються в розмовному

мовленні, коли мовець упевнений у якомусь факті і тільки хоче знайти підтвердження в співрозмовника.

Дослідження засвідчило, що перекладачі англomовних художніх творів для дітей надають перевагу відтворенню розділових інтерогативів зазначених моделей *ідентичними структурами*, без заміни членів речення із застосуванням різноманітних *трансформацій*, наприклад:

3.120. “*You are a lady hen, aren't you?*” [532, p. 19]. – *Але ж ви... дама, хіба не правда?* [475, с. 18];

3.121. “*They called me also – “yellow fish”, was it not?*” [545, p. 20]. – *Ото ж вони назвали мене також жовтою рибою, чи то як?* [487, с. 41].

Приклад 3.120 характеризується комбінацією прийомів: компресії – вилучення перекладачем Ю. Лісняком іменника *hen*, для запобігання семантичної надлишковості, з урахуванням попереднього контексту та додавання препозитивної частки *але* з підсиленням часткою *ж*, які надають висловлюванню відтінок припущення. У прикладі 3.121 Т. Безмат’єва доречно використала прийом декомпресії задля відтворення конотації “підсумку”, оскільки конструкція *ото ж* позначає “з’ясування факту на основі чогось відомого чи такого, про що дізнався мовець” [367, с. 71].

У наступному прикладі ми бачимо внутрішнє членування англійського складного безсполучникового речення, співвідносного з реченням складносурядним, на два простих, що Це зроблено перекладачем Ю. Івановим, щоб уникнути нетипових для української мови англійських громіздких структур.

3.122. “*It'll grow out again – you won't mind, will you?*” [450, p. 68]. – *Воно знову виросте! Ти ж не гніваєшся, ні?* [511, с. 231].

Наступний приклад унаочнює використання трансформації вербалізації під час перекладу англomовних розділових інтерогативів відповідно до норм цільової мови:

3.123. “*You're the man for bargains, ain't you*” [555, p. 208]. – *Ти, здається, мастак укладати вигідні угоди?* [521, с. 194].

Вербалізація цього англійського речення відбувається з нормативних причин, адже “англійське мовлення тяжіє до стислості, лаконічності, компресії мовних засобів” на відміну від українського [138, с. 270].

Засвідчено також поодинокі випадки вживання такого способу відтворення зазначених інтерогативів, як *просте речення в мові оригіналу* → *складне в мові перекладу* (0,2 %), як у такому прикладі:

3.124. *“Thou dost know me, dost thou not?”* [547, p. 20]. – Ти знаєш, хто я, правда ж? [502, с. 26].

Перетворення М. Рябовою першої частини розділового оригінального речення, яка є простим на складнопідрядне з'ясувальне в перекладі зумовлене розбіжностями структури між реченнями в мовах оригіналу та перекладу.

Проте аналіз фактичного матеріалу показав, що найчисленнішим способом відтворення розділових питальних висловлювань досліджуваних схем є *PP оригіналу → PP іншого типу в перекладі* (55,8 % прикладів), про що свідчать кількісні дані подані у Додатку Е. Прикметно, що ці структури в 48,2 % випадках перекладаються загальнопитальними інтерогативами з використанням трансформацій різного типу, наприклад:

3.125. *“But it’s safe, isn’t it?” inquired the girl* [531, p. 67]. – Але він надійний? – спитала дівчинка [474, с. 56];

3.126. *“You haven’t opened the parcel and swallowed one or two as you come along, haven’t you?”* [535, p. 93]. – А ти дорогою не розгорнув часом пакунок та не проковтнув дві-три монети? [482, с. 118];

3.127. *“Miss Tranchbull isn’t going to expel me, is she”* [544, p. 165]. – А пані Транчбул не вижене мене зі школи? [480, с. 191];

3.128. *“They didn’t catch it, did they?”* [548, p. 11]. – А вони його спіймали? [505, с. 17];

3.129. *“You know you’ve got no father or mother, and you were brought up by the parish, don’t you?”* [535, p. 10]. – Тобі відомо, що в тебе нема ні батька, ні матері й що тебе зростила парафія? [482, с. 28];

3.130. *“Mother, I don’t need to keep awake, do I?”* [533, p. 83]. – Мамуню, а поспати мені можна? [476, с. 83].

Проаналізувавши приклади 3.125-3.130, можна зробити висновок, що головною причиною застосування загальнопитальних структур для перекладу іншого типу інтерогативів – розділових є прагнення перекладачів дотримуватись норм української мови, які могли б бути порушеними при калькуванні наведених речень.

Разом з тим, англомовні розділові структури можуть відтворюватися за допомогою окличних речень (3,2 % прикладів), як-от:

3.131. *“We’ve crossed the desert, haven’t we?”* [546, p. 267- 8]. – Що за поспіх? – стрепенувся Бругу. – Ми подолали пустелю! [498, с. 104];

3.132. *“I said “people”, didn’t I?” retorted the Nome* [531, p. 25]. – Та ж я сказав “люди”! – заперечив Ном [474, с. 21];

3.133. “See here, now, Hawkins,” said he, “here’s a blessed hard thing on a man like me now, ain’t it?” [555, p. 61]. – Бачиш, Гакінсе, – сказав він, – яка прикра для мене ця пригода! [521, с. 54].

Значне переважання цього способу перекладу в прикладах 3.131-3.133 зумовлене широкою наявністю емоційно-експресивних конотацій, створених синтаксичною структурою оригінальних речень, які вдало передаються в перекладі.

Характерно, що англійській мові властиве вживання аналізованих речень для створення сем конотативної семантики “радість”, “здивування”, “констатація факту”, “роздуми” у 4,2 % прикладів. Відтак саме розповідні структури добре відтворюють семантико-експресивний та прагматичний зміст оригіналів, як у таких прикладах:

3.134. “How dreadful!” said Dorothy. “Yeah; it it, isn’t it?” returned the Hungry Tiger [532, p. 106]. – Яке страхіття! – вигукнула Дороти. – Отож-бо, – сказав Голодний Тигр [475, с. 74];

3.135. “I get a rough answer, do I not?” [555, p. 89]. – Мені відповідають грубощами на кожному кроці [521, с. 83];

3.136. “It seems natural, does it not?” [536, p. 246]. – Це було б ніби природно [492, p. 293];

3.137. “Well,” said the other, “but all the other money’s gone now, ain’t it?” [555, p. 74]. – Гаразд, – зауважив його співрозмовник, – але ж тепер плакали усі ваші грошенята [521, с. 70].

Дослідження виявило поодинокі випадки, коли перекладачеві доводиться змінювати структуру речення за індивідуальним рішенням, оскільки вживання традиційних прийомів перекладу неможливе (0,2 %), як-от:

3.138. “Your name’s Zollicoffer, ain’t it?” [549, p. 268]. – Якщо мене пам’ять не зраджує, ваше прізвище Золлікоффер? [510, с. 568].

Приклад 3.138 свідчить про те, що прийом, який вибрав М. Тупайло для відтворення інтерогатива, не є економним, бо його використання істотно подовжує речення в перекладі, але в цьому випадку він є, на наш погляд, єдиним можливим варіантом адекватного перекладу.

Розділові питання структурних схем $S + V_{aux} + V...$, $V_{aux} + S (Pr_{pers n}) ?$ та $S + V_{aux} + not + V...$, $V_{aux} + not + S (Pr_{pers n}) ?$, $V (inf / mod)...$, $will / V_{mod} + Pr_{pers}?$, які є дивергентною рисою англійського прозового мовлення найчастіше (56,7 % прикладів) відтворюються за схемою: *ПР оригіналу* → *ПР того ж типу в перекладі* із застосуванням різноманітних трансформацій, наприклад:

3.139. *“I’d look nice as a piece of bric-a-brac, would I?”* [532, p. 163]. – *Гарненька вийде прикраса з мене, правда?* [475, с. 111];

3.140. *“Stop dat ar, now, will ye?”* [533, p.44]. – *Цитьте ви, чуєте?* [476, с. 32];

3.141. *“I don’t suppose we’re far from that Magic Flower, are we?”* [531, p. 56]. – *До Зачарованої Квітки, мабуть, уже недалеко, еге?* [474, с. 50];

3.142. *“So, you suppose you’ve changed, do you?”* [534, p. 55]. – *Отже, на твою думку, ти змінилася, так?* [484, с. 44];

3.143. *“Oho! It is the jungle brat, is it?”* said Buldeo [545, p. 30]. – *Еге! Це хлопчисько з джунглів, так? – промовив нарешті Булдео* [486, с. 87].

Приклади 3.139-3.143 відзначаються використанням різних трансформацій у перекладі досліджуваних конструкцій. У прикладі 3.139 зменшення кількості компонентів у перекладі можливе завдяки здатності флективної української мови передавати значення зменшення (“*nice*”) за допомогою відповідного суфікса *-нька* – “*гарненька*”, а також індивідуально-авторському зменшенню кількості мовних знаків (*a piece of bric-a-brac*) з перетворенням першого означального ускладненого компонента на простий означуваний та авторською заміною дієслова-присудка (“*look*”) на “*вийде*”. Приклади 3.140-3.142 унаочнюють думку про те, що при перекладі найчастіше вилучаються слова, які є семантично зайвими [15, с. 226]. Приклад 3.143 особливо цікавий тим, що в ньому відбувається перетворення складеного іменного присудка (“*is the jungle*”) на означення перекладного речення (“з джунглів”). Вживання суфікса *-сько* (“*хлопчисько*”) при відтворенні лексеми “*brat*” (“*невихована дитина*” [583, с. 175]) сприяє створенню негативних конотацій, властивих оригінальному текстові.

Невелика кількість досліджуваних питальних структур (2,1 % прикладів) може відтворюватися за схемою *двоскладне ПР в мові оригіналу* → *односкладне ПР в перекладі*, наприклад:

3.144. *“You think it’s a joke, do you?”* [543, p. 132]. – *Думаєте, це смішно?* [479, с. 116];

3.145. *“Oh, that’s all, is it?”* sneered the King [532, p. 228]. – *Ах, так? – глузливо мовив Король* [475, с. 152].

У прикладах 3.144-3.145 вдало передано семи конотативної семантики “обурення”, “іронія”, що формують емотивну функціональну домінанту сегмента. Однак переклад більш наближений до розмовного стилю, ніж

оригінал, і має вищий ступінь емоційності, що зумовлюється використанням лексичних одиниць, трансформацій компресії та заміни.

Незначна питома вага під час перекладу англомовних розділових питань припадає на спосіб (0,2 %) *просте речення оригіналу* → *складне в мові перекладу*, як-от:

3.146. *“I am telling you trade secrets’ the father said ‘so don’t you go talking about this to anyone else. You don’t want me put in jug, do you?” “I won’t tell a soul’ the boy said ‘do you do this to many cars, Dad?” [541, p. 19]. – Я ділюся з тобою професійними таємницями, – попередив батько. – Тому, дивись, нікому не розп’якай. Ти ж не хочеш, щоб мене запроторили в тюрюгу? – Жодній душі не скажу, – пообіцяв хлопець. – І багато машин ти так „відремонтував, тату?” [493, с. 25].*

Цікаве перекладацьке рішення прийняв А. Солонько в перекладі наведеного вищеречення, застосувавши радикальні синтаксичні зміни в його структурі та використавши лексичне додавання підсилювальної частки “ж” та авторську заміну фразового дієслова (*put in jug – запроторили в тюрюгу*). У цьому прикладі просте речення оригіналу (1-ша частина), ускладнене абсолютною конструкцією “*You don’t want me put in*”, під час перекладу трансформується в складнопідрядне з’ясувальне речення „*Ти ж не хочеш, щоб мене...*”.

Дослідження засвідчило також поодинокі випадки *заміни безсполучникового типу зв’язку сполучниковим* (1,5 % прикладів), що пояснюється узусними нормами цільової мови, як у такому прикладі:

3.147. *“We don’t have a hope, really,” he whispered, giggling a bit. “You do not know we don’t have a hope, don’t you?” [544, p. 70]. – Немає ніякої надії, – ледь чутно захихотів він. – Ти ж розумієш, що надії немає, правда?” [480, с. 57].*

Способом, властивим перекладу 33,3 % англомовних розділових інтерогативів згадуваних структурних схем є *ПР оригіналу* → *ПР іншого типу в мові перекладу*, наприклад:

3.148. *“And so, Jim”, said the doctor, “you have the thing that they were after; have you?” [555, p. 45]. – Отже, Джиме, – сказав лікар, – те, що вони шукали, зараз у тебе? [521, p. 40];*

3.149. *“He had masses of hair, did he?” [544, p. 51]. – І мав густе волосся? [480, с. 59];*

3.150. *“Oh, so Bill’s got to come down the chimney, has he?” said Alice to herself [534, p. 46]. – Ова! – сказала про себе Аліса. – Виходить, Крутихвіст ще й у димар має лізти? [484, с. 34];*

3.151. “*Thou’lt meddle, wilt thou?*” [547, p. 41]. – *Ти чого лізеши?* [502, с. 42].

Приклади ілюструють відтворення оригінального розділового питання загальнопитальним (3.148-150) та спеціальним питальним (приклад 3.151) реченнями української мови, оскільки значення аналізованих конструкцій англійської мови – запит інформації або перепит, яке вдало передають українські відповідники.

Способом перекладу *ПР оригіналу* → *речення іншого комунікативного типу в мові перекладу* послуговуються перекладачі у 6,9 % прикладів. Нами зафіксовано лише випадки вживання речень спонукальної модальності для відтворення розділових інтерогативів зазначених схем. Унікальність цих питальних конструкцій також полягає в тому, що вони можуть сприйматися адресатом як спонукування, тому під час перекладу українською мовою питальна конструкція може змінюватися наказовою, наприклад:

3.152. “*Just oblige me with that torch again, will you?*” [555, p. 186]. – *Але тим часом зроби таку ласку, дай мені голівешку* [521, с.170];

3.153. “*Show us the tap, and give us a bit of cold meat and a drop of beer while yer inquiring, will yer?*” [535, p. 277]. – *А поки ви будете довідуватись, подайте нам, будь ласка, холодного м’яса й пива, – сказав Ной* [482, с. 320];

3.154. “*Keep quiet, can’t you?*” replied Sikes, with a threatening look [535, p. 143]. – *Та помовч ти! – визвірився на нього Сайкс* [482, с. 171].

Приклади 3.152-154 підтверджують думку про те, що питальні структури здатні виражати інтенційність спонукальних конструкцій і реалізувати при цьому їх основні значення (прохання, поради, запрошення тощо), відтак вважаємо переклад зазначених речень адекватним.

Описове відтворення, здебільшого, знижує експресивність перекладу, особливо якщо в оригіналі вона створюється поєднанням різних засобів, як-от, приміром в уривку з роману Р.Л. Стівенсона “Острів скарбів”:

3.155. “*Now, Morgan,*” said Long John, very sternly; “*you never clapped your eyes on that Black-Black Dog before, did you, now*” [555, p. 59]. – *Ну, Моргане, – суворо запитав Довгий Джон, – ти ж уперше бачиш цього Чорного... як там його...чорного Пса, чи не так?* [521, с. 52].

Характерне лексичне наповнення інтерогатива: вживання фразеологізмів, повторів – створює конотацію напруженості. Своєрідна синтаксична форма увиразнює їх. Особливого значення в аналізованому уривку набуває графічне оформлення, зокрема розставлення розділових знаків, адже саме пунктуації належить важлива роль у натяку на підтекст, у

підказці емоційної реакції, якої очікують від читача. Три крапки підкреслює особливість ходу думки.

3.1.3. Особливості перекладу спеціальних інтерогативів українською мовою

Комунікативне призначення спеціальних ПР полягає в отриманні нової інформації. Питальні компоненти не називають осіб та предметів, але вказують на особи і предмети у формі запитання. Питальні компоненти поєднують вказівне значення із запитом про те, як конкретно представлено цей предмет чи ознаку в реальній ситуації. Питальне слово, яке є лексико-граматичним показником спеціальних речень, виражає прагнення мовця з'ясувати часткову інформацію щодо конкретного прояву сутності низки предметів, осіб, їхніх ознак, щодо просторових та часових меж, місця дії тощо [86, с. 17]. Зважаючи на роль питальних компонентів у формуванні об'єктивної питальної модальності, а також урахувавши їхній з'ясувальний характер, з-поміж спеціальних ПР у п. 2.3 ми виділили такі групи: ПР з предметним компонентом; ПР з атрибутивним компонентом; ПР з обставинним компонентом.

Як свідчить проведений аналіз, ці структури найчастіше (814 випадків із 1222 – 66,6 %) відтворюються за схемою: *ПР оригіналу* → *ПР цього ж типу цільової мови*, наприклад:

3.156. “*Where we are? And what is next to be done?*” demanded Heyward, perceiving that the exertions of the scout had ceased [539, p. 57]. – *Де ми? І що робити далі?* – запитав Гейворд, побачивши, що Соколине Око досягнув своєї мети [494, с. 46];

3.157. “*Then how many steps are there?*” [537, p. 3]. – *А скільки там сходинок?* [492, с. 9];

3.158. “*How much is there?*” demanded the robber [553, p. 89]. – *А скільки тут усього?* – спитав розбійник [519, с. 111];

3.159. “*Why?*” said the Caterpillar [534, p. 54]. – *Чому?* – запитала Гусінь [484, с. 43];

3.160. “*Then what are you all doing?*” [557, p. 118]. – *Тоді що ви всі робили стільки часу?* [522, с. 259];

3.161. “*How long does getting thin take?*” [548, p. 17]. – *А як довго треба худнути?* [505, с. 14]; – *А скільки мені треба худнути?* [503, с. 21];

3.162. “*What’s your game?*” [546, p. 94]. – *Що за гру ви провадите?* [496, с. 148]; – *Що ти там замислила?* [500, с. 194];

3.163. “I’m afraid you don’t quite see the moral of the story,” remarked the Linnet. “The *what?*” screamed the Water-rat [564, p. 67]. – *Чого, чого не зрозумів?* – *перепитав Водяний Щур* [526, с. 39].

У прикладах 3.156-3.163 відтворення в перекладі англомовних спеціальних інтерогативів відбувається без змін їхньої синтаксичної структури із застосуванням різноманітних трансформацій, якщо це не суперечить нормам мови перекладу. Приклад 3.156 унаочнює твердження про те, що трансформація граматичної категорії стану є широковживаним засобом досягнення еквівалентності та стилістичної адекватності при перекладі [340, с. 12.]. Граматичні конструкції зазнали впливу англійських форм у передачі англійського пасиву, який не завжди доцільно перекладати тією ж граматичною формою в українській [273, с. 10]. У прикладах 3.157, 3.158, 3.160, 3.161 відбувається декомпресія за рахунок лексичних додавань препозитивної частки *a* (приклади 3.157, 3.158), двокомпонентної атрибутивної групи *стільки часу* (приклад 3.160) та модального дієслова *треба* (приклад 3.161) задля відтворення емоційного змісту оригінальних речень. Приклад 3.162 є свідченням використання перекладачами О. Манько та В. Наріжною заміни оригінального дієслова українськими відповідниками з більш яскравим лексичним забарвленням. В українській мові артикль відсутній, а наявність цього показника необов’язкова, хоч він може бути виражений лексичним способом – повтором, який супроводжується синтаксичною декомпресією (приклад 3.163). Незважаючи на зміну графічного малюнка речення, уважаємо переклад цього речення адекватним, оскільки такі трансформації відтворюють семантику перепит оригінального речення. Незважаючи на те, що лексичний повтор та додавання, які використав І. Корунець під час перекладу цього речення, посилюють комунікативно-експресивну значущість висловлювання, загалом такі структури характерні для дитячого мовлення.

Як зазначалося вище, спеціальні ПР перекладаються українською мовою аналогічними структурами у 67,6 % випадків, але при цьому варто звернути увагу на більш широку семантику англійських питальних слів, наприклад: предметний компонент *what* може перекладатися не тільки займенником *що*, а також *який*, *скільки*, *котрий*, *що*, *чого*, *чому*, *чим* (і їх поєднання з прийменниками) та *хто*, *кого*, *кому*, *ким* (та їх поєднання з прийменниками); атрибутивні компоненти *what*, *which*, *how*, *whose*, *who* здебільшого перекладаються українською мовою займенниками *який*, *котрий*, *чий*, *скільки*;

обставинні компоненти *where, wherefrom, when, why, how* в українській мові мають відповідники *де, куди, звідки, коли, доки, навіщо, як тощо, як* у таких прикладах:

3.164. “*Why, what’s the matter?*” [548, p. 32]. – *Чого? Що трапилось?* [505, с. 58];

3.165. “*What hope have we without you?*” [558, p. 29]. – *На що нам сподіватися без тебе?* [524, с. 315];

3.166. “*Where am I to send such a sum?*” [553, p. 285]. – *Де мені взяти таку суму?* [519, с. 292];

3.167. “*What praise could I say more?*” [558, p. 122]. – *Як іще можна тебе звеличити?* [524, с. 355];

3.168. “*Why have your followers all drawn their swords, may I ask?*” said Aslan [546, p. 413]. – *Чи можу я спитати, чому твої друзі витягли мечі?* [499, с. 177];

3.169. “*How do I know?*” [558, p. 144]. – *Звідки ж мені знати?* [524, с. 364];

3.170. “*What did you blush for, Sam?*” said Pippin [558, p. 83]. – *Чому ти так зашарівся, Семе? – запитав Піпін* [524, с. 338].

Проведений нами аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що прийом *антонімічного перекладу* спеціальних висловлювань застосовується перекладачами у 16,3 % прикладів через розбіжність синтаксичних характеристик англійської й української мов та комунікативно-перекладацькі причини, як-от:

3.171. “*Why not?*” [551, p. 44]. – *Чому?* [514, с. 58];

3.172. “*Why didn’t you, blunder-head?*” [535, p. 330]. – *І справді, чого це ти, бовдуре, сюди припхався? – спитав Кегс* [482, с. 382].

Натомість питома вага використання прийому *об’єднання речень* під час перекладу досліджуваних структур незначна – 2,1 %. Використання цього прийому засвідчує такий приклад:

3.173. “*What now, Judith?*” – “*What next?*” [541, p. 101]. – *Ну що ж там, Джудіт, як там тепер?* [493, с. 124].

Разом з тим способом перекладу *складне речення оригіналу* → *просте речення в мові перекладу* послуговуються перекладачі в 0,7 % прикладів:

3.174. “*Now what can you tell me of what size do you want to be?*” it asked [534, p. 57]. – *Тобі який зріст потрібен? – спитала вона* [484, с. 46].

Приклад 3.174 характеризується перетворенням складнопідрядного з’ясувального речення простим у мові перекладу, який супроводжується

вилученням семантично надлишкових елементів. Застосування В. Корнієнком таких трансформацій спричинене необов'язковістю вираження граматичної інформації в одній з мов, а саме – українській, а також відмінністю в вираженні змісту речення в поверхневій структурі.

Наші спостереження виявили, що спосіб перекладу *просте ПР оригіналу* → *ПР як частина складного речення в перекладі* використовується у 2,4 % прикладів.

3.175. “How did you come to knock at my door?” [549, p. 224]. – *А як це сталося, що ви постукали до мене?* [510, с. 286];

3.176. “What do yer talk about such things for?” [535, p. 285]. – *Не розумію тільки, навіщо ви про це згадуєте?* [482, с. 328].

Так, у прикладі 3.175 *просте ПР* оригіналу, ускладнене абсолютною конструкцією, перетворюється на складнопідрядне з'ясувальне в перекладі з вилученням семантично надлишкового елемента *door*. Під час відтворення англійського інтерогатива в прикладі 3.176 українськомовне *ПР* вживається у функції підрядної частини складнопідрядного з'ясувального речення, крім цього перекладач застосував синтаксичну декомпресію у вигляді головного речення *Не розумію тільки*. В обох прикладах додані частини зберігають конотації оригіналу.

Як свідчить ретельний аналіз перекладів, заміною *двоскладного оригінального інтерогатива* *односкладним* у мові перекладу послуговуються перекладачі в 1,7 % випадків, наприклад:

3.177. “How can you take it?” asked Mike Teavee, laughing [543, p. 220] – *Як же його взяти? – зареготав Майк Тіві* [479, с. 199];

3.178. “It’s called the Red Pony. It’s by John Steinbeck, an American writer. Why don’t you try it?” [544, p. 33]. – *Називається “Червоний коник”. Написав Джон Стейнбек, американський письменник. Може прочитаєш?* [480, с. 39].

Односкладні речення є закономірними відповідниками двоскладних у наведених прикладах, оскільки при зміні структури не відбувається зміщення семантико-стилістичних акцентів оригіналу.

Наступний спосіб відтворення англійських спеціальних інтерогативів українською мовою – *ПР оригіналу* → *ПР іншого типу в перекладі*. Він характерний для 10,3 % прикладів.

3.179. “How could they hope to reach Rivendell on foot, pursued by mounted enemies?” [557, p. 152]. – *Хіба можуть добратися вони до Рівендолу, переслідувані ворогами на конях?* [524, с. 302];

3.180. “Where’s the Dutchess?” [534, p. 100]. – Герцогині не бачили? – запитала Аліса [484, с. 89];

3.181. “What’s wrong with the inn?” said Frodo [557, p. 98]. – А хіба щось не гаразд із заїздом? – запитав Фродо [524, с. 148];

3.182. “What strength have we for the finding of the Fire in which it was made?” [557, p. 111]. – Чи є у нас сила знайти Вогонь, у якому його викувано? [524, с. 256];

3.183. “How do you know I’m mad?” [534, p. 76]. – Хто сказав, що в мене не всі вдома? – запитала Аліса [484, с. 65];

3.184. “... course der’s room for some nigger to be up – and why not dis nigger?” [533, p. 72]. – Ну то звісно, тепер є нагода для іншого негра; чом би й не для Сема, га? [476, с. 49].

У наведених прикладах спеціальні інтерогативні конструкції мови оригіналу відтворюються загальнопитальними (приклади 3.179-3.182), розділовими (приклад 3.184), та питаннями до підмета (приклад 3.183) у мові перекладу через розбіжності в синтаксичних системах двох мов. Такі зміни супроводжуються різноманітними трансформаціями. Так, у прикладі 3.179 (перекладач О. Фешовець) вилучення семантично надлишкового елемента *hope* супроводжується перестановкою підмета *they* і складного аспектного присудка *could hope to reach*, що відповідає нормам мови перекладу. Речення 3.180, 3.181 є прикладами застосування перекладачами В. Корнієнко та О. Фешовець антонімічного перекладу через відмінність у вираженні змісту речення в поверхневій структурі мов оригіналу і перекладу. У прикладі 3.183 відбувається заміна безсполучникового зв’язку сполучниковим. У прикладі 3.184 можемо спостерігати явище компресії в перекладі, що робить це речення більш придатним для сприйняття українським читачем, оскільки, перекладене, воно відповідає нормам сучасної української літературної мови.

В окремих випадках семантику інтерогативних структур можна передати *ситуативним відповідником* (1,6 % прикладів). Оказіональні відповідники встановлюються, коли постійні відповідники не забезпечують адекватності перекладу або не можуть бути вжиті взагалі. Вони виникають тільки в момент перекладу, що робить їх відповідниками, значно менш регламентованими, ніж постійні відповідники [359, с. 73]. Такий спосіб перекладу повністю залежить від контексту й дозволяє відтворити домінуючі відтінки конотативної семантики синтаксичної структури, як у таких прикладах:

3.185. *“But what are these things to thee?”* [564, p. 98]. – *Хіба тобі це болить?* [526, с. 72];

3.186. *“Why sell them, of all on the place, if you must sell at all?”* [533, p. 55]. – *Хіба не можна продавати когось іншого, коли вже без цього не обійтись?* [476, с. 38].

Як дозволяє стверджувати матеріал дослідження, під час перекладу речень указанного структурного типу в 16,5% випадків перекладачі послуговуються способом *ПР оригіналу* → *речення іншого комунікативного типу в мові перекладу*, наприклад:

3.187. *“What’s beautiful about it?”* [557, p. 163]. – *Нічого чудового не бачу* [524, с. 78];

3.188. *“How do you do? And how do you do?”* [543, p. 8]. – *Добрий день вам. І вам добрий день* [479, с. 7];

3.189. *“How do I know? Maybe.” Answered Gandalf* [557, p. 217]. – *Не знаю. Можливо, й так.* – *відповів Гандалф* [524, с. 302];

3.190. *“What can all that green stuff be?”* [534, p. 60]. – *Ху-у, нарешті голова вільна! – радісно вигукнула Аліса* [484, с. 49];

3.191. *“His brother sits in the seat, and usurps the patrimony of a better race, the race of Ulfgar of Middleham; but what Norman lord doth not the same?”* [553, p. 27]. – *Його брат захопив замок і привласнив маєток значно вищого роду – роду Мідлемського; і це не дивно – він же норманський лорд!* [519, с. 46];

3.192. *“What do you mean I’ve dyed it?”* [544, p. 56]. – *Чого б це я мав фарбувати волосся!* [480, с. 64];

3.193. *“Now, where does he lie up?”* [545, p. 31]. – *Куди ж тепер йому битися!* [487, с. 90];

3.194. *“How should you to grow up a clever man, and write books, eh?”* [535, p. 85]. – *Якби ж то на моєму місці була зараз його мати, якби ж то вона могла його побачити!* [482, с. 92];

3.195. *“Lord, how was it possible that I could reach the shore?”* [542, p. 16]. – *Боже, яким дивом вибрався я на берег!* [481, с. 58];

3.196. *“What about going to see Mr Tumnus?” said Lucy* [546, p. 135]. – *Давайте навідаємо пана Тамнаса,* – *запропонувала Люсі* [497, с. 48].

Негативна чи позитивна оцінка, імпліцитно закладена в реченнях аналізованого типу, есплікується контекстом. Так, у прикладах 3.187-3.189 передано стан мовця – впевненість, сумнів тощо, залежно від чого

мовленнєвий акт констатації ускладнюється ствердженням, запереченням або припущенням існування того чи того факту. Приклади 3.190-3.195 ілюструють прагнення перекладачів відтворити емоційний стан суб'єкта мовлення. У прикладі 3.196 мовець не тільки потребує підтвердження або спростування пропозиційного змісту, але й спонукає відповідача до подальшого розкриття предмета запиту.

Специфіка *питань до підмета* стає очевидною, якщо розглядати прийоми і способи відтворення цього підвиду спеціальних інтерогативів українською мовою.

Наші спостереження виявили, що питання до підмета структурних схем *Who/What + to be + O (N/Pr)...? та Who (What) + V + O...?*, що загалом характерні як для англійської, так і для української мов, як і питальні речення моделей *Who + V_{mod} + to be + Part II...? та Who + V_{mod} + V (+ O)...?*, які поширені лише в англійському художньому мовленні в більшості випадків (138 прикладів зі 170 – 81,1 %) перекладаються за схемою *PP оригіналу → PP того ж типу в мові перекладу*, що ілюструють такі приклади:

3.197. “*Who knows?*” [542, p. 26]. – *Хто зна?* [481, с. 78];

3.198. “*Who forced my hand, as was the lawful cap'n?*” “*Who tipped me the black spot the day we landed, and began this dance?*” [555, p. 187]. – *Хто підганяв мене, вашого капітана? Хто підсунув мені чорний знак, ледве ми висадилися на острів, хто закрутив весь цей чортів танок?* [521, с. 171];

3.199. “*What is it, boy?*” *whispered the scout* [539, p. 165]. – *Що сталося, хлопче?* [494, с. 217].

Відтак, відтворення розгляданих структур відбувається без зміни їхньої синтаксичної структури, із застосуванням різного роду трансформацій, якщо це не суперечить нормам мови перекладу, як-от:

3.200. “*What are ye, gentleman?*” [542, p. 52]. – *Хто ви, сеньйори?* [481, с. 180];

3.201. “*Who are you talking to?*” *said the king* [534, p. 104]. – *З ким це ти балакаєш?* [484, с. 93];

3.202. “*Who comes?*” [539, p. 152]. – *Хто тут?* [494, с. 116];

3.203. “*Who speaks?*” *demanded the Queen Of Ev* [532, p. 205]. – *Хто це говорить?* – *спитала Королева Країни Ев* [474, с. 138].

Приклад 3.200 характеризується заміною форми однини оригінального іменника *gentleman* – множиною *сеньйори*. Форми однини і множини іменника в англійській та українській мовах належать до граматичних явищ, що мають

різні функціональні характеристики, тому англійський іменник в однині може бути відтвореним тільки формою множини українського іменника, враховуючи звертання персонажу роману Д. Дефо до кількох осіб. Доречною видається й контекстуальна заміна *gentleman* – *сеньйори* (замість *пани*), оскільки належність суб'єкта мовлення до іспанської спільноти підкреслюється вживанням такого саме іменника. Цілком обґрунтованою, на нашу думку, є перестановка прийменника *to* з кінця оригінального речення в препозицію в перекладі (приклад 3.201). У прикладі 3.202 І. Муращик використовує заміну дієслова *comes* прислівником *тут*. Приклад 3.203 унаочнює вживання Ю. Лісняком трансформації декомпресії (*це*) задля відтворення емоційного змісту оригіналу.

Використання перекладачами наступного способу відтворення інтерогативних висловлювань досліджуваного типу – *складне безсполучникове речення оригіналу* → *складне сполучникове речення в мові перекладу* нами зафіксовано лише в поодиноких випадках (0,2 % прикладів), як-от:

3.204. “*Wal, now, who 'd a though this yer luck 'ad come to me?*” [533, p. 104]. – *А хто вам сказав, що я його захищаю?* – *здивувався Сен-Клер* [476, с. 218].

Засвідчено також рідкісне використання прийому *об'єднання речень* (0,3 % випадків) під час перекладу зазначених вище структур, наприклад:

3.205. “*Who are you?*” *asked the Scarecrow when he had stretched himself and yawned. “And where are you going?”* [530, p. 27]. – *Хто ви й куди йдете?* [473, с. 27].

Як доводить аналіз прикладу 3.205, непоширені англомовні питання до підмета можуть поєднуватися з реченнями цього ж або інших структурних типів у перекладі, що призводить до втрати синтаксичної своєрідності оригіналу та зниження експресивності.

Вивчення фактичного матеріалу показало можливість використання альтернативних питальних конструкцій під час відтворення англомовних питальних речень до підмета способом *ПР оригіналу* → *ПР іншого типу в мові перекладу* лише в деяких випадках (1,3 % прикладів) (використання інтерогативів інших типів у досліджуваному матеріалі не зафіксовано), як-от:

3.206. “*Well, who 's a better right?*” *growled the gamekeeper* [555, p. 54]. – *А хто важливіший, сквайр чи твій лікар?* – *пробурмотів доглядач дичини* [521, с. 47].

У прикладі 3.206 Ю. Корецький вдало відтворив спеціальне ПР до підмета альтернативним, при цьому роль авторського пояснення виконує додавання іменників (*сквайр, лікар*) у мові перекладу.

Значна питома вага припадає на використання такого способу перекладу зазначених структур, як ПР оригіналу → речення іншого комунікативного типу в мові перекладу (17,4 % прикладів), наприклад:

3.207. “*Who ever said I did defend it?*” said St. Clare [533, p. 350]. – *Ну хто б міг подумати, що мені так пощастить!* [521, с. 71];

3.208. “*Who cares you?*” [534, p. 154]. – *Та хто вас боїться!* – сказала Аліса [484, с. 140];

3.209. “*Who can tell?*” [559, p. 109]. – *Не знаю,* – сказав Арагон [524, с. 255];

3.210. “*Who denies it?*” [541, p. 33]. – *Цього ніхто не заперечує* [493, с. 43];

3.211. *I shall only look up and say, “Who am I, then?”* [534, p. 22]. – *Я тільки зведу очі й запитаю – Спершу скажіть, хто я є* [484, с. 12];

3.212. “*Who knows now?*” he answered [559, p. 26]. – *Тепер це вже не відомо* [524, с. 218].

Заміни ПР окличним, які супроводжуються додаванням препозитивних часток *та* (приклад 3.208), *ну, би*, авторською заміною дієслів *said* та *defend* українськими *подумати* та *пощастить*, додаванням модального дієслова *міг*, заміною безсполучникового зв'язку сполучниковим (приклад 3.207), пов'язані з прагматичними причинами. Приклади 3.209-3.212 ілюструють заміни оригінальної питальної конструкції розповідною, що супроводжуються використанням ситуативних відповідників (приклади 3.209, 3.210, 3.212) та лексичних додавань. Такі зміни пов'язані з комунікативно-перекладацькими настановами, оскільки адекватне сприйняття речення можливе лише з урахуванням низки прагматичних чинників, зокрема: ставлення мовця до об'єкта, емоційний стан суб'єкта мовлення, ступінь ознайомленості суб'єкта з об'єктом.

3.1.4. Передача альтернативних інтерогативів у перекладі

З-поміж ПР у комунікативно-функціональний тип окремо виділяють альтернативні питання, які виражають запит про одну чи більше інформацій, потенційно закладених у структурі ПР. Відмінність альтернативних ПР від уже розглянутих нами спричинена такими обставинами: 1) особливістю семантичного наповнення: в альтернативному запитанні адресант пропонує кілька альтернативних відповідей для того, щоб адресат вибрав одну з них; 2)

неоднозначністю їхньої синтаксичної структури: ПР цього типу можуть будуватися на основі загального або ж спеціального питання. В обох випадках у другій частині ПР міститься альтернатива.

Кількісно велику групу альтернативних інтерогативів англійської мови складають речення таких структурних схем $V_{aux} + S (Pr) (+ V) + Adj (O) or Adj (O) \dots?$; $V_{aux} + S + V or V_{aux} + S + V \dots?$; $V_{aux} + S + N or N \dots?$; $What + V_{aux}/mod + S + V + O or O \dots?$.

Вони відтворюються українськими альтернативними питаннями таких моделей: $Pr_{pers\ n} + N or N?$; $Who + V + O \dots + or?$; $Part + N or not? Which one + S + Adj or Adj \dots?$; $S + P + that + O or O?$; $Who + needs + prep + O (Pr_{pers}) or + prep + O (Pr_{pers})?$; $Who + Adj + O or O?$; $Pr_{pers\ n} + think: Pr_{pers\ n} or + not ?$; $S + V or + not ?$, $Pr_{pers\ n} + V \dots + or + Pr_{pers\ n} + V \dots?$; $conj + not + V_{mod.} + S + S?$.

Як дозволяє стверджувати аналіз перекладів, найчастіше альтернативні інтерогативи (103 випадки зі 136 – 75,7 %) відтворюються за схемою: ПР оригіналу → ПР цього ж типу цільової мови, про що свідчать такі ілюстрації:

3.213. “*Couldn't the Wizard of Oz or Glinda the Good help us?*” [531, p. 73]. – А не могли б нам допомогти Чарівник з Озу або Глінда Добра? – спитала дівчинка [474, с. 73];

3.214. “*Is it true or isn't it?*” [563, p. 30]. – Чи правда це чи ні? [525, с. 28];

3.215. “*But if a Kansas farmer sold me to some one, what would he call me – a hen or a chicken?*” [532, p. 201]. – Але якби фермер з Канзасу продавав мене комусь, як би він мене назвав – куркою чи курчам? [475, с. 135];

3.216. “*Are you a child or a teetotum?*” [534, p. 119]. – Ти дитина чи дзига? [483, с. 68];

3.217. “*What roads would any dare to thread, what safety would there be in quiet lands, or in the homes of simple men at night, if the Dunedain were asleep, or were all gone into the grave?*” [557, p. 67]. – Якими дорогами ходив би простий люд, хто б охороняв мирні поля чи домівки вночі, якби дунадани поснули чи всі зійшли в могилу? [522, с. 236].

Об'єднання речень, зберігаючи „інформаційну цінність і текстову цілісність”, призводить до компресії висловлювання. Компресія як засіб досягнення зрозумілості висловлювання є одним з аспектів вираження закону мовної економії, зумовленого характером людського спілкування, адже, комунікативні дії прагнуть досягати максимального практичного заощадження зусиль та часу [84, с. 208], наприклад:

3.218. *“Is there any news of game afoot? A doe now, or even a young buck?”* [545, p. 19]. – Чи немає якої-небудь новини про сарн або хоч про кіз? [487, с. 39].

Приклад 3.218 свідчить про те, що компоненти актуального членування висловлювання, незважаючи на об'єднання внутрішньої структури, виявились незмінними, сенс переданий без відхилень. Компресія всередині компонентів актуального членування не викликала будь-яких змістових викривлень, оскільки тема і рема при перекладі зберегли свої функції. Втім, як стверджує Л. Черняхівська, якщо в повній фразі об'єднується кілька повідомлень і, відповідно, кілька рем, під час перекладу ці реми нерідко зливаються в одну [362, с. 151].

Індивідуальне перекладацьке рішення у 3.219-му прикладі полягає у внутрішньому членуванні речення з виокремленням двох граматичних основ (*“ти її бачив”* та *“пощастило розгледіти ... підійти ... заспівати”*), яке супроводжується генералізацією *to her ear* – *до неї* та додаванням препозитивної частки *to* задля передачі відтінку хвилювання, як-от:

3.219. *“Did you see her, chif – did you get a glimpse of her pleasant countenance, or come close enough to her ear, to sing in it the song she loves to her?”* [541, p. 105] – *То ти її бачив, вождю? Може тобі пощастило розгледіти її гарне личко або близько підійти до неї й заспівати їй на вухо одну з любих їй пісень?* [493, с. 128].

У деяких випадках (3,6 %) спостерігається заміна оригінального альтернативного двоскладного за формою речення односкладним у перекладі. Односкладні речення використовуються, як правило, при перекладі англійських двоскладних конструкцій з формальним підметом або буттєвим дієсловом у функції присудка українською мовою, як у таких прикладах:

3.220. *“Is it a real man or an angel?”* [542, p. 52]. – *Звичайний смертний чи янгол?* [481, с. 171];

3.221. *“Twenty-four hours, I think; or is it twelve?”* [534, p. 71]. – *Тож Аліса докінчила: – ... ніж раз на добу, себто раз на двадцять чотири години... чи, може, на двадцять?..* [484, с. 60].

Як свідчать приклади 3.220-3.221, односкладні речення української мови семантично близькі до окремих неповних двоскладних, тому використання їх під час перекладу є цілком виправданим. Конотації, створювані англійським неповним двоскладним реченням і односкладним у перекладі, рівно вартісні, оскільки вдало передано семи конотативної семантики “розмірковування”, “сумнів”.

Незначна питома вага під час перекладу англомовних альтернативних питань припадає на спосіб *складне безсполучникове ПР оригіналу* → *складне сполучникове ПР в мові перекладу та навпаки* (0,4 %), як-от:

3.222. “*Who the heck do you think you are*” he shouted “*the Archbishop of Canterbury or smth, preaching to me about honesty?*” [544, p. 19]. – *Та хто ти така, – крикнув він, – архієпископ Кентерберійський чи хто, щоб читати мені проповіді про чесність?* [480, с. 26].

У прикладі 3.222 складне англомовне безсполучникове ПР відтворюється сполучниковим у мові перекладу. Так, В. Морозов перетворює дієприкметниковий зворот *preaching to me about honesty* у складі складнопідрядного безсполучникового речення у підрядне присубстантивно-атрибутивне, яке поєдує з головним за допомогою підрядного сполучника *щоб*, проте зберігає конотації оригіналу на лексико-синтаксичному рівні, виділяючи сему “обурення”.

Наступний спосіб відтворення англійських загальних інтерогативів українською мовою – *ПР оригіналу* → *ПР іншого типу в перекладі*. Він характерний для 17,5 % випадків, наприклад:

3.223. “*Have they heard or seen anything of our enemies?*” [539, p. 59]. – *Чи помітили вони якісь ознаки ворога?* [494, с. 47];

3.224. “*Didn’t you wonder why it never fluttered or moved when the wind blew?*” [550, p. 37]. – *Тебе не дивувало, що він ні разу не затремтів і не колихнувся від вітру?* [510, с. 346];

3.225. “*Were the men bound, or in any manner suffering torture?*” [541, p. 104]. – *Але скажи: вони були зв’язані, їх піддавали тортурам?* [493, с. 126];

3.226. “*Don’t you call that a head on your shoulders, or a blessed dead-eye?*” cried Long John [555, p. 60]. – *А що в тебе на в’язах – голова чи баняк – закричав Довгий Джон* [521, с. 53];

3.227. “*Will she be buried tomorrow, or next day, or tonight?*” [535, p. 34]. – *Коли її ховатимуть – завтра, післязавтра чи сьогодні ввечері?* [482, с. 54];

3.228. “*Is he made of tin, or stuffed?*” asked the lion [530, p. 53]. – *А він який – солом’яний чи бляшаний?* [473, с. 40].

Приклади 3.223-3.225 свідчать про те, що альтернативні питальні структури оригіналу при перекладі набувають форми загальнопитальних речень. Ці зміни супроводжуються використанням трансформації генералізації: *heard or seen* – *помітили* та конкретизації: *anything* – *ознаки*, перестановки підмета з препозиції в постпозицію до присудка (приклад 3.223),

додавання сполучника *але*; декомпресії *Але скажи* та вживання перекладачем двокрапки (приклад 3.225). Наведені вище зміни під час перекладу не впливають на реалізацію системно-релевантних компонентів смислу в тексті перекладу і тому не призводять до змін смислу оригіналу. У прикладах 3.226-3.228 загальне за формою альтернативне питання в мові оригіналу відтворюється спеціальним альтернативним інтерогативом. Такі структурні зміни зумовлені суб'єктивними причинами – конкретним контекстуальним рішенням перекладача.

В. Комісаров вважає, що під час перекладу таких питань українською мовою альтернативні питальні речення можуть замінюватися загальною питальною конструкцією [160, с. 10]. Але такі речення можуть бути перекладені також і альтернативним питанням із значенням протиставлення, одна альтернатива яких містить заперечну частку *ні*, як у таких прикладах:

3.229. “*Will we get away, or not?*” [539, p. 84]. – *Ми вирушаємо чи ні?* [494, с. 78];

3.230. “*Have you yet settled in your mind whether you will marry this dark-faced lover of yours, this Prince Rabadash, or no?*” [546, p. 234]. – *То як, ви йдете заміж за того смаглявця, принца Рабадаша, чи ні?* [498, с. 52].

Аналіз фактичного матеріалу переконує в тому, що в 2,8 % випадків перекладачі застосовують такий спосіб перекладу загальних інтерогативних конструкцій зазначених вище структурних схем: *ПР оригіналу* → *речення іншого комунікативного типу в перекладі*, наприклад:

3.231. “*Will you contain yourself, or must Trufflehunter and I sit on your head?*” [546, p. 347]. – *Пообіцяй, що триматимеш себе в руках, якщо не хочеш, аби ми із Грибонюхом сиділи у тебе на голові* [499, с. 59];

3.232. “*You know him, Duncan, or you would not trust yourself so freely to his keeping?*” [539, p. 22]. – *Мені він не подобається, – сказала молода леді, здригнувшись, – але ти його, Дункане знаєш, інакше б не довірився йому* [494, с. 19].

Як показує аналіз прикладу 3.231, конотації “спонукання до виконання якоїсь дії” оригінального альтернативного за структурою речення повністю збережені під час перекладу. До певних втрат на конотативному рівні призводить заміна сполучника *or*, який виражає розділові відношення несумісності, взаємовиключення, а також відношення чергування [19, с. 174], сполучником *інакше*, вживання якого підкреслює, що підрядна частина зумовлює дію головної, а також додавання протиставного (складносурядного)

сполучника *але*, який вказує на протиставлення подій, про які йдеться в кожній предикативній частині, на їх відмінність чи невідповідність [19, с. 173], як у прикладі 3.232.

3.1.5. Відтворення семантики англомовних інтерогативних конструкцій

Спостереження за функціонуванням інтерогативних конструкцій англійської та української мов, окрім іншого, переконують нас у доцільності дослідження прийомів та способів відтворення семантики названих структур. Відтак, зупинимося на особливостях відтворення зустрічних питань, перепитів та уточнювальних ПР (контрастивний аналіз цих структур був здійснений у п. 2.3).

Зустрічне питання, яке функціонує в діалозі як репліка-реакція, підкреслює С. Шабат, не є “відповіддю” на попереднє запитання, а виступає особистісною реакцією на нього [367, с.89]. Причому існування в усно-розмовному мовленні таких питань є підтвердженням того, що “в реальній комунікації беруть участь не ідеалізовані абстракції, які продукують граматично правильні речення і реалізують ідеальну схему мовленнєвого обміну, а люди певної статі, віку, емоційного стану, психічного складу, соціального і культурного статусу” [320, с. 7].

Аналіз фактичного матеріалу показав, що зустрічні ПР оригіналу відтворюються винятково *аналогічними структурами в мові перекладу* із застосуванням внутрішніх трансформацій (інші способи відтворення в досліджуваному матеріалі не зафіксовано), наприклад:

3.233. “*Right close to us. Just there. See him?*” “*Why hasn't he got a coat on in this cold water?*” [543, р. 98]. – *Недалечко від нас. Отам! Бачите? – А чого він у такий холод без пальта?* [479, с. 86];

3.234. “*But what are those Master Words?*” “*Master Words for people?*” [545, р. 14-15] – *А що то за головні вислови? – Головні вислови якої родини?* [487, с. 31-32].

Приклади 3.233-3.234 підкреслюють особливість зустрічних питань, яка полягає в тому, що репрезентація ними питального значення відбувається не тільки у власне-питальній функції, а й з додатковими емоційно-оцінними нашаруваннями, оскільки ці структури можуть передавати різноманітні оцінні відтінки. Так, у прикладі 3.233 В. Морозов замінив трикомпонентну атрибутивну групу *this cold water* конструкцією іменника з указівним займенником *такий холод*, а також додав препозитивну частку *а*. Ці зміни

надають експресивності українському реченню, оскільки оригінальне речення використовується, щоб уникнути відповіді через небажання мовця відповісти на певне запитання. Перекладаючи речення 3.234, Т. Безмат'єва використала конкретизацію, замінивши *people* на *родини*, яка супроводжується додаванням лексеми *якої*, оскільки запитання ставиться мовцем для того, щоб попередньо зорієнтуватися. Це питання зумовить наступну дію чи відповідь співрозмовника. Тому переклади аналізованих питальних структур вважаємо адекватними.

Увагу на перепити, як тип мовленнєвого спілкування, мабуть чи не вперше звернув Л.П. Якубинський у роботі “Про діалогічну мову” [394]. Цей учений, зокрема, вважав, що коли під час сприймання останньої репліки спостерігається відсутність усвідомлення розуміння та засвоєння того, про що говориться, то далі йде або перепит, або поступове припинення діалогу (мається на увазі незгода з думкою співрозмовника, а саме усвідомлення її змісту).

Перепити (луна-запитання) можуть відбивати суб'єктивні оцінки ставлення мовця до реплік свого партнера з комунікації. Загалом можна стверджувати, що такі структури виконують ще одну функцію – функцію фасцинації. Вони виступають у ролі сигналів слухача мовцю, за якими останній дізнається про міру уваги до свого мовлення та про міру розуміння і засвоєння його змісту. З іншого боку вони спрямовані не стільки на особистість як носія певної інформації про реальні або концептуальні об'єкти, скільки безпосередньо власне на інформацію чи на засоби її отримання [353, с. 79]. У цьому полягає когнітивна функція перепитів.

Повтор на рівні синтаксису з лексичним повтором посилює комунікативну та експресивну значущість висловлювання [98, с. 145].

Адекватне відтворення паралельних конструкцій у перекладах українською мовою можливе за умови збереження синтаксичної структури оригіналу. Відтак, найчастіше (68 випадків із 72 – 94,2 %) перепитів відтворюються за схемою: *PP оригіналу* → *PP цього ж типу цільової мови* наприклад:

3.235. “*I really am giving it to you. That's all right, isn't it?*” “*Giving it to him?*” *gaped Granpa Joe* [543, p. 254]. – Я справді віддаю фабрику тобі. Ти згоден? – Віддаєте фабрику йому? – не міг повірити дідунь Джо [479, с. 231];

3.236. “*I've agreed to sell Tom.*” “*What? Our Tom?*” [533, p. 54]. – Я погодився продати Тома. – Що? Нашого Тома? [476, с. 38];

3.237. “*Here is the basket, and mind you fill it quite full.*” “*Quite full?*” [564, p. 60]. – ...Ось кошик, наклади гарно з верхом. – З верхом? – сумно перепитав Ганс [526, с. 33];

3.238. *“To get me a wife,” answered De Bracy coolly, “after the manner of the tribe of Benjamin.” “The tribe of Benjamin?” [553, p. 129]. – Щоб добути собі дружину, – холодно відповів де Брасі, – за прикладом Коліна Веніамінового. – Коліна Веніамінового? – перепитав Фіц-Урс [519, с. 141].*

Аналіз дає підстави стверджувати, що в прикладах 3.235-3.238 відбулося перенесення емоційно-експресивного заряду з оригіналу в переклад зі збереженням емоційно-експресивних конотацій “здивування, нерозуміння, недовіри” (приклад 3.235), “обурення” (приклад 3.236), “протесту” (приклад 3.237), “сумніву” (приклад 3.238), створюваних синтаксичною структурою.

Неувага до стилістичної ваги синтаксичного паралелізму знижує вартість перекладу, як-от:

3.239. *“Has she anything on her mind worth thinking about twice-a man, for instance?” “A man?” said Sue [549, p. 32]. – Чи нема у неї чогось такого, про що справді варто було б думати – наприклад, якогось хлопця? [510, с. 340].*

Мовець використовує перепити, щоб повторити чи відновити щось незрозуміле або недочуте. До певних утрат призводить невмотивоване об’єднання речень у перекладі (приклад 3.242). Наслідком цього є втрата конотації “сумніву”. Загалом такий спосіб відтворення перепитів неадекватний.

Наші спостереження виявили, що спосіб перекладу *ПР оригіналу* → *ПР іншого типу в перекладі* використовується у 5,8 % прикладів, наприклад:

3.240. *“But why?” asked Charlie. “Because of spies.” “Spies?” [543, p. 32]. – А чому? – здивувався Чарлі. – Через шпигунів. – Яких шпигунів? [479, с. 25];*

3.241. *“It is,” cried the girl, writhing in the agony of her mind; “I cannot leave him now! I could not be his death.” “Why should you be?” [535, p. 265]. – Ні. Пізно, я не можу залишити його тепер! – у розпачі вигукнула дівчина. – Не можу стати причиною його смерті. – Причиною його смерті? [482, с. 305].*

Приклад 3.240 унаочнює положення про те, що адекватне відтворення питань-перепитів можливе також у разі зміни типу ПР, оскільки правильно передано конотації “здивування”. У прикладі 3.241 індивідуальне рішення, яке прийняв перекладач, відтворює реакцію нерозуміння із супровідним значенням “здивування” оригінального речення.

Наступний семантичний різновид інтерогативів – *уточнювальні запитання*. Вони використовуються мовцем, щоб одержати додаткову інформацію, і будуються на основі уточнення конкретного елемента із семантичної структури попереднього висловлення.

Під час дослідження було виявлено, що відтворення розглянутих структур відбувається без зміни їхньої синтаксичної структури, із застосуванням різних трансформацій, якщо це не суперечить нормам мови перекладу, наприклад:

3.242. *“But, yer see,” observed Noah, “as she will be able to do a good deal, I should like to take something very light.” “A little fancy work?” suggested Fagin [535, p. 282].* – Бачите, – зауважив Ной, – раз вона здатна до тяжкої роботи, я хотів би взяти собі якусь легшу. – Щось на зразок жіночого рукоділля? – запитав Федін [482, с. 325];

3.243. *“I’s rail strong yet, Mas’r, and can do heaps o’work, – heaps on it, Mas’r” “On plantation?” said Haley [533, p. 191].* – А я ще ого яка дужа, пане, ще можу робити й робити!.. – Чи не на плантації? – мовив Гейлі [476, с. 128];

3.244. *“I only hope no one’s using the other elevator at this moment.” “What other elevator?” screamed Mrs. Teavee [543, p. 212].* – Єдина надія, що ніхто зараз не їде іншим ліфтом. – Яким це іншим ліфтом? – вереснула пані Тіві [479, с. 190];

3.245. *“Pray, what iniquity has turned up now?” said he. “What now?” [533, p. 348].* – Ну яке там ще неподобство скоїлось? – запитав він. – Яке? [476, с. 217];

3.246. *“Hallo!” said Piglet, “what are you doing?” “Hunting,” said Pooh. “Hunting what?” [548, p. 15].* – Агов, Пуше! – закричав Паць. – Привіт! – Що ти там робиш? – Полюю, – відповів Пух. – Полюєш? На кого? [505, с. 30].

Такий спосіб відтворення конотативної семантики “уточнення предиката з боку предметності” (приклад 3.242), “конкретизування місця” (приклад 3.243), “уточнення якісних характеристик” (приклади 3.244-3.245) аналізованих структур з урахуванням контексту, у якому знаходяться речення, є, очевидно, оптимальним, оскільки відсутні втрати на конотативному рівні. Приклад 3.246 унаочнює можливість членування речення в перекладі через потребу конкретизувати надто загальну інформацію з боку суб’єкта. Уважаємо аналізовані переклади цілком адекватними.

Отже, на підставі дослідження основних комунікативно-функціональних та структурно-семантичних особливостей англійських питальних речень, можна зробити висновки, що запит як комунікативна інтенція мовця не тільки репрезентує власне-питальне значення, а й передає весь спектр семантики, традиційно пов’язаної з іншими модально-інтенційними висловлюваннями, а саме: привертання уваги, спонукання до якихось дій або відповіді, отримання

нової інформації тощо. Тому задля передачі цих функцій українською мовою треба при перекладі вдаватися до різноманітних перекладацьких трансформацій.

Завершуючи розгляд особливостей відтворення структурної семантики англомовних інтерогативних конструкцій, зазначимо, що вибір способу, а зазвичай комбінації способів перекладу таких структур залежить від кількох чинників: від уміння перекладача ідентифікувати тип інтерогатива, уміння аналізувати структурно-семантичні характеристики цього типу, визначаючи смислові зв'язки між його компонентами та враховуючи контекст, від володіння перекладачем традиційними прийомами, що існують у теорії та практиці перекладу, та від загальнолінгвістичної компетенції й досвіду автора перекладу, які дозволяють йому знаходити та використовувати нові прийоми перекладу, щоб задовольнити прагнення до найадекватнішого відтворення оригіналу в перекладі.

3.2. Прагматичні проблеми перекладу інтерогативних конструкцій

Розгляд висловлювань з інтерогативним значенням, які несуть у собі зміст питання, з погляду їх функціонування в мовленнєвих актах дозволяє розвинути межі традиційного дослідження інтерогативів лише як різновиду структури речення, що сприяє більш точному відтворенню таких висловлювань.

У комунікативному акті, крім джерела та реципієнта, бере участь білінгв-посередник (перекладач), який створює мовою перекладу текст, призначений для повної заміни вихідного тексту. Відтак специфіка прагматичних відношень при перекладі буде пов'язана або з потребою відтворити в тексті перекладу прагматику оригіналу, або з особливою прагматичною позицією перекладача. Прагматика оригіналу є найважливішою частиною його змісту, і її відтворення є обов'язковою умовою досягнення адекватності перекладу. Тож завдання перекладача полягає в тому, щоб "нейтралізувати" своє особисте ставлення до описаних в оригіналі подій. Перекладач намагається свідомо відокремити виявлення і відтворення прагматичних чинників оригіналу від будь-яких власних оцінок та емоцій [362, с. 25]. Таке прагматичне ставлення до тексту, що перекладається, є найважливішим аспектом прагматики перекладу. У той же час збереження прагматичного потенціалу тексту в умовах іншомовної культури з

домінантною орієнтацією на мовні та культурні стереотипи реципієнта залежить від відповідного рівня залучення як репродуктивних, так і адаптативних стратегій [94, с. 26].

Прагматичні проблеми перекладу виникають у зв'язку з неправильним розумінням перекладачем намірів автора викликати в реципієнта певну реакцію. Переклад таких речень у прагматичному аспекті тісно пов'язаний з їхньою граматичною будовою, яка несе додаткові прагматичні значення, не виражені іншими мовними засобами.

Більшість вітчизняних та зарубіжних учених [382; 383; 385; 224; 362; 363; 231] схиляються до думки, що під час перекладу будь-які синтаксичні конструкції, зокрема й питальні, зазнають низки граматичних, лексичних та синтаксичних перетворень. Особливо це стосується відтворення вторинних функцій ПР, де, з метою досягнення адекватності перекладу, слід передати внутрішній зміст висловлювання, жертвуючи при цьому зовнішньою формою інтерогатива. Для цього перекладач змушений застосовувати поряд зі звичними перекладацькими трансформаціями (заміна на морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях, додавання, вилучення, перестановка та комплексна перекладацька трансформація) лексико-семантичний, стилістичний та структурний аналіз, які здатні значно полегшити розуміння перекладачем оригінального питального речення, що використовується у вторинній функції, позаяк це безпосередньо сприятиме відтворенню основних інтенцій у мові перекладу.

Комунікативний підхід до розгляду речення дозволяє стверджувати, що в ситуації спілкування всі комунікативні типи речень (розповідні, питальні, спонукальні) можуть передавати нескінченну кількість варіацій та відтінків комунікативних намірів залежно від мети та специфіки конкретної ситуації спілкування. Комунікативний намір адресанта визначає конотацію питання, впливає на можливу очікувану відповідь. Питання може відтворювати внутрішній стан, у якому перебуває адресант; на питання можуть накладатися різні додаткові відтінки та нюанси, що безпосередньо не мають відношення до відтворення питання: запитуючи, адресант керується конкретними намірами, а саме: спонукати співрозмовника до вступу в ситуацію мовленнєвого спілкування, тобто відповісти на питання, надати адресатові ту чи ту інформацію щодо проблеми, яка його цікавить, підтвердити свою думку тощо [301, с. 322].

Адресат (читач) є активним учасником комунікації, й саме від його підготовленості/непідготовленості залежить успішність/неуспішність

художньо-мовленнєвого акту, психолого-естетична адекватність інтерпретації смислу й ідей, закладених автором-адресантом. Відтак, залежно від готовності чи неготовності, спроможності чи неспроможності читача-адресата до сприйняття й інтерпретації закладеного автором смислу, художнє висловлювання відповідним чином уплине на нього, тобто відбудеться перлокутивний акт, чи такий мовленнєвий акт не матиме успіху [291].

Виключно посередницька роль перекладача в акті міжмовної комунікації вимагає, щоб перекладач був “прагматичною невидимкою”, щоб його особисті симпатії й антипатії безпосередньо не відображались на ході та результатах перекладацького процесу [111, с. 9-10].

На підставі поглядів, що існують у лінгвістиці можна загалом стверджувати, що змістовою ознакою та загальним комунікативним завданням ПР є запит інформації. А тому в цій функції ПР – це прямий спосіб вираження запитання (загальне або спеціальне запитання), адже комунікативна спрямованість питального речення відображає інтенцію мовця: отримати інформацію відносно невідомого мовцю елемента ситуації та отримати ствердження чи заперечення реалізації певної ситуації. Щодо більш конкретного змісту прагмакомунікативних завдань, то вони, ще остаточно й однозначно не визначені, причому в ролі найбільш типових серед них та значно узагальнених, називаються, зокрема, три: функція передачі бажання особи, що запитує, отримати відомості разом з висловленням його прохання; функція повідомлення змісту того, на чому сконцентрований інтерес мовця; функція вказання на перспективу відповіді [340, с. 56].

Питальне значення в англійській мові, як і в інших мовах, характеризується тенденцією до поєднання з іншими прагматичними значеннями, а також до переосмислення. У лінгвістичній літературі зазначається особлива потреба аналізу можливого оточення ПР для визначення його лінгвістичної сутності [251; 255; 316; 204; 173; 288; 42; 45; 223; 222].

Для адекватної передачі комунікативної інтенції автора оригіналу перекладачеві в процесі перекладу нерідко доводиться застосовувати прагматичну адаптацію вихідного тексту. Одним із проявів такої специфічності є широке використання в спілкуванні непрямих мовленнєвих актів – висловлювань, пропозиційний та іллокутивний зміст яких не збігається [141; 71; 352; 212; 387].

У контексті нашого дослідження актуальним видається визначення умови прагматичного транспонування пропозиції непрямого акту квеситиву в

англо-українському перекладі й установити умови та засоби вираження отриманої нею (пропозицією) іллокутивної сили, що забезпечило б комунікативно-прагматичну рівноцінність відповідних пропозицій в англomовному тексті та тексті перекладу.

Слідом за В.І. Карабаном вважаємо, що, з погляду перекладу, можна виділити такі види співвідношень між видами мовленнєвих актів одного типу в різних мовах: мовленнєвий акт одного виду в мові-джерелі відповідає мовленнєвому акту того ж виду в цільовій мові; мовленнєвий акт певного виду в мові-джерелі відповідає мовленнєвому актові іншого виду в цільовій мові; прямий мовленнєвий акт відповідає непрямому мовленнєвому акту чи навпаки [140, с. 361].

Відтак, розглянувши ПР у функціональному аспекті, можна за допомогою порівняльного аналізу встановити відповідність чи невідповідність кожного з зазначених типів пропозицій при перекладі. Однак такий підхід дасть можливість порівняти лише формально-синтаксичний рівень структури речень указаних типів і встановити їх подібність чи розбіжність у перекладі. Оскільки ПР є синкретичною мовною одиницею, вважаємо за доцільне, в аспекті перекладу, поєднати формально-синтаксичний та комунікативно-прагматичний рівні аналізу структури речень-транспонентів і їх перекладних відповідників. Останній рівень аналізу передбачає передусім визначення комунікативно-інтенційного змісту пропозицій, які зазнають прагматичного транспонування та змін іллокутивної сили відповідних пропозицій. Натомість, іллокутивна сила пропозицій, які зазнають прагматичного транспонування, може послаблюватися або посилюватися [352], що відповідно позначається на перекладі.

Тому дуже показовим вважаємо твердження про те, що в одних випадках питальне значення поєднується з іншими прагматичними значеннями (наприклад, у риторичних запитаннях), а в інших комунікативних актах значення питання великою мірою послаблюється і може нейтралізуватись узагалі, наприклад, коли ПР вживається у метакомунікативній функції [516, с. 99].

Внаслідок прагматичних транспозицій ПР може набувати іллокутивної сили інших речень, що значно ускладнює переклад ПР. Однією з поширених функцій ПР є вираження емпатичного ствердження або заперечення.

У кожному мовленнєвому акті інтенція комунікантів реалізується різноманітними способами. У прямих формах вираження прагматичних значень особливу роль відіграє лексика, зокрема лексичне значення слова, що

є інтенцією мовця у відкритій формі, позаяк серед імпліцитних способів вираження прагматичного змісту велике значення має взаємозв'язок одиниць тексту, який розкриває прихований зміст комунікативної спрямованості [178, с. 212]. Адекватне сприйняття адресатом імпліцитного смислу в діалозі – одна з необхідних умов взаєморозуміння комунікантів [284, с. 13]. Оскільки в діалогічному мовленні комунікативний зміст речення змінюється, ми можемо виділити не тільки непрямі способи вираження прагматичних значень, але й імпліцитні.

Акт вихідної мовленнєвої інтенції може реалізуватися адресантом питального висловлювання під час здійснення ним запиту підтвердження, запиту дозволу, запиту думки, запиту уточнення, запиту бажання, запиту наміру, запиту можливості, запиту компетентності. Кожен із зазначених запитів має характерні для нього структурно-семантичні параметри, розрізнення яких надзвичайно важливе в перекладацькій практиці, адже від точного розуміння головної мети комуніканта, вираженої псевдопитальним реченням, залежить перлокутивна сила висловлювання [278].

Як зазначалося у п. 2.4, вживання питальних конструкцій для вираження непитальних значень здійснюється за рахунок нівелювання питального значення, яке відходить на другий план, оскільки питальні речення можуть використовуватися для відтворення широкого спектру комунікативних функцій [119]. Питальне значення повністю не зникає завдяки тому, що воно закріплене в структурі речення. Треба наголосити, що кожен із запитів супроводжується відповідними модифікаціями умов успішності мовленнєвого акту квеситива.

Висловлення-запитання як особлива форма думки передає позицію активного мовця, який за допомогою комунікативного завдання намагається віднайти відсутні елементи ситуації, щоб довершити цілісну картину події або встановити реальність чи ірреальність основного змісту повідомлення. Саме тому висловлення, називаючи ситуацію, відображає її в актуальному для мовця аспекті [391, с. 13]. Відтак, такі мовленнєві акти не викликають значних труднощів під час перекладу та відтворюються винятково питальними конструкціями.

Питальні речення з вторинними функціями слугують засобами вираження *запиту думки*. Показником непрямості питальності таких речень є структури моделей *Do you think...? How do you think...?*, завдяки яким такий запит рідко буває латентним, а отже, не викликає труднощів під час перекладу. Наприклад:

3.247. “*His party is strong in number and well armed; do you think it will fight?*” [540, с. 42]. – “У нього багато людей і всі добре озброєні; як ти думаєш, вони будуть битися?” [495, с. 37];

3.248. “*Plainly, what dost thou think?*” [547, с. 30]. – “Скажи одверто, що ти про все це думаєш?” [502, с. 33].

Цікаво, що для перекладу запиту думки перекладачеві не потрібно спиратися на широкий контекст, у якому реалізується мовленнєвий акт, адже вся інформація, яка може знадобитися реципієнту для прийняття рішення та висловлення власної позиції вже міститься в першій частині питання, про що свідчать приклади, наведені вище.

Варто також розглянути цікавий, на нашу думку, випадок уживання питальних речень у функції запиту *компетентності*. До таких структур відносяться, зокрема, загальнопитальні висловлювання, вимовляючи які адресант цікавиться не істинністю/неправдивістю пропозиції, що міститься в такому висловлюванні, а фактом, чи знає адресат відповідь на таке питання [152, с. 74-75]. Показово, що ці питання є запитом інформації про знання або компетентність адресата. Запит компетенції в ролі акта вихідної актомовленнєвої інтенції адресанта відбувається за нерівного комунікативно-рольового статусу учасників діалогічного спілкування: вчитель-учень [119, с. 12], наприклад:

3.249. “*O Mouse, do you know the way out of this pool? I am very tired of swimming about here. O Mouse!*” (Alice thought this must be the right way of speaking to a mouse; and she had never done such a thing before, but she remembered having seen in her brother’s Latin grammar, “A mouse – of a mouse – to a mouse – O mouse!”) The Mouse looked at her rather inquisitively, and seemed to her to wink with one of its little eyes, but it said nothing [534, p. 24]. – О, Мишо, чи не знаєте ви, де тут берег? Я вже дуже втомилася плавати, о, Мишо! Аліса вирішила, що до мишей слід звернутися саме так. Щоправда, досі подібної нагоди їй не випадало, але колись у братовому підручнику з граматики вона бачила табличку відмінювання: миша, миші, миші, мишу, мишею, на миші, мишо! Миша пильно глянула на Алісу й начебто підморгнула їй крихітним очком, але не озвалася і словом [484, с. 25];

3.250. “*That is a point,*” said the Professor, “*which certainly deserves consideration; very careful consideration. For instance – if you will excuse me for asking the question – does your experience lead you to regard your brother or your sister as more reliable? I mean, which is the more truthful?*” “*That’s just the funny thing about it, sir,*” said Peter. “*Up to now, I’d say Lucy every time*” [546, p. 130-

131]. – ... Даруйте мені таке запитання, але як на ваш досвід: кого можна вважати більш вартим довіри, вашого брата чи вашу сестру? [500, с. 55-56]. – Скажімо (не ображайтесь на моє запитання), на кого, з вашого досвіду, можна більше покластися – на брата чи на сестру? [496, с. 40-41];_

3.251. “Nothing should be concealed from thee, my worthy and trusty Nelly – but are you certain that Ishmael will not awake? ” [540, p. 148]. – Я нічого не приховую від тебе, моя славна, чесна Неллі... але чи ти певна, що Ішмаел не прокинеться? [495, с. 121].

У прикладі 3.249 питальне висловлювання містить запит інформації. Аліса намагається якось вибратися з озера сліз, яке сама й наплакала. Вона побачила мишу й вирішила запитати в неї, де берег. Приклад 3.250 показує, що адресант питального речення – старий Професор – намагається з’ясувати в Пітера та Сьюзан, хто завжди каже правду: Люсі, яка потрапила до Нарнії крізь шафу, чи Едмунд, який стверджує, що це все маячня і вони з Люсі лише грались в чарівну країну. Звернімося власне до питання і його будови. Професор ставить головний акцент на зіставленні “брат-сестра”, яке в англійському реченні є центральним. Тож ПР в цих випадках мають власне значення квеситиву, яке вдало відтворили В. Корнієнко, В. Наріжна та О. Манько (відповідно). Приклад 3.251 свідчить про те, що між комунікантами справді відбувається реалізація запиту компетентності, оскільки адресант не вимагає від співрозмовника детального пояснення того, чому він упевнений або ні, а лише вимагає у відповідь підтвердження сказаного словами “так, я певна” або заперечення володіння інформацією. Класифікувати функцію компетентності питального висловлювання перекладачам усіх трьох прикладів також допомагає знання широкого контексту, з якого відомо, що комунікативний акт відбувається між особами різних вікових груп, що відповідає умові “учитель-учень”.

Коли адресант бажає отримати інформацію про здатність адресата зробити щось (акт вихідної постактомовленневої інтенції), він виконує *запит здатності*. Попередньою умовою успішності квеситива із запитом здатності є незнання адресантом можливості/здатності адресата здійснити ту чи ту дію. Умовою щирості є бажання адресанта дізнатися інформацію про можливості адресата. Істотною умовою є те, що репліка адресанта має за мету отримати інформацію про фізичну чи ментальну спроможність адресата. Лексичним показником запиту спроможності є модальні дієслова *can, could* та їх

еквіваленти – дієслівні конструкції *to be able to, to be capable of*, а також дійктичний елемент *you* в ролі підмета, як-от:

3.252. “Can you give it to them? Then do not be too eager to deal out death in judgment” [557, p. 135]. – Ти можеш повернути їм життя? Тоді не поспішай засуджувати на смерть [522, с. 65].

Проте, існують складні для перекладу випадки, коли, крім контексту та дійктичного елемента *you*, ніщо не вказує на реалізацію в ПР вторинної функції запиту спроможності, [119, с. 14-16]. У такому разі перекладачеві слід застосовувати прагматичний, контекстуальний та дистрибутивний аналіз синтаксичної конструкції й на підставі даних такого аналізу перекладати речення [219, с. 6-10], як у такому прикладі:

3.253. “Harkee, stranger,” said Paul Hover, bluntly; “do you understand lining a bee from this open place into a wood, distant, perhaps, a dozens miles?” [Cooper *The Praire*, с. 126]. — “Чи ти зможеш вистежити бджолу від цієї відкритої місцини до лісу миль за 20 звідси, а то й далі?” [Купер *Прерія*, с. 100].

Окремо треба сказати про запит – пошук інформації чи повідомлення, який містять у своїй первинній функції питальні структури: мовець інформує про те, що він хоче дізнатися [234]. Прикметно, що цілеспрямованість такого речення – отримати відповідь, співвідносну з питанням [309, с. 258]. Це унаочнюють такі приклади:

3.254. “I won’t indeed!” said Alice in a great hurry to change the subject of conversation. “Are you – are you fond – of – of dogs?” The Mouse did not answer, so Alice went on eagerly: “There is such a nice little dog near our house I should like to show you!” [534, p. 26]. – Я більше не буду! – промовила Аліса і покvapилася змінити тему. – А чи любите ви со...собак? Миша мовчала, й Аліса палко повела далі: – Знали б ви, який милий песик живе з нами в сусідстві [484, с. 6];

3.255. “Son of Adam,” said Aslan. “Are you ready to undo the wrong that you have done to my sweet country of Narnia on the day of its birth?” “Well, I don’t see what I can do,” said Digory. “You see, the Queen ran away and –” “I asked, are you ready?” said the Lion. “Yes,” said Digory [546, p. 83]. – Чи ти готовий виправити зло, яке заподіяв моїй милій країні Нарнії у день її народження? [496, с. 127].

Наші спостереження виявили, що характерною є й інтродуктивна інтенція мовця в ПР, тоді коли питальне висловлювання передує новій

інформації, привертає увагу адресата до теперішніх чи минулих подій, фактів, осіб тощо, як-от:

3.256. *“You're looking for eggs, I know THAT well enough; and what does it matter to me whether you're a little girl or a serpent?” [Alice in the Wonderland, c. 38]. – Я знаю одне: ти шукаєш яєць! І мені байдуже, хто ти – дівчинка чи гадюка! [534, р. 57]. – Ти шукаєш яйця. Це мені достеменно відомо, тож яка різниця, хто ти така: змія чи маленька дівчинка? [485, с. 54];*

3.257. *“There – have I set it forth correctly? Should not I be able to set it forth correctly before the judge, if occasion required?” [547, р. 139]. – Ну, що, хіба не так було? І хіба я не зможу так само розповісти все судді? [502, с. 116].*

Приклади 3.256-3.257 ілюструють, що ПР, вжиті в інтродуктивній функції, за своєю зовнішньою семантичною та граматичною формою нагадують риторичні, але в цьому контексті вони не лише виражають певні емоції мовця, але й вводять нову інформацію, яка в нашому випадку стосується минулого, а також спрямовують розмову в необхідне адресанту русло. У тексті перекладу задля досягнення адекватного відтворення вторинного значення інтерогатива вжито заміну складного питання двома простими, заміну частин мови та перестановку (приклад 3.256), заміну членів речення, частин мови та вилучення (приклад 3.257), які допомагають повніше передати комунікативно-прагматичний потенціал англійського речення (інтенцію мовця) засобами української мови з урахуванням узусних норм.

Загалом, стосовно перекладу складних ПР на кшталт попередніх прикладів, складне ПР в сучасній синтаксичній науці ще й досі залишається майже недослідженим, зокрема, відсутні спеціальні розділи, які стосуються складних питальних речень: ця синтаксична одиниця не розглядається ні при описі питального речення, ні при дослідженні складного речення [222]. Проте, оскільки складне ПР є особливим комунікативним типом складного розповідного речення, воно вимагає від перекладача вдумливого прочитання оригіналу з метою виявлення структурно-семантичних ознак ПР та вибору найбільш адекватного способу перекладу [226, с. 14-17].

Питання, що виражають ствердження (інтерогативи-констативи) – це непрямі питальні висловлювання, у яких на фоні формально-структурної реалізації категорії питальності відбувається формування комунікативної інтенції ствердження, що домінує в мовця. Констативи відбивають епістемістичний стан мовця – впевненість, сумнів тощо, залежно від чого мовленнєвий акт констатації ускладнюється ствердженням або припущенням

існування того чи того факту. Цей стверджувальний сенс формується через видобуття адресантом невластне-питальних та прихованих сенсів залежно від певних зовнішніх чи внутрішніх чинників, за якими й інтерпретується інтерогатив. До більш дрібних констативних нюансів, що передаються питальними висловлюваннями зі стверджувальним смислом, відносяться припущення, повідомлення, сумнів, підтвердження, докір, уточнення, здогад, введення нової інформації тощо [516, с. 13].

Аналіз фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що такі інтерогативи зазвичай відтворюються питальними висловлюваннями зі стверджувальним змістом (61 % прикладів), реченнями розповідної модальності (у близько 23 % випадків) або риторичними питаннями, які є емоційними констативами (6 % прикладів), що допомагає уникнути неправильного тлумачення комунікативної мети мовця та сприяє кращому сприйняттю українськомовним читачем прихованої інтенції ПР з превалюючою непитальною функцією, наприклад:

3.258. *“Alice thought she might as well wait, as she had nothing else to do, and perhaps after all it might tell her something worth hearing. For some minutes it puffed away without speaking, but at last it unfolded its arms, took the hookah out of its mouth again, and said, “So, you suppose you’re changed, do you?” “I’m afraid I am, sir,” said Alice; “I can’t remember things as I used – and I don’t keep the same size for ten minutes together!”* [534, p. 55]. – Аліса вирішила трохи потерпіти: робити їй так нічого, а раптом Гусінь повідомить щось варте того, щоб її слухати. Кілька хвилин Гусінь мовчки пихкала димом, нарешті розімкнула руки, вийняла з рота люльку й запитала: Отже, на твою думку, ти змінилася, так? Боюся, що так, – зітхнула Аліса. – Я щодесять хвилин міняю свій зріст і нічого не пам’ятаю [484, с. 47];

3.259. *“Talking of axes,” said the Duchess, “chop off her head!” Alice glanced rather anxiously at the cook, to see if she meant to take the hint; but the cook was busily stirring the soup, and seemed not to be listening, so she went on again: “Twenty-four hours, I think; or is it twelve? I – ?” “Oh, don’t bother me,” said the Duchess; “I never could abide figures”* [534, p.71]. – До речі, про ніж! – сказала Герцогиня. – Відтяти їй голову! Аліса тривожно глигнула на кухарку, але та пустила ці слова повз вуха і знай собі помішувала юшку. Тож Аліса докінчила: Ніж раз на добу, себто раз на двадцять чотири години...чи, може, на дванадцять?... Ой, дай мені спокій! – урвала її Герцогиня. – Зроду не терпіла арифметик [484, с. 59].

У прикладі 3.258 з широкого контексту ми можемо зрозуміти, що Аліса дуже засмучена всім тим, що з нею відбувається. У цьому разі ПР виконує свою непрямую функцію, оскільки виражає не пряме питання, а припущення, яке підсилюється вживанням конструкції “do you?”, яка українською мовою перекладається “чи не так?”. У прикладі 3.259 інтерогатив виконує ще й додаткову функцію уточнення. Аліса не просто запитує, а хоче пересвідчитися в правильності того, про що вона говорить. Слід зазначити, що такі питання не викликають труднощів під час перекладу, тому що інтенція мовця є досить зрозумілою.

Ствердження може мати некатегоричний характер, коли застосовуються відповідні форматори зниження категоричності прагматичного значення, як-от:

3.260. *“Nay, that were a shame,” muttered the other fellow; “and yet, when I served in the band of stout old Gandelyn, we had no such scruples of conscience. And this insolent peasant – he too, I warrant me, is to be dismissed scatheless?” [553, p. 98]. – Та ні, це вже була б ганьба, – погодився ще один з ватаги. – А все ж коли я був у ватазі старого товстуна Генделіна, ми таких церемоній не знали. А оцього нахабного мугиря – що, я питаю: і його відпустити, не поскубши? [519, с. 113];*

3.261. *“You think it’s a joke, do you? You think that sucking my boy up into your Fudge Room like that is just one great big colossal joke?” “He’ll be perfectly safe,” said Mr. Wonka, giggling slightly [543, p. 132]. – Думаєте, це смішно? Мого хлопчика засмоктало у ваш помадковий цех, а ви смієтеся, наче це дуже вдалий жарт?! – Нічого з ним не станеться, – захихотів містер Вонка [479, с. 116].*

У прикладі 3.260 наявний форматор зниження категоричності висловлювання “I warrant me – я питаю”, який певним чином впливає на переклад і послаблює впевненість мовця. Показово, що за його відсутності в реченні воно матиме зовсім інше прагматичне значення, а саме: виражатиме обурення мовця та його заклик не відпускати “оцього нахабного мугиря”. Приклад 3.261 унаочнює застосування форматора зниження категоричності прагматичного значення, а саме структури *You think... ?*, що зумовлює певні труднощі при перекладі, які пов’язані з прагматичною інтенцією мовця. Адресант не вимагає відповіді на запитання, а лише намагається висловити своє невдоволення та хвилювання, при цьому констативність, як домінуюча інтенція перекладного речення, не викликає сумніву. Отже, вживання різних форматорів зниження чи посилення категоричності висловлювання істотно

впливає на правильне розуміння тексту оригіналу, а, відтак, і на його адекватний переклад.

Схожими за засобами вираження непитального вторинного значення є інтерогативи із запитом *уточнення*. У цьому разі вони вживаються для створення сем конотативної семантики “припущення”, “передчуття” і дуже часто не вимагають відповіді від адресата. У таких реченнях також можна простежити позитивну чи негативну спрямованість початкової репліки, що відповідно має бути відтворено і в перекладі таких структур, наприклад:

3.262. “Yes, Eeyore, and I brought you a balloon.” “Balloon?” said Eeyore. “You did say balloon? One of those big coloured things you blow up? Gaiety, song-and-dance, here we are and there we are?” [548, p. 116]. – Аж ніяк, Іа. Ось я приніс тобі повітряну кульку. – Аж цілу кульку?! – повів вухами Іа. – Ти сказав „кульку”? Це такі великі, яскраві, що злітають у повітря? От такі завшишки, от такі завширишки? Коровай, коровай, кому кульку – налітай! [503, с. 71]. – Так, Іа! Я приніс тобі повітряну кульку. – Повітряну кульку? – перепитав Іа. Ти сказав – повітряну кульку? Таку велику, яскраву, що її надувають? Співи й танці, тра-ля-ля, тру-лю-лю? [504, с. 55]. – Звичайно, Іа! І я дарую тобі повітряну кулю! – Повітряну кулю? – сказав Іа-Іа. – Ти сказав, повітряну кулю? Це такі великі, гарні, яскраві, що їх надувають? Ех, танки-співанки, гіп-гоп, тра-ля-ля! [505, с. 59-60];

3.263. “Who is thy master?” “The Disinherited Knight,” said Gurth. “Whose good lance,” replied the robber, “won the prize in today’s tourney? What is his name and lineage?” [553, p. 96]. – А хто твій пан? – Лицар, Позбавлений Спащини, – відповів Гурт. – Це той, що своїм добрим списом здобув сьогоднішній приз на турнірі? А як його звать і якого він роду? – спитав розбійник [519, с. 111];

3.264. “And have you then met none who are white, but us?” [540, p. 25]. – “А чи зустрівся вам хоч один білий, окрім нас?” [495, с. 25];

3.265. “Thou wilt not miscall thyself again, as they say thou didst a little while ago?” [547, p. 20] – “Тепер ти більше вже не називатимеш себе чужим ім’ям?” [502, с. 26].

Приклади 3.262, 3.263 свідчать про застосування перекладачами комунікативного підходу до перекладу, спрямованого, передусім, на його одержувача, оскільки ці ПР не виконують питальну функцію, а виражають емоційне припущення.

До певних прагматичних утрат призводить невмотивована заміна перекладачем Є. Крижевичем семи конотативної семантики “уточнення інформації” оригіналу “запитом інформації” в тексті перекладу (приклад 3.264). А це означає, що перекладач змінив непрямий мовленнєвий акт констатив у мові-джерелі мовленнєвим актом квеситиву в цільовій мові [140, с. 361]. Уважаємо адекватним такий переклад цього речення: “*То ви не зустріли нікого з білих, окрім нас?*” (переклад наш – А.С.).

Приклад 3.265 (перекладач М. Рябова) ілюструє необхідність урахування семантико-прагматичного контексту, комунікативної ситуації, у якій функціонує інтерогатив. У цьому випадку елементи, що вказують на попередній контекст, черпаємо з англomовного речення, де прислівник *again* та обставинна група *a little while ago* позначають неодноразовість виконання дії в минулому, через що адресант своїм питанням прагне уточнити, ще раз переконатися в тому, що подібне в майбутньому не повториться. У мові перекладу цю прагматичну настанову відтворено вдалим використанням частки *вже*, що сприяє створенню конотації “кінцевості”, “завершеності дії”.

Англійській мові властиве вживання аналізованих речень у вторинній функції для запиту *підтвердження відомої адресанту інформації*. Досить часто питання такого типу мають яскраво виражену позитивну чи негативну орієнтацію. Взагалі, невід’ємною частиною будь-якої питальної репліки, що містить запит, є експліцитно чи імпліцитно виражена експектація адресанта стосовно можливого характеру відповіді. Експектація може мати позитивний, негативний, чи нейтральний характер [119, с. 8]. Наприклад:

3.266. *“Is the land filled on the other side of the Big River?” demanded the old man, solemnly, and without appearing to hearken to the other's question; “or why do I see a sight, I had never thought to behold again!” [540, p. 13]. – “Хіба на землі потойбіч Великої Ріки стало тісно?... А коли ні, то чому я бачу те, чого не сподівався вже більше побачити?” [495, с. 15];*

3.267. *“It is likely you will continue west, until you come to land more suitable for a settlement?” [540, с. 21]. – Ти, мабуть, пробиратимешся далі на захід, поки не знайдеш годящу для поселення землю? [495, с. 22].*

Так, відтворення стверджувального сенсу загальнопитального речення з іллокутивною силою “сумніву” та “прагненням підтвердити чи спростувати наявну в адресанта інформацію” англomовного інтерогатива в мові перекладу (приклад 3.266), свідчить про застосування перекладачем комунікативного підходу до перекладу. До того ж, зі змісту англійського речення ми не можемо

встановити безпомилково орієнтацію на позитивну чи негативну відповідь, але завдяки вивченню широкого контексту перекладач робить висновок про негативну налаштованість репліки комуніканта. Під час перекладу речення 3.267 поєднання формального додатка *it*, який передує прислівнику *likely* відтворюється парентетичним словом *мабуть*, що слугує граматичним засобом вираження інтенції здогаду. У цьому випадку помітна позитивна орієнтація питального висловлювання, спрямованого більше на підтвердження вже відомої адресанту інформації, аніж на отримання нового повідомлення.

Показово, що інтерогативи зі ствержувальним смислом, де інтенція *підтвердження* може мати некатегоричний характер за умови використання відповідних форматів зниження категоричного значення (*as I have heard – кажуть*), можуть відтворюватися формою розповідної синтаксичної конструкції, як у такому прикладі:

3.268. “*It’s a long road as I have heard, from the waters of the west to the shores of the main sea?*” [540, p. 19]. – *Кажуть*, далеченько від західних річок до берегів великого моря [495, с. 19].

Аналіз дає підстави твердити, що констативні мовленнєві акти можуть перекладатися не лише винятково реченнями розповідної модальності, але й риторичними запитаннями, які є емпатичними констативами, як-от:

3.269. “*Thou dost know me, dost thou not?*” [547, p. 20]. – *Ти знаєш, хто я, правда ж?* [502, с. 26].

Приклад 3.269 ілюструє, що в тексті оригіналу інтенція підтвердження вже відомої адресанту інформації виражається граматичними засобами – питальною частиною розділовою висловлювання. В українському перекладі значення підтвердження виражається постпозиційним питальним елементом із підсилювальною часткою *ж*. Відтак, використання як граматичних, так і лексичних засобів слугує досягненню максимальної адекватності перекладу вторинної функції інтерогатива.

Наші спостереження виявили, що характерним є використання констативів для вираження *осуду* та *докору*, які адресант може використовувати як засіб впливу на діяльнісну поведінку адресата. Докір є вербальною реакцією адресанта на той чи той учинок адресата, який мовець оцінює як негативний. Вчинок адресата, оцінений адресантом негативно, належить до теперішнього або ж до минулого. Мовець, використовуючи питальну конструкцію, прагне застерегти свого партнера по комунікації від того, щоб не чинити ту саму дію в майбутньому. Проведений нами аналіз

емпіричного матеріалу свідчить про те, що речення такого типу у великій кількості випадків (60 %) доцільно перекладати українською мовою емоційним запереченням чи ствердженням через комунікативно-перекладацькі причини, пов'язані з необхідністю забезпечення успіху міжмовної комунікації, наприклад:

3.270. *“Silence, sirs!” he said; “what unprofitable debate have we here?” [553, p. 78]. – Тихо, панове! – сказав він. – Що за марні суперечки! [519, с. 95];*

3.271. *“What in the world have you been doing to yourself, Zebra? Don't you know that if you were on the High Veldt I could see you ten miles off?” [545, p. 230]. – Ти все життя нічого не робила для себе, Зебро. Чи ти не знаєш, що якби ти стояла високо на Хай Велт, я міг би тебе помітити за десять миль?[487, с. 239];*

3.272. *Then suddenly, for some reason best known to themselves, they all burst into shrieks of laughter. “What's so funny?” asked Violet Beauregarde [543, p. 140]. – Зненацька всі вони вибухли пронизливим реготом. “Що такого смішного?” – здивувалася Віолета Борегард [479, с. 124];*

3.273. *“What?” said the Cabby. “Not know me? Me what used to bring you a hot mash of an evening when you was out of sorts? Me what rubbed you down proper? Me what never forgot to put your cloth on you if you was standing in the cold? I wouldn't 'ave thought it of you, Strawberry” [546, p. 73]. – Ти не пам'ятаєш мене? А я ж вечорами носив тобі гаряче пійло з висівок, коли тобі було зле! Я завжди чистив тебе як годиться! Зроду не забув на тебе попоноу нап'ясти, як ти на холоді стояти лишався! [501, с. 145]. – Не знаєш мене? Мене, який бувало ввечері приносив тобі теплі запарені висівки, коли ти нездужав? Мене, який старанно обтирав тебе з ніг до голови? Мене, який ніколи не забував укривати тебе попоною, якщо ти вистоював на холоді? [497, с. 110].*

У прикладах 3.270-3.273 конотації, створювані англійськими спеціальними ПР з констативним значенням й емоційно-забарвленими запереченням, ствердженням чи питанням у перекладі Ю. Лісняка, Г. Лозинської та В. Морозова, рівновартні, оскільки вдало передано сему конотативної семантики “обурення”, “докір”, що формує емотивну функціональну домінанту сегмента. Питальне речення використане у функції підсилення основного значення – емоції докору. Вважаємо досить удалим відтворення Ю. Лісняком та Г. Лозинською аналізованих англомовних речень (приклади 3.271, 3.272), оскільки в українській мові

докір та обурення досить часто передаються саме декларативним реченням. Відтак, вихідне повідомлення оригіналу передане адекватно.

З прикладу 3.273 видно, що під час перекладу В. Наріжна замінила питальні конструкції на експресивно забарвлені окличні речення. У цьому випадку така заміна дуже влучна, бо найчастіше в українській мові докір оформлюється декларативним реченням, рідше питанням. О. Манько залишив будову питальних висловлювань оригіналу, доречно використавши повтор особового займенника “мене” на початку кожного з трьох речень поспіль задля посилення семантики “обурення” та “докору”.

Питальні речення моделей *What did I tell you? What did I say to you?* можуть виражати докір адресату в тому, що він не послухався поради, не виконав наказу, вчинив неправильно. Отже, вони характеризуються негативною оцінкою мовця дій адресата, наприклад:

3.274. *“I shall wear no collar of gold of yours at the tournament. The Chian wine is your own.” “What did I say? Said I not so?” answered the Prior; “but check your raptures, the Franklin observes you” [553, p. 32]. – Не носити мені вашого золотого ланцюжка на турнірі. Хіоське вино вже ваше! – А що я казав? – відповів пріор. – Та вгамуйте свій захват, бо Франклін стежить за вами [519, с. 51];*

3.275. *“Why, Mary Ann, what ARE you doing out here? Run home this moment, and fetch me a pair of gloves and a fan! Quick, now!” [534, p. 23]. – Гей, Мері Ен! Ти що тут робиш? Ану біжи додому та принеси мені пару рукавичок і віяло! Одна нога – тут, друга – там! [484, с. 38].*

В обох перекладах спостерігаємо адекватне відтворення комунікативної інтенції “докору” та “невдоволення”, що цілком збігається із внутрішнім змістом оригінального повідомлення – “вкрай негативне ставлення до висловлювання, приховане ствердження протилежної думки”. Такої точності, на нашу думку, перекладачам вдалося досягти завдяки прозорості непитальної інтенції, яку не потрібно було шукати з-поміж прихованих смислів. Це ще раз підтверджує, що великим кроком на шляху до адекватного перекладу є правильне тлумачення перекладачем змісту вихідного повідомлення.

Проте між інтенцією та формальною організацією ПР є неоднозначна відповідність, чим пояснюється існування синтаксичної омонімії та багатозначності синтаксичних конструкцій. Приклад 3.275 (перекладач В. Корнієнко) віддзеркалює, як синтаксична інверсія питального слова та підмета в мові перекладу допомагають уникнути хибного тлумачення

оригінальної фрази, внаслідок якого може втратитися тонкий семантичний відтінок “несхвалення дій співрозмовника та категоричної заборони робити подібні речі”.

Відтак, комунікативний намір адресанта визначає конотацію питання, впливає на можливу очікувану відповідь. До того ж, під час перекладу дуже важливо враховувати широкий контекст, у якому функціонує синтаксична єдність питання-відповідь [338].

Окрім тих випадків, коли ПР у функції непитальних висловлювань виступають засобом реалізації запитів, так чи так пов’язаних із взаємодією адресанта та адресата (докір і спонування, здогад, дозвіл, уточнення, осуд, підтвердження, перепит, привертання уваги до співрозмовника чи до висловленої ним інформації, запит думки та ставлення та ін.), ці структури широко використовуються для вираження мовцем свого емоційного стану. У результаті проведеного аналізу нами відзначено, що кожне третє псевдопитальне речення є засобом вираження емоцій адресанта (як позитивних, так і негативних). Завдяки своїй експресивності вони можуть не потребувати відповіді, а, отже, перекладач може не звертатись до широкого контексту та детального прагматичного аналізу комунікативної єдності, що значно полегшує роботу над перекладом та сприяє уникненню багатьох можливих помилок.

Проведений нами аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що через комунікативно-перекладацькі причини, пов’язані з необхідністю забезпечення успіху міжмовної комунікації, англійські експресиви відтворюються емоційно-забарвленими ПР у 77 % прикладів та окличними конструкціями української мови у 23 % прикладів (Додаток К).

Прагматичне значення ПР іноді зводиться до вираження *подиву*, особливо в тих випадках, коли речення набуває ідіоматичного забарвлення. Насамперед це стосується питань, які виражають подив мовця з приводу того, що адресат і досі, на думку мовця, робить те, чого не повинен робити. Таке ПР може містити в собі іллокутивну силу наказу “припинити виконання певної дії”, якщо є негативна орієнтація. Наприклад:

3.276. *“If you think gum is so disgusting,” said Mike Teavee, “then why do you make it in your factory?”* [543, p. 176]. – *Якщо ви вважаєте, що жуйка така гидка, – втрутився Майк Тіві, – то чого ж тоді виготовляєте її на своїй фабриці?* [479, с. 157];

3.277. *“What mummery is this, De Bracy?” said Fitzurse somewhat angrily; “is this a time for Christmas gambols and quaint maskings, when the fate of our*

master, Prince John, is on the very verge of decision? Why hast thou not been, like me, among these heartless cravens, whom the very name of King Richard terrifies, as it is said to do the children of Saracens?” [553, p. 129]. – Що це за маскарад, де Брасі? – спитав Фіц-Урс трохи сердито. – Невже тепер на часі різдвяні забави та перевдяги, коли ось-ось має вирішуватись доля нашого господаря, принца Джона? Чому ти не їздив, як я, до отих страхополохів, що їх лякає саме ім'я Річарда, як, кажуть, лякає малих дітей слово “сарацин”?” [519, с. 141];

3.278. *“Why, what's happened to your tail?” he said in surprise [548, p. 106]. – Ой, що це сталося із твоїм хвостом? – спитав він здивовано [503, с. 47];*

3.279. *“Nay, whither so fast, friend?” [547, p. 48] – “Куди це тобі, друже, так приспічило?” [502, с. 47].*

Як свідчать наведені приклади, прагматичне значення аналізованих речень у мові перекладу збережене. Цьому сприяють і додавання препозитивних експресивно-забарвлених часток *то ж* (приклад 3.276), емоційного вигуку *ой* (приклад 3.278), вказівного займенника *це* (приклади 3.277 -3.279), та, врешті, й питальна форма. Тож перекладні речення містять значення подиву, хоча, разом з тим, можуть виконувати функцію іллокутивного наказу. У прикладі 3.279 здивування в оригінальному реченні передається словом-вигуком “Nay”, яке внаслідок застосування індивідуально-перекладацької трансформації вилучено, але здивовано-незадоволений тон висловлювання збережено завдяки вживанню лексеми “*приспічило*”, що використовується мовцями винятково в розмовному стилі, зі значенням “здивування з приводу виконання дії”, яка супроводжується супутньою коннотацією “незадоволення раптовістю дії”. Аналізовані речення мови оригіналу та перекладу є безособовими й містять у своїй структурі питальні слова, які зберігають латентний відтінок питальності цього псевдопитального висловлювання.

Прагматичне значення інтерогатива може іноді виражати здивування й у разі позитивної орієнтації, причому воно залежить від ситуації мовленнєвого акту та визначається чинниками, які знаходяться за межами речення (наступна репліка, слова автора, репліка у відповідь), як-от:

3.280. *“What, you come no farther? Pray you come farther;” so he left jumping and shaking the tree” [542, p. 236]. – Що ж ти не ідеши далі? Будь ласка, йди далі. Він перестав підскакувати та хитати гілку [481, с. 246-247]*

3.281. *“Surely you know what a kiss is?” she asked, aghast [529, p. 29]. – Ти не знаєш, що таке поцілунок? – вражено запитала Венді [472, с. 37].*

3.282. *"You will soon hear all you wish to know, 'said Gandalf. 'We shall have a Council, as soon as you are well enough. At the moment I will only say that I was held captive." "You?" cried Frodo. "Yes, I, Gandalf the Grey,' said the wizard solemnly" [561, p. 199]. – Незабаром почувеш усе, що схочеш. Ось одужаєш – й одразу буде зібрано Раду. А зараз я скажу лише, що потрапив у полон. – Ти? У полон? – Так, я, Гандальф Сірий, – поважно сказав маг [523, с. 221];*

3.283. *"It is a long tail, certainly," said Alice, looking down with wonder at the Mouse's tail; "but why do you call it sad?" [534, p. 20]. – Як хвіст мій? – перепитала Аліса, не розчувши гаразд Мишиного "хвакт звісний" (саме так у неї вийшло). Авжеж, він у вас і справді довгий, але чому сумний – ніяк не збагну [484, с. 33]. – Чого ж вас хтось тут ловитиме, – розгубившись, сказала Аліса і здивовано поглянула на Мишу. – Тим більше за хвіст? [485, с. 30];*

3.284. *"How queer everything is to-day! And yesterday things went on just as usual. I wonder if I've been changed in the night? Let me think: was I the same when I got up this morning? I almost think I can remember feeling a little different. But if I'm not the same, the next question is, Who in the world am I?" [534, p. 11]. – Який божевільний день! – сказала вона. – Ще вчора все йшло нормально... Цікаво, може, це я за ніч так перемінилася? Ану пригадаймо: коли я прокинулася – чи була я такою, як завжди? Щось мені пригадується, ніби я почувалася інакше. А якщо я не та, що була, то, скажіть-но, хто я тепер?.. [484, с. 21]. – Отакої! Яке все химерне сьогодні! А вчора ж усе було як звичайно. Цікаво, може мене вночі підмінили? Та якщо я вже не та, то виникає запитання: хто я взагалі, заради Бога, така? [485, с. 18].*

Емоційність англомовних речень питальної модальності вдало відтворена перекладачами Є. Крижевичем, В. Митрофановим та А. Неміровою в прикладах 3.280-3.282 завдяки додаванню підсилювальної частки *ж* (приклад 3.280), використанню прийому антонімічного перекладу (приклад 3.281) та повтору попереднього сполучення у *полон* у складі емоційного вигуку Фродо (приклад 3.282), які підсилюють щирий подив мовця.

Приклад 3.283 ілюструє те, що непрямий констатив з питальним порядком слів не потребує від адресата жодної відповіді, окрім безпосередньої реакції на сказане, яка, втім, також реалізується вторинною функцією інтерогатива зі значенням "здивування". Крім того, Л. Керролл намагається розтлумачити читачеві справжній задум мовця, що знаходиться в авторській ремарці *"looking down with wonder"*, яку В. Корнієнко та В. Наріжна відтворюють українськими відповідниками *"ніяк не збагну"* та *"розгубившись"*

... сказала Аліса і здивовано поглянула” (відповідно). Вельми слухним видається використання такого прийому, особливо з огляду на реципієнта перекладу, яким є дитяча аудиторія, оскільки такий читач не відразу може зрозуміти мету мовця, а, отже, слова автора, які пояснюють емоційний стан адресанта, його намір та мету висловлювання, допоможуть читачам цієї вікової групи краще зрозуміти прочитане.

Значення здивування в прикладі 3.284 досягається В. Наріжною завдяки членуванню речення, а також поєднанню питальних та окличних конструкцій. Варто відзначити й вдалий переклад структури, яка в англomовному реченні є значеннєвим центром і несе емоційне навантаження псевдопитального висловлювання *Who in the world am I?* українським відповідником *Хто я взагалі, заради Бога, така*. На жаль невдала калька з російської мови лежить в основі перекладу аналізованого інтерогатива, виконаного В. Корнієнком.

Питальне речення, вжите в невластивій йому вторинній функції, як й інша одиниця мовлення, значення якої воно на себе приймає, може відтворювати *внутрішній стан*, у якому перебуває адресант, наприклад:

3.285. “*Oh, why came I here to cast away my life?*” [547, p. 18] – “*Чого прийшов я сюди на свою погибель?*” [502, с. 24];

3.286. “*Now, what am I to do with this creature when I get it home?*” [534, p. 46]. – *Вона вже починала хвилюватися – ото буде клопіт із цим чудом удома!* [484, с. 66]. – *Що ж я робитиму з цією істотою, коли притягну її додому?* [485, с. 62];

3.287. “*And where HAVE my shoulders got to? And oh, my poor hands, how is it I can't see you?*” [534, p. 36]. – *І куди поділися мої плечі? А мої бідолашні руки! Чого це я їх не бачу?* [484, с. 55]. – *І де опинилися мої плечі? І лишенько, мої нещасні руки, як так сталося, що я вас не бачу?* [485, с. 52].

У прикладі 3.285 конотації “жалю, глибокої скорботи за скоєний вчинок”, притаманні оригінальному реченню, підкреслюються вживанням вигуку *Oh* та відхиленням від граматичних норм будови займенникового питального речення. Цілком слухною видається відтворення М. Рябовою комунікативної семантики аналізованого речення завдяки використанню невластивого нормам української мови порядку слів, а тому в українському реченні спостерігаємо конструкцію логічної емфазі.

У перекладі речення 3.286 спостерігаємо граматичну трансформацію, де нівелюється категорія часу, що слугує граматичним засобом вираження інтенції хвилювання, спрямованої в майбутнє. У цьому випадку яскраво видно

негативну орієнтацію питального висловлювання, спрямованого більше на підтвердження невчасності та непотрібності виконання дії, ніж на отримання нового повідомлення. Це підкреслюється й вживанням у мові перекладу окличної конструкції (перекладач В. Корнієнко).

Лексичну трансформацію, застосовану при перекладі 3.287-го англійського ПР, важко розглядати окремо від граматичної: відтворення конструкції *how is it* минулим часом як *так сталося* (перекладач В. Наріжна), що вказує на результат дії та виражає інтенцію *розпачу*, та від заміни складнопідрядного речення двома простими, причому одне з яких – окличне (перекладач В. Корнієнко), що посилює гостроту емоційного стану розпачу мовця, вираженого у псевдопитальному висловлюванні. Заміни експресивно-забарвленого непохідного вигуку *Oh!* з негативною конотацією в реченні перекладу похідним відіменниковим вигуком *лишенько* та нейтрального за значенням прикметника *poor* експресивно-забарвленим *бідолашні*, на нашу думку, є вдалими перекладацькими прийомами, оскільки такі заміни емоційно посилюють внутрішній стан мовця.

До емоційних запитань з позитивною семантикою слід віднести питальні висловлювання, які виражають емоції *радості*. Як показав аналіз фактичного матеріалу, переклад таких структур загалом не викликає труднощів, позаяк вони здебільшого відтворюються питальними за формою реченнями, про що свідчить такий приклад:

3.288. *“You're the Best Bear in All the World,” said Christopher Robin soothingly. “Am I?” said Pooh hopefully. And then he brightened up suddenly* [548, p. 80]. – *Та що ти! Ти найкращий Ведмедик у Світі, – втішив його Кристофер Робін.* *“Справді? – спитав з надією Пух. І раптом повеселішав* [503, с. 29].

Експресиви, маючи значний ступінь суб'єктивності, можуть виражати такі негативні емоції: *злість, розгубленість, огиду, роздратування, засмучення, сумнів* тощо. Забезпечення цих додаткових суб'єктивних смислів відбувається, крім власне мовних засобів, за допомогою паралінгвальних (жест, міміка, свист, рухи тіла) та екстралінгвальних (дейктичний компонент у відображенні ситуації) чинників мовленнєвої комунікації [157, с. 14], що варто враховувати, перекладаючи такі мовленнєві акти.

Інтерогатив може містити імплікацію *сумніву*. Ставлячи подібне питання, той, хто говорить, спирається на знання попередніх даних й доходить певних висновків, але неодмінно очікує їх підтвердження від співрозмовника.

Наші спостереження виявили, що задля відтворення семантики сумніву перекладачам доводиться змінювати структуру речення (поширене→непоширене: приклад 3.289), додавати до слів автора уточнювальні лексичні елементи (*засумнівався*), препозитивні підсилювальні частки *а, це, то, хіба* – приклади 3.290, 3.291, 3.292, 3.294; застосовувати повтори та змінювати ПР окличним (приклад 3.293) тощо. Тож, вирішується проблема відтворення емоційного стану, реалізація якого закладена безпосередньо у внутрішньому змісті псевдопитального речення мови оригіналу. Наприклад:

3.289. *“Is all this really true?” he asked. “Or are you pulling my leg?” “It’s true!” cried all four of the old people at once. “Of course it’s true! Ask anyone you like!”* [543, p. 28]. – *Це – правда? Засумнівався він. – Чи ви мене обманюєте? – Правда! – вигукнули усі четверо стареньких. – Чистісінька правда! Спитай кого хочеш!* [479, с. 21];

3.290. *“Isn't there anybody here at all?”* [548, p. 42]. – *Пробачте! – сказав Пух. – А що, нікого-нікого немає?* [503, с. 20];

3.291. *“Do you really think so, Peter?” “Well, yes, actually, I do as a matter of fact”* [529, p. 28-29]. – *Це ти щиро кажеш, Пітере? – Авжеж, звісно* [471, с. 37];

3.292. *“Hallo, Rabbit, isn't that you?”* [548, p. 42]. – *Агов, Кролику! То часом не ти?* [503, с. 20];

3.293. *“You found it no easy matter to ford the water-courses, and make your way so deep into the prairies, friend, with teams of horses, and herds of horned beasts?”* [540, с. 20]. – *“Либонь, нелегко було тобі подолати стільки річок і так заглибитися в прерію на кінських запрягах та з цілою чередою худоби!”* [495, с. 21];

3.294. *“But isn't that Rabbit's voice?”* [548, p. 43]. – *А хіба це не твій голос, Кролику?* [503, с. 43].

До вторинних функції ПР належить вираження таких досить поширених у художній літературі емоційних станів, як *злість, прикрість* та *обурення*, задля адекватного відтворення яких перекладачі вдаються до членування перекладного речення, застосування трансформації номіналізації, додавання експресивнозabarвлених лексем (*загорлав*), словосполучень (*та й узагалі*) та препозитивних часток (*це, що*), антонімічного перекладу, а також до зміни комунікативного типу речення (питальне→окличне). Завдяки таким перекладацьким прийомам прагматичний потенціал англomовного речення повністю зберігається в мові перекладу, як у прикладах 3.295-3.301:

3.295. “Why not?” he cried. “And what business is it of yours, anyway, to know if I need my own things? It is my own. I Found it. It came to me” [557, p. 77]. – А чому б і ні? – вигукнув він. – Та й узагалі, що тобі до того, чи потрібні мені мої речі? [522, с. 41];

3.296. “There it is, there!” Someone else shouted. “He’s holding it in his hands! See the gold shining!” “How did he manage to find it, I’d like to know?” a large boy shouted angrily. “Twenty bars a day I’ve been buying for weeks and weeks!” [543, p. 84]. – Ось він, ось він! – відгукнувся ще хтось. – Хлопець тримає його в руках! Дивіться, як сяє золото! – Як це йому вдалося знайти, хотів би я знати? – сердито загорлав якийсь товстий хлопець. – Та я ж кілька тижнів купую щодня по двадцять батончиків! [479, с. 70];

3.297. “Mr. Fang was consequently not a little indignant to see an unbidden guest enter in such irreverent disorder. ‘What is this? Who is this? Turn this man out. Clear the office!’ cried Mr. Fang” [535, p. 80]. – Тому містер Фенг не на жарт обурився, коли непроханий гість так зухвало порушив заведений порядок. Це що таке? Це хто такий? Ану виженіть його звідси! Звільнити приміщення! – закричав він [482, с. 89];

3.298. “Why, Tink, how dare you drink my medicine?” [529, p. 130]. – Що це таке, Дзінько? Як ти посміла випити мої ліки?! [471, с. 162];

3.299. “His brother sits in the seat, and usurps the patrimony of a better race, the race of Ulfgar of Middleham; but what Norman lord doth not the same?” [553, p. 27]. – Його брат захопив замок і привласнив маєток значно вищого роду – роду Ульфгора Мідлемського; і це не дивно – він же норманський лорд! [519, с. 46].

3.300. “And you believed what the hungry hypocrite preached!?” – “Who said that I believed it?” – retorted Ibiram [540, p. 99]. – І ти повірив тому голодному брехунові? – Хто сказав, що я йому повірив? [494, с. 80];

3.301. “They are coming! ’ cried Legolas. ‘We cannot get out,’ said Gimli. ‘Trapped!’ cried Gandalf. ‘Why did I delay? Here we are, caught, just as they were before. But I was not here then. We will see what...’ [532, p. 293]. – Вони йдуть! – вигукнув Леголас. – Ми не можемо вибратися, – відгукнувся Гімлі. – Пастка! – крикнув Гандаль. – Ех, не можна було зволікати! Ось ми й попалися, так само, як гноми до нас! Але з ними не було мене. Ще подивимося... [561, с. 327].

Досить часто ПР в непрямій функції є засобом передачі емоцій відчаю та розпачу. Зазвичай переклад емоційного стану відчаю не викликає в перекладачів особливих труднощів, тому що реалізація інтенції відчаю закладена в самому мовленнєвому акті та стає зрозумілою з контексту, а також

в оригінальному реченні завжди є слова-вказівки, наприклад, такі як вигук *Oh*, який відтворюється українськими *Ох* чи *О*, а також перекладачі вживають підсилювальні частки (*ж, так*) та зменшувально-пестливі форми лексем (*малесенькі ніжки, панчішки, черевички, солоденькі*), повтори питальних займенників (*що, у чому*), які допомагають передати почуття розпачу, як-от:

3.302. *“Oh, my poor little feet, I wonder who will put on your shoes and stockings for you now, dears? I'm sure ... I ... shan't be able!”* [534, p. 9]. – *О бідні мої ноженьята, хто ж вас тепер взуватиме, у панчішки вбиратиме? Напевно не я!..*[484, с. 18]. – *Ох, бідолашні мої малесенькі ніжки, хто ж тепер одягатиме вас у черевички та панчохи, мої солоденькі? Гадаю, я вже не спроможуся...* [485, с. 25];

3.303. *“Why has God done this to me? What have I done to be thus used?”* [542, p. 79]. – *За що бог так покарав мене? Що я зробив, у чому моя вина?* [481, с. 86].

За допомогою непрямих інтерогативів може виражатися іронія, насмішка та роздратування. Питальні речення цього типу мають, щонайменше, два тісно переплетені комунікативні завдання: з одного боку, передача повідомлення або запит інформації чи спонукання до дії, а з другого – вираження емоційного стану мовця. Емоційний бік інформації, що передається, висувається в таких питаннях на перший план: передусім у них виражається схвильованість мовця, його емоційне ставлення до об'єктів дійсності, їхня емоційна оцінка [280, с. 5]. Наприклад:

3.304. *“Do you take us for boys?” – exclaimed Ishmael* [540, p. 95]. – *“Ми що тобі, хлопчаки?” – вигукнув Ішмаел, засміявшись люто і глузливо* [495, с. 76];

3.305. *“Hallo, are you stuck?” he asked* [548, p. 44]. – *Ти що це, застряг? – спитав він* [505, с. 21];

3.306. *“Dear old Frodo!” said Pippin. “Did you really think you had thrown dust in all our eyes? You have not been nearly careful or clever enough for that!”* [553, p. 230]. – *Любий наш Фродо! – звернувся до нього Піпін. – Чи ти справді думав, що позамілював усім нам очі? Тобі б на це не вистачило ні обачності, ні кмітливості!* [560, с. 106];

3.307. *“Do you refuse to know an animal that has laboured so long in your service?”* [540, p. 82]. – *Чи ви не впізнаєте тварини, яка так довго працювала на вас?” – невгавала дівчина, сміючись* [495, с. 65].

Приклад 3.304 є свідченням того, що перекладач майстерно підійшов до відтворення напруженого емоційного стану роздратування, додавши до слів

автора широке пояснення того, як саме промовляв слова адресант (*засміявшись лютю і глузливо*). Можна зробити висновок, що такий спосіб перекладу може застосовуватися в подібних випадках, коли власне ПР не показує читачеві повної картини емоцій мовця, проте він є радше перекладацькою інтуїцією, аніж сталим способом перекладу. Завдяки додаванню експресивно-забарвлених часток (*що, це, чи*), пояснювальної лексеми експресивного характеру (*сміючись*) та прийому антонімічного перекладу (приклади 3.305, 3.306) перекладачі надали українським реченням відтінку іронії. Отже, можна стверджувати, що прагматичний потенціал інтерогативів відтворено. У прикладі 3.307 наступна репліка та фразеологічний кластер (*had thrown dust in all our eyes*), який відтворено ідіоматичним словосполученням (*позамілював усім нам очі*), вказують, що адресант відчуває певну перевагу над іншими, а отже, його питання пронизано іронією до фізичної готовності учасників спілкування.

Відтак, застосування експресивів дає авторові змогу викликати в реципієнта адекватну реакцію, спричинити емоційний ефект, переживання, що відповідають його намірам і змушують вдаватися до вибору тих чи тих мовних одиниць. Для відтворення емоційнозабарвлених речень українською перекладач має у своєму розпорядженні безліч засобів, адже українська мова надзвичайно багата на синоніми, фразеологізми, жартівливі слова тощо. Окрім цього, на відміну від консервативного синтаксису англійської мови, певний настрій або інтенцію можна передати, скориставшись вільним порядком слів в українському реченні.

Аналіз прикладів дає підстави твердити, що в усіх перекладах загалом правильно передано прагматичне значення оригінальних речень, а емоційне навантаження інтерогативів відтворюється з різним ступенем відповідності задуму автора.

Серед чинників, які є причиною того, що ПР втрачає свою пряму інтенцію є те, що питання в результаті прагматичних транспозицій може переймати на себе іллокутивну силу інших речень, функціонувати в оточенні стверджень, а також виражати низку емоційно-експресивних значень [516, с. 98-99].

У лінгвістиці закріпилася думка про те, що імператив виражає наказ та є таким мовленнєвим актом, за допомогою якого мовець виражає свою волю й намагається впливати на адресата, спонукаючи його тим самим до потрібних дій. Водночас за допомогою імператива мовець повідомляє про свої бажання, щоб та чи та дія була виконана кимось або, навпаки, не виконана. Адже

важлива особливість імперативних висловлювань полягає в тому, що вони є водночас і повідомленням, і дією: мовець не лише повідомляє про своє бажання, але й намагається його здійснити [99].

Спонукальне значення, як відомо, за своїм характером негомогенне, і є низкою значень, що складають шкалу спонукальних мовленнєвих актів, крайні полюси яких – категоричний наказ, прохання, натяк, порада. Так, питальні засоби вираження спонукальних значень поділяються на: спонукальні речення з дієсловом у наказовій формі та речення-перформативи, у яких значення спонукування експліцитно виражене дієсловами *order*, *require*, *demand*, *ask*, *implore* тощо [334, с. 92].

Затим, головними функціями директивних висловлювань, які виражають волевиявлення адресантів, є прохання (реквестиви), наказ (ін'юнктив), заборона, порада, дозвіл, заклик, запрошення та застереження.

Проведений нами аналіз емпіричного матеріалу свідчить про те, що такі інтерогативи зазвичай відтворюються питальними висловлюваннями у складі яких наявні “ввічливі” форми модальних дієслів (72 % прикладів), експресивно-забарвленими реченнями питальної модальності (13 % прикладів) та спонукальними конструкціями (15 % прикладів) (абсолютні кількісні дані подані у Додатку К).

Прохання входить до розряду спонукальних мовленнєвих актів і є вираженням волевиявлення мовця, яке спрямоване на каузацію дії адресата. Використовуючи питальну форму висловлювання для реалізації мовленнєвого акту реквестиву, адресант дає можливість адресату відмовитись від здійснення каузованої дії. Разом з тим він підкреслює свою невпевненість у тому, що адресат задовольнить його прохання, і показує, що він вважає виправданою можливу відмову адресата. Семантична структура питальної конструкції відображає дві найважливіші для мовленнєвого акту прохання прагматичні пресупозиції: акцентування на пріоритетній позиції адресата і необлігаторності для нього каузованої адресантом дії. Через це прохання, які побудовані на початковій актомовленнєвій інтенції – запитання, ідеально відповідають меті етикетного спілкування і тому характеризуються більшою частотністю [106, с. 75].

Питальні речення у функції *прохання* відрізняються між собою за способом вираження бажаної дії, що зумовило їх поділ на дві великі групи. До складу першої входять ПР з експліцитно вираженою дією. Друга група містить ПР, у яких бажана для адресанта дія репрезентується імпліцитно. Питальні

речення другої групи поділяються, своєю чергою, на дві підгрупи: запитання-прохання про дозвіл (справжній суб'єкт дії – адресат) та запитання-натяки. Ці особливості відтворюються й під час перекладу таких висловлювань, наприклад:

3.308. *“Please, would you tell me,” said Alice, a little timidly, for she was not quite sure whether it was good manners for her to speak first, “ why your cat grins like that?” “It’s a Cheshire cat,” said the Duchess, “and that’s why. Pig!” She said the last word with such sudden violence that Alice quite jumped; but she saw in another moment that it was addressed to the baby, and not to her, so she took courage, and went on again: “I didn’t know that Cheshire cats always grinned; in fact, I didn’t know that cats would grin” [534, p. 69]. – Чи не могли б ви мені ласкаво сказати, – трохи боязко спитала Аліса, бо не була цілком певна, чи годилося їй озиватися першою, – чому ваш кіт такий дурносміх? Бо він – чеширський! – пояснила Герцогиня. – Ох ти ж порося! Останнє слово пролунало так зненацька і з такою нестямною люттю, що Аліса аж підскочила. Проте вона зараз же збагнула, що це стосується не її, а немовляти, і, набравшись духу, повела далі: – А я й не знала, що чеширські коти вміють сміятися [484, с. 58];*

3.309. *“Please, Mr Ketterley”, said Polly. “It’s nearly my dinner time and I’ve got to go home. Will you let us out, please?” “Not just yet,” said Uncle Andrew [546, p. 16]. – Випустіть нас, благаю! [500, с. 19]. – Чи не будете Ви такий ласкавий випустити нас звідси? [496, с. 15];*

3.310. *“We must rescue him at once! I thought he was with you, Pooh. Owl, could you rescue him on your back?” “I don’t think so,” said Owl, after grave thought. “It is doubtful if the necessary dorsal muscles” [548, p. 190]. – Пацю треба рятувати, і негайно! Я ж бо, Пуше, сподівався, що він з тобою. Сово, доведеться тобі взяти пацю на крило чи на горба. – Навряд чи, – проказала Сова після тягучих роздумів. – Є сумніви, що підйомна сила відповідних спинних м’язів виявиться недостатньою, аби... [504, с. 108 – 109]. – Треба мерцій рятувати його! Я ж думав, що він з тобою, Пуху. Сово, чи можеш ти рятувати його на своїй спині? – Навряд, – відповіла, подумавши, Сова. – Не думаю, щоб мої спинні м’язи... [503, с. 91]. – Треба негайно його рятувати! А я був певен, що він з тобою, Пуше. Сово, ти можеш принести його на спині? – Не певна, – сказала Сова після тривалого роздуму. – Є сумнів, чи спроможеться моя система заплічних м’язів... [505, с. 94];*

3.311. *“Yes, I think you’d better leave off,” said the Gryphon, and Alice was only too glad to do so. “Shall we try another figure of the Lobster-Quadrille?” the Gryphon went on. “Or would you like the Mock Turtle to sing you a song?” “Oh, a song please, if the Mock Turtle would be so kind,” Alice replied, so eagerly that the Gryphon said, in rather offended tone, “Hm! No accounting for tastes! Sing her ‘Turtle Soup,’ will you, old fellow?” [534, p. 131]. – Мабуть, і справді досить, – сказав Грифон на радість Алісі. – Хочеш, покажемо тобі ще одну фігуру омарової кадрили?.. Чи, може, краще хай він заспіває тобі пісню? – Пісню, пісню, будь-ласка! Хай заспіває! – вигукнула Аліса так палко, що Грифон аж наче образився. – Гм! На колір і смак товариш не всяк! Заспівай їй “Зчерепаховий суп” – га, старий? [484, с. 102].*

У прикладі 3.308 англомовне питання має значення прохання. Аліса розмовляє із Чеширським Котом, вона хоче в нього про щось дізнатися, але вагається, не знає як правильно сказати, тому в мові перекладу В. Корнієнко відтворив інтерогатив ввічливим проханням, використавши етикетну формулу *“Чи не могли б ви”* та форматор ввічливості *“ласкаво сказати”*.

Приклад 3.309 унаочнює різноплановість перекладацьких підходів до відтворення аналізованого імперативного мовленнєвого акту зі значенням прохання, оскільки наявні два переклади цього твору. Отже, двоє дітей, Поллі та Дігорі, за певних обставин опиняються в кімнаті “божевільного дядька” Ендрю. Перелякана дівчинка хоче повернутися додому і прохає чоловіка відпустити їх. Незважаючи на те, що відтінок ввічливості збережено в перекладі О. Манька, значне збільшення елементів українського речення порівняно з англомовним (з 6 до 9 відповідно) призводить до нівелювання експресивності цього висловлювання. Відчутною є також утрата конотації хвилювання, напруженості та переляку в тексті перекладу. А тому не можемо погодитися з цим варіантом перекладу, позаяк нехтування прагматичними значеннями призводить до певних покручів у цільовій мові. Водночас розгляданий переклад руйнує ритмічну динаміку оригіналу. У той час, як у перекладі В. Наріжної саме синтаксична організація наведеного інтерогатива – коротке експресивно-забарвлене окличне речення – передає внутрішнє хвилювання дітей, їхній страх та нетерпеливе очікування, лексема *“благаю”* надає відтінок ввічливості аналізованому перекладу.

У прикладі 3.310 спостерігаємо поєднання прагматичних значень імператива та квеситива (спонукання виконати каузовану дію та запит про можливість виконання якоїсь дії). На нашу думку, відтворювати таке речення

спонукальним, що містить прихований наказ, як у перекладі І. Ільїна, О. Кальніченка та І. Мельницької (*Сово, доведеться тобі взяти пацю на крило чи на горба*), недоцільно, оскільки втрачається конотація запиту інформації.

Приклад 3.311 ілюструє переклад інтерогативного висловлювання, яке вживається у функції прохання, експресивно-забарвленим ПР. Уважаємо, що переклад зберігає стилістично-функціональні та емоційно-експресивні конотації, створювані синтаксичною структурою оригіналу.

Різноманіття комунікативних намірів настільки велике, що в окремих випадках питальна форма речення, незалежно від того як передається в ньому значення питальності – порядком слів, наявністю питальної інтонації чи лексеми – передає не питання, а твердження. Тому ідентифікація та інтерпретація комунікативного наміру стає можливою лише в разі врахування багатьох складових, що створюють широкий контекст. Навіть найбільш очевидні комунікативні наміри, як, наприклад, спонукання, стають зрозумілими лише в загальному контексті ситуації спілкування. Прагматичне значення ПР може зводитись до вираження здивування. Питання такого типу можуть передавати іллокутивну силу наказу. Наприклад:

3.312. *“You carry a pistol, Doctor, why didn’t you use it? — said a half inattentive girl”* [540, p. 77]. – *“Але у вас є пістолет, лікарю! Чого ж ви не пустили його в дію?”* [495, с. 62];

3.313. *“But why not tarry yet a little? Whither would’st go?”* [547, p. 21]. – *“Але чому б тобі не побути ще трохи зі мною?”* [502, с. 27];

3.314. *“Suppose we change the subject,” the March Hare interrupted, yawning. “I’m getting tired of this. Who votes the young lady tells us a story?”* [534, p. 55]. – *А чи не змінити нам тему? – перервав їх Березневий Засць, позіхаючи. – Хто за те, щоб юна леді розказала нам історію?* [485, с. 74]. – *Давайте міняти тему! – втрутився, позіхаючи, Шалений Засць. – Це вже починає набридати. Пропоную: нехай наша панянка розкаже нам Казку* [484, с. 77].

У прикладі 3.312 інтенцією мовця є не лише встановити причину того, чому співрозмовник не застосував зброю (що було б, власне, прямою функцією ПР), а спонукати адресата до подальшого користування пістолетом у загрозливих ситуаціях. Як показує аналіз перекладу, ледь відчутна інтенція докору, виражена в оригінальному реченні досить вдало відтворена перекладачем за допомогою членування речення на дві автономні синтаксичні конструкції, одна з яких є окличною, що надає українському реченню семантичного відтінку докору. Приклад 3.313 ілюструє те, що задля вираження

прохання, як в англійському варіанті, так і в його українськомовному відповіднику, вживаються заперечна форма смислового дієслова або допоміжного дієслова, а також умовний спосіб. Відтак, можемо відзначити перенесення емоційно-експресивного заряду з оригіналу на переклад.

У 3.314 -му прикладі внаслідок застосування В. Наріжною індивідуально-перекладацької трансформації одне з речень комунікативної єдності зі значенням прохання та супутньою конотацією “втоми та бажання якнайшвидше перейти до іншої діяльності” вилучено, але семантику незадоволення, притаманну оригінальному реченню, збережено за допомогою розмовної структури “хто за те...”, з вилученням лексеми “голосує”, що підкреслює спонтанність комунікації. Проте в перекладі В. Корнієнка реалізація псевдопитальності спостерігається за рахунок вживання речень спонукальної модальності. Хоча латентний відтінок питальності такого висловлювання втрачено, прагматичний зміст відтворено абсолютно адекватно. Відтак, можемо стверджувати, що такий спосіб перекладу є обґрунтованим.

Показово, що О.І. Герасимова, дослідивши непрямі питальні висловлювання в англійському діалогічному мовленні, доходить висновку, що “основна маса непрямих питальних висловлювань уживається у сфері спонукальності. Непрямі питальні висловлювання, транспоновані у сферу неспонукального вживання, здатні висловлювати емоційний стан людини” [72, с. 10].

Вплив на діяльнісну поведінку адресанта може здійснюватись через мовленнєвий акт *пропозицу*, який, як відомо, може бути оформлений питальними конструкціями. Разом із тим, вельми слушним видається поділ інтерогативних висловлювань, що співвідносяться з мовленнєвим актом пропозицу і передають інтенцію пропонування за їх функціональною ознакою на такі, які вживаються 1) у функції пропонування послуги; 2) у функції запрошення; 3) у сугестивній функції.

Запит адресанта про доцільність виконання ним тієї чи тієї дії на користь адресата визначається як *пропонування послуги* [80]. Цьому мовленнєвому акту відповідає перформативне дієслово *offer*. Кінцевою комунікативною метою мовця, який пропонує ту чи ту послугу, є бажання догодити своєму співрозмовнику. Для того, щоб надати пропозиції про послугу більш переконливого звучання, одночасно дбаючи про те, щоб не здатись адресату невічливим або занадто наполегливим, адресант може використовувати *will* та *would* [80, с. 121]. До складу ПР, ужитих у згаданій

функції, часто входять модальні дієслова. Мовець пропонує свою допомогу, використовуючи *can, may, shall, should* з особовими займенниками *I / we*, а іноді й еліптичні питальні структури. Наприклад:

3.315. *“What can I do for my friends?” “We have lost our way,” said Dorothy. “Can you tell us where the Emerald City is?” [530, p. 111]. – Чи я можу бути корисна вам, друзі? – Ми заблукали, – пояснила їй Дорогі. – Ви не скажете нам, як пройти до Смарагдового Міста? [473, с. 111];*

3.316. *“Some wine?” I said. “Far better. Will you have white or red?” “Well, I reckon it’s about the blessed same to me, shipmate”, he replied; “so it’s strong, and plenty of it, what’s the odds?” [555, p. 161]. – Вина? – перепитав я. – Чом би і ні! А вам якого, білого чи червоного? [521, с. 149].*

У 3.315 -му реченні оригіналу наголошується конкретно “що” може зробити адресант, а в мові перекладу акцент переміщується на сам факт – “чи може адресант” бути взагалі чимось корисним, незалежно від того, “що” він для цього зробить. Цікавим у цьому перекладі є те, що перекладач дещо змістив акценти в ПР за допомогою препозитивної частки „чи”, надаючи українському реченню семантики “пропонування послуги”.

На відміну від ПР зі значенням прохання, питальним конструкціям, ужитим з метою пропонування послуги, характерна еліптичність синтаксичної будови. У таких реченнях може бути відсутня одна або кілька складових частин. Нерідко питальні речення в згаданій функції виражені лише одним елементом. Пропонуючи послугу, адресант звертається до еліптичних питальних конструкцій у разі близької соціально-психологічної дистанції між комунікантами. Слід зазначити, що в цьому випадку синтаксична неповнота ПР жодною мірою не перешкоджає їхній правильній інтерпретації адресатом. Ми вважаємо, що причиною цього є те, що перед тим, як запропонувати ту чи ту послугу, адресант формує в адресата (за допомогою вербальних чи невербальних засобів) пресупозицію щодо своєї готовності й наявності реальних можливостей виконати певну дію в інтересах адресата, про що свідчить приклад 3.316. Коли Джім залишається наодинці з піратом Гендсом на палубі, останній просить хлопця принести вина, пояснюючи це тим, що бренді занадто міцне для нього. Джім відразу розуміє, що пірат задумав щось підступне і наступною жертвою може стати саме він, але не подає виду, запитуючи, яке саме вино принести. Слід зазначити, що внутрішньомовна та міжмовна прагматичні настанови збігаються.

Водночас запит адресата щодо його бажання виконати бенефактивну для нього (з погляду адресанта) дію або ж таку, у якій зацікавлені обидва комуніканти, реалізується мовленнєвим актом *запрошення*. Суб'єктом названої в питальному реченні-запрошенні дії є або лише адресат, або ж обидва співрозмовники. У будь-якому разі запрошення має комісивний характер: адресант бере на себе певні зобов'язання, без виконання яких запропонована адресату дія не може бути реалізована.

Спонукаючи адресата до певної дії, яку адресант оцінює як приємну або корисну, мовець таким чином прагне реалізувати свою кінцеву комунікативну мету – догодити співрозмовнику (як у випадку з мовленнєвим актом пропонування послуги). На наш погляд, спільність кінцевої комунікативної мети в обох згаданих мовленнєвих актах значною мірою спричинює схожість мовних засобів, які використовуються при цьому. Питальні речення в значенні “запрошення”, так само як і питальні речення у функції “пропонування послуги”, можуть мати у своєму складі модальні дієслова *will/would, could* у стверджувальній або в заперечній формі, що вживаються з особовим займенником у другій особі. Питальні конструкції, вжиті у функції “запрошення”, до складу яких входить модальне дієслово *will*, використовуються адресантом в разі неофіційних стосунків між комунікантами, тоді як ПР з модальними дієсловами *would, could* можуть бути прийнятними як в офіційних, так і в неофіційних ситуаціях [468, с. 249].

Мовець може надавати перевагу вживанню названих модальних дієслів у заперечній формі для того, щоб не виглядати в очах адресата занадто наполегливим, наприклад:

3.317. *“Won't you let me carry you back to Kansas, and stand you on Aunt Em's mantel? I could carry you in my basket”* [530, p. 154]. – *Дозвольте мені забрати вас із собою в Канзас! Я поставила б вас на полицю і весь час милувалася б вами* [473, с. 152];

3.318. *“I think,” he said quietly, “I think... I'll have just one more of those candy bars. The same kind as before, please .” “Why not?” the fat shopkeeper said, reaching behind him again and taking another Whipple-Scrumptious Fudgemallow Delight from the shelf”* [543, p. 82]. – *Мабуть, – сказав тихо, – мабуть... я візьму ще один батончик. Такий самий, якщо можна. “Чому ж не можна?” – відповів гладкий продавець. Він знову сягнув собі за спину й дістав з полиці ще один “Високочудесний зефірмелад Вонки”. Поклав йому на прилавок* [479, с. 69];

3.319. “I say,” cried John, “Why shouldn’t we all go out?” [529, p. 37]. – Слухай, – гукнув Джон, – чому б нам не вилетіти звідси? [471, с. 57];

3.320. “And now”, added the doctor, “Jim may come on board with us, may he not?” “To be sure he may”, says the squire. “Take your hat, Hawkins, and we’ll see the ship” [555, p. 62]. – A менер, – додав лікар, – може й Джім піде з нами на шхуну, як ви гадаєте? [521, с. 56].

У прикладі 3.317 запрошення додому, як у мові оригіналу так і в мові перекладу, є досить ввічливим завдяки членуванню українського речення, а також вживанню форматора ввічливості “дозвольте”, а тому перебуває на межі між запрошенням та дозволом – настільки сильний вплив структури *Won't you*, який ще більше підсилюється дієсловом *let*. Вживання у перекладі спонукальної конструкції зумовлюється бажанням перекладача відтворити прагнення адресанта реалізувати свій комунікативний задум.

Щодо непрямих питальних мовленнєвих актів, які репрезентуються реченнями моделі *why not* (*Why not stop here?*), такі речення не можуть бути спонукальними, оскільки, по-перше, вони можуть мати пряме значення і не містити спонукування; по-друге, адресат може відповісти на запитання, яке він розуміє в прямому значенні, так: “Well, there are several reasons for not stopping here. First...”; по-третє, адресат може зрозуміти висловлювання як таке, що не має жодної іллокутивної сили: “He asked me why we should not stop there” [377, с. 32]. Суб’єктом названої в питальному реченні-запрошенні дії є або лише адресат, або ж обидва співрозмовники. Адже, запрошуючи, адресант бере на себе певні зобов’язання, без виконання яких запропонована адресату дія не може бути реалізована (як у прикладі 3.318). Саме тому вважаємо адекватним такий переклад цього речення, оскільки питання відносно причини реалізації чи нереалізації певної дії адресатом і спонукування здійснити чи не здійснювати цю дію відтворено.

Позаяк ПР в прикладі 3.319 виражає інтенцію мовця щодо певної активності адресата, переклад змінює експресивність відтворюваного речення. На нашу думку, українською мовою його краще було б відтворити спонукальною конструкцією на кшталт: – *Слухай-но, – гукнув Джон, – гайда звідси!* (переклад наш – А.С.).

Під час перекладу питання (приклад 3.320) Ю. Корецький змінює теперішній час у реченні оригіналу майбутнім у мові перекладу, що дозволило точніше відтворити прагматичну настанову запитання, а також трансформує конструкцію ПР, замінюючи третю особу однини у приєднаній частині (...)

may he not??) другою особою множини в мові перекладу. Після того, як було остаточно вирішено їхати в подорож по скарби таємничого острова, очевидною стала необхідність купівлі корабля. Коли сквайр разом з Джімом поїхав дивитися шхуну, яку він збирався купувати, то запропонував хлопчику піднятися разом з ним на борт корабля, щоб оцінити його. Конотації, створювані англійським та українським реченнями, рівновартні, оскільки вдало передано сему конотативної семантики “запрошення виконати дію”, що формує емотивно-функціональну домінанту сегмента.

До *сугестивів* належать ПР, що вживаються у функції поради. Використання таких питальних конструкцій пояснюється особливостями англійської мовленнєвої культури, у якій прийнято уникати “прямого тиску” на співрозмовника. Домінантним чинником у комунікативній ситуації поради, який зумовлює вибір форми його вираження, є рішення адресата виконувати чи не виконувати запропоновану дію. А, оскільки адресат є незалежним суб’єктом і сам знає, що для нього краще, передбачувана бенефактивність дії не дає мовцю права наполягати на її виконанні. Тому в англо-американській культурі пораду, зазвичай, не дають ініціативно, без попереднього прохання про неї у співрозмовника, а під час її реалізації використовують більш “непрямі” мовленнєві тактики [392, с. 143-144], наприклад:

3.321. *“I don’t think you need worry about my danger, Digory. Wouldn’t it be better to worry about the danger of your little friend? She’s been gone some time.” [546, p. 23]. – Краще потурбуйся про безпеку своєї маленької подружки [500, с. 33]. – Було б ліпше, якби ти потурбувався про свою товаришку [496, с. 25];*

3.322. *The cattle owners got their best horses and were taking heir guns when Kellyan called to them to stop. “Say, boys we have him, he won’t get away from us. He won’t leave the bushes till night. If we shoot him we won’t get the reward. We must take him alive. Lets leave all the guns behind; lariats are enough.” “Why not take the guns, we might need them?” “Because I know the man too well; they would like the chance to shoot him; so no guns at all” [556, p. 47]. – Власники великої рогатої худоби взяли своїх найкращих коней і приготували рушниці, коли Келіан дав команду зупинитися. „Я кажу вам, хлопці, ми впіймали його, він не втече від нас. Він не покине кущів до ночі. Якщо ми його застрелимо, то не отримаємо винагороди. Треба взяти його живим. Ласо буде достатньо.” „Візьмімо рушниці, вони можуть знадобитися”. „Тому що я знаю людей надто добре, вони неодмінно скористаються нагодою вбити його, тож ніяких рушниць” [517, с. 49].*

Проаналізуємо перекладацькі підходи під час відтворення англомовного речення у прикладі 3.321. Після раптового зникнення Поллі, Дігорі почав дорікати дядечку Ендрю, що такі злодіяння так просто йому не минуться. Та хлопчик, сподіваючись на те, що чоловік прислухається до його слів і поверне Поллі, натомість отримав своєрідну пораду, оформлену у вигляді ПР. Це й не дивно, бо використання питальних конструкцій у функції поради – специфіка англійської мовленнєвої культури, у якій не прийнято бути наполегливим і “прямим”, даючи пораду щодо виконання певної дії. Аналізуючи обидва переклади, ми бачимо зовсім протилежну мовленнєву стратегію вираження поради в українській мові. З погляду українця, користь для адресата запропонованої дії дає мовцю право наполягати на її виконанні. Обидва перекладачі – В. Наріжна та О. Манько – вдало відтворили ПР оригіналу розповідним у цільовій мові, оскільки українській мові властиве вживання аналізованих речень для створення семи конотативної семантики “порада щодо виконання якоїсь дії”. Відтак саме розповідні структури української мови добре відтворюють семантико-експресивний та прагматичний зміст оригіналу.

У прикладі 3.322 конотації, створювані англомовним інтерогативним висловлюванням, передаються емоційно забарвленим спонукальним реченням цільової мови. Автор перекладу вдається до такої трансформації з огляду на контекст попередньої ситуації, оскільки контекст є “визначальним чинником актуалізації денотативних і конотативних значень мовних одиниць і розглядається, як лінгвістична ситуація, частина тексту, що обирається довільно для спостереження й аналізу особливостей мовних явищ” [303, с. 147]. Саме враховуючи контекстну ситуацію, перекладач має можливість дібрати найбільш вдалу модель перекладу.

Отже, бачимо, що для безпомилкового трактування функцій псевдопитального речення варто дослідити з прагматичного погляду широкий контекст, у межах якого розгортається комунікативний акт. Саме прагматичний аналіз дає можливість перекладачеві уникнути помилок під час перекладу вторинних функцій ПР.

Окремий інтерес викликає проблема відтворення метакомунікативної функції ПР, яка зорієнтована на здійснення зв'язку між комунікантами. У такому випадку мета вживання ПР полягає не в запиті інформації, як у власне ПР, а в зацікавленні адресата інформацією. Аналіз дає підстави твердити, що такі висловлювання зазвичай відтворюються експресивно-забарвленими питальними конструкціями (у 94 % випадків) як у таких прикладах:

3.323. *“It's snowing still,” said Eeyore gloomily. “So it is.” “And freezing.” “Is it?” “Yes,” said Eeyore. “However,” he said, brightening up a little, “we haven't had an earthquake lately” [548, p. 109]. – Сніг і досі йде, – зауважив Іа похмуро. – І правда, йде. – І зимно. – Правда? – Так, – сказав Іа похмуро. – Зате, – додав він і трошки прояснів, – зате останнім часом у нас не було землетрусів [504, с. 134]. – Сніг і досі йде, – відповів Іа. – Так, так. – І мороз. – Справді? – Справді, – відповів Іа. – Щоправда, – додав він трохи веселіше, – землетрусів останнім часом у нас не було [505, с. 112];*

3.324. *“Know'st thou who it was thou laid thy cudgel on?” [547, p. 47]. – “Знаєш, кого ти пристукнув своєю палюгою?” [502, с. 46].*

Як свідчить аналіз перекладів, мета обох ПР не пов'язана ні з запитом інформації, ні зі спонуканням, ні з емпатичним чи прихованим запереченням (ствердженням): англійські питання виражають увагу адресата до поданої інформації, а також його цікавість до повідомлення. На цій підставі вважаємо переклад розглянутих речень адекватним.

Однією з функцій непрямого ПР може бути привернення уваги адресата як до особи мовця, так і до наступної інформації, яка буде подана за першою питальною реплікою. Наприклад:

3.325. *“You hear what is said about you, pup?” – the trapper answered; “come hither, fool” [540, p. 27]. – Чуєш, пєсику? Про тебе мова! – озвався трапер. – Іди сюди, дуренький [495, с. 26];*

3.326. *“Thinking again?” the Duchess asked, with another dig of her sharp little chin [534, p. 73]. – Ми знову задумались? – мовила Герцогиня, ще раз штрикнувши їй підборіддям [485, с. 29].*

Так, переклад речень у прикладах 3.325 та 3.326 показує, що головною метою, мовця є аж ніяк не запит інформації, а лише потреба привернути увагу адресата, чому сприяє членування складнопідрядного англійського речення на два емоційно забарвлені неповні прості у перекладі (як у прикладі 3.326).

З огляду на загальне функціональне призначення метакомунікативних інтерогативів Т.Д. Чхетіані зазначає, що метакомунікативні питання відрізняються від питань у їхній власне-питальній функції тим, що не містять запити інформації й тому не потребують отримання відповіді. Спонукальна семантика, притаманна всім ПР, зокрема й метакомунікативним, на відміну від комунікативних (інформаційно-пошукових), полягає в спонуканні слухача не до відповіді, а до респонсивної дії, тобто до отримання не інформації, а метаінформації (інформації про інформацію) [365, с. 27-32]. Наприклад:

3.327. *“Piglet pushed the bowl of haycorns towards Tigger, and said, “Help yourself,” and then he got close up to Pooh and felt much braver; and said, “So you're Tigger? Well, well!” in a careless sort of voice” [548, p. 112.].* – П'ятачок посунув мисочку з жолудями до Тигри, сказавши: „Прошу”, а потім притулювся до Пуха – і, почуваячись набагато сміливіше, сказав: „То це ти – Тигра? Так, так!” – майже безжурним голосом [505, с. 121]. – Паця підштовхнув до Тигри миску з жолудями й сказав: – *Пригощайтесь*, – а тоді присунувся ближче до Пуха і, почуваячи себе значно хоробрішим, безтурботним голосом промовив: – Так ти, значиться, Тигра? Так-так [504, с. 147].

3.328. *“Edwin and Morcar, the earls of Mercia and Northumbria, declared for him: and even Stigand, the patriotic archbishop of Canterbury, found it advisable –” “Found WHAT?” said the Duck. “Found IT,” the Mouse replied rather crossly: “of course you know what “it” means” [534, p. 17].* – Едвін та Моркар, графи Мерсійський та Нортумбрійський, висловили Вільяму свою підтримку і навіть патріотично налаштований Стіганд, архієпископ кентерберійський, схилився до того... – Схилився до чого? – спитав Качур. До Того! – увідказала Миша доволі роздратовано. – *Сподіваюся, ви знаєте, що таке “Те”?*[485, с. 26].

Як видно з прикладу 3.327, перекладачі Л. Солонько, І. Ільїн, О. Кальніченко та І. Мельницька використовують додавання препозитивних часток “то це”, “так” та паретентичного слова “значиться”, а також ширший арсенал пунктуаційних засобів, вживаючи при членуванні речення оригіналу тире та коми, у своєму прагненні якомога виразніше відтворити метакомунікативний інтерогатив у перекладі, цим самим підкреслюючи, що цей мовленнєвий акт вживається тільки задля підтримання розмови. Приклад 3.328 свідчить, що метою інтерогативу є стимулювання розвитку комунікативного акту, що вдало відтворено в перекладі.

Вживання метакомунікативів пов'язане, отже, з правилом ввічливості, “фатичним правилом” – “Уникай мовчання”, “Підтримуй розмову”. Значення питальності в таких реченнях нейтралізується, перетворюючись у відтінок ввічливості (детальніше про відтворення форм ввічливості в п. 3.3).

Оптативні модальні конструкції використовуються в різних комбінаціях в експресивних мовленнєвих актах умови, бажання, побажання благополуччя, прокляття.

Під час дослідження було виявлено, що такі висловлювання найчастіше (92 %) відтворюються інтерогативними структурами, наприклад:

3.329. *“Here is likely to be a three-cornered war. Shall I give ’em as good as they send?” [540, p. 50]. – Схоже, починається тристороння війна! Хіба й собі пальнути? [495, с. 53].*

3.330. *“Yes, I think you’d better leave off,” said the Gryphon, and Alice was only too glad to do so. “Shall we try another figure of the Lobster-Quadrille?” the Gryphon went on. “Or would you like the Mock Turtle to sing you a song?” “Oh, a song please, if the Mock Turtle would be so kind,” Alice replied, so eagerly that the Gryphon said, in rather offended tone, “Hm! No accounting for tastes! Sing her ‘Turtle Soup,’ will you, old fellow?” [534, p. 131]. – Мабуть, і справді досить, – сказав Грифон на радість Алісі. – Хочеш, покажемо тобі ще одну фігуру омарової калрїли? ... Чи, може, краще хай він заспіває тобі пісню? – Пісню, пісню, будь-ласка! Хай заспіває! – вигукнула Аліса так палко, що Грифон аж наче образився. – Гм! На колір і смак товариш не всяк! Заспівай їй “Зчерепаховий суп” – га, старий? [484, с. 102].*

У прикладі 3.329 завдяки додаванню препозитивної частки *хіба* передається значення припущення; стилістично нейтральна лексична одиниця *give ’em* перекладена більш конкретно експресивно забарвленою лексемою *пальнути* для позначення конкретної дії, яку прагне зробити мовець, підсилюючи тим самим емоційність псевдопитального висловлювання. Прийом компресії (заміна оригінального двоскладного речення односкладним у мові перекладу) допомагає Є. Крижевичеві відтворити сему конотативної семантики “бажання”. Тож, якщо перекладач убачає своє завдання в тому, щоб зберегти всі слова, повторивши кожне з них стільки ж разів, скільки вони повторюються в тексті, можна впевнено сказати, що художній твір у його перекладі не лише не матиме на читача того самого впливу, що й оригінал на свого читача, але й взагалі перестане бути художнім [287, с. 379-380].

Переклад прикладу 3.330 свідчить про застосування В. Корнієнком комунікативного підходу до перекладу, оскільки це ПР виконує функцію бажання.

Засвідчено також поодинокі випадки відтворення оптативних висловлювань реченнями спонукальної модальності (8 %). Це відбувається тоді, коли речення непрямого спонукування характеризуються поєднанням прагматичних значень бажання мовця щодо реалізації певної активності адресата і спонукування, як-от:

3.331. *“I’m afraid no meals,” said Christopher Robin, “because of getting thin quicker. But we will read to you.” Bear began to sigh, and then found he couldn’t because he was so tightly stuck; and a tear rolled down his eye, as he said: “Then*

would you read a Sustaining Book, such as would help and comfort a Wedged Bear in Great Tightness?” [548, p. 44]. – Обідати, на жаль, не доведеться, – відказав Крістофер Робін, – адже тобі треба швидше схуднути! А от читати книжки тобі будемо! Ведмедик хотів зітхнути, та не зміг – так міцно він застряг: він тільки зронив одну сльозинку й сказав: – Тоді почитайте мені, будь ласка, якусь Цікаву Книжку, що може втішити Ведмедика, який потрапив у Скрутне Становище... [505, с. 21]. – Боюсь, що з цим доведеться потерпіти, сказав Крістофер Робін. – Бо ти маєш чимшвидше схуднути. А замість обідати, снідати ми будем тобі вголос читати. Ведмедик хотів зітхнути, але не зміг – так ото щільно він застряг; з очей у нього викотилася сльозинка, і він сказав: – Ну, то, прошу, ви хоч читайте якусь таку смачненьку книжку, що зможе підтримати й утішити нещасного ведмедя, раз він попав у безвихідь [503, с. 23]. – А ось про обід забудь, – сказав, як прописав, Крістофер Робін, – бо як інакше схуднеш? А ось добру книжку на обід можна. Пух спробував було зітхнути, але не зміг, бо його таки щільно заклонило. І тільки сльоза скотилася щокою, коли він шморгнув носом і сказав: – Гаразд, тільки замість обідня книжка має бути така, щоб добре засвоювалась ведмежам у дуже стислих обставинах [504, с. 36].

Отже, конвертування ПР із вторинними функціями мови оригіналу в розповідні чи окличні речення мови перекладу є одним з найпоширеніших способів розв’язання проблем, пов’язаних з відтворенням у перекладі вторинних функцій англійських ПР. Частота застосування такої перекладацької трансформації під час перекладу українською мовою дає нам право припустити, що вона не має перманентного характеру та не є лише виявом застосування перекладацької інтуїції, а цілком логічно може бути класифікована як одне з правил перекладу вторинної функції ПР.

Відтак, прагматична інтенція окремого ПР підпорядковується певній комунікативній функції тексту [516., с. 98-99]. Тому під час перекладу важливо звертати увагу на комунікативне оточення питальних конструкцій, робити ґрунтовний аналіз усіх можливих інтенцій, виражених певним реченням, та встановлювати логічні зв’язки між латентними та яскраво вираженими інтенціями, а також правильно визначати логіко-емфатичний наголос фразової єдності.

Разом з тим, закономірно, що під час роботи над перекладом передусім потрібно уважно вивчити оригінальний текст, виявити всі місця, що можуть викликати труднощі при передачі вторинних функцій ПР, а також ті випадки,

котрі потребують знання перекладачем широкого контексту художнього твору. Перекладач повинен проводити комплексний аналіз непрямих питальних висловлювань і використовувати перекладацькі трансформації лише там, де це справді необхідно, намагаючись в жодному разі не спотворити змісту оригінального художнього твору. Варто також пам'ятати, що в особливо складних випадках перекладач може застосувати свою секретну зброю – перекладацьку інтуїцію, однак робити це потрібно дуже обережно.

3.3. Особливості відтворення етикетних форм англомовних інтерогативів

Важливою передумовою успішного спілкування з носіями іноземної мови і, отже, представниками іншої культури є знання певних мовних чинників, які впливають на свідомість людей іншої нації.

Вироблені суспільством норми поведінки і правила ввічливості в якомусь товаристві об'єднуються в системі, яку називають етикетом [568, с. 490]. Ці норми є категорією історичною, отже, – змінною. Крім того, у кожному суспільстві вони чітко детерміновані характером суспільних відносин. Справді, гуманні стосунки між людьми в суспільстві безпосередньо відображені в системі етикету.

У сучасному мовознавстві етикетні формули ввічливості досліджуються як у суспільних сферах спілкування, так і поза культурою спілкування: С. Богдан [34], О. Малюга [204], Я. Радевич-Винницький [262], М. Стельмахович [318], Л. Сахарчук [285], Є. Чак [354], І. Шевченко [379] та інші. Всебічне дослідження питання етикету взагалі і мовної етики та етичних форм ввічливості зокрема спричинене широкою інтеграцією суспільства та інтенсивним міжнаціональним спілкуванням.

Форми і засоби вираження етикету зумовлені екстралінгвальними соціальними чинниками, які залежать від характеру ситуації, характеристики співрозмовників (стать, вік, соціальний статус, роль тощо), ієрархії соціального стану співрозмовників (нижчий, рівний, вищий), функцій висловлювання (прохання, наказ тощо). Сукупність цих чинників зумовлює різноманіття етикетних комунікативних проявів, потенційно можливих у природних мовах різних народів.

Українські етикетні вирази відбивають національний характер і ментальність, тобто склад розуму, самобутність мислення, світосприйняття,

вихованість, делікатність. Завдяки цьому простежується паралель між вдачею народу та його мовленнєвою поведінкою [211, с. 27].

Мовний етикет має національну специфіку, а також виразні соціальні характеристики. Мовний етикет передбачає спілкування, в основі якого лежить обмін інформацією, новими знаннями, та спілкування заради спілкування. У кожному суспільстві існують правила й норми поведінки та спілкування. Це система стійких словесних формул, завдяки яким налагоджується контакт і підтримується доброзичлива тональність мовлення. В основі національно-мовної картини світу українців лежить ввічливість, чемність, уважність і стриманість. Етнопедagogіка українців застерігає молодь і дітей від уживання грубих, лайливих і образливих слів; засуджує батьків, які сваряться на людях. Той, хто вдається до грубої лайки, чинить злочинний замах на культуру нашої рідної мови, споганює наш національний мовленнєвий етикет, який формувався впродовж тисячоліть і став взірцем шанобливого ставлення до людей, невід'ємним компонентом не тільки української національної, а й європейської мовної культури, у якій людина вважається найповнішою цінністю [1, с. 25]. Спілкування українців передбачає гонорифічні відносини (термін І. Шевченко [379, с. 137]) при звертанні до одного співрозмовника, якщо він незнайомий, малознайомий, старший за віком та посадою, чим підкреслюється повага до співрозмовника. Так, Л.П. Шаян стверджує, що повага і толерантність до особистості завжди були основними ознаками українського соціуму [369, с. 10]. Етикет українців бере свій початок з релігії, в основі якої лежить шанобливе ставлення до землі, батьків, родичів, друзів. Доброта та доброзичливість мають особливу значимість у східнослов'янських мовах (українській, російській, білоруській).

Аналіз мовленнєвих ситуацій іншомовної культури, порівняння їх з відповідниками рідної мови, як слушно наголошує М. Колодько, сприяє подоланню труднощів у комунікації з іноземцями [154, с. 84].

У сучасній українській літературній мові арсенал лексичних засобів вираження звертання до незнайомої людини дуже збіднений. Уникаючи власне-питальних звертань до незнайомої людини, ми вдаємося до формул-замінників звертань, а саме до формул, головною функцією яких є підтримання мовного контакту таких, як *Вибачте, як пройти до ...? Дозвольте звернутися... Можна вас запитати (попрохати)...*? Досить частотними є формули-замінники звертань, які будуються за моделлю “*Чи + не + V...?*”, як-от:

3.332. – *Пробачте, як вас звать?* – *чемно спитав Промінець* [518, с. 98];

3.333. (Вася) – Це тобі не в шашки грати “Можна я не так піду?” [506, с. 156];

3.334. – Чи ви, дідусю не знаєте, як мені мого сина вгадать? – каже чоловік [527, с. 191];

3.335. – Прошу пробачення, – спитало його Слоненя якнайчемніше, – та чи, бува, не траплялося вам бачити в цих невідомих мені краях таку істоту, як Крокодил?... – Дуже прошу, вибачте мені, – повело далі Слоненя, – та чи не скажете ви, що Крокодил їсть на обід? [518, с. 300].

Соціальна маркованість форм ввічливих звертань *пане* (*пані*, *панімачко*), *добродію* (*добродійко*), *добрі люди*, що широко вживалися в дореволюційний час, ще й досі не подолана, наприклад:

3.336.– *Що це у вас, панімачко, така чудна скотина, наїлись, та полягали, та й не встають?* [527, с. 248];

3.337. *Листоноша весело усміхнулась і сказала: – А! Пан Монькін?! Леонід?!* [508, с. 53];

3.338. – *От пан вийшов на рундук та й питає: – Чого вам, добрі люди?* [527, с. 211];

3.339. (Петро) – *А що ж, пане, що моя жінка каже?* [527, с. 225].

Але якщо говорити не лише про певні усталені вирази, які ми вживаємо в питальних конструкціях, а спробувати проаналізувати спосіб утворення таких формул ввічливості, можна зробити такий висновок: в українській мові форми ввічливості чітко граматиалізовані (граматиалізацію передає категорія числа та особи), про що свідчать наведені приклади. Ці формальні маркери функціонально досить сильні в мові, а тому самодостатні.

В англійській мові існують певні мовні структури, що використовуються для того, щоб зробити прохання, питання чи твердження мовця менш різким та прямим, а разом з тим і більш ввічливим. Принцип ввічливості в найбільш загальному вигляді можливо визначити як тип соціальної взаємодії, в основі якого лежить повага до особистості партнера [23, с. 43]. Дотримання цього принципу накладає певні вимоги до поведінки членів суспільства, які полягають у тому, щоб урахувувати інтереси партнера, рахуватися з його думкою та бажаннями, полегшувати за змоги завдання, які покладені на нього. Дж. Ліч уважає, що в комунікативній практиці цей принцип відіграє більш значну роль, ніж принцип кооперації [441, с. 82].

Щодо мовленнєвої комунікації, то принцип ввічливості визначається як особлива стратегія мовної поведінки, яка спрямована на запобігання

можливим конфліктним ситуаціям. Вона реалізується в процесі мовлення за допомогою різних правил і тактичних прийомів. Дж. Ліч виділяє шість таких правил, або, кажучи його словами, максим: 1) максима такту: “Зводь до мінімуму зусилля інших”, “Намагайся збільшити користь для інших”; 2) максима великодушності: “Зводь до мінімуму користь для себе”, “Бери на себе всі зусилля”; 3) максима схвалення: “Не картай інших”; 4) максима скромності: “Зводь до мінімуму похвалу на свою адресу”, “Хвали інших”; 5) максима злагоди: “Уникай суперечностей”, “Прагни злагоди”; 6) максима симпатії: “Будь доброзичливим” [441, с. 132].

Уважаємо, що до цих максим необхідно додати й деякі інші, сформульовані Р. Лакоф: “Не нав’язуйся”, “Не примушуй партнера”, “Давай йому свободу вибору”, “Не зазіхай на його права”, “Не порушуй меж його особистої сфери” [350].

Перераховані правила досить абстрактні й потребують конкретизації і стосовно окремих мовних актів, і стосовно конкретних комунікативних ситуацій. Щоб бути ввічливим, слід знати, що і за яких умов вважається ввічливим. Очевидно, ввічливість є відносним поняттям і багато в чому визначається правилами, які прийняті в різних ситуаціях спілкування: те, що вважається ввічливим в одному комунікативному контексті, може бути нейтральним у другому і неприйнятним у третьому. Комунікативний контекст, який впливає на вибір форми вираження, містить такі істотні ознаки ситуації спілкування: а) соціальний статус комунікантів (рівний, нерівний); б) ступінь соціально-психологічної дистанції (далека, близька); в) обставини спілкування (офіційні, неофіційні, невимушені).

Якщо говорити про розмовну мову взагалі, Г.А. Вейхман зазначає, що за будь-якого спілкування шкала стилістичних відтінків може коливатись від грубого до вишуканого та підкреслено-ввічливого [52, с. 24].

Принципи ввічливості розроблені Дж. Лічем для різних іллокутивних актів з урахуванням того, що певні іллокутивні акти за своєю природою є позитивно ввічливими (пропозиція виконати дію) або негативно ввічливими (накази). Негативна ввічливість полягає в мінімалізації неввічливих іллокуцій, а позитивна – у посиленні ввічливих іллокуцій. Поняття негативної ввічливості Дж. Ліч пов’язує з директивами, а позитивної – з комісивами [441, с. 82]. Загалом, досліджуючи стратегії ввічливості, П. Браун та С. Левінсон відзначили п’ятнадцять стратегій зниження загрози позитивному “образу” адресата [411], з яких, на думку І.С. Шевченко, найбільш частотними

стратегіями позитивної ввічливості залишаються стратегії використання ідентифікаційних маркерів належності до групи (звертань), зміцнювання спільних інтересів комунікантів (пом'якшених прохань), запитів причин, проявів симпатії до адресата. Менш частотними є позитивні стратегії розуміння потреб адресата, пошуків згоди, жартів, пропозицій / обіцянок [379, с. 131]. Окрім цього, стверджує вчена, питальні речення виявляють здатність реалізувати чотири стратегії негативної ввічливості, найбільш значущі з яких – стратегія непрямого способу вираження, ненав'язливості та ухилу, а також стратегії поважного ставлення до думки адресата, імперсоналізації висловлювання [379, с. 133].

Розглянемо, як конкретизуються зазначені вище правила (тобто як реалізується принцип ввічливості) у питальних мовних актах, які вживаються в різних комунікативних ситуаціях. А оскільки способи реалізації принципу ввічливості залежать від особливостей питального мовного акту, коротко проаналізуємо ці особливості.

Реалізація принципу ввічливості в питальному акті визначається цілою низкою обставин. Власне питальний акт слід віднести до категорії “неввічливих” через те, що, ставлячи питання, мовець бере комунікативну ініціативу на себе й отримує можливість контролювати дії слухача як за характером (спонукаючи його до відповідної реакції), так і за змістом (задаючи тему розмови). Інакше кажучи, здійснюючи такий акт, мовець утручається у сферу існування слухача і цим порушує правило незазіхання на його права, а також обмежує його свободу вибору дій. Крім того, питання може поставити слухача в скрутне становище в тих випадках, коли йому невідома відповідь або він не збирається оголошувати інформацію, якою володіє. У таких ситуаціях мовцеві потрібно докласти додаткових зусиль, щоб знайти вихід зі становища, що склалось.

По-перше, ввічливість передбачає дотримання певних обмежень щодо тематичного змісту питань. Так, під час звертання молодшої особи до старшої або за умови далекої соціально-психологічної дистанції слід утриматися від питань, що стосуються особистого життя співрозмовника, його віку, сімейного стану, прибутків, оцінювання інших людей. Саме в таких ситуаціях слухачеві найчастіше доводиться ухилятися від прямої відповіді, наприклад:

3.340. *“What for?” said one who had spoken first. “That’s none of your business, Two!” said Seven [534, p. 94]. – А то за що? – поцікавився той, кого обляпали. – А то вже не твій клопіт, Двійко! – сказав Сімка [484, с. 83];*

3.341. “*And what has become of Balin and Ori and Oin?*” asked Frodo. A shadow passed over Gloom’s face. “*Who knows now?*” he answered [557, p. 26]. – А що сталося з Баліном, Орі й Оїном? – запитав Фродо. Очі Глоїна затуманилися. – Тепер це вже не відомо. – відповів він [524, с. 218].

Не слід ставити питання, відповідь на які потребує знання точних фактичних даних [23, с. 14]. Звичайно, такі питання доречні під час офіційного розслідування, при анкетуванні чи в інших соціально зумовлених ситуаціях, а також за умови близьких відносин між співрозмовниками або при звертанні старшої людини до молодшої.

По-друге, обираючи питальну форму, доречну в певному комунікативному контексті, варто враховувати прагматичний потенціал різних типів питальних висловлювань, котрий є наслідком їхньої граматичної семантики, оскільки кожна з цих форм у певних комунікативних контекстах може бути або ввічливою, або нейтральною, або такою, що має (може мати) іронічний зміст.

У цьому плані найменш ввічливими є імперативи-інтерогативи з предикатами мови (такі як: *Tell me, I want you to tell me*). Універсальною основою непрямого вираження спонукань ПР є, принцип ввічливості [379, с. 111]. У тих випадках, коли спонукання передається імперативними формами, відзначається порушення принципу невтручання у сферу існування слухача, що дозволяє вживати такі висловлювання тільки за дуже близьких відносин рівних за статусом комунікантів або під час звертання старшої особи до молодшої. У будь-якому випадку така форма буде неввічливою. Однак категоричність спонукання значно пом’якшується завдяки використанню конструкцій моделі $V_{mod} + S + V (+ O) \dots ?$ такого типу, як *Can / Could you tell / help me \dots ?*. Такі висловлювання розглядаються як ввічливі способи отримання інформації, зокрема під час спілкування незнайомих або малознайомих людей, наприклад:

3.342. (Дороті – королеві) “*Can you tell us where the Emerald City is?*” [530, p. 141]. – Ви не скажете нам, як пройти до Смарагдового міста? [475, с. 108];

3.343. “*Can I help you, Matilda?*” she asked [544, p. 7]. – Допомогти, Матильдо? – поцікавилася вона (пані Фелс) [480, с. 12].

Достатньо поширеною ввічливою формою вираження питального мовного акту є розділове питання. Зазначимо, що власне питальну функцію такі висловлювання виконують лише за умови висхідного тону на

приєднувальній частині. За умови низхідного тону вони є ввічливою формою вияву мовного акту директиву (повідомлення), наприклад:

3.344. “*Now, you are a nice young fellow, ain't you? said Sowerberry*” [538, p. 44]. – Герой, що й казати! – мовив Сауербері... [482, с. 64];

3.345. “*Death is the brother of Sleep, is he not?*” [564, p. 37]. – Адже Смерть – рідна сестра Сну, чи не так? [526, с. 22];

3.346. “*And now*”, added the doctor, “*Jim may come on board with us, may he not?*” [555, p. 62]. – А тепер, – додав лікар, – може, й Джим піде з нами на шхуну, як ви гадаєте? [521, с. 56].

Як свідчить проведений аналіз прикладів, англомовні розділові ПР моделей $V + Ad (O)...$, $will + Pr_{pers n} (you)?$, $S + V_{aux} n't + V...$, $V_{aux} + S (Pr_{pers n})?$, $S + V_{aux} + V...$, $V_{aux} n't + S (Pr_{pers n})?$, які реалізують інтенцію спонукання, в українському перекладі найчастіше відтворюються імперативними або декларативними висловлюваннями, оскільки відтворення мовного акту директиву розділовим питанням не є характерним для норм української мови, як-от:

3.347. “*O, go long, will you?*” said the mother [533, p. 44] – Ану годі вам! – погукувала на них мати [476, с. 32];

3.348. “*I'm me without my hair, ain't I?*” said Della [549, p. 68]. – Я ж така сама тільки з коротким волоссям! – відповіла Делла [510, с. 231].

Загалом, розділові ПР надзвичайно поширені в розмовній мові, вони вживаються в основному за умови рівних відносин між комунікантами та за будь-якої соціально-психологічної дистанції.

Більш сильною формою пом'якшення імперативного компонента питального висловлювання є загальне питання з неінвертованим порядком слів – так зване декларативне питання структурних схем $S + V_{aux} + V...?$, $S + V_{aux} n't + V...?$, $S + V_{aux} n't + Predicative...$, $I hope?$, $S + to be + not + V...?$, у якому питальна функція здійснюється за допомогою висхідної інтонації (у писемній мові їй відповідає питальний знак), як-от:

3.349. “*You say it's real money they show you, Mr. Tucker?*” [549, p. 108]. – “То ви кажете, містере Таккер, вони покажуть справжні гроші?” [510, с. 530].

3.350. “*Need we wait until morning then?*” said Gandalf [557, p. 173]. – То чи треба чекати до ранку? – мовив Гандалф [524, с. 282].

Як бачимо, препозитивна частка *to* (приклади 3.349 та 3.350) та вживання майбутнього часу (приклад 3.349) в українському перекладі

увиразнюють значення підсумку, вираженого англійським ПР, надаючи реченню ввічливого відтінку.

Семантична особливість декларативних питань полягає в тому, що в ньому міститься як припущення щодо деякого стану справ, так і приховане спонукування слухача оцінити правильність висловлюваного припущення. Декларативне питання надає мовцеві широкі можливості для виявлення ступеня впевненості висловлюваного припущення за рахунок введення в нього модальних модифікаторів: вставних модальних слів та фраз, таких як: *perhaps, of course, maybe, surely, I suppose, I think, I imagine, I hope, You mean*, а також показників логічного висновку, таких як: *so, then, and, but, as far as I can see*, наприклад:

3.351. *“He is not in danger, I hope?” said the old lady [535, p. 263]. – Невже він помирає? – спитала літня жінка [482, с. 219];*

3.352. *“You mean like telling her a little bit of poetry or something?” [548, p. 44] – Мож,е почитати їй вірші чи щось таке? [503, с. 80].*

На нашу думку, не зовсім удалим є використання перекладачем антонімічного перекладу при відтворенні англійського декларативного питання (приклад 3.351), ускладненого вставним компонентом *“I hope”*, українським простим загальним ПР з препозитивною часткою *“невже”*, емоційно забарвленою відтінком сумніву у той час, як у прикладі 3.352 використання В. Панченком компресії *“You mean like telling”* з авторською заміною дієслова *“Можє почитати”* надає питальному висловленню більш ввічливого звучання (реалізації принципу ввічливості).

Власне-питальні питання, так само, як імперативні (наказові) питальні висловлювання з предикатами мови, спонукають слухача до відповідної реакції. До того ж серед власне-питальних питань особливе місце посідають заперечно-питальні речення, які передбачають, що до моменту мовлення в мовця була думка про предмет розмови; таким чином очікується позитивна реакція з боку слухача, а тому такі питальні структури можуть відтворюватися імперативами або декларативами, наприклад:

3.353. *“You're lucky,” I told her. “You're really lucky. You know that? [552, p. 73]. – Пощастило вам, – кажу. – Оце пощастило! Це ж треба! [515, с. 61];*

3.354. *“You don't mean to say that's the boy who had the fever, I hope?” said Mr. Grimwing, recoiling a little more [535, p. 88]. – Ви хочете сказати, що це той самий хлопчина, в якого була гарячка? – спитав містер Грімвіг, відступивши ще на крок [482, с. 111].*

У сучасній англійській мові декларативні питання дуже поширені у мові різних соціальних груп. Декларативні питання порівняно з інвертованими та розділовими питаннями є більш ввічливою формою виявлення запиту інформації завдяки прихованій апеляції до висловлення відповідної реакції, а також завдяки можливості “варіювати ступенем категоричності” речення [23, с. 14]. Використовуючи питання в ситуаціях спонукання, адресант намагається виконувати норми мовленнєвого етикету: невласне-питальні мовленнєві акти питальної структури мають більший ступінь ввічливості, ніж аналогічні імперативні речення. Тому однією з причин, що пояснюють функціонування питань як невласне-питальних спонукань, можна вважати збереження принципів ввічливості й тактовності.

Розглянемо ввічливі форми відтворення ПР в англійській мові. Якщо враховувати той факт, що залучення до розмови іншої людини (особливо малознайомої або старшої за віком) є актом утручання у сферу її існування, то слід визнати соціально кращою таку форму питального висловлювання, котра дозволила б слухачеві самому вирішувати, вступати чи не вступати в спілкування. До такої форми належить непряме питання, яке лише виявляє бажання мовця мати деяку інформацію, але не містить у собі прямого спонукання до відповідної реакції (така реакція можлива, але тільки як вільний вибір самого слухача). Варіантом ввічливого питання є також непряме питання, яке О. Беляєва називає “питанням у питанні” [23, с. 16], у якому власне інформативне питання включено в ролі додатка до складу загальнопитального висловлювання, за допомогою якого запитують про ступінь інформованості слухача. Такі конструкції дають слухачеві гарний шанс “вийти із гри”, відповівши лише на формально виражене питання, наприклад:

3.355. *“Please, would you tell me,” said Alice a little timidly, for she was not quite sure whether it was good manners for her to speak first, “why your cat grins like that?”* [534, p. 69]. – *Чи не сказали б ви мені ласкаво, – трохи боязко спитала Аліса, бо не була цілком певна, чи годилося їй озиватися першою, – чому ваш кіт такий дурносміх?* [484, с. 57];

3.356. *“Mrs. Peevy, ma’am, would you mind chocking off that kind of yours so that honest people can get their rest?”* [549, p. 151]. – *“Місіс Піві, шановна добродійко, будьте ласкаві, заткніть пельку вашій дитині щоб чесні люди могли виспатися після важкого дня!”* [510, с. 551].

Досить цікавим є приклад 3.356, у якому англійське ПР, що передає ввічливе прохання, відтворюється українським наказовим реченням

(імперативом), у якому категоричність наказу пом'якшено за допомогою етикетних формул *шановна добродійко* та *будьте ласкаві*. Г.Г. Почепцов намагався з'ясувати, чому для передачі повідомлення обираються питальні форми, чому саме питальність виступає як маркування якісно іншого типу висловлення (зокрема спонукання). Незважаючи на те, що дослідник не дав конкретної відповіді на поставлені запитання, він, однак, відзначив, що передавання спонукальних смислів породжується етикетом ввічливості [251, с. 50].

Надійним способом реалізації принципу ввічливості слугує передача комунікативного наміру у вигляді прохання його здійснити. Можливі різні способи передачі такого прохання, за допомогою окремого висловлювання, частини висловлювання чи складного речення, наприклад:

3.357. *“May I go across with you?” asked Dorothy [530, p. 164]. – “А можна й мені з вами?” – спитала Дороти [473, с. 113];*

3.358. *“The tide keeps washing her down. Could you pull a little stronger?” [555, p. 113]. – Течія стягує нас убік. Чи не могли б ви налягати на весла? [521, с. 103].*

У прикладі 3.357 прохання, з яким звертається Дороти, цілком доречно передається загальним ПР з маркером ввічливості, вираженим модальним дієсловом *may*, що відтворюється українським відповідником *можна*, та додаванням препозитивної відсполучникової частки *a*, яка надає реченню відтінків сумніву або хвилювання, та постпозитивної частки *й*, яка увиразнює це значення. Досить удалим, на наш погляд, є переклад речення 3.358, яке виявляється більш етикетною формою, ніж просте прохання “Налягайте, будь ласка, на весла!”. Питання, поставлене в такій формі, ніби дає можливість відмовитися від виконання запропонованої дії, відповісти “ні” [251, с. 55].

Зазвичай, ми висловлюємо прохання у формі загального питання, щоб воно не здавалося занадто різким. Загальне питання передбачає те, що слухач може погодитись чи не погодитись з повідомленою інформацією, наприклад:

3.359. *“Now, will you take a little drop of something, Mr. Bumble?” [535, p. 8]. – “Містер Бамбул, можє, вип’єте крапельночку?” [482, с. 25];*

3.360. *“It’s nearly my dinner time and I’ve got to go home. Will you let us out, please?” [546, p. 16]. – Чи не будете Ви такий ласкавий випустити нас звідси? [496, с. 15];*

3.361. *“Is the medicine out?” [540, p. 153]. – А чи не залишилося трохи тих ліків? [495, с. 119];*

3.362. “*Are all well in the jungle?*” said Mowgly, hugging him [545, p. 28].
– *Чи всі здорові в джунглях? – запитав Мауглі, обнімаючи його [486, с. 85].*

В українському перекладі (приклад 3.359) не вживаються складні вирази на кшталт “*Чи не будете ви такі ласкаві...?*”, “*Чи не буде ваша ласка...?*” тому, що вони нетипові для даної комунікативної ситуації в українській мові. Натомість, у реченні використовується друга особа множини, вставне слово *може*, яке знаходиться в інтрапозиції, та зменшувальний суфікс іменника *-очк*, що надає українському реченню ввічливого звучання. В англійському варіанті ввічливість тримається саме на синтаксичній конструкції ПР. Вдалими вважаємо відтворення англомовних інтерогативів з урахуванням принципу ввічливості у прикладах 3.360 та 3.361 перекладачів О. Манька та Є. Крижевича, оскільки мовець у питальній формі підкреслює можливість невиконання того, про що йдеться мова – “*Чи не...?*”. Однак – це етикетне підкреслення, оскільки воно здійснюється на користь співрозмовника, а не на користь мовця (адже майбутня дія вигідна передусім самому мовцеві, тому його найбільше цікавить успішна реалізація запропонованої ним ситуації). Ввічливості, м’якості у вираженні прохання сприяють заперечна форма присудка (особової форми чи інфінітива), а введення часток *чи не* надає мовленню етикетного тону. У прикладі 3.362 препозитивна частка *чи* надає питальному реченню, яке передає хвилювання, ввічливого відтінку.

Варто зазначити, що загалом загальне інвертоване питання є не лише маловживаним з позиції англійського мовленнєвого етикету, але й соціально малоприйнятним.

Слушною видається думка про те, що навіть звичайне декларативне речення виглядатиме менш різко, якщо його подати у питальній формі, як-от: *It would be better to leave the room immediately* (пряма декларація думки). *Було б краще залишити кімнату терміново. Wouldn't it be better to leave the room immediately?* (переконливе питання – менш пряме). *Чи не було б краще залишити кімнату терміново? Would it be better to to leave the room immediately?* (відкрите питання – дуже непряме). *Можливо, краще залишити кімнату терміново?* [196, с. 14], пор.:

3.363. “*I don't think you need worry about my danger, Digory. Wouldn't it be better to worry about the danger of your little friend?*” [546, p. 23]. – *Не думаю, що тобі потрібно хвилюватися про мою безпеку. Було б ліпше, якби ти потурбувався про свою товаришку* [496, с. 25]. – *Не думаю, що тобі варто*

непокоїтися через мою безпеку, Дігорі. Краще потурбуйся про безпеку своєї маленької подружки [500, с. 33];

3.364. “*Wouldn't it better to camp on the far side – for fear she should try a night attack or anything?*” [546, p. 178]. – Може, краще було б отаборитися на протилежному боці – а раптом вона спробує атакувати вночі, чи ще щось? [501, с. 169].

Як в англійській, так і в українській мовах твердження в питальній формі звучить менш наполегливо. Проте, в останньому прикладі (3.362) принцип ввічливості в англійській мові реалізується за допомогою непрямого питання, а в українській – за рахунок додавання прислівника, що виражає вірогідність.

Для використання більш ввічливої форми можна також застосовувати дієслівні форми, що позначають віддаленість від об'єктивної реальності. З цією метою часто використовуються минулі часи, але це стосується лише англійської мови. В українській мові ввічливість реалізується не за допомогою часових форм, а за допомогою введення другої особи множини та умовного способу дії.

Це ж стосується і використання прогресивних форм дієслова в англійській мові. Вони здаються більш простими та менш різкими, ніж прості форми, тому що припускають щось постійне та незакінчене. В українській мові такі форми відсутні і замінюються в перекладі умовним способом, використанням другої особи множини (приклад 3.366), постпозитивної частки *–но* (приклад 3.365), вставного слова *може* (приклад 3.366), чи демінутивних суфіксів іменника (приклади 3.365, 3.367). Майбутні прогресивні форми дієслова часто використовуються в англійській мові ще й для того, щоб ввічливо дізнатися про плани співрозмовника (приклад 3.366). В українських перекладах ввічливість також реалізовується й за допомогою різноманітних фраз-кліше, наприклад:

3.365. “*Is my handkerchief hanging out of my pocket, my dear?*” said the Jew, stopping short [535, p. 58]. – Подивись-но, *дорогесенький*, чи не стирчить у мене з кишені *хусточка*? – раптом спитав він [482, с. 79];

3.366. *Will you be going away at the weekend?* [564, p. 25]. – *Чи не могли б ви повідомити нас, якщо поїдете кудись на вихідні?* [526, с. 40];

3.367. “*What about putting on some of these coats?*” [546, p. 135]. – *Як гадаєте, може, варто вдягнути *шубки*?* [497, с. 47].

Модальні дієслова *would, could, might* також пом'якшують питання, прохання та припущення, виражене англійським реченням. *Would* часто

використовується для формування запитань та прохань з дієсловами *like*, *prefer*, наприклад:

3.368. “*What would you like for dinner?*” [534, p. 39]. – “Що ви бажаєте на обід?” [526, с. 54];

3.369. “*What sort of a book would you like to read next?*” she asked [544, p. 9]. – А яку б ти хотіла прочитати наступну книжку? – поцікавилася вона (пані Фелпс) [480, с. 14];

3.370. “*And who is Dinah, if I might venture to ask this question?*” said the Lory [534, p. 37]. – А хто така Діна, дозволь спитати? – озвалася Лорі [484, с. 26].

Питання з *Shall I / we* використовуються (особливо в британському варіанті) для того, щоб ввічливо запитати про вказівки та прийняті рішення, запропонувати допомогу та послуги, а також зробити припущення. *Will* у таких випадках не використовується, наприклад:

3.371. “*What time shall we come and see you?*” [564, p. 65]. – О котрій вам буде зручно, щоб ми прийшли? [526, с. 80].

З прикладів можна побачити, що в реченнях української мови відсутні модальні дієслова, тому ввічливість у таких випадках реалізується за рахунок лексичних додавань та вживання другої особи множини займенників.

У ввічливих питаннях, проханнях та наказах англійської мови, як показує матеріал дослідження, часто використовуються формули: *Will you...?*, *Would you like + Inf...?*, *If you would like...?*, *Would you mind...?* та *Do you mind...?* При перекладі українською мовою вживаються такі фрази-відповідники: *Чи не могли б ви...?*, *Чи не хотіли б ви...?*, *Якщо ваша ласка...?*, *Ви не заперечуєте...?*, *Можже + V...?* *Будьте ласкаві...* наприклад:

3.372. “*Would you like to come back and have tea at my cottage?*” she asked [544, p. 170]. – Можже зайдеш до мене на чай? – запитала вона [480, с. 197];

3.373. “*Would you tell me, please, which way I ought to walk from here?*” Alice said [534, p. 75]. – Аліса подумала й повела далі: – Чи не були б ви такі ласкаві сказати, як мені звідси вибратися? [484, с. 64];

3.374. “*Will you go along with me, Oliver?*” said Mr. Bumble, in a majestic voice [535, p. 9]. – Чи хочеш ти піти зі мною, Олівере? – велично спитав містер Бамбл [482, с. 27].

Майбутній час в англійській мові можна використати для того, щоб ввічливо дізнатися про плани людей. Коли мовець використовує цей час, щоб запитати про те, “що ви вже вирішили”, він показує, що не має на меті впливати на наміри слухача (як у прикладі 3.374).

I, нарешті, питання структурних схем *Why + V_{mod} n't + S + V...?* (*Why + can't + S + V...?*), *Why + V_{mod} + S + V...?*, *Don't + S + know...?* часто мають додатковий емоційний відтінок – вияв подиву мовцем, коли він з'ясовує невідповідність своїх очікувань реальному стану справ (українською мовою такі питання перекладаються інтерогативами з використанням препозитивних часток “*Невже...?*”, “*Навіщо...?*”, “*Хіба...?*”), як у таких прикладах:

3.375. “*But*”, said *Tortoise*,... “*Why can't you understand?*” [545, p. 95]. – “*Але,*” – докинула *Черепаха*... “*Невже тобі не ясно?*” [488, с. 72];

3.376. “*Why should I attempt to conceal it?*” [536, p. 6]. – *Навіщо це приховувати?* [479, с. 15];

3.377. “*Don't you know what is it?*” [543, p. 160]. – *Це все,* – відповів *містер Вонка*, гордо розглядаючи отримане. – *Хіба ви не знаєте про це?* [479, с. 142].

Під час усної комунікації можливі різні репліки у відповідь залежно від дійсного стану справ, можлива й “реакція від протилежного”, тобто активізація оборонного інстинкту слухача, наприклад:

3.378. “*Mr. Damery, would you finally tell me the name of the principal? I'm accustomed to have mystery at one and of the cases, but to have it at both ends is too confusing*” said *Holmes*. “*Why should I tell you? It doesn't influence the case*” [537, p. 378]. – *Містере Деймері, ви нарешті скажете мені ім'я свого хазяїна? Я звик до таємниці з одного боку справи, але її наявність з обох боків надто все ускладнює.* – сказав *Холмс*. – *Навіщо вам знати його ім'я? Воно не має для справи жодного значення* [492, с. 67];

3.379. “*Please, Treebeard,' he said, 'could I ask you something? Why did Celeborn warn us against your forest? He told us not to risk getting entangled in it.*” [560, p. 52] – *Прошу вибачення, можна запитати? Чи не поясниш ти, чому Келеборн застерігав нас, щоб ми сюди не ходили? Він казав, що заблукати тут дуже небезпечно...* [522, с. 45].

В українській мові такого розмаїття питальних конструкцій не має і всі згадані відтінки значення можна вдало підкреслити інтонацією. Зміна інтонації у таких випадках більш типова для української мови.

У ситуації знайомства в англійській мові часто вживаються етикетні форми ввічливості у фатичній або контактовстановлювальній функції: “*How do you do?*”, “*Hallo, Mr. ...!*”, “*Mr. (Mrs.) ...?*”, “*How are you*”, “*How are you getting on?*” та інші. Ці висловлювання майже ідентичні українським *Добрий вам день!*, *Як ся маєш?*, *Як вам живеться?*, *Як там Катря?*, *То це ви...?*, *Невже це ви...?*, *Яким вітром до нас?*. Українці під час знайомства теж

вітаються, проте про стан справ та самопочуття відразу питати не прийнято. Однак у перекладах англійські вирази такого типу перекладаються так, щоб підкреслити національну специфіку та манеру спілкування., як-от:

3.380. *“This is Charlie”. “How do you do? And how d’you do? And how do you do again?” “He is pleased to meet you” [543, p. 8]. – Це – Чарлі. Добрий вам день. І вам добрий день. І вам. Він радий вас бачити [479, с. 7];*

3.381. *“Shall be pleased with his acquaintance,” said Marks, thrusting out a long, thin hand, like a raven’s claw. “Mr. Haley, I believe?” [533, p. 107]. – Радий познайомитись, – озвався Меркс, простягаючи руку, довгу й кащаву, мов вороняча лапа. – То це ви і є містер Гейлі? [476, с. 72].*

Метою етикетних виразів у фатичній або контактовстановнювальній функції в багатьох випадках є не вираження доброзичливих почуттів мовця до співрозмовника, а створення характерної “ввічливої атмосфери” [123, с. 121], яка позитивно впливає на процес спілкування, про що свідчить переклад прикладів 3.380, 3.381.

Британці часто розпочинають ввічливу розмову питаннями про погоду. Для українців така риса є нехарактерною.

І британці, й американці вживають *Excuse me* перед тим як потурбувати когось, та *Sorry* після того, як це вже було зроблено. Українці в таких випадках вживають слова-відповідники *вибачте* або *пробачте*, наприклад:

3.382. *“Excuse me, what’s the little missy’s name?” said Tom, at last, when he thought matters were ripe to push such an inquiry [533, p. 235];*

3.383. – *Вибачте, дідуся, а як називається та річка, що отамо впадає в Десну? – невинним тоном спитав Котька і метнув на тата з мамою лукавий погляд [508, с. 191].*

Якщо англійці не зрозуміли сказаного, вони часто перепитують, вживаючи фатичні питання «*Sorry?, What?, I beg your pardon?* та *Pardon me?*», наприклад:

3.384. *“I beg your pardon,” said Alice very humbly: “you had got to the fifth bend, I think?” [534, p. 36]. “– Вибачте, будь ласка, – сумирно сказала Аліса. – Ви вже чи не на п’ятій звивині зі слів?” [484, с. 25].*

У цьому випадку англійське складне декларативне питання, що виражає ввічливе перепит, відтворюється двома українськими простими реченнями, що властиво нормам українського розмовного мовлення. Загальне ПР в перекладі починається з етикетної формули “*Вибачте, будь ласка*”. У подібних ситуаціях українці також часто вживають слово-відповідник “перепрошую”. Вставний компонент “*I think*”, вжитий автором для посилення питального характеру,

речення передається питальною часткою *чи*, яка знаходиться в інтрапозиції, надаючи питальному реченню відтінок припущення.

Дотримання принципу ввічливості має на меті домогтися максимальної ефективності соціальної взаємодії за рахунок “збереження соціальної рівноваги і дружніх відносин” [441, с. 82]. Тому надзвичайно важливе стилістичне і функціональне значення, особливо при відтворенні етикетних форм англomовних ПР українською мовою, має врахування перекладачем соціального статусу мовців. У тексті перекладу правильно обрана форма звертання – шаноблива або більш непосредня – не тільки характеризує статус мовця й адресата, але і їхні стосунки, ситуацію спілкування, визначає стиль тексту взагалі. Під час дослідження перекладу з урахуванням статусу співрозмовників іноді можна наштовхнутись на плутанину стосунків між представниками різних рас та віку, на невідповідність у перекладі стилю їхньої мови їхньому соціальному статусу тощо, наприклад:

3.385. *“You remember?” said Frodo, speaking his thought aloud in his astonishment. “But I thought,” he stammered as Elrond turned towards him, “I thought that the fall of Gil-galad was a long age ago.” “So it was indeed,” answered Elrond gravely [561, p. 221]. – Ти пам’ятаєш? – від подиву Фродо не встиг притримати думку, і вона зірвалась у нього з язика. – Але я думав... – Елронд поглянув на нього, і він, зніяковівши, закінчив: – Я думав, що Гіл-Гелад загинув... давним-давно! – Вірно, – серйозно відповів Елронд [523, с. 245];*

3.386. *“Are these magic cloaks?” asked Pippin, looking at them with wonder. “I do not know what you mean by that,” answered the leader of the Elves [561, p. 336]. – Вони чарівні, правда ж? – спитав Пін, у захваті придивляючись до подарунка. – Не знаю, про що йдеться, – відповів старший з ельфів [523, с. 356].*

Речення 3.385 є прикладом перекладу ПР, де перекладач певною мірою ігнорує чинник соціального статусу мовця та адресата. Коли Елронд, Володар ельфів, один з наймогутніших та наймудріших осіб Середзем’я, нагадав про події сивої давнини, Фродо, невідомий, власне, хобіт, гість у домі Елронда, молодший за нього на сотні років, не знайшов нічого кращого, ніж звернутись до Елронда, вживаючи особовий займенник 2-ї особи однини “ти” (у перекладі А. Немірової). Звичайно, в англійській мові особовий займенник “you”, крім перекладу “ви”, досить часто вживається в значенні “ти” за умови рівних відносин (рівного соціального статусу) мовців, але в українському варіанті такі неточності спричиняють покручі у тексті перекладу. Більшість лінгвістичних одиниць набувають цієї ознаки в певному контексті, а отже, й

реалізують принцип ввічливості різною мірою [23, с. 14]. Як відомо, комунікативний контекст, який впливає на вибір форми вираження, включає й таку ознаку, як соціальний статус мовців, а тому перекладене запитання в цій ситуації прозвучало неввічливо.

У прикладі 3.386 перекладач не взяв до уваги соціальний статус мовців, їхні характери та описаний автором менталітет. Ельфи подарували членам Братерства свої плащі, які славились легкістю, міцністю і завдяки своєму кольору робили власника майже непомітним між деревами або в траві. Піпін дуже здивувався, побачивши плащі – *“asked Pippin, looking at them with wonder”*, і спитав, чи вони чарівні, тобто чи вони зачаровані за допомогою магії і мають магичні властивості. Ельфи, у свою чергу, не розуміють значення слова “магія”, не вважають магією звичні для них речі, про що не раз ідеться в тексті оригіналу, тож ельф, природно, відповів, що не розуміє Піпіна. Але його відповідь прозвучала грубувато, незважаючи на його старший вік, і не відповідає звичній для ельфів манері висловлюватись. Такі неточності істотно погіршують якість перекладу.

Передаючи в перекладі репліки з посиланням на соціальний статус мовця, потрібно дотримуватись обраної лінії перекладу від початку до кінця: під час попередньої роботи над текстом визначити ролі, статус, характери персонажів, їхні стосунки, і дотримуватись обраного стилю щодо кожного з них. У випадку, коли перекладач або змінює характер спілкування з кожним наступним діалогом, або протягом одного діалогу шанобливий характер однієї фрази миттєво порушує свавільним тоном наступної, такий переклад створює враження квапливої й неухважної роботи.

Отже, як англійська, так і українська мови мають стандартний набір виразів-кліше, абсолютних маркерів ввічливості, таких як “будь ласка”, що часто вживаються в повсякденному спілкуванні. Такі вирази мають відповідники і не викликають особливих труднощів при перекладі, але кількість їх у мові невелика. Варто зазначити, що англійська мова досить багата на часові форми, які допомагають виражати різні відтінки значення. Мова чітко структурована і відтінок ввічливості цілком залежить від синтаксичної будови питального речення, а також може передаватися за рахунок введення в нього (речення) модальних модифікаторів. Ввічливість української мови більш залежить від граматичних категорій та емоційного наголошення (інтонації). Тому при перекладі часто відбуваються лексичні опущення та додавання, синтаксичні та прагматичні трансформації. Однак

неврахування чинника соціального статусу мовця при перекладі з англійської мови українською, а особливо постійна зміна статусів персонажів створює враження незнання твору й неналежного ставлення до перекладу. Неврахування того факту, що ввічливість є поняттям відносним не лише в “якісному” плані (що вважати ввічливим), але й у “кількісному” (якою мірою цей принцип реалізується тією чи тією мовною формою), при відтворенні текстів художньої літератури з англійської мови на українську та навпаки може призвести до різноманітних неточностей та покручів.

Основні положення розділу висвітлено у чотирьох статтях [29; 300; 301; 303].

Висновки до розділу 3

1. Різна граматична природа української та англійської мов породжує певні розбіжності у функціонуванні ПР у цих мовах. Факт існування аналізованого структурного типу речень у цільовій мові та мові-джерелі аж ніяк не розв’язує проблеми адекватного відтворення конотативного компонента в семантиці граматичної форми.

На підставі дослідження основних комунікативно-функціональних та структурно-семантичних особливостей англійських ПР можна зробити висновки, що запит як комунікативний намір мовця не тільки репрезентує власне-питальне значення, а й передає весь спектр семантики, традиційно пов’язаної з іншими модально-інтенційними висловлюваннями, а саме: привертання уваги, спонукання до якихось дій або відповіді, отримання нової інформації тощо. Тому задля передачі цих функцій українською мовою треба при перекладі вдаватися до різноманітних перекладацьких трансформацій.

У більшості випадків перекладу англомовних інтерогативів спостерігаються комбінації перекладацьких трансформацій, домінантну з яких у кожному випадку перекладу ми й використали для побудови класифікації прийомів та способів перекладу таких структур (щодо абсолютних кількісних даних див. Додаток Ж).

2. За своєю синтаксичною будовою *загальні* ПР дуже неоднорідні. Певні особливості їхньої структури зумовлюють деякі відмінності в семантиці запитань цього типу, що своєю чергою має відобразитися під час перекладу. Загальні ПР найчастіше (931 випадок з 1086 – 85,7 %) відтворюються за схемою: *ПР оригіналу – ПР цього ж типу цільової мови*.

Варто зазначити, що невмотивована заміна перекладачем складного безсполучникового загального ПР оригіналу складним сполучниковим спеціальним ПР у тексті перекладу призводить до певних прагматичних утрат, позаяк відсутність сполучників між частинами складного речення оригіналу, яка надає реченню експресії, може нівелюватися в тексті перекладу.

У 2,9 % випадків застосовано такий спосіб перекладу – *складне ПР оригіналу → просте (або кілька простих) речення в перекладі*, що полягає в уживанні міжфразових синтаксичних трансформацій, пов'язаних з перерозподілом міжфразових зв'язків, тобто зміні кількості речень при перекладі, – членування та об'єднання речень, оскільки англійські речення можуть бути переобтяжені інформацією, яка об'єднує кілька відносно незалежних думок. Зберігати при перекладі структуру таких англійських речень недоцільно, тому що така переобтяженість речення інформацією не відповідає нормам української мови.

Заміна *двоскладного речення → односкладним*, яка здебільшого супроводжується зменшенням кількості компонентів, відбувається у 0,9 % прикладів. Проте, в разі поєднання кількох реченнєвих структур, це іноді може змінювати експресивність відтворюваного уривка.

Оскільки, крім питальної функції, інтерогативи можуть виконувати в мовленні низку інших функцій і виражати безліч різних значень, зовсім не пов'язаних із таким, як з'ясувальне, перекладачам слід застосовувати також спосіб перекладу загальних інтерогативних висловлювань *ПР оригіналу → речення іншого комунікативного типу в перекладі*

3. Проміжне місце між розповідним та ПР за формою та змістом посідають розділові, що часто відтворюються *ПР цього ж типу* цільової мови (43,2 % прикладів). Проте найчисленнішим способом відтворення розділових питальних висловлювань, на відміну від інших структурно-семантичних типів, є *ПР оригіналу → ПР іншого типу в перекладі* (45,1 % прикладів) через специфіку цього типу інтерогативів. Прикметно, що ці структури в 37,5 % випадків відтворюються загальнопитальними інтерогативами, в 7,6 % випадків – спеціальними питальними конструкціями з використанням трансформацій різного типу. Поодинокими є випадки зміни структури речення за *індивідуальним рішенням* перекладача, оскільки вживання традиційних прийомів перекладу неможливе (0,2 %). Однак описове відтворення, здебільшого, знижує експресивність перекладу, особливо якщо в оригіналі вона створюється поєднанням різних способів.

4. Комуникативне призначення спеціальних ПР полягає в отриманні нової інформації. Перекладачі англomовних художніх творів для дітей надають перевагу відтворенню цього типу інтерогативів *ідентичними структурами*, без заміни членів речення із застосуванням різноманітних *трансформацій*. Спеціальні ПР перекладаються українською мовою аналогічними структурами в 67,6 %.

Треба наголосити, що специфіка *питань до підмета* стає очевидною, якщо розглядати прийоми і спосіб відтворення цього підвиду спеціальних інтерогативів українською мовою. Такі структури здебільшого (138 прикладів зі 170 – 81,1 %) перекладаються за схемою *ПР оригіналу* → *ПР того ж типу в мові перекладу*. Відтак, відтворення розглянутих структур відбувається без зміни їхньої синтаксичної структури, із застосуванням різного роду трансформацій, якщо це не суперечить нормам мови перекладу.

До унікальних належить також використання прийому *об'єднання речень* (0,3 % випадків) під час перекладу зазначених структур. Варто зазначити, що непоширені англomовні питання до підмета можуть поєднуватися з реченнями цього ж або інших структурних типів у перекладі, що призводить до втрати синтаксичної своєрідності оригіналу та зниження експресивності.

5. Відмінність альтернативних ПР від інших типів інтерогативів спричинена особливістю їхнього семантичного наповнення та неоднозначністю їхньої синтаксичної структури. Найчастіше альтернативні інтерогативи структурних схем $V_{aux} + S (Pr) (+ V) + Adj (O) \text{ or } Adj (O) \dots ?$; $V_{aux} + S + V \text{ or } V_{aux} + S + V \dots ?$; $V_{aux} + S + N \text{ or } N \dots ?$; $What + V_{aux}/mod + S + V + O \text{ or } O \dots ?$ відтворюються українськими альтернативними питаннями таких моделей: *Which one + O + Adj, Adj or Adj \dots ?*; *cnj + S + V + cnj + O + V ... V + Pr_{pers n} or + not + Pr_{pers n} ?*; *Chu + V + or not ?*; *Who + needs + prep + O (Pr_{pers}) or + prep + O (Pr_{pers}) ?*; *Who + Adj + O or O ?*; $V_{mod} + S + V + or + not ?$ за схемою: *ПР оригіналу* → *ПР цього ж типу цільової мови* (103 випадки зі 136 – 75,7 %).

Прикметно, що в ПР із зіставно-протиставним значенням заміна сполучника *or*, який виражає розділові відношення несумісності, взаємовиключення, чергування, аналогом сполучника *інакше*, вживання якого підкреслює, що підрядна частина зумовлює дію головної, знижує адекватність перекладу, оскільки наслідком такої заміни може бути втрата конотативної семантики, властивої оригінальному реченню.

Спосіб *ПР оригіналу* → *ПР іншого типу в перекладі* характерний для 17,5 % випадків, причому альтернативні питальні структури оригіналу при перекладі набувають форми загальнопитальних чи спеціальних речень.

Серед прийомів перекладу англомовних інтерогативних конструкцій найчастіше застосовуються синтаксичне уподібнення та граматичні заміни. Заміна однієї частини мови іншою при перекладі змінює структурний обсяг речення і пов'язана з відмінностями в нормах сполучуваності слів тощо. Лексичні трансформації часто поєднуються з граматичними, здебільшого це переміщення компонентів, вилучення їх та додавання. Під час перекладу розділових інтерогативів найчастіше засвідчено використання прийому компресії для запобігання семантичній надлишковості та вербалізації англійського речення яка відбувається з нормативних причин.

В окремих випадках семантику інтерогативних структур можна передати ситуативним відповідником. Оказіональні відповідники добираються, коли постійні відповідники не забезпечують адекватності перекладу або не можуть бути вжиті взагалі. Такий спосіб перекладу повністю залежить від контексту й дозволяє відтворити домінантні відтінки конотативної семантики синтаксичної структури аналізованих речень. Прийом *антонімічного перекладу* інтерогативних конструкцій застосовується перекладачами через розбіжність синтаксичних характеристик англійської й української мов та комунікативно-перекладацькі причини.

6. Спостереження за функціонуванням інтерогативів англійської та української мов переконали нас у доцільності дослідження прийомів та способів відтворення семантики названих структур. Особливостями відтворення зустрічних питань, перепитів та уточнювальних *ПР* є переважання способу *ПР оригіналу* → *ПР цього ж типу цільової мови*. Так, *зустрічні та уточнювальні запитання* *ПР* оригіналу відтворюються винятково *аналогічними структурами в мові перекладу* із застосуванням внутрішніх трансформацій (інші способи відтворення в досліджуваному матеріалі не зафіксовано). Особливість таких питань полягає в тому, що репрезентація ними питального значення відбувається не тільки у власне-питальній функції, а й з додатковими емоційно-оцінними нашаруваннями, оскільки структури можуть передавати різноманітні оцінні відтінки.

Окремо треба сказати про перепити, які у 94,2 % (68 випадків із 72) прикладів відтворюються за схемою: *ПР оригіналу* → *ПР цього ж типу цільової мови*, оскільки адекватне відтворення паралельних конструкцій у

перекладах українською мовою можливе за умови збереження синтаксичної структури оригіналу. Проте такий спосіб відтворення перепитів не завжди може бути неадекватним, оскільки невмотивоване *об'єднання* речень у перекладі призводить до певних утрат на конотативному рівні.

ПР іншого типу для відтворення перепитів варто використовувати через застосування перекладачами комунікативного підходу до перекладу (5,8 % прикладів). Прикметно, що при перекладі таких питальних структур можливо також застосовувати *членування* речень.

8. Використання перекладачами синтаксичних змін під час відтворення українською мовою англійських питальних конструкцій у художньому перекладі зумовлене відмінністю у структурах мов оригіналу та перекладу.

9. Під час перекладу будь-які синтаксичні конструкції, зокрема й питальні, зазнають граматичних, лексичних та синтаксичних перетворень. Особливо це стосується відтворення вторинних функцій ПР, де, з метою досягнення адекватності перекладу, слід передати внутрішній зміст висловлювання, жертвуючи при цьому зовнішньою формою інтерогатива.

Було виявлено використання таких прагматичних трансформацій під час перекладу питальних мовленнєвих актів: мовленнєвий акт одного виду в мові-джерелі відтворюється мовленнєвим актом того ж виду в цільовій мові; мовленнєвий акт певного виду в мові-джерелі відтворюється мовленнєвим актом іншого виду в цільовій мові; прямий мовленнєвий акт відтворюється непрямим мовленнєвим актом та навпаки (щодо абсолютних кількісних даних див Додаток Л). До певних утрат на конотативному рівні призводить невмотивованої заміна перекладачем семи конотативної семантики “*уточнення інформації*” оригіналу “*запитом інформації*” в тексті перекладу.

Результати проведеного нами аналізу відтворення англійських питальних висловлювань прямими мовленнєвими актами дозволяють стверджувати, що досліджувані речення перекладаються українською мовою:

1) квеситивами (51,8 %): коли слугують для вираження запиту думки; коли вживаються для запиту компетентності; коли виконують функцію запиту здатності; коли вживаються для пошуку інформації; 2) експресивами (експресивно-забарвленими інтерогативами) (15 %): коли використовуються для вираження мовцем свого емоційного стану; коли слугують для вираження здивування; коли вживаються для відтворення внутрішнього стану, у якому перебуває адресант; 3) імперативами (10,6 %): коли прагматичне значення питання містить бажання мовця стосовно реалізації певної активності

адресата; коли англійське речення містить значення непрямого спонукання; коли речення типу *Could you pass the salt?*, де домінує значення ввічливого прохання; коли інтерогативи вживаються для пропонування послуги, запрошення, у сугестивній функції; 4) констативами (8,2 %): коли запитання риторичні; коли питальні речення виражають констатацію заперечення (ствердження); коли в реченні наявні форматори підвищення категоричності висловлювання; коли інтерогатив уживається для запиту підтвердження відомої адресантові інформації; коли слугують для вираження осуду та докору; 5) питальними висловлюваннями, у складі яких наявні форматори ввічливості (6,7 %); 6) розповідними окличними реченнями (3,1 %): коли виражають емфатичне ствердження чи заперечення; коли містять подив, що виражається перепитом; якщо мають прагматичне значення осуду, докору, несхвалення вчинків адресанта тощо; 7) метакомунікативами (2,8 %): коли функція інтерогативів – здійснення зв'язку між комунікантами; коли мета ПР – зацікавити адресата інформацією; коли мета ПР – привернути увагу адресата як до особи мовця, так і до наступної інформації; 8) риторичними питаннями (0,3 %); 9) емоційним запереченням (0,4 %); 10) перепитами (0,2 %).

Контекст є визначальним чинником актуалізації денотативних і конотативних значень мовних одиниць. Він розглядається як лінгвальна ситуація, частина тексту, що обирається довільно для спостереження й аналізу особливостей мовних явищ. Саме враховуючи широку контекстну ситуацію та безпосереднє комунікативне оточення ПР, перекладач повинен дібрати найбільш вдалу модель перекладу, урахувавши вторинні функції ПР та використовуючи прагматичні трансформації лише за необхідності.

10. Вироблені суспільством норми поведінки і правила ввічливості в якомусь товаристві є категорією історичною, отже, – змінною. Крім того, у кожному суспільстві вони чітко детерміновані характером суспільних відносин. Принцип ввічливості визначається як особлива стратегія мовної поведінки, яка спрямована на запобігання можливим конфліктним ситуаціям. Вона реалізується в процесі мовлення за допомогою різних правил і тактичних прийомів. В англійській мові існують певні мовні структури, що використовуються для реалізації та дотримання принципу ввічливості, до яких слід віднести й ПР.

Адекватний переклад етикетних питальних висловлювань неможливий без використання лексико-граматичних трансформацій, передусім таких як перебудова речення (у 11,4 % прикладів), заміни (у 5,6 % прикладів),

додавання (у 25,9 % прикладів) та вилучення (у 27,1 % прикладів), антонімічного перекладу (у 7,8 % прикладів), а також лексико-семантичних трансформацій конкретизації (у 8,7 % прикладів) та генералізації (у 13,5 % прикладів). Так, істотний вплив на загальний рівень ввічливості під час перекладу ПР має трансформація додавання слів та словосполучень на кшталт “до речі”, “може”, “а може”, “цікаво”, “знаєте”, “бачите”, “мабуть”, “хіба”, “хіба не”, “а хіба”, “а чи”, що пом’якшують прямоту висловлювань. Крім того, додавання часток “хіба”, “чи” в поєднанні із запереченням “не” якнайкраще слугує реалізації максими великодушності, оскільки допомагає сформулювати припущення, що не переобтяжує співрозмовника. Додавання звертань до співрозмовника на ім’я або з використанням соціальних маркерів на кшталт “джентльмен”, “містер” тощо також підтримують належний рівень ввічливості. Значну роль відіграє трансформація вилучення із перекладу слів, словосполучень та фраз, що порушують основи етикетного спілкування: “deuce”, “What the deuce”, “What the devil” тощо.

Передати принцип ввічливості з огляду на використання синтаксичних трансформацій дозволяє перебудова власне-питальних питальних конструкцій на розповідні та окличні, внаслідок чого висловлювання набуває експресивно-забарвленої окличної форми, тим самим знімаючи комунікативне навантаження зі співрозмовника. Високий рівень етикетності також забезпечується перебудовою спеціальних питань на риторичні, які не вимагають відповіді, а отже – не завдають дискомфорту співрозмовникові. При цьому ступінь вираження ввічливості залежить від використання лексико-граматичних трансформацій додавання, вилучення та перестановки слів, що створюють підґрунтя для вираження максимум такту, згоди, симпатії, скромності, схвалення та великодушності.

ВИСНОВКИ

Інтерогативні конструкції досі не були об'єктом ґрунтовних контрастивних і перекладознавчих досліджень на матеріалі англійської та української мов, хоч окремо у кожній із цих мов вивчалися. В англістиці це насамперед праці таких дослідників, як О. Почепцов, І. Распопов, Л. Рочикашвілі, Т. Вакуленко, Л. Чайка, О. Малюга, І. Шевченко, С. Гедз, С. Наслін, Т. Єгорова. У лінгвістиці англomовного світу окремі аспекти питальних речень розглядалися в роботах Дж. Серля, К. Баха, Р. Харниша, Дж. Остіна, Н. Хомського, У. Чейфа, Ч. Фрайза, Дж. Лайонза, О. Єсперсена.

У перекладознавчих дослідженнях, навіть тих, що висвітлюють лінгвістичні аспекти перекладу, зосереджено увагу на проблемах відтворення лише окремих синтаксичних явищ, у той час як найбільший комплекс граматичних проблем перекладу пов'язаний з розумінням синтаксичної структури та комунікативної семантики речень.

Інтерогативні структури в англо-українському зіставленні – явище ізоморфне, проте закономірним є існування низки дивергентних рис як у поверховій структурі, так і у мовній та мовленнєвій семантиці ПР. Оскільки речення як складна одиниця синтаксичного рівня в кожній мові має свою специфіку, то воно досить повно відображає своєрідність певної мови. Якщо ж зіставляються неблизькоспоріднені мови, то розбіжності дуже значні, тим паче на рівні синтаксису.

Констатовано, що інтерогативні конструкції англійської та української мов є структурно-граматичним типом, який відрізняється від інших синтаксичних одиниць як за структурою, семантикою, так і за комунікативним призначенням. Це особливим чином інтоновані конструкції з особливим порядком слів, часто з використанням лексичних маркерів питальності, що мають у мовленні актуальне членування (функціональну перспективу), логіко-граматична природа яких характеризується цілеспрямованістю запиту інформації. Засвідчено, що визначальна семантична ознака ПР – запит компетентності.

Оскільки сучасний перекладознавчий аналіз неможливо уявити без використання методів контрастивного дослідження, ми вважали доцільним проведення контрастивного аналізу *структури, семантики та прагматики* ПР англійської та української мов відповідно до структурного, семантичного і

прагматичного принципів класифікації, оскільки вони з різних боків висвітлюють саму сутність речення.

Під час аналізу структурних особливостей інтерогативних конструкцій зіставлюваних мов запропоновано використовувати чотиричленну класифікацію (*загальні, спеціальні, альтернативні та розділові* питальні висловлювання). *Питання до підмета* розглядається як різновид спеціального ПР, *декларативне (сугестивне) інтерогативне висловлювання* – як різновид загального ПР, оскільки в обох мовах засвідчено вживання всіх названих типів інтерогативів.

Виявлено (наскільки можна стверджувати на основі проаналізованого матеріалу) 52 моделі ПР в англійській мові і 29 в українській, з них 12 – спільні. З'ясовано, що співвідношення структурних схем інтерогативів у мовах оригіналу та перекладу не є однаковим. Найуживанішим структурним типом ПР в англійській мові є загальнопитальні конструкції, які становлять 44,5 %. Проте в українській мові найчисленнішим типом інтерогативів є спеціальні питальні конструкції, що становить 40,7 %.

Серед спільних для обох мов структурних моделей інтерогативів дослідження виявило, що майже всі вони близькі за показниками частотності уживання. Однак непоширені загальнопитальні речення моделі *Adv/N/V...?*, використання яких в українській мові зафіксовано в 7,1 % прикладів, не фіксуються в англійському матеріалі.

Показово, що в українській мові, порівняно з англійською, частіше використовуються альтернативні інтерогативи (5,3 % і 2,8 % прикладів української та англійської мов відповідно) та питання до підмета (у 8,8 % і 4,3 % прикладів).

Виявлено, що інтерогативні конструкції обох мов можуть ускладнюватися вставними компонентами та вигуками, які не є членами речення та не входять до його структури, про що свідчать 28,7 % та 32,1 % прикладів англійської та української мов відповідно.

На підставі співвіднесення головного та супровідного значень у роботі виокремлено *власне-питальні й невласне-питальні* семантичні типи ПР. До власне-питальних інтерогативів віднесено ПР з питальним компонентом (з предметним, з атрибутивним, з обставинним) та ПР без питального компонента. Непрямими питаннями вважаємо *зустрічні, перепити (луна-питання), заперечні (питально-заперечні / дубітативні), риторичні, уточнювальні (короткі)*.

Встановлено, що питома вага *власне-питальних* ПР становить 60,8 % та 64,1 % аналізованих речень англійської та української мов відповідно. Основними семантичними типами *власне-питальних* ПР визначено *ПР з питальним компонентом*; *ПР без питального компонента*. У кожній з мов широкоживаними є також *невласне-питальні* ПР (39,2 % і 35,9 % прикладів англійської та української мов відповідно).

Питальне речення є досить універсальним типом речення, оскільки, крім уже звичної нам питальної функції, може виконувати в мові багато інших функцій і виражати безліч різних значень, зовсім не пов'язаних із таким, як з'ясувальне. Саме тому аналіз інтерогативних висловлювань як феномену комунікації, на нашу думку, має включати побудову семантико-прагматичної класифікації питальних висловлювань, яка відбивала б як прями, так і непрямі питальні смисли, що їх здатні передавати інтерогативи.

У своєму дослідженні ми послуговувалися такою прагматичною класифікацією питальних висловлювань: *інтерогативи-квеситиви*, *інтерогативи-констативи*, *інтерогативи-імперативи*, *інтерогативи-оптативи*, *метакомунікативи* та *інтерогативи-експресиви*.

Найуживанішими в обох мовах є *інтерогативи-квеситиви* (64 % та 59 % речень англійської та української мов відповідно), що пояснюється комунікативно-семантичною сутністю ПР.

Беручи до уваги результати роботи, можемо стверджувати, що серед непрямих питальних мовленнєвих актів, які реалізують ПР досліджуваних мов, більше є *експресивів* (17,4 % та 20,5 % прикладів англійських та українських ПР відповідно), що є абсолютно логічним, адже матеріалом дослідження слугували твори для дітей, а цій віковій категорії властивий швидкий та яскравий прояв емоцій. Найменш уживані в англійській мові *оптативи* (2,5 %), у той час, як в українській мові – *метакомунікативи* (2,9 % прикладів). Таку відмінність можна пояснити різною природою досліджуваних мов.

Природно, що факт існування одного й того ж структурного типу речень у мові перекладу та мові оригіналу аж ніяк не розв'язує проблеми адекватного відтворення конотативного компонента в семантиці граматичної форми через різну граматичну природу української та англійської мов. Це спричиняє розбіжності у функціонуванні ПР у цих мовах.

Аналіз дослідження основних комунікативно-функціональних та структурно-семантичних особливостей англійських ПР дав підстави зробити

висновки, що задля адекватної передачі українською мовою функцій, притаманних цим реченням, перекладачеві слід удаватися до різноманітних перекладацьких трансформацій. Тому у більшості перекладених англомовних інтерогативів зафіксовано комбінації перекладацьких трансформацій, домінантна з яких у кожному випадку перекладу була використана для побудови класифікації прийомів та способів перекладу таких структур.

Найчастіше ПР англійської мови відтворюються такими способами в українських перекладах: ПР оригіналу → ПР того ж типу в перекладі; ПР оригіналу → речення іншого комунікативного типу (спонукальне, окличне, розповідне) у мові перекладу; ПР оригіналу → ПР іншого типу в перекладі; складне безсполучникове ПР оригіналу → складне сполучникове ПР в мові перекладу; просте ПР оригіналу → ПР як частина складного речення в перекладі; складне ПР оригіналу → просте (або кілька простих) речення в перекладі.

У більшості досліджених нами випадків англійські інтерогативи передаються реченнями цього ж типу в українськомовних перекладах (2197 випадків відтворення з 3060 – приблизно 72,8 %). Однак існування повного еквівалента англійського ПР в мові перекладу явище нечасте: збереження загальної форми (типу) речення неодмінно пов'язане з певними внутрішніми трансформаціями – граматичними чи лексичними. Внутрішні модифікації спричинені лексичними та граматичними особливостями цільової мови: відсутністю відповідних моделей речень у мові перекладу, а також своєрідністю лексичної і синтаксичної організації англійської та української мови.

Встановлено, що відповідним українським реченням з *ідентичною структурою* передається більше *загальнопитальних* інтерогативів, ніж розділових, спеціальних, питань до підмета та альтернативних питальних конструкцій у перекладі (на 42,5 %, 18,1 %, 4,6 %, 10 % відповідно), що зумовлено деякими відмінностями в семантиці запитань аналізованих типів в українській та англійській мовах, кількістю відмінних структурних моделей, а також їхньою різною частотністю використання в зіставлюваних мовах (Додаток Д).

Аналіз прикладів перекладу дозволяє рекомендувати як найчастотніший спосіб *ПР оригіналу → ПР іншого типу в перекладі* для відтворення англомовних *розділових* інтерогативів. Цим способом зазвичай більше, ніж при передачі загальнопитальних, спеціальних, питань до підмета та альтернативних структур (на 42,1 %, 34,2 %, 43,8 %, 27,6 % відповідно), користуються перекладачі художніх творів через специфіку розділових інтерогативних конструкцій, оскільки в матеріалі дослідження відсутні спільні

структурні схеми аналізованого типу в зіставлюваних мовах. Крім цього, розділові питання за формою та змістом посідають проміжне місце між розповідним та питальним реченням. Прикметно, що ці структури в 37,5 % випадків відтворюються загальнопитальними інтерогативами з використанням трансформацій різного типу. У разі, коли значення розділових конструкцій англійської мови – запит інформації або перепит, при перекладі доцільно вживати спеціальні питальні речення української мови для відтворення семантико-прагматичного потенціалу оригінальних речень.

Вивчення фактичного матеріалу показало, що перекладачам доцільно відтворювати англомовні ПР *до підмета* альтернативними питальними конструкціями української мови (вживання інтерогативів інших типів у досліджуваному матеріалі не зафіксовано).

Складні сполучникові ПР становлять незначний відсоток випадків відтворення *складних безсполучникових* загальних, розділових, питань до підмета та альтернативних *ПР оригіналу* в перекладі (1,2 %, 1,5 %, 0,2 %, 0,4 % прикладів відповідно). Однак варто зауважити, що невмотивована заміна складного безсполучникового ПР оригіналу складним сполучниковим ПР у тексті перекладу призводить до певних прагматичних утрат, позаяк відсутність сполучників між частинами складного речення оригіналу, яка надає реченню експресії, може нівелюватися в тексті перекладу.

З'ясовано, що спосіб перекладу – *складне ПР оригіналу* → *просте (або кілька простих) речення в перекладі* вживається для передачі в перекладі лише загальнопитальних (2,9 %) та спеціальних (0,7 %) інтерогативів через нормативно-стилістичні причини (використання цього способу для відтворення питань до підмета, розділових та альтернативних ПР у досліджуваному матеріалі не зафіксовано).

Найбільша кількість випадків заміни *просте ПР оригіналу* → *ПР як частина складного речення в перекладі* зумовлена системними причинами. Наші спостереження виявили, що частотність застосування такого способу для перекладу загальних, розділових та спеціальних інтерогативних конструкцій різна (1,4 %, 0,2 %, 2,4 % відповідно). Трансформація зазвичай застосовується при перекладі простих англійських речень, ускладнених синтаксичними компонентами – інфінітивними, герундіальними, абсолютними конструкціями. Оскільки англійські синтаксичні комплекси не мають системного українського аналога, то це робить перекладацькі трансформації неминучими. Щоправда, виявлено, що за допомогою складного

ПР можна передавати також прості питання до підмета (0,3 %). Однак поєднання непоширених англомовних питань до підмета з реченнями цього ж або інших структурних типів у перекладі призводить до втрати синтаксичної своєрідності оригіналу та зниження експресивності.

Односкладні речення української мови можна використати, перекладаючи *двоскладне* англомовне питальне *речення*. Ця заміна здебільшого супроводжується зменшенням кількості компонентів. Прикметно, що односкладні спеціальні ПР української мови є закономірними відповідниками англомовних двоскладних, оскільки при зміні структури не відбувається зміщення семантико-стилістичних акцентів оригіналу. Односкладні речення також варто використовувати, перекладаючи англійські альтернативні двоскладні речення українською мовою (це, здебільшого, конструкції з формальним підметом або буттєвим дієсловом у функції присудка). Односкладні речення української мови семантично близькі до окремих неповних двоскладних, тому використання їх під час перекладу цілком виправдане. Проте, коли поєднується кілька загальнопитальних реченневих структур, може змінюватися експресивність відтворюваного уривка.

Оскільки, крім питальної функції, інтерогативи можуть виконувати в мовленні низку інших функцій і виражати безліч різних значень, зовсім не пов'язаних зі з'ясувальним, перекладачам варто застосовувати спосіб перекладу *ПР оригіналу* → *речення іншого комунікативного типу в перекладі* (розповідне, окличне, спонукальне) під час відтворення всіх типів питальних структур. На цей спосіб припадає значна питома вага: 4,8 % прикладів перекладу загальних ПР, 7,4 % – розділових питань, 16,5 % – випадків перекладу спеціальних інтерогативів, 17,4 % – питань до підмета, у 2,8 % прикладів перекладачі послуговуються цим способом для відтворення альтернативних питальних структур англійської мови. Такі зміни пов'язані з комунікативно-перекладацькими намірами, оскільки адекватне сприйняття речення можливе лише з урахуванням низки прагматичних чинників, зокрема: ставлення мовця до об'єкта, емоційного стану суб'єкта мовлення, ступеня ознайомленості суб'єкта з об'єктом. Негативна чи позитивна оцінка, імпліцитно закладена в реченнях аналізованого типу, есплікується контекстом, оскільки завдяки використанню в перекладі речень іншого комунікативного типу відтворюється стан мовця – впевненість, сумнів тощо, залежно від чого мовленнєвий акт констатації ускладнюється ствердженням, запереченням або припущенням існування того чи того факту, а також відтворюється емоційний

стан суб'єкта мовлення. Як дозволяє стверджувати матеріал дослідження, у 2,7 % прикладів англомовні розділові структури доцільно відтворювати за допомогою окличних речень через наявність емоційно-експресивних конотацій, створюваних синтаксичною структурою оригінальних речень. Проте характерним є також уживання речень спонукальної модальності для перекладу зазначених інтерогативів (3,1 %), оскільки унікальність цих питальних конструкцій також полягає в тому, що вони можуть сприйматися адресатом як спонукування. Саме тому під час перекладу українською мовою питальна конструкція може змінюватися спонукальною.

У решті випадків (0,2 %) перекладачеві доцільно змінювати структуру речення за *індивідуальним рішенням*, оскільки вживання традиційних прийомів перекладу неможливе. Варто, однак, зазначити, що описове відтворення здебільшого знижує експресивність перекладу, особливо якщо в оригіналі вона створюється поєднанням різних засобів.

Дослідження виявило поодинокі випадки, коли семантику інтерогативних структур можна передати ситуативним відповідником (0,7 % прикладів). Оказіональні відповідники встановлюються, коли постійні відповідники не забезпечують адекватності перекладу або не можуть бути вжиті взагалі. Такий спосіб перекладу повністю залежить від контексту й дозволяє відтворити домінантні відтінки конотативної семантики синтаксичної структури аналізованих речень.

Серед прийомів перекладу англомовних питальних структур найчисленнішими є синтаксичне уподібнення та граматичні заміни (42,6 % та 12,4 % прикладів відповідно). Перекладачі також удаються до заміни частини мови, членів речення, оригінального дієслова українськими відповідниками з більш яскравим лексичним забарвленням. Такі заміни пов'язані з розходженнями в нормах сполучуваності слів тощо. Лексеми, які входять до складу англомовних інтерогативів, можуть перекладатися за допомогою морфологічних засобів них демінутивних суфіксів *-ньк-*, *-ськ-* тощо завдяки здатності флективної української мови відтворювати значення зменшення, що сприяє створенню конотацій, властивих оригінальним текстам. Перекладачеві слід також зважати на різнофункціональність форм однини і множини іменника в англійській та українській мовах – можливість відтворення англійського іменника в однині тільки формою множини українського іменника. Це явище зумовлене морфологічними нормами української літературної мови.

Лексичні трансформації часто поєднуються з граматичними, здебільшого це переміщення компонентів (6,8 %), компресія (4,5 %) для запобігання семантичній надлишковості та декомпресія (8,3 %) за рахунок лексичних додавань задля відтворення емоційного змісту оригінальних речень. Додаткові слова вводяться через відмінності структури, різну сполучуваність слів. Це спричиняє явище синтаксичної декомпресії в перекладі. Лексичні доповнення експлікують імпліцитні семантичні компоненти оригіналу, що часом призводить до певної втрати експресивності. У той час, як додавання уточнювальних, підсилювальних компонентів в окремих випадках змінює інтенсивність оцінки, в українськомовних перекладах такі доповнення можуть служити засобом компенсації, коли відтворюються ПР англійської мови, невласиві для мови української.

За результатами наших досліджень, трансформації вербалізації та номіналізації менш поширені в разі відтворення англійських ПР (0,8 % та 0,6 % прикладів відповідно).

У перекладі залежного неавтономного питального сегмента розділового ПР можуть з'являтися частки *хіба, чи, правда (ж), авжеж, то як, так, авжеж* тощо в поєднанні з запереченням *не*, оскільки частки зі значенням сумніву, перестороги або припущення передають модальну семантику достовірності. Частки *хіба, невже, чи, чи що* доцільно вживати для відтворення ПР зі значеннями сумніву, невпевненості мовця в достовірності якогось повідомлення. Конструкції зі вставними словами *правда, справді* варто використовувати, перекладаючи розділові структури англійської мови в розмовному мовленні, коли мовець упевнений у якомусь факті і тільки хоче знайти підтвердження в співрозмовника.

Серед лексико-семантичних трансформацій при відтворенні англомовних ПР українською мовою найпоширенішими є випадки модуляції (5,4 %), рідше – конкретизації (3,1 %) та генералізації (2,3 %). Тенденція до конкретизації при перекладі українською мовою виявляється не стільки щодо самого факту існування, наявності чогось, скільки щодо способу появи певного предмета, особи, явища. Надлишкова конкретизація в перекладі є небажаною. Загалом, уживання лексико-семантичних трансформацій не впливає на реалізацію системно-релевантних компонентів смислу в тексті перекладу і тому не призводить до змін смислу оригіналу.

Зустрічні питання, перепити та уточнювальні питальні речення відтворюються переважно способом *ПР оригіналу* → *ПР цього ж типу*

цільової мови. Зустрічні та уточнювальні ПР оригіналу відтворюються винятково *аналогічними структурами в мові перекладу* із застосуванням внутрішніх трансформацій (інші способи відтворення в досліджуваному матеріалі не зафіксовано). Особливість таких питань полягає в тому, що репрезентація ними питального значення відбувається не тільки у власне-питальній функції, а й разом з додатковими емоційно-оцінними нашаруваннями, позаяк ці структури можуть передавати різноманітні оцінні відтінки.

Окремо треба сказати про перепити, які в 94,2 % прикладів відтворюються за схемою: *ПР оригіналу* → *ПР цього ж типу цільової мови*, оскільки адекватне відтворення паралельних конструкцій у перекладах українською мовою можливе за умови збереження синтаксичної структури оригіналу. Дослідження засвідчило, що неувага до стилістичної ваги синтаксичного паралелізму знижує якість перекладу.

До певних утрат призводить невмотивоване *об'єднання* речень у перекладі. Наслідком цього може бути втрата конотативної семантики, властивої оригінальному реченню. Загалом вважаємо такий спосіб відтворення перепитів неадекватним.

Спосіб перекладу *ПР оригіналу* → *ПР іншого типу в перекладі* використовується у 5,8 % прикладів і зумовлений комунікативно-перекладацькими причинами. Прикметно, що можливе також *членування* таких речень у перекладі, щоб конкретизувати надто загальну інформацію з боку суб'єкта.

Випадки використання висловлювань у невластивих їм прагматичних функціях вимагають диференційованого підходу, оскільки ідентифікація та інтерпретація комунікативного наміру стає можливою лише в контексті, що й визначає особливості відтворення та вибору непрямого мовленнєвого акту для перекладу. Зіставлення формально-синтаксичного та комунікативно-прагматичного рівнів аналізу структури ПР, утворених унаслідок транспонування висловлювань одного комунікативно-прагматичного типу в іншу галузь використання, а також їхніх перекладацьких відповідників дало змогу дійти висновку про те, що заміна непрямого мовленнєвого акту непрямым з аналогічною ілокутивною силою засвідчена в 44 % прикладів, з дещо іншою – у 33,2 % прикладів, прямий мовленнєвий акт відтворюється непрямым у 22,8 % прикладів.

На правильне розуміння тексту оригіналу, а отже, і на його адекватний переклад, істотно впливає вживання різних форматорів зниження чи посилення категоричності висловлювання.

У разі, коли інтерогативи мають непитальне вторинне значення із запитом *уточнення*, вони можуть уживатися для створення сем конотативної семантики “припущення”, “передчуття” і часто не вимагають відповіді від адресата. У таких реченнях можна простежити також позитивну чи негативну спрямованість початкової репліки, що, відповідно, має бути відтворено і в перекладі таких структур. До певних прагматичних утрат призводить невмотивована заміна перекладачем семи конотативної семантики “уточнення інформації” оригіналу “запитом інформації” в тексті перекладу.

Значне збільшення елементів українського речення порівняно з англomовним інтерогативом під час перекладу призводить до нівелювання експресивності цього висловлювання. Водночас у цьому разі переклад руйнує ритмічну динаміку оригіналу. Відчутною може бути також утрата конотації, властивої оригінальному реченню. Тому нехтування прагматичними значеннями ПР призводить до певних покручів у цільовій мові.

Засвідчено, що англійські питальні висловлювання перекладаються українською мовою: квеситивами (51,8 % прикладів), експресивами (експресивно-забарвленими інтерогативами) (15 %), імперативами (10,6 % прикладів), констативами (8,2 % прикладів), питальними висловлюваннями, у складі яких наявні форматори ввічливості (6,7 %), розповідними окличними реченнями (3,1 % прикладів), метакомунікативами (2,8 %), риторичними питаннями (0,3 %), емоційним запереченням (0,4 %), перепитами (0,2 %).

Відтак, прагматична інтенція окремого ПР підпорядковується певній комунікативній функції тексту, а тому під час перекладу важливо звертати увагу на комунікативне оточення питальних конструкцій, робити ґрунтовний аналіз усіх можливих інтенцій, виражених певним реченням, та встановлювати логічні зв'язки між латентними та яскраво вираженими інтенціями, а також правильно визначати логіко-емфатичний наголос фразової єдності.

В англійській мові існують певні мовні структури, що використовуються для того, щоб зробити прохання, питання чи твердження мовця менш різким та прямим, а разом з тим і більш увічливим. Дотримання цього принципу передбачає виконання певних вимог членами суспільства, які полягають у тому, щоб ураховувати інтереси партнера, рахуватися з його думкою та бажаннями, полегшувати за змоги завдання, покладені на нього. Способи

реалізації принципу ввічливості залежать від особливостей питального мовленнєвого акту.

Відтворення ПР з урахуванням принципу ввічливості не скрізь є адекватним. Це спричинюється, зокрема, недотриманням вимог комунікативно-прагматичної еквівалентності перекладу, неправильним виділенням смислового предиката висловлювання та інтенції мовця, незнанням особливостей прагматичних значень англійського питального висловлювання, неправильною інтерпретацією мовленнєвого акту та способів його відтворення, недоречним використанням лексико-граматичних трансформацій конкретизації, генералізації, перестановки, заміни, вилучення одного чи кількох слів, перебудови речення. Дослідження засвідчило, що найчастіше принцип увічливості виражається в ПР, у складі яких наявні модальні дієслова, у розділових, декларативних та невластивих питаннях. Найменш увічливими зафіксовано наказові питальні висловлювання.

Як англійська, так і українська мови мають стандартний набір виразів-кліше, абсолютних маркерів ввічливості, таких як “будь ласка”, “прошу”, “дозвольте”, “вибачте” тощо, часто вживаних у повсякденному спілкуванні. Такі вирази мають відповідники і не викликають особливих труднощів при перекладі, але кількість їх у мові невелика. Варто зазначити, що англійська мова досить багата на часові форми, які допомагають виражати різні відтінки значення. Крім того, вона чітко структурована, і відтінок ввічливості цілком залежить від синтаксичної будови ПР та може передаватися за рахунок введення в нього (речення) модальних модифікаторів. Ввічливість української мови більше залежить від граматичних категорій та інтонації. Тому при перекладі варто застосовувати лексико-граматичні трансформації додавання звертань до співрозмовника на ім'я або з використанням соціальних маркерів на кшталт “*джентльмен*”, “*містер*” тощо, які підтримують належний рівень ввічливості, слів та словосполучень на кшталт “*до речі*”, “*може*”, “*а може*”, “*цікаво*”, “*знаєте*”, “*бачите*”, “*мабуть*”, “*хіба*”, “*хіба не*”, “*а хіба*”, “*а чи*”, що пом'якшують прямоту висловлювань та слугують реалізації максими великодушності (у 25,9 % прикладів).

На загальний рівень ввічливості під час перекладу ПР істотно впливає трансформація вилучення слів, словосполучень та фраз, що порушують основи етикетного спілкування, таких як “*deuce*”, “*What the deuce*”, “*What the devil*” тощо (у 27,1 % прикладів). Відзначено, що адекватний переклад етикетних питальних висловлювань неможливий і без заміни (5,6 %

прикладів), антонімічного перекладу задля відтворення максими згоди (7,8 % прикладів) та лексико-семантичних трансформацій конкретизації (8,7 % прикладів) і генералізації (13,5 % прикладів), які слугують відтворенню відтінків значень етикетних висловлювань. Неврахування того факту, що ввічливість є поняттям відносним не лише в “якісному” плані (що вважати ввічливим), але й у “кількісному” (якою мірою цей принцип реалізується тією чи тією мовною формою), при перекладі текстів художньої літератури з англійської мови на українську та навпаки може призвести до різноманітних неточностей та покручів.

Перебудовування власне-питальних питальних конструкцій на розповідні та окличні, внаслідок чого висловлювання набуває експресивно-забарвленої окличної форми, тим самим знімаючи комунікативне навантаження зі співрозмовника, слугує дотриманню принципу ввічливості (у 11,4 % прикладів). Високий рівень етикетності також забезпечується трансформацією спеціальних питань на риторичні, які не вимагають відповіді, а отже – не завдають дискомфорту співрозмовникові. Такі перебудови створюють підґрунтя для вираження максим такту, згоди, симпатії, скромності, схвалення та великодушності.

Отже, дослідження охопило граматичні явища, які є одними з найважливіших проблем художнього перекладу. Одержані результати можна екстраполювати на інший мовний матеріал. Запропонована в дисертації схема аналізу фактичного матеріалу може бути використана під час розгляду інших синтаксичних явищ. Результати роботи можна використовувати, вирішуючи практичні проблеми, пов’язані з перекладом в англо-українській площині, зокрема в перекладі певних мовних явищ різної стильової належності. Матеріал та висновки дослідження знайдуть застосування в опрацюванні теоретичних проблем перекладознавства, контрастивної граматики та прагматики англійської і української мов, критики художнього перекладу, а також можуть бути корисними перекладачам-практикам.

Подальшою перспективою наукового пошуку в обраному напрямку може бути дослідження особливостей відтворення в українських перекладах англійських імперативних конструкцій, оптативних висловлювань та інших синтаксичних явищ, що є найважливішими проблемами перекладу художньої літератури.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структурні моделі питальних речень в англійській і українській мовах

Таблиця А.1

Структурні схеми інтерогативів в англійській і українській мовах

№ з/п	Модель	Реалізація			
		Англійська мова		Українська мова	
		Абсолютна кількість	%	Абсолютна кількість	%
1	2	3	4	5	6
<i>Загальнопитальні конструкції</i>		380	44,5%	180	39,9%
1	Vmod n't + S (N, Pr pers n) + P (V, Adj, N)...?	28	3,3%	8	1,8%
2	do +Pr pers n + think +...?	20	2,3%	4	0,9%
3	Vmod + S (N, Pr pers n) + P (V, Adj, N)...?	36	4,2 %	-	-
4	cnj + N prop...?	-	-	4	0,9 %
5	Vmod + S (N, Pr pers n)...?	8	0,9%	-	-
6	Vmod + S (Pr pers n) + not + V...?	4	0,5%	-	-
7	(cnj +)V aux n't + S (N, Pr pers n) + P (V,Adj) (+O)?	48	5,6%	20	4,4%
8	Adv / N / V ...?	-	-	32	7,1%
9	Хіба + Pr _{dem} + S (N) + Atr + Pr _{dem} + S (N) + Atr + O (Pr _{neg}) + V...?	-	-	4	0,9%
10	V aux + S (N, Pr pers n)...?	4	0,5%	-	-
11	V aux n't + S (N, Pr pers n) + Adj + N...?	12	1,4%	-	-
12	V aux + S (N, Pr pers n) + V...?	128	14,9%	52	11,3%
13	it+ Adv +, мабуть, + V + N _{prop} ...?	-	-	4	0,9%
14	(prep/ cnj +) Pr _{pers} ?	-	-	12	2,7%
15	Pr pers n ?	12	1,4%	4	0,9%
16	S + (V aux) + V...?	8	0,9%	4	0,9%
17	Listen, not + S (Pr pers n) + V...?	-	-	4	0,9%

1	2	3	4	5	6
18	N's + S ?	-	-	4	0,9%
19	Pr _{pers o} + нічого + V?	-	-	4	0,9%
20	V aux + S (N, Pr pers n) + not + V (+ O)...)	4	0,5%	-	-
21	to be + there + N (Pr pers n)...	16	1,9%	-	-
22	V + Pr pers n	4	0,5%	-	-
23	to be + Pr pers n + Part II...	8	0,9%	-	-
24	(prep, cnj +) Pr pers ?...	-	-	12	2,7%
25	to be + S (Pr pers n) + not + Adv ...	8	0,9%	-	-
26	to be + Pr pers n ... (+ N)...	16	1,9%	-	-
27	S (Pr pers n) + O (Pr neg)+ V...	-	-	4	0,9%
28	S (Pr pers n) + Vmod + not...	-	-	4	0,9%
29	to be + Pr dem + Pr pers ...	4	0,5%	-	-
30	Pr dem + N, intj	4	0,5%	-	-
31	S + V aux n't + Predicative..., I hope	4	0,5%	-	-
32	S + to be + not + V...	4	0,5%	-	-
<i>Спеціальні питальні конструкції</i>		<i>376</i>	<i>44,1%</i>	<i>184</i>	<i>40,7%</i>
33	What about + Ger ...?	4	0,5%	-	-
34	Why + V mod + S (N, Pr pers n) + not + V...?	20	2,3%	-	-
35	How + to be + S (N/ Pr _{pers n}) + to be sure ...that...?	8	0,9%	-	-
36	Why (Where, When, What, How long /ago (often) + V aux + S (N, Pr pers n) + V,...(N)...?	96	11,4 %	52	11,5%
37	How/many / much (What) (+ O (N)+ V mod + S (N, Pr pers n) + V...?	20	2,3%	12	2,7%
38	What + N (Pr)...?	12	1,4%	8	1,8%
39	(cnj) Why (What/else, Which one)+ V mod + S + V...?	28	3,3%	8	1,8%

Продовження Табл. А.1

1	2	3	4	5	6
40	(part) How (What) ?	28	3,3%	8	1,8%
41	Why (How)+ V aux + not + S (N, Pr pers n) + V...?	20	2,3%	16	3,4%
42	How dare + S (N, Pr pers n) + V...?	4	0,5%	4	0,9%
43	Why + not...?	8	0,9%	8	1,8%
44	How (What, Where) + to be + S (N, Pr pers n)...(prep) ?	68	8%	10	2,2%
45	What + to be + Pr dem / N...?	12	1,4%	8	1,8%
46	(cnj)What for + Pr _{pers o} + другий...?	-	-	4	0,9%
47	(cnj) Where / When + V _{mod} (+ not) + V...?	-	-	4	0,9%
48	How + V aux + S (N, Pr pers n)...?	-	-	10	2,2%
49	How + V (+ S) ?	8	0,9%	-	-
50	How many + V mod + V...?	4	0,5%	-	-
51	How + же + Pr _{pers o} + не +V, When ...?	-	-	4	0,9%
52	What (Which) + Attr (kind of, sort of) + V aux + S + V...?	24	2%	-	-
53	(cnj) Why / Where + V (+ prep)...?	-	-	16	3,4%
54	What + art ind + S (N)...?	4	0,5%	-	-
55	What + N+ to be + Adj (Adv, P)... ?	8	0,9%	-	-
56	What + O + S...?	-	-	4	0,9%
57	(cnj) Why + not + S + V...?	-	-	8	1,8%
<i>Питання до підмета</i>		<i>34</i>	<i>4,3%</i>	<i>40</i>	<i>8,8%</i>
58	Who (What) + to be + O (N, Pr)...?	12	1,4%	20	4,4%
59	Who + V mod + to be + Part II...?	4	0,5%	-	-
60	Who (What) + V...(+ O (N, Pr)...?	-	-	8	1,8%
61	Who (What) + V + O...?	16	1,9%	4	0,9%
62	Who + V mod + V (+ O)...?	4	0,5%	-	-
63	Who ?	-	-	4	0,9%

Продовження Табл. А.1

1	2	3	4	5	6
64	Who (What) + O dir + O indir+ V...?	-	-	4	0,9%
<i>Розділові питальні структури</i>		36	4,3%	24	5,3%
65	S + V aux + not + V+ O, V aux + S (Pr pers n) ?	12	1,4%	4	0,9%
66	S + V aux + V, V aux + not + S (Pr pers n) ?	16	1,9%	8	1,8%
67	Давай + V! Га?	-	-	4	0,9%
68	Що + Pr _{pers n} +V, part + що?	-	-	8	1,8%
69	S + V aux + not + V, V aux + not + S (Pr pers n) ?	4	0,5%	-	-
71	S + V aux + V, V aux + S (Pr pers n) ?	4	0,5%	-	-
<i>Альтернативні питальні конструкції</i>		24	2,8%	24	5,3%
72	V aux + S (Pr) (+ V) + Adj (O) or Adj (O)...?	8	0,9%	-	-
73	V aux + S+ V or V aux + S + V...?	4	0,5%	-	-
74	V aux + S+ N or N... ?	4	0,5%	-	-
75	What + V aux / mod + S+ V+ O or O...?	8	0,9%	-	-
76	Which one + O + Adj, Adj or Adj...?	-	-	4	0,9%
77	cnj + S+ V + cnj + O + V ... V + Pr _{pers n} or + not+ Pr _{pers n}	-	-	4	0,9%
78	Чи + V + or not ?	-	-	4	0,9%
79	Who + needs + prep + O (Pr _{pers}) or + prep + O (Pr _{pers})?	-	-	4	0,9%
80	Who + Adj + O or O?	-	-	4	0,9%
81	V _{mod} + S + V + or + not ?	-	-	4	0,9%
Усього		850	100%	452	100%

Додаток Б

Семантична типологія питальних речень англійської та української мов

Таблиця Б.1

Семантичні типи англійських та українських інтерогативів

№ з/п	Семантичні типи речень	Поширення			
		Англійська мова		Українська мова	
		Абсолютна кількість	%	Абсолютна кількість	%
1	2	3	4	5	6
	<i>Власне-питальні питальні речення</i>	316	60,8%	300	64,1%
	з питальним компонентом	232	44,6%	228	48,7%
1	з предметним компонентом	48	9,2 %	68	14,5%
2	з атрибутивним компонентом	80	15,4%	52	11,1 %
3	з обставинним компонентом	104	20%	108	23,1%
	без питального компонента	84	16,2%	72	15,4%
	<i>Невласне-питальні питальні речення</i>	204	39,2%	168	35,9%
1	зустрічні	45	8,6%	32	6,9%
2	перепит	51	9,8	44	9,4%
3	уточнювальні	52	10%	45	9,6%
4	риторичні	42	8,1%	38	8,1%
5	заперечні (дубітативні)	14	2,7%	9	1,9%
	Усього	520	100%	468	100%

Додаток В

Типи мовленнєвих актів, які реалізують інтерогативні висловлювання

Таблиця В.1

Приклади мовленнєвих актів, які реалізують питальні висловлювання

Тип мовленнєвого акту	Мовленнєвий акт	Реалізація					
		Англійська мова			Українська мова		
		Приклад	Абс. кіл.	%	Приклад	Абс. кіл.	%
1	2	3	4	5	6	7	8
непрямі мовленнєві акти	квеситиви	“What do you want a balloon for?” [A. Milne, p. 3].	320	64	Скажіть, будь ласка, а що таке – дощик? – спитав Промінець [Сонечко, с. 100].	366	59
	експресиви	“Rememeber,” cried Butterfly, remember what happens if I stamp! “ <u>Why do you think I can believe you?</u> ” said the Butterfly’s Wife [R. Kipling, p. 224]. “Matilda said ‘I’ve finished all the children’s books.’ ‘ <u>You mean you’ve looked at the pictures?</u> ’ [Mrs. Phelps]” [R. Dahl, p. 7].	86	17,4	– О! А що це в тебе у штанях? – здивовано спитав дідусь [В.Нестайко, с. 207]. · – Де ти був? Ява нарешті розтулив губи: – У плавнях. – <u>Що?! У плавнях?! Що ти там робив?</u> [В. Нестайко, с. 66].	128	20,5
	імперативи	[Charlie] “Will you tell me now, Grandpa Joe, please?” [R. Dahl, p. 20]. “But why worry?” [J. Tolkien, p. 71].	46	9,2	<u>Кажі, що ти тут робиш?</u> Га? [В. Нестайко, с. 212].	48	7,6

Продовження Табл. В.1

1	2	3	4	5	6	7	8
непрямі мовленнєві акти	констативи	“Wendy was puzzled. “ <u>I thought you took it quite easily, father?</u> ” [J. Barrie, p. 19].	20	3,9	– І я з вами піду, добре? [Дівчинка-тростинка, с. 50].	40	6,5
	оптативи	“What would have been my case, if I had been forced to have lived in the condition in which I at first came on shore, without necessaries of life, or necessaries to supply and procure them?” [D. Defoe, p. 55].	12	2,5	– <u>А може, краще не будити?</u> – скривився Кося [В. Нестайко, с. 161].	20	3,5
	метакомунікати и	“ ‘Goodness gracious! <u>Is that you, Mr. Bumble, sir?</u> ’ said Mrs. Mann, thrusting her head out of the window in the well-affected ecstasies of joy” [Ch. Dickens, p. 7].	16	3	– А-а! <u>Пан Монькін?!</u> <u>Леонід?!</u> Вам лист! [В. Нестайко, с. 53].	18	2,9
Усього			500	100%		620	100%

Додаток Д

Частотність використання типів мовленнєвих актів, які реалізують інтерогативи

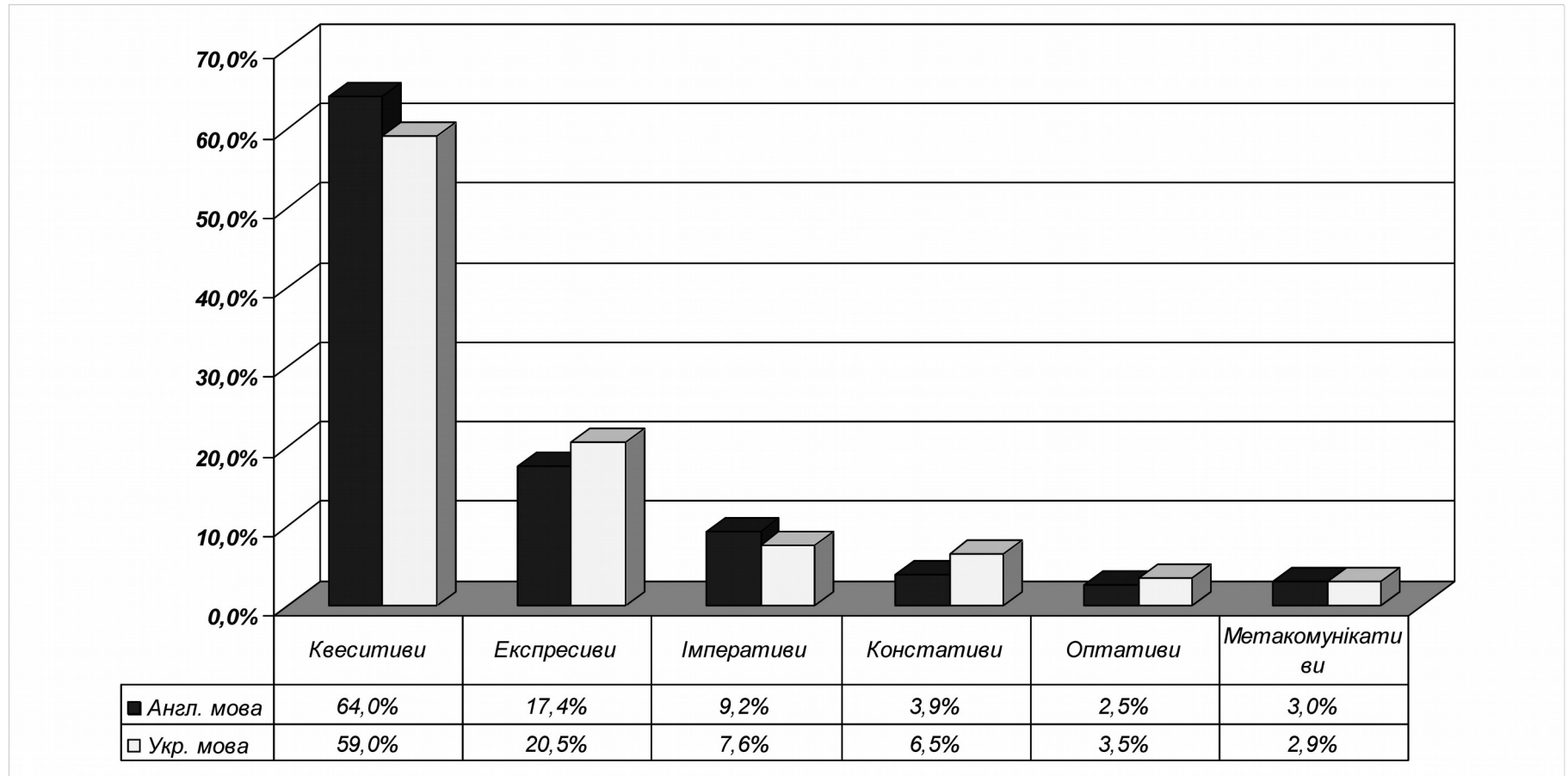
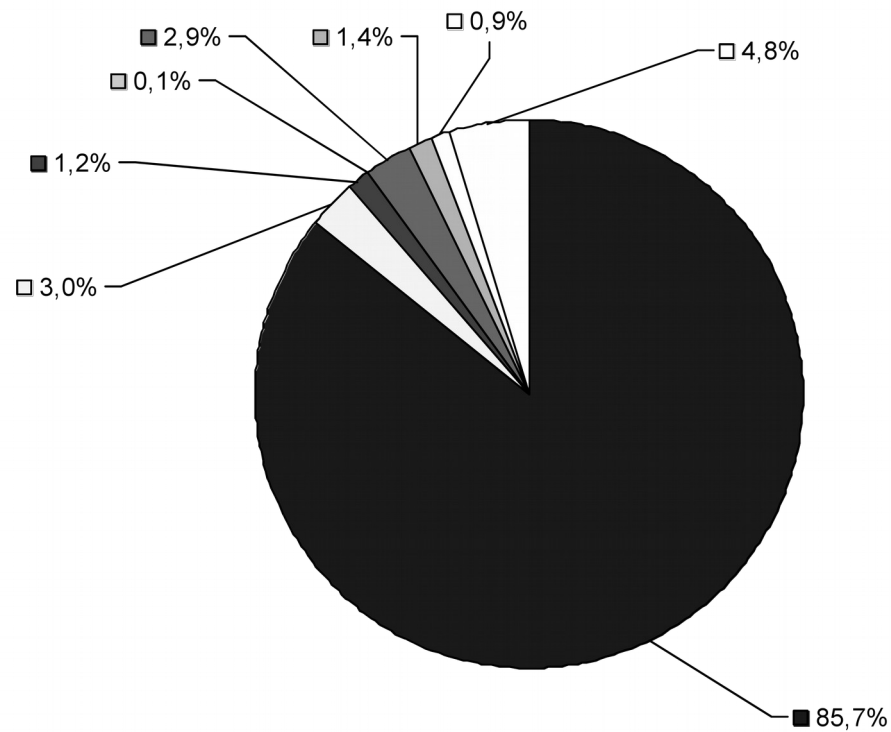

Рис. Д.1 Використання інтерогативних мовленнєвих актів

Додаток Е

Способи відтворення англомовних інтерогативних конструкцій

- питальне речення оригіналу – питальне речення цього ж типу цільової мови (931)
- питальне речення оригіналу - питальне речення іншого типу в перекладі (33)
- складне безсполучникове питальне речення оригіналу - складне сполучникове питальне речення в мові перекладу та навпаки (13)
- складне сполучникове питальне речення оригіналу - складне безсполучникове питальне речення в мові перекладу (1)
- складне питальне речення оригіналу - просте (або кілька простих) речення в перекладі (членування речення) (31)
- просте питальне речення оригіналу - питальне речення як частина складного речення в перекладі (15)
- двоскладне речення оригіналу – односкладне цільової мови (10)
- питальне речення оригіналу - речення іншого комунікативного типу в перекладі (52)

Рис. Е.1 Способи відтворення загальних англомовних інтерогативних конструкцій

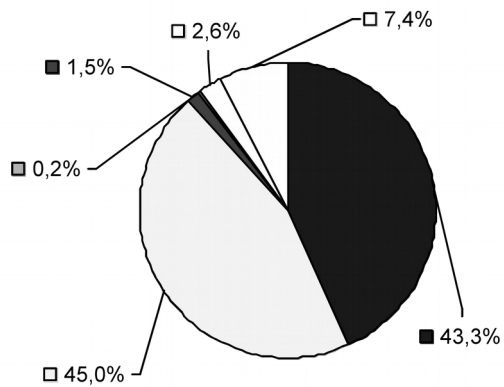

Рис. Е.2. Способи відтворення розділових питальних речень

Рис. Е.4 Способи відтворення питань до підмета речень

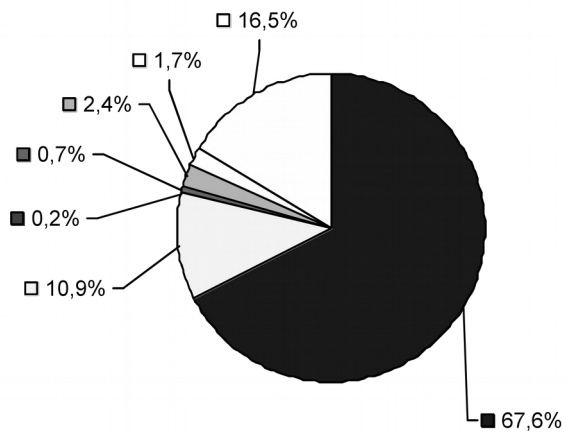

Рис. Е.3. Способи відтворення спеціальних питальних

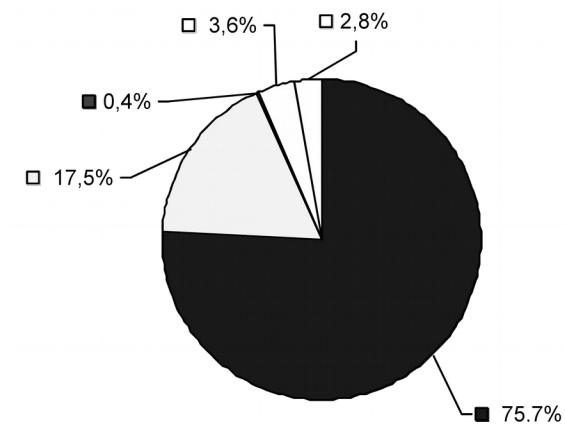

Рис. Е.5. Способи відтворення альтернативних питань

Додаток Ж

Прийоми перекладу питальних структур англійської мови

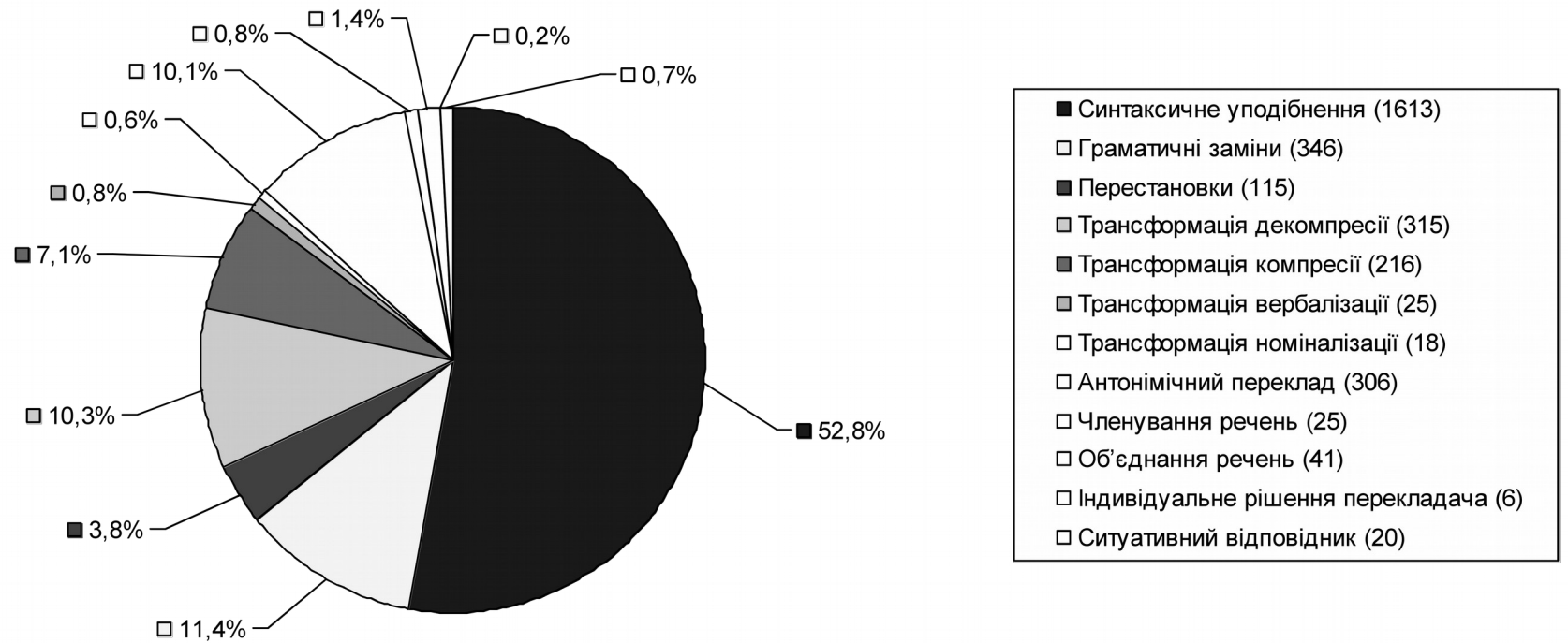

Рис. Ж.1 Прийоми перекладу англомовних інтерогативів

Додаток 3

Прийоми перекладу англомовних інтерогативів українською мовою

Таблиця 3.1

Прийоми перекладу питальних речень англійської мови

Приюм перекладу		Кількість		Приклад
		Абсолютна кількість	Питома вага	
1	2	3	4	5
граматичні трансформації	синтаксичне уподібнення	1304	42,6 %	“What are ye, gentleman?” [D. Defo, p. 52]. – Хто ви, сеньйори? [Є. Крижевич, с. 180]
	заміна оригінального агентивного підмета, вираженого іменником-неістотою, підметом, вираженим особовим займенником чи іменником-істотою	40	1,3 %	“And now, Eva, is your <u>thimble</u> put up?” [H. Beecher Stowe, p. 255]. – Слухай, Єво, а <u>ти</u> сховала свій наперсток? [В. Митрофанов, с. 166].
	заміна частини складеного іменного присудка означенням	3	0,1 %	“Oho! It is the <u>jungle</u> brat, is it?” said Buldeo [R. Kipling, p. 30]. – Еге! Це хлопчисько <u>з джунглів</u> , так? – промовив нарешті Булдео [В. Панченко, с. 87].
	трансформація додатка в агентивний підмет, виражений особовим займенником	64	2,1 %	Did that make <u>you</u> come out of the cabin, in spite of their rifles, too?” asked the girl [F. Cooper, p. 60]. – Чого ж <u>ви</u> самі не вийшли з каюти? – спитала дівчина [І. Муращик, с. 75]
	заміна слів однієї частини мови словами іншої частини мови	144	4,7 %	“Did <u>any</u> see it after?” [A. Conan Doyle, p. 247]. – А після смерті сера Чарльза <u>привид</u> з’являвся? [М. Дмитренко, с. 295].
	заміна форми однини оригінального іменника множиною	9	0,3 %	“What are ye, gentleman?” [D. Defo, p. 52]. – Хто ви, <u>сеньйори</u> ? [Є. Крижевич, с. 180].

Продовження Табл 3.1

1	2	3	4	5
граматичні трансформації	авторська заміна дієслова в мові оригіналу іншим дієсловом у мові перекладу	92	3 %	“Do you <u>understand</u> lining a bee from this open place into a wood, distant, perhaps a dozen miles?” [F. Cooper, p. 126]. – Чи ти <u>зможеш</u> вистежити бджолу від цієї відкритої місцини до лісу миль за 20 звідси, а то й далі? [Є. Крижевич, с. 100].
	заміна абсолютної конструкції з дієприкметником І, що знаходиться в прикінцевій позиції, підрядним з'ясувальним реченням	28	0,9 %	“Is Judith any happier for <u>being so handsome</u> ?” [F. Cooper, p. 58]. – А Джудіт щасливіша з того, <u>що вона така вродлива</u> ? [І. Муращик, с. 73].
	членування речення	24	0,8 %	“It'll grow out again – you won't mind, will you?” [O. Henry, p. 68]. – Воно знову виросте! Ти ж не гніваєшся, ні? [Р. Дерев'янченко, с. 231].
	об'єднання речень	43	1,4 %	“What now, Judith?” – “What next?” [F. Cooper, p. 101]. – Ну що ж там, Джудіт, як там тепер? [І. Муращик, с. 124].
	перестановки головного та підрядного речень	28	0,9 %	“Will there be anything to eat when we get there?” [R. Dahl, p. 262] – А якщо ми долетимо, то там буде якась їжа? – запитала бабуся Жозефіна [В. Морозов, с. 238].
	перестановка компонентів речення	181	5,9 %	“We are <u>then</u> on an island?” “Aye! There are the falls on two sides of us, and the river above and below” [F. Cooper, p. 63]. – <u>Отже</u> , ми на острові? – Так, з обох сторін від нас клекочуть водоспади, а вгорі й внизу тече річка [Л. Солонько, О. Терех, с. 50].

Продовження Табл 3.1

1	2	3	4	5
лексико-граматичні трансформації	трансформація декомпресії	254	8,3 %	<p>“They called me also – “yellow fish”, was it not?” [R. Kipling, p. 20]. – <u>Ото ж</u> вони назвали мене <u>також</u> жовтою рибою, чи то як? [Л. Солонько, с. 41].</p> <p>“Do you give the children <u>Daffy</u>, Mrs. Mann?” inquired Bumble, following with his eyes the interesting process of mixing [Ch. Dickens, p. 8]. – <u>То</u> ви даєте дітям <u>еліксир</u> Даффі, місіс Менн? – спитав <u>містер</u> Бамбл, зацікавлено спостерігаючи як вона готує суміш [М. Пінчевський, Г. Пінчевська-Чекаль, О. Терех, с. 26].</p>
	трансформація компресії	138	4,5 %	<p>“How could they <u>hope</u> to reach Rivendell on foot, pursued by mounted enemies?” [J. Tolkien, p. 152]. – Хіба можуть добратися вони до Рівендолу, переслідувані ворогами на конях? [О. Фешовець, с. 302].</p>
	трансформація вербалізації	24	0,8 %	<p>“You’re the man for <u>bargains</u>, ain’t you” [R. Stevenson, p. 208]. – Ти, здається, мастак <u>укладати вигідні угоди</u>? [Ю. Корецький, с. 194].</p>
	трансформація номіналізації	18	0,6 %	<p>“Do you think all the world are set on him as you are, you goosie?” [H. Beecher Stowe, p. 20]. – Чи ти гадаєш, усім тільки й того світу, що він, як оце тобі, <u>полохлива</u> ти квочко? [В. Митрофанов, с. 14].</p>
	антонімічний переклад	309	10,1 %	<p>“Why didn’t you, blunder-head?” [Ch. Dickens, p. 330]. – І справді, чого це ти, бовдуре, сюди припхався? – спитав Кегс [М. Пінчевський, Г. Пінчевська-Чекаль, О. Терех, с. 382].</p>

Продовження Табл 3.1

1	2	3	4	5
лексико-семантичні трансформації	конкретизація	95	3,1 %	“If you feel so to have <u>them</u> sold, would it be any better to have all sold?” [H. Beecher Stowe, p. 57]. – Коли ти вже так побиваєшся за <u>Томом і Гаррі</u> , то що було б, якби довелося продати всіх? [В. Митрофанов, с. 40].
	генералізація	70	2,3 %	“Have they <u>heard</u> or <u>seen</u> anything of our enemies?” [F. Cooper, p. 59] – Чи <u>помітили</u> вони якісь ознаки ворога? [Л. Солонько, О. Терех, с. 47]. “And do you usually put your lunch on <u>the front of your shirt</u> , Nigel?” [Dahl, p. 138]. – То ти завжди, Найджеле, вимащуєш собі обідом <u>сорочку</u> ? [В. Митрофанов, с. 160].
	модуляція	165	5,4 %	“Don’t you think that is an <u>admirable sentiment</u> ?” [A. Conan Doyle, p. 251]. – <u>Чудова думка</u> , чи не так? [М. Дмитренко, с. 300].
	індивідуальне рішення	6	0,2 %	“But what are these things to thee?” [O. Wilde, p. 98]. – Хіба тобі це болить? [І. Корунець, с. 72].
	ситуативний відповідник	21	0,7 %	“Who knows now?” he answered [J. Tolkien, p. 26]. – Тепер це вже не відомо [А. Немірова, с. 218].
	Усього	3060	100 %	

Додаток К

Відтворення інтерогативних висловлювань англійської мови з огляду на семантико-прагматичні характеристики

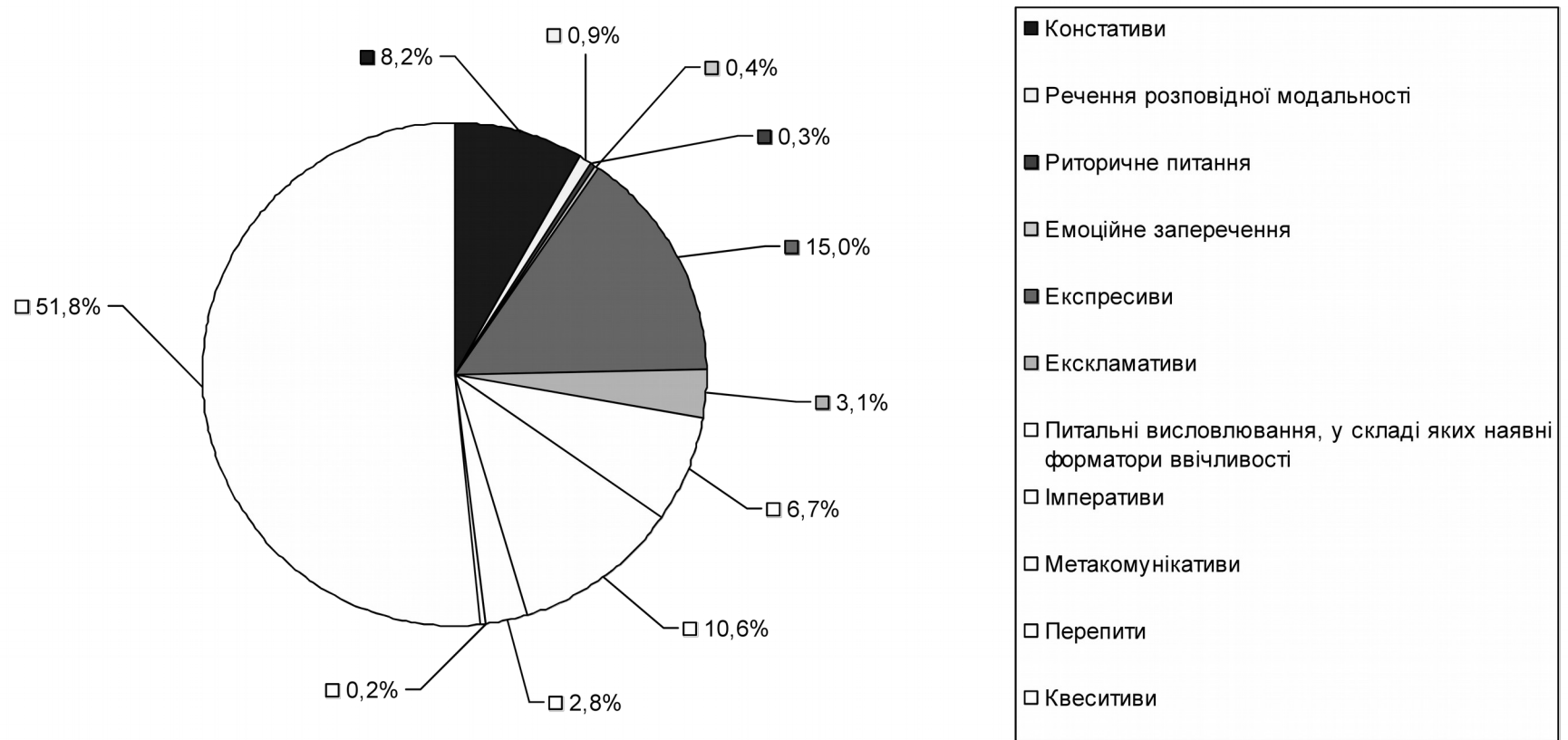

Рис. К.1 Переклад англійських інтерогативів з огляду на семантико-прагматичні характеристики

Додаток Л

Використання прагматичних трансформацій під час перекладу питальних мовленнєвих актів

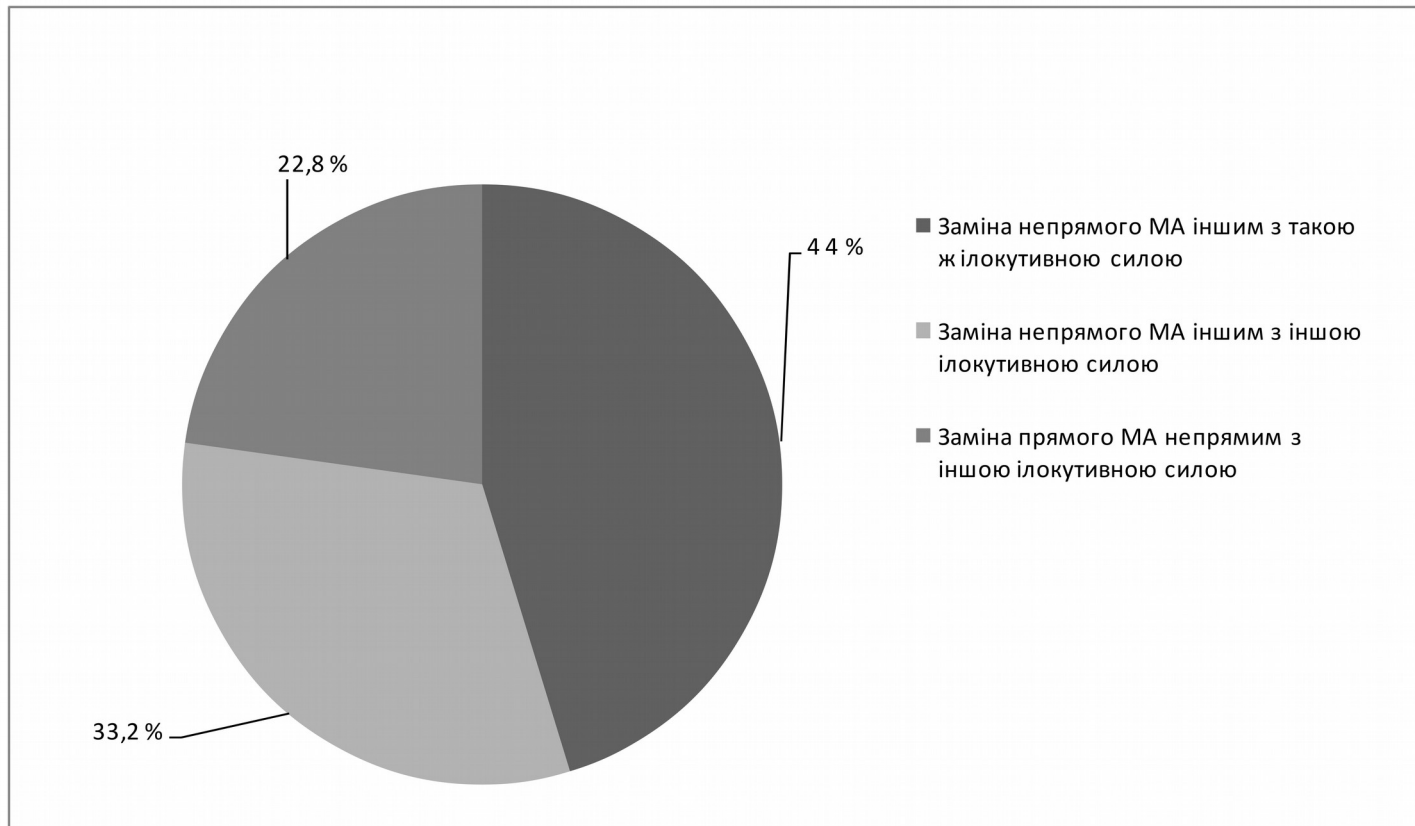

Рис. Л.1 Частотність вживання прагматичних трансформацій під час перекладу англійських інтерогативів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. НАУКОВІ ПРАЦІ

1. *Аасама И.* Как себя вести / И. Аасама. – Таллинн : Валгус, 1972. – 220 с.
2. *Адмони В.Г.* Система форм речевого высказывания / Владимир Григорьевич Адмони. – Санкт-Петербург: Наука, 1994. – 154 с.
3. *Акуленко В.В.* Категория количества в современных европейских языках / В.В. Акуленко. – К.: Наукова думка, 1990. – 283 с.
4. *Алексеева П.С.* Профессиональное обучение переводчика / П.С. Алексеева. – СПб.: Союз, 2001. – 288 с.
5. *Античные теории языка и стиля: [антология текстов].* – Санкт-Петербург: Алтейя, 1996. – 366 с.
6. *Аполова М.А.* Specific English: Грамматические трудности перевода / Мария Александровна Аполова. – М.: Международные отношения, 1977. – 136 с.
7. *Аракин В.Д.* Сравнительная типология английского и русского языков / Владимир Дмитриевич Аракин: учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов по спец. „Иностранный язык” – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1989. – 254 с.
8. *Аристотель.* О софистических опровержениях / Аристотель // Сочинения в 4 томах. – М.: Мысль, 1978. – Т. 2. – С. 533–594.
9. *Арутюнова Н.Д.* Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1976. – 383 с.
10. *Бабайцева В.В.* Семантика простого предложения / В.В. Бабайцева // Предложение как многоаспектная единица языка. – М.: МАПИ, 1983. – С. 7–24.
11. *Байрамова Л.К.* Введение в контрастивную лингвистику / Л.К. Байрамова. – Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 2005. – 16 с.
12. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М.: Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
13. *Балли Ш.* Французская стилистика / Шарль Балли [пер. с фр. К.А. Долинина]. – М.: Издательство иностр. лит-ры, 1961. – 394 с.
14. *Бархударов Л.С.* Структура простого предложения современного английского языка / Леонид Степанович Бархударов. – М.: Высшая школа, 1966. – 199 с.

15. *Бархударов Л.С.* Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов / Леонид Степанович Бархударов. – М.: Советский писатель, 1975.– 238 с.
16. *Бархударов Л.С.* Грамматика английского языка / Л.С. Бархударов, Д.А. Штелинг. – М.: Высшая школа, 1963. – 426 с.
17. *Бацевич Ф.С.* “Роздуми про мову” Ноама Хомського / Ф.С. Бацевич [Хомський Н. Роздуми про мову]. – Львів: Ініціатива, 2000. – С. 9–24.
18. *Бахтин М. М.* Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1976. – 424 с.
19. *Бевзенко С.П.* Сучасна українська мова: Синтаксис / С.П. Бевзенко, Л.П. Литвин, Г.В. Симиренко [навч. посіб]. – К.: Вища школа, 2005. – 270 с.
20. *Белнап Н.* Логика вопросов и ответов / Н. Белнап, Т. Стил. – М.: Прогресс, 1981. – 288 с.
21. *Белова А.Д.* Лингвистические аспекты аргументации / Алла Дмитриевна Белова [монография]. – К.: КНТУШ, 2003. – 304 с.
22. *Белашапкова В.А.* Сложное предложение в современном русском языке / В.А. Белашапкова. – М.: Просвещение, 1967. – 160 с.
23. *Беляева Е.И.* Принцип вежливости в речевом общении (способы оформления декларативных высказываний в английской разговорной речи) / Е.И. Беляева // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 12–16.
24. *Бердникова Л.П.* Подтвердительные вопросы в современном английском языке: автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л.П. Бердникова. – М., 1972. – 33 с.
25. *Беренштейн П.А.* О логической форме вопроса и грамматических средствах его выражения / П.А. Беренштейн, А.Н. Шрамм // Ученые записки Калининградского педагог.ин-та. – Вып.6. – Калининград, 1959. –С. 189-227.
26. *Берков В.Ф.* Вопрос как форма мысли / В.Ф. Берков. – Минск, Изд-во БГУ, 1972. – 136 с.
27. *Бернштейн И.* Концепция с вопросительным знаком "[Иностранная литература №9, 1996](#) Трибуна переводчика [Электронный ресурс] / Инна Берштейн – Режим доступа : – [http // www. lingvoda.ru / forum / actual thread. aspx? tid=13](http://www.lingvoda.ru/forum/actualthread.aspx?tid=13), вільний. – Загол. з екрану. – Мова рос.
28. *Бичко І.В.* Філософія / І.В. Бичко, Ю.В. Осічнюк, В.Г. Габачковський: [курс лекцій: навч.посібник]. – К.: Либідь, 1991. – 456 с.

29. Білоус О.М. Теорія перекладу / Олег Михайлович Білоус. – Кіровоград: Кіровоград. держ. педагог. ун-т ім. Володимира Винниченка, 2002. – 116 с.
30. Біскуб І.П. Англomовний дискурс програмного забезпечення як модель мовленнєвої взаємодії людини і комп'ютера / І.П. Біскуб: [монографія]. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 388 с.
31. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка / Марк Яковлевич Блох: [учеб. для студ. филол. фак. ун-тов и фак. англ. яз. педвузов]. – М.: Высш. школа, 1983. – 383 с.
32. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики / Марк Яковлевич Блох. – М.: Высшая школа, 2000. – 160 с.
33. Богдан В.В. Синтактика, семантика, прагматика англomовних приєднувальних конструкцій і складних речень з підрядним зв'язком: : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В.В. Богдан. – Харків, 2006. – 20 с.
34. Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / Світлана Богдан. – К.: Рідна мова, 1998. – 475 с.
35. Богова М.Г. Структурно-семантические, прагматические и ономазиологические особенности конструкций с чужой речью в современном англ. яз.: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 /. – К., 1985. – 20 с.
36. Борисова О.В. Трансформація вербалізації в англо-українських перекладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Борисова. – К., 2005. – 20 с.
37. Борисова О.В. Трансформація вербалізації в англо-українському перекладі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / О.В. Борисова. – К., 2005. – 279 с.
38. Борисюк І.В. Уточнююче питання в українському діалогічному мовленні / І.В. Борисюк // Мовознавство. – 1973. – № 3. – С. 46–49.
39. Братко А.А. Информация и психика / А.А. Братко, А.И. Кочергин. – Новосибирск, 1977. – 198 с.
40. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский / Евгений Васильевич Бреус. – М.: УРАО, 1998. – 207 с.
41. Бреус Е.В. Теория и практика перевода с английского языка на русский / Евгений Васильевич Бреус: учебное пособие. – 2-е изд. – М.: УРАО, 2003. – 103 с.

42. *Британ И.Б.* Вопросительные предложения в авторской речи художественного текста: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Ирина Борисовна Британ. – Краснодар, 2005. – 183 с.

43. *Бурбело В.Б.* Лингвистика художественного текста / В.Б. Бурбело, Е.А. Соломарская. – К.: УМК ВО, 1988. – 215 с.

44. *Бурлакова В.В.* Синтаксические структуры современного английского языка / В.В. Бурлакова: учебное пособие. – М.: Просвещение, 1984. – 112 с.

45. *Вакуленко Т.А.* Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности вопросительных предложений фразеологизированной структуры: : автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Татьяна Александровна Вакуленко. – К., 1992. – 19 с.

46. *Вакуленко Т.А.* Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности вопросительных предложений фразеологизированной структуры: дис...канд. филол. наук: 10.02.04 / Татьяна Александровна Вакуленко. – К., 1992. – 204 с.

47. *Валери П.* Об искусстве / П. Валери: [пер. с фр]. – М.: Искусство, 1976. – 622 с.

48. *Ванников Ю.В.* Классификация вопросительных предложений / Ю.В. Ванников // Тезисы докладов научной конференции, посвященной итогам научно-исследовательской работы Саратовского гос.педагог.ин-та за 1956г. – Вып.4. – Саратов: Изд-во “Коммунист”, 1957. – С. 146–149.

49. *Василенко И.В.* Семантико-синтаксическая структура предложений в языке оригинала и перевода / И.В. Василенко // Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук, зб./ КДУ. – К.: Вища школа, 1981. – Вип. 5. – С. 107–113.

50. *Введение* в сравнительную типологию английского, русского и украинского языков / К.К. Швачко, П.В. Терентьев, Т.Г. Янукян, С.А. Швачко. – К.: Вища школа, 1977. – 150 с.

51. *Вежбицька А.* Речевые акты / А. Вежбицька // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – Вып.16. – С. 255–276.

52. *Вейхман Г.А.* Высшие синтаксические единицы: (на матер. соврем. англ. языка): автореф. дис. на соиск. наук. степ. докт. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Григорий Абрамович Вейхман. – М., 1981. – 39 с.

53. *Вейхман Г.А.* Новое в грамматике современного английского языка / Григорий Абрамович Вейхман. – М.: Астрель, 2002. – 544 с.
54. *Вингенштейн Л.* Философские работы / Л. Вингенштейн: часть 1. – М.: Гнозис, 1994. – 532 с.
55. *Вине Ж.-П.* Технические способы перевода [Электронный ресурс] / Ж.-П. Вине, Ж. Дарбельне – Режим доступа : – <http://pereklad.kiev.ua>, вільний. – Загол. з екрану. – Мова рос.
56. *Виноградов В.С.* Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / Венедикт Степанович Виноградов. – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
57. *Виноградов В.В.* Из истории изучения русского синтаксиса / Виктор Владимирович Виноградов. – М.: Наука, 1958. – 400 с.
58. *Вихованець І.Р.* Граматика української мови. Синтаксис / Іван Романович Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
59. *Вихованець І.Р.* Нариси з функціонального синтаксису української мови / Іван Романович Вихованець. – К.: Наук. думка, 1992. – 222 с.
60. *Водовозов В.О.* О вопросительных предложениях / В.О. Водовозов // Учитель. Журнал для учителей и родителей. – 1869. – № 5. – С. 482–485.
61. *Волгина Е.А.* Сокращение и расширение конструкции как прием экспрессивной речи: На мат-ле местоименно-вопросительных предложений современного английского языка: автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.А. Волгина. – М., 1984. – 16 с.
62. *Воронцова Г.Н.* Очерки по грамматике английского языка / Г.Н. Воронцова. – М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1960. – 398 с.
63. *Габермас Ю.* Філософський дискурс Модерну / Ю. Габермас [пер. з німецької М.В.Купліна]. – К.: Четверта хвиля, 2001. – 318 с.
64. *Гадамер Х.-Г.* Истина и метод: Основы филос. герменевтики / Х.-Г. Гадамер: пер. с нем. [Общ. ред. и вступ. ст. д-ра филос. наук Б.Н. Бессонова]. – М.: Прогресс, 1988. – 699 с.
65. *Гайдеггер М.* Время и бытие / М. Гайдеггер. – М.: Республика, 1993. – 392 с.
66. *Гак В.Г.* Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис / В.Г. Гак. – М.: Высшая школа, 1986. – 208 с.

67. *Гальперин И.Р.* Речевые стили и стилистические средства языка / И.Р. Гальперин // Вопросы языкознания. – 1954. – № 4. – С. 76–86.
68. *Гачечиладзе Г.* Вопросы теории художественного перевода / Г. Гачечиладзе. – Тбилиси, 1964. – 285 с.
69. *Гачечиладзе Г.* Художественный перевод и литературные взаимосвязи / Г. Гачечиладзе. – М.: Советский писатель, 1980. – 174 с.
70. *Гедз С.Ф.* Комуникативно-прагматичні особливості висловлювання з інтерогативним значенням у сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.Ф. Гедз. – К., 1998. – 16 с.
71. *Гедз С.Ф.* Комуникативно-прагматичні особливості висловлювань з інтерогативним значенням у сучасній англійській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Світлана Федорівна Гедз. – К., 1998. – 163 с.
72. *Герасимова О.И.* Косвенные высказывания в английской диалогической речи: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / О.И. Герасимова. – Л., 1986. – 163 с.
73. *Гетьман З. А.* Изменения объема предложения при переводе / З.А. Гетьман // Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук. зб. / КДУ. – К.: Вища школа, 1979. – Вип. 2. – С. 43–52.
74. *Гладуш Н.Ф.* Прагматичні модифікації при перекладі / Н.Ф. Гладуш // Вісник Сумського державного університету. – Суми, 2003. – № 4. – С. 50–53.
75. *Гнезділова Я.В.* Синтаксична структура як статистичний параметр диференціації емоційного та емотивного дискурсів (на матеріалі англійської мови) / Я.В. Гнезділова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету: Серія Філологія. Том 7 – №1 – 2004. – К.: Вид. центр КНЛУ. – С.119–127.
76. *Голубева-Монаткина Н.И.* Вопросы и ответы диалогической речи: классификационное исследование / Н.И. Голубева–Монаткина. – М.: Эдиториал УРСС, 2004. – 200 с.
77. *Гончарова Н.В.* Аксіологічна структура англійськомовного діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н.В. Гончарова. – К., 2002. – 19 с.

78. *Гордон Е.М.* Грамматика современного англ. языка / Е.М. Гордон, И.П. Крылова: учеб. для инстит. и факульт. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1986. – 430 с.
79. *Городецька В.А.* Структура односкладного речення української мови (у порівнянні з російською): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В.А. Городецька. – К., 1997. – 17 с.
80. *Городникова М.Д.* Межличностное речевое общение / М.Д. Городникова, Д.О. Добровольский // Иностранные языки в школе. – 1992. – № 3-4. – М. – С. 45–50.
81. *Грабовецька О.С.* Епітетна конструкція у художньому перекладі (на матеріалі української і англійської мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / О.С. Грабовецька. – К., 2003. – 24 с.
82. *Гарбовский Н.К.* Межъязыковой сопоставительный анализ и проблема перевода сложных синтаксических конструкций / Н.К. Гарбовский // Лингвистические проблемы перевода. – М. Изд-во МГУ, 1981. – С. 13–22.
83. *Гарбовский Н.К.* Теория перевода / Н.К. Гарбовский. – М.: Изд-во Московского университета, 2004. – 544 с.
84. *Грайс Г.П.* Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // НЗЛ. – Вып. XVI. – М., 1985. – С. 217-237.
85. *Граматичні проблеми перекладу: Конспект лекцій та дидакт. матеріал для студ. лінгвіст. спец.* / уклад. Г.Г. Вахнік. – Черкаси: ЧІТІ, 2001. – 84 с.
86. *Грамматика английского языка: Синтаксис* / Н.А. Кобрина, Е.А. Корнеева, М.И. Оссовская, К.А. Гузеева. – М.: Просвещение, 1986. – 160 с.
87. *Грамматические трудности при переводе английской научной литературы* [Отв. ред. Е.С. Савинова]. – М.: Наука, 1969. – 152 с.
88. *Гриценко В.П.* Гносеологические и коммуникативные функции вопроса / В.П. Гриценко // Философские науки. – 1990. – № 6. – С. 126–130.
89. *Гудманян А.Г.* Практика перекладу з основної іноземної мови науково-технічної літератури / А.Г. Гудманян: хрестоматія. – К. : НАУ, 2005. – 80 с.
90. *Гудманян А.Г.* Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови. У 3-х кн. / А.Г. Гудманян. – Кн. 1: Теоретичні аспекти. – Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”, 1999. – 484 с.

91. *Гудманян А.Г.* Структурні особливості англійських та українських інтерогативів / А.Г. Гудманян, А.В. Сітко // I Всеукраїнська науково -практична конференція “Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі євроінтеграції”, 3 квітня 2008 р.: тези доповідей. – К.: НАУ, 2008. – С. 40–44.

92. *Гуйванюк Н.В.* Питальні речення в сучасній українській мові / Н.В. Гуйванюк, С.Т. Шабат: навч.-метод. посіб. – Чернівці: Рута, 2000. – 66 с.

93. *Гумбольдт В.* фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 2000. – 318 с.

94. *Демецька В.В.* Теорія адаптації в перекладі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Владислава Валентинівна Демецька. – К., 2006. – 41 с.

95. *Демьянков В.З.* Функционализм в зарубежной лингвистике конца XX века / В.З. Демьянков // Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональный и структурный аспекты: Сб. обзоров. – М.: ИНИОН РАН, 2000. – С. 26–137.

96. *Десницький А.* Библейский перевод как литературный перевод 05.06.2003 [Електронний ресурс] / А. Десницький – Режим доступу : – http://www.desnitskie.nm.ru/Andr_Articl/Andr_Art.htm, вільний. – Загол. з екрану. – Мова рос.

97. *Джваршейшвили Р.Г.* Психологическая проблема художественного перевода / Р.Г. Джваршейшвили. – Тбилиси: Мецниереба, 1984. – 66 с.

98. *Добжанська Н.І.* Контекстуальні засоби моделювання лімітативності в англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н.І. Добжанська. – Луцьк, 2008. – 20 с.

99. *Добрушина Н.* Императив и его формы [Електронний ресурс] / Н. Добрушина – Режим доступу : – <http://www.krugosvet.ru>, вільний. – Загол. з екрану. – Мова рос.

100. *Дородных А.И.* Грамматика речевого общения / А.И. Дородных: учеб. пособие. – Харьков: ХГУ, 1987. – 110 с.

101. *Дородных А.И.* Опыт социологического описания средств, используемых в ситуации “просьба о разрешении” / А.И. Дородных // Вестник Харьк. ун-та. – Харьков: Изд-во при Харьк. гос. ун-те издательского объединения “Вища школа”, 1981. – № 220. – С. 9–15.

102. Дрінко Г.Г. Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 / Г.Г. Дрінко. – Донецьк, 2005. – 20 с.

103. Дроздова Т.Ю. English Grammar: Reference and Practice / Т.Ю. Дроздова, А.И. Берестова, В.Г. Маилова. – СПб.: Химера, 2000. – 360 с.

104. Дубовський Ю.О. До проблеми вивчення інтонації зустрічного питання в сучасній англійській мові / Ю.О. Дубовський // Іноземна філологія. – Вип.14. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1968. – С. 40–47.

105. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П.С. Дудик. – К.: Наук. думка, 1973. – 289 с.

106. Дудник Л.В. Экстралингвистическая обусловленность вариативности речи (на материале структурных вариантов речевого действия): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Л.В. Дудник. – М., 1982. – 174 с.

107. Евдошенко А.П. Сопоставительный синтаксис разносистемных языков / А.П. Евдошенко. – Кишинев: Штиинца, 1981. – 149 с.

108. Егорова М.А. Социокультурная вариативность способов обращения с просьбой: опыт экспериментального исследования / М.А. Егорова // Коммуникативные и прагматические компоненты в лингвистическом исследовании: Сб. науч. тр. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1995. – С. 26–33.

109. Егорова Т.Г. Функционально-семантические и прагматические особенности вопросительных высказываний имплицитно отрицательные: автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т.Г. Егорова. – К., 1989. – 24 с.

110. Ейгер Г.В. Речевые акты в системе порождения высказывания / Г.В. Ейгер // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2006. – № 726. – С. 68–72.

111. Ермолович В.И. Психологические аспекты прагматики перевода / В.И. Ермолович // Прагматика языка и перевод [Редкол.: Комиссаров В.Н. (отв.ред.) и др.]. – М.: Моск. пед. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза, 1982. – 219 с.

112. Есперсен О. Философия грамматики / Отто Есперсен. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 408 с.

113. Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика / С.Я. Єрмоленко. – К.: Наукова думка, 1982. – 212 с.

114. *Жигadlo О.Ю.* Парадоксальні висловлення в англomовному художньому дискурсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.Ю. Жигadlo. – К., 2006. – 19 с.

115. *Жинкин Н.И.* Вопрос и вопросительное предложение / Н.И. Жинкин // Язык, речь – творчество (Избранные труды): Исследования по семиотике, лингвистике, поэтике. – 1955. – №3. – С. 22–34.

116. *Жлуктенко Ю.О.* Порівняльна граматика української та англійської мов / Юрій Олексійович Жлуктенко. – К.: Радянська школа, 1960. – 157 с.

117. *Жлуктенко Ю.О.* Порівняльні дослідження з граматики англійської, української та російської мов / Юрій Олексійович Жлуктенко. – К.: Наукова думка, 1981. – 354 с.

118. *Журавлева Т.А.* Конспект лекцій по курсу „Основные проблемы теории и практики перевода” / Т.А. Журавлева. – Донецк: Донецкий торговый дом „Донбасс”, 1998. – 87 с.

119. *Заикин Г.С.* Семантика и прагматика диалогического единства “общий вопрос — ответ” в современном английском языке: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г.С. Заикин. – К., 1988. – 18 с.

120. *Зарицький М.С.* Переклад: створення та редагування / М.С. Зарицький: посібник. – К.: Парламентське видавництво, 2004. – 120 с.

121. *Зарицький М.С.* Стилiстика сучасної української мови / М.С. Зарицький. – К.: Парламентське видавництво, 2001. – 156 с.

122. *Застровская С.А.* Взаимодействие семантики и прагматики вопросительного предложения в современном немецком языке. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.А. Застровская. – К., 1988. – 24 с.

123. *Зінкевич-Томанек Б.* Ввічливі звороти в польській та українській мовах / Б. Зінкевич–Томанек // Лінгводидактика слов'янських мов як феномен культури: Тематичний зб. наук. пр. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 1993. – С. 114–122.

124. *Зоривчак Р.П.* Лингвостилистические характеристики художественного текста и перевод: (На материале переводов украинской прозы на английский язык): автореф. дис. на соиск. наук. степ. докт. філол. наук: спец. 10.02.04, 10.02.20 / Р.П. Зоривчак. – К., 1987. – 38 с.

125. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.

126. Зорівчак Р.П. Словесний образ у художньому перекладі / Р.П. Зорівчак // “Хай слово мовлене інакше...” – К.: Дніпро, 1982. – С. 51–65.

127. Зуевская В.А. К прагматике интерогатива [Електронний ресурс] / В.А. Зуевская – Режим доступу : – <http://www.pn.pglu.ru>, вільний. – Загол. з екрану. – Мова рос.

128. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. – М.: Наука, 1981. – 286 с.

129. Ильиш Б.А. A Grammar of the English Language / Б.А. Ильиш. – Л.: Просвещение, 1963. – 319 с.

130. Ильиш Б.А. The Structure of Modern English Language / Б.А. Ильиш. – Л.: Просвещение, 1971. – 366 с.

131. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові / Н.Л. Іваницька. – К.: Вища школа, 1986. – 167 с.

132. Каде О. К вопросу о предмете лингвистической теории перевода / О. Каде // Тетради переводчика. – М.: Междунар. отношения, 1979. – Вып. 16. – С. 3-11.

133. Казакова Т.А. Практические основы перевода / Т.А. Казакова. – СПб: Союз, 2001. – 320 с.

134. Каптюрова О.В. Комунікативноорганізуюча роль вигуків в англ. мові / О.В. Каптюрова // Мова у соціальному і культурному аспекті. Зб. наук. праць / Ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – К., 1997. – С. 43 – 48.

135. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В'ячеслав Іванович Карабан: В 2 ч. – Вінниця: Нова книга, 2001. – Ч. 1: Граматичні труднощі. – 272 с.

136. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В'ячеслав Іванович Карабан: В 2 ч. – Вінниця: Нова книга, 2001. – Ч. 2: Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. – 303 с.

137. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 574 с.

138. Карабан В.І. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української

мови на англійську) / В.І. Карабан, О.В. Борисова, Б.М. Колодїй, К.А. Кузьміна: навчальний посібник. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 208 с.

139. *Карабан В.І.* Дослідження невластне-питальних мовленнєвих актів у зіставній комунікативній семантиці / В.І. Карабан, Л.Г. Верба // Доповіді та повідомлення Міжнародної наукової конференції “Проблеми зіставної семантики”. – К.: Київськ. держ. лінгв. ун-т, 1997. – С. 345-347.

140. *Карабан В.І.* Переклад з української мови на англійську / В.І. Карабан, Дж. Мейс: навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 608 с.

141. *Карабан В.І.* Косвенные речевые акты в переводе / В.І. Карабан // Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук, зб./ КДУ. – К.: Вища школа, 1986. – Вип. 13. – С. 100–108.

142. *Каранська М.У.* Синтаксис сучасної української літературної мови / М.У. Каранська. – К.: НМК ВО, 1992. – 399 с.

143. *Карцевский С.* Об асимметрическом дуализме языкового знака / С. Карцевский // Звегинцев В. А. История языкознания в очерках и извлечениях. – Т. 2. – М., 1965. – С. 117-122.

144. *Качалова К.Н.* Практическая грамматика английского языка / К.Н. Качалова, Е.Е. Израилевич: В 2-х т. – Т.2. – К.: Методика, 2000. – 304 с.

145. *Киасашвили М.Н.* Семантика й прагматика вопросо-ответного диалогического единства й феномен непонимания (на материале современного английского языка): автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / М.Н. Киасашвили – Тбилиси, 1986. – 22 с.

146. *Кириллова М.Д.* Длина и структура предложения в оригинале и переводе англоязычного художественного текста: автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / М.Д. Кириллова – Одесса, 1987. – 15 с.

147. *Кихульметова Е.Ю.* Риторические вопросы как косвенные речевые акты / Е.Ю. Кихульметова // Вестник ТГПУ. – 2006. – № 4. – Ташкент. – С. 77–81.

148. *Кобринна Н.А.* Грамматика английского языка / Н.А. Кобринна, Е.А. Корнеева, М.И. Оссовская, К.А. Гузеева: Морфология. Синтаксис [учебное пособие для студентов педагогических институтов и университетов]. – СПб.: Союз, 2002. – 496 с.

149. *Ковганюк С.* Практика перекладу (З досвіду перекладача) / С. Ковганюк. – К.: Дніпро, 1968. – 275 с.
150. *Козачук Г.О.* Українська мова / Г.О. Козачук. – К.: Вища школа, 1983. – 271 с.
151. *Козловский В.В.* Предложения с конъюнктивом (структура, семантика, прагматика) / В.В. Козловский. – Черновцы: Рута, 1997. – 281 с.
152. *Колесова Н.Н.* Семантика вопросительного предложения в английской разговорной речи / Н.Н. Колесова // Теория и практика лингвистического описания разговорной речи: Межвуз. сб. научн. трудов. – Горький, 1987. – С. 74–77.
153. *Колодій Б.М.* Відтворення функціональної семантики українських часток у перекладах англійською та французькою мовами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Б.М. Колодій. – К., 2005. – 20 с.
154. *Колодько М.К.* Семантика англійських компліментарних висловлювань у порівнянні з висловлюваннями похвали / М.К. Колодько // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. – Вип. 26 (2). – С. 84- 89.
155. *Коломейцева Е.М.* Подтекст в оригинале и переводе англоязычного художественного прозаического текста: автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.20 / Е.М. Коломейцева. – Одесса, 1987. – 15 с.
156. *Коломієць Л.В.* Еволюція навласне-питальнів в англо-українському поетичному перекладі кінця ХІХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Л.В. Коломієць. – К., 2006. – 41 с.
157. *Колосова Т.А.* О терминах и понятиях описания семантики синтаксических единиц / Т.А. Колосова, М.И. Черемисина // Синтаксическая и лексическая семантика. – Новосибирск : Мир, 1986. – С. 14.
158. *Колшанский Г.В.* О понятии глубинной и поверхностной структуры в языке / Г.В. Колшанский // Материалы науч. конф. – М.: МГПИИЯ им. М.Тореза, 1972. – С. 36–49.
159. *Комиссаров В.Н.* Лингвистика перевода / В.Н. Комиссаров. – М.: Международные отношения, 1980. – 166 с.

160. *Комиссаров В.Н.* Общая теория перевода / В.Н. Комиссаров. Проблемы переводоведения в трудах зарубежных ученых. – М.: ЧеРо, 2000. – 136 с.
161. *Комиссаров В.Н.* Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2000. – 192 с.
162. *Комиссаров В.Н.* Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 252 с.
163. *Комиссаров В.Н.* Практикум по переводу с английского языка на русский / В.Н. Комиссаров, А.Л. Коралова – М.: Высшая школа, 1990. – 127 с.
164. *Комиссаров В.Н.* / В.Н. Комиссаров, Я.И. Рецкер, В.И. Тархов: пособие по переводу с английского языка на русский: В 3 ч. – М.: Высшая школа, 1960. – Ч.1. – 176 с.
165. *Комиссаров В.Н.* / В.Н. Комиссаров, Я.И. Рецкер, В.И. Тархов: пособие по переводу с английского языка на русский: В 3 ч. – М.: Высшая школа, 1965. – Ч.2. – 287 с.
166. *Кондратенко Н.В.* Питальні речення в українському поетичному мовленні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.В. Кондратенко. – Одеса, 2001. – 16 с.
167. *Коптілов В.В.* Актуальні питання українського художнього перекладу / В.В. Коптілов. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. – 131 с.
168. *Коптілов В.В.* Першотвір і переклад / В.В. Коптілов. – К.: Дніпро, 1972. – 215 с.
169. *Коптілов В.В.* Стилізація в перекладі / В.В. Коптілов // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Укр. Енцикл., 2000. – С. 600.
170. *Коптілов В.В.* Теорія і практика перекладу / В.В. Коптілов. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с.
171. *Корбозерова Н.Н.* Грамматика и систематика сложного предложения: Вопросы становления синтаксиса испанского языка / Н.Н. Корбозерова. – К.: Вища школа, 1989. – 111 с.
172. *Корбозерова Н.Н.* Синтаксические трансформации при переводе прозы / Н.Н. Корбозерова, А.А. Мишустина // Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук. зб. / КДУ. – К.: Вища школа, 1988. – Вип. 15. – С. 139–145.
173. *Королькова И.А.* Семантико-синтаксические свойства вопросительного предложения (на: материале англ. языка) : автореф. дис. на

соиск. наук. степ. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / И.А. Королькова. – М., 1981. – 14 с.

174. *Коцюба З.Г.* Експресивність номінативних речень як перекладознавча проблема (на мат. англ. та укр. мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / З.Г. Коцюба. – К., 2001. – 21 с.

175. *Коцюба З.Г.* Експресивність номінативних речень як перекладознавча проблема (на мат. англ. та укр. мов): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Зоряна Григорівна Коцюба. – К., 2001. – 209 с.

176. *Кочерган М.П.* Основи зіставного мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К.: Академія, 2006. – 424 с.

177. *Кошечая И.Г.* Теоретическая грамматика английского языка / И.Г. Кошечая: учеб. пособ. – М.: Просвещение, 1982. – 336 с.

178. *Кравченко А.В.* Указательность: семантико-прагматические аспекты / А.В. Кравченко // Семантические и прагматические аспекты английского предложения. – Иркутск: Изд-во Иркутского университета, 1992. – С. 211–220.

179. *Крупнов В.Н.* В творческой лаборатории переводчика / В.Н. Крупнов. – М.: Международные отношения, 1976. – 190 с.

180. *Крушельницкая К.Г.* К вопросу о смысловом членении предложения / К.Г. Крушельницкая // Вопросы языкознания. – 1956. – № 5. – С. 64–66.

181. *Крылова О.А.* Понятие многоярусности актуального членения и некоторые синтаксические категории (сочинение, подчинение, обособление и присоединение) / О.А. Крылова // НДВШ. Филологические науки. – 1970. – № 5. – С.86–91.

182. *Кузьміна К.А.* Трансформація номіналізації в англо-українському та українсько-англійському напрямках перекладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / К.А. Кузьміна. – Київ, 2004. – 18 с.

183. *Кузьміна К.А.* Трансформація номіналізації в англо-українському та українсько-англійському напрямках перекладу: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Катерина Анатоліївна Кузьміна. – К., 2004. – 227 с.

184. *Кулик Б.М.* Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / Б.М. Кулик. – К.: Радянська школа, 1965. – Ч. 2. – 284 с.

185. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. – М.: Прогресс, 1977. – 300 с.
186. Кундзіч О. Творчі проблеми перекладу / О. Кундзіч. – К.: Дніпро, 1973. – 264 с.
187. Кур'янова М.О. Граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / М.О. Кур'янова. – Київ, 2006. – 17 с.
188. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / За ред. Л.А. Булаховського. – К.: Радянська школа, 1951. – Т. 2. – 408 с.
189. Кухаренко В.А. Объем и структура предложений в оригинале и переводе / В.А. Кухаренко, М.Д. Шеховцева // Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук. зб. / КДУ. – К.: Вища школа, 1985. – Вип. 12. – С. 109–112.
190. Кучереносов В.Е. Вопросительное предложение и диалог вопросно-ответного типа в русском языке: автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / В.Е. Кучереносов. – К., 1988. – 24 с.
191. Кушина Н.І. Відтворення етномовного компонента українських народних казок в англomовних перекладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Н.І. Кушина. – Київ, 1998. – 16 с.
192. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз. – М.: Просвещение, 1978. – 543 с.
193. Латышев Л.К. Научно-технический перевод / Л.К. Латышев. – М.: Просвещение, 1980. – 175 с.
194. Латышев Л.К. Перевод: теория, практика и методика преподавания / Л.К. Латышев, А.Л. Семенов. – М.: Академия, 2003. – 191 с.
195. Левин Ю.И. О семантике местоимений / Ю.И. Левин // Проблемы грамматического моделирования. – М.: Наука, 1973. – С.108–121.
196. Левицкая Т. Почему нужны грамматические трансформации при переводе? / Т. Левицкая, А. Фитерман // Тетради переводчика. – М., 1971. – (№ 8) Вып. 8. – С.12–22.
197. Левицкая Т.Р. Теория и практика перевода с англ. языка на русский / Т. Левицкая, А. Фитерман. – М.: Изд. лит. на иностр. яз., 1963. – 264 с.

198. *Левицкая Т.Р.*, Фитерман А.М. Пособие по переводу с английского языка на русский. – М.: Высшая школа, 1973. – 136 с.
199. *Левицкая Т.Р.* Проблемы перевода на материале современного английского языка / Т. Левицкая, А. Фитерман. – М.: МИМО, 1976. – 205 с.
200. *Левицький А.Е.* Comparative grammar of English and Ukrainian. (Порівняльна грамати́ка англійської та української мов) / А.Е. Левицький: навч. посіб. – К.: Освіта України, 2007. – 138 с.
201. *Лисенкова Н.Н.* Псевдовопросительные высказывания в английской диалогической речи: автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.Н. Лисенкова. – Одесса, 1989. – 16 с.
202. *Лич Д.* Коммуникативная грамматика английского языка / Д. Лич, Я. Свартвик: пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1983. – 304 с.
203. *Ломтев Т.П.* Структура предложения и вопрос об актуальном членении / Т.П. Ломтев // Русское и славянское языкознание. – М.: Наука, 1972. – С. 170-175.
204. *Малюга Е.Н.* Функционально-прагматические аспекты английских вопросительных предложений / Е.Н. Малюга [на основе сопоставления британского и американского деловых и художественных текстов]. – М.: МАКС Пресс, 2001. – 296 с.
205. *Маркштайн Элизабет.* Постмодернистская концепция перевода (с вопросительным знаком или без него / Элизабет Маркштайн // English 44, 2008. – № 1 – С. 32–33.
206. *Мацько Л.І.* Стилiстика української мови / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
207. *Меркулова Н.О.* Засоби тема-рематичного поділу висловлення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н.О. Меркулова. – Донецьк, 2006. – 20 с.
208. *Мещанинов И.И.* Члены предложения и части речи / И.И. Мещанинов. – Л.: Наука, 1978. – 387 с.
209. *Миньяр-Белоручев Р.К.* Теория и методы перевода / Рюрик Константинович Миньяр–Белоручев. – М.: Московский лицей, 1996. – 208 с.
210. *Мирам Г.* Переводные картинки. Профессия: переводчик / Геннадий Мирам. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2001. – 336 с.

211. *Миронюк О.М.* Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові / О.М. Миронюк // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 55–63.

212. *Мирсаитова С.С.* Транспозиция вопросительных предложений в современном англ. яз.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.С. Мирсаитова. – М., 1991. – 22 с.

213. *Мишустина А.А.* Проблема эквивалентности и оценки перевода в зарубежной лингвистике / А.А. Мишустина // Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук, зб./ КДУ. – К.: Вища школа, 1986. – Вип. 13. – С. 73–78.

214. *Мишустина А.А.* Коммуникативный акт и нарушение литературной нормы / А.А. Мишустина // Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук, зб./ КДУ. – К.: Вища школа, 1987. – Вип. 14. – С. 112–120.

215. *Моїсеєнко О.Ю.* Дискурсно-прагматичні особливості дитячого мовлення (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.Ю. Моїсеєнко. – К., 1999. – 20 с.

216. *Морякіна І.А.* Мовна особистість у художній прозі Дж. Голсуорсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі романів форсайтівського циклу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.А. Морякіна. – К., 2005. – 20 с.

217. *Мухин А.М.* Синтаксемный анализ и проблема уровней языка / А.М. Мухин. – Л.: Наука, 1980. – 312 с.

218. *Мушніна О. О.* Граматичні особливості українського перекладу англомовної науково-технічної та художньої прози: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Олена Олександріна Мушніна. – К., 2005. – 253 с.

219. *Наер В.Л.* Прагматика текста и ее составляющие / В.Л. Наер // Прагматика и стилистика: Сб. научн. трудов. – Вып. 245. – М., 1985. – С. 4–13.

220. *Найда Ю.А.* К науке переводить / Ю.К. Найда // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Междунар. отношения, 1978. – С. 114–137.

221. *Невзорова Г.Д.* Развитие вопросительных высказываний в англ. языке: автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г.Д. Невзорова. – Ленинград, 1984. – 16 с.

222. *Невзорова С.В.* Структурно-семантическая и сравнительно-типологическая характеристика сложносочиненного вопросительного

предложения: автореф. дис. на соиск. наук. степ. докт. филол. наук: спец. 10.02.20 / С.В. Невзорова. – М., 2004. – 40 с.

223. *Невольникова С.В.* Функционально-семантические разновидности русских вопросительных предложений и их роль в текстообразовании : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / С.В. Невольникова. – Ростов н/Д, 2004. – 149 с.

224. *Нешумаев И.В.* Типология преобразования структуры предложения при переводе: автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Переводоведение» / И.В. Нешумаев. – М., 1991. – 22 с.

225. *Никифорова Р.В.* Коммуникативно-семантическая группа высказываний, реализующих интенцию “предлагания” (в современном английском языке): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Р.В. Никифорова. – К., 1987. – 202 с.

226. *Николаев В.П.* Взаимосвязь реплик в диалогических группах со специальными вопросами в современном английском языке: автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / В.П. Николаев. – Одесса, 1982. – 22 с.

227. *Новикова М.А.* Прекрасен наше союз: литература – переводчик – жизнь / М.А. Новикова: Литературно-критические очерки. – К.: Рад. письменник, 1986. – 224 с.

228. *Новикова М.А.* Проблемы индивидуального стиля в теории художественного перевода (стилистика переводчика). автореф. дис. на соиск. наук. степ. докт. филол. наук: спец. 10. 02. 19 / М.А. Новикова. – Л., 1980. – 27 с.

229. *Окладникова А.В.* Исследование в области языка переводов (проблемы нормы и узуса): автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10. 02. 19 «Переводоведение» / А.В. Окладникова. – М., 1980. – 17 с.

230. *Олійник Г.П.* Інтонія питання вибору / Г.П. Олійник. – К.: Наук.думка, 1974. – 116 с.

231. *Олікова М.О.* Теорія і практика перекладу / М.О. Олікова: навч. посіб. – Луцьк: Вежа, 2000. – 170 с.

232. *Остин Дж. Л.* Слово как действие / Дж. Л. Остин [пер. с англ. А.А. Медниковой] // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 22–131.

233. *Павленко Л.І.* Синтаксичні та функціонально-семантичні характеристики експлікаційних моделей в англ. розмовному мовленні:

автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л.І. Павленко. – Харків, 2004. – 20 с.

234. *Павленко Н.С.* Історія вивчення питального речення [Електронний ресурс] / Н.С. Павленко. – Режим доступу :– [http // www.rusnauka.com](http://www.rusnauka.com), вільний. – Загол. з екрану. – Мова укр.

235. *Павлов В.В.* Синтаксис англійської мови / В.В. Павлов, Р.І. Циба, А.К. Тимкова та ін.. – Суми: Слобожанщина, 1999. – 218 с.

236. *Падучева Е.В.* Вопросительные местоимения и семантика вопроса / В.В. Падучева // Разработка формальной модели естественного языка: Сб. науч. тр. – Новосибирск: Вычислительный центр СО АН СССР, 1981. – С. 80–105.

237. *Пауль Г.* Принципы истории языка / Г. Пауль. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1960. – 500 с.

238. *Пацаранюк Ю.М.* Способи реалізації іронії в структурі речення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / Ю.М. Пацаранюк. – Чернівці, 2006. – 20 с.

239. *Перепльотчикова С.Є.* Відтворення ідіостилю Нікоса Казандзакіса в українських перекладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / С.Є. Перепльотчикова. – Київ, 2004. – 15 с.

240. *Пермінова А. В.* Відтворення англійської сенсорної лексики в українських віршових перекладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / А.В. Пермінова. – К., 2003. – 15 с.

241. *Петренко О.Д.* Ономастика дитячих творів Роальда Дала: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.Д. Петренко. – Одеса, 2004. – 19 с.

242. *Петрянкина В.И.* К проблеме классификации вопросительных предложений / В.И. Петрянкина // Лексико-грамматические записки. – М.: УДН им. П. Лумумбы, 1976. – С. 51–63.

243. *Пешковский А.М.* Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский. – М.: Учпедгиз, 1956. – 512 с.

244. *Писарек Л.* Местоименные вопросительные предложения в русском и польском языках / Л. Писарек. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1981. – 200 с.

245. Поздеев М.М. Синтаксические типы местоименных вопросительных предложений (на материале современного английского языка): автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / М.М. Поздеев. – М., 1970. – 28 с.

246. Пономарчук В.А. Явление неместоименных вопросов с прямым порядком слов как норма современного английского языка / Пономарчук В.А., Палей Т.А. // Языковая норма и вариативность. – Днепропетровск, ДГУ, 1981. – 276 с.

247. Попов П.С. Суждение и предложение / П.С. Попов // Вопросы синтаксиса современного русского языка. – М.: Учпедгиз, 1950. – С. 5–35.

248. Попович А. Проблемы художественного перевода / А. Попович: пер. с чешск. – М.: Высшая школа, 1980. – 356 с.

249. Поршнев Б.Ф. О начале человеческой истории / Б.Ф. Поршнев [Проблемы палеопсихологии]. – М., 1974. – 487 с.

250. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня. – М.: Учпедгиз, 1958. – Т. 1–2.

251. Почепцов Г.Г. Понятие о коммуникативной трансформации / Г.Г. Потебня // Предложение и текст в семантическом аспекте [Межвуз. темат. сб]. – Калинин: КГУ, 1978. – С. 49–63.

252. Почепцов Г.Г. Фактическая метакоммуникация / Г.Г. Почепцов // Семантика и прагматика синтаксических единств [Межвуз. темат. сб]. – Калинин: издательство Калининского университета, 1981. – С. 269.

253. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения / О.Г. Почепцов. – К.: Вища школа, 1986. – 115 с.

254. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения: Автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.04 / – Киев. гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко. – К., 1989. – 47 с.

255. Почепцов О.Г. Семантика и прагматика вопросительного предложения. (на материале англ. яз.) : автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.Г. Почепцов. – К., 1979. – 24 с.

256. Почепцов О.Г. Семантична структура питального речення / О.Г. Почепцов // Мовознавство. – 1978. – № 6. – С. 69–72.

257. Почепцов О.Г. Языковая ментальность: способ представления мира / О.Г. Почепцов // Вопросы языкознания. – 1990. – №6. – С.110–122.

258. *Приседська В.Є.* Структура, семантика і прагматика англійських, німецьких, російських та українських публічних показників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 / В.Є. Приседська. – Донецьк, 2008. – 20 с.

259. *Приходько А.М.* Когнітивно-дискурсивна самоорганізація композитних мовленнєвих актів у різносистемних мовах / А.М. Приходько, М.С. Веденькова // Вісник Харків. нац. ун-ту. імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2004. – № 635 – С. 150–154.

260. *Протасова Е.Ю.* Функциональная прагматика: вариант психолінгвістики или общая теория языкознания? / Е.Ю. Протасова // Вопросы языкознания. – 1999. – № 1. – С. 142–155.

261. *Прудников А.* Проблемы перевода художественных текстов [Електронний ресурс] / А. Прудников – Режим доступу : – <http://www.philosoft.ru>, вільний. – Загол. з екрану. – Мова рос.

262. *Радевич-Винницький Я.* Етикет і культура спілкування / Я. Радевич-Винницький // Українська мова та література. – 2001. – № 37. – С. 1–2.

263. *Радчук В.Д.* На жертovníку мистецтва / В.Д. Радчук // “Хай слово мовлене інакше...” – К.: Дніпро, 1982. – С. 19–40.

264. *Раевская Н.Н.* Очерки по стилистической грамматике современного английского языка / Н.Н. Раевская. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1973. – 142 с.

265. *Райс К.* Классификация текстов и методов перевода / К. Райс // Вопросы перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Междунар. отношения, 1978. – С. 202–224.

266. *Распопов И.П.* Вопросительные предложения / И.П. Распопов // Русский язык в школе. – 1958. – № 1. – С.34–37.

267. *Распопов И.П.* Заметки о синтаксической модальности и модальной квалификации предложения / И.П. Распопов // Уч. записки Башкирского ун-та. – 1973. – Вып. 75. – С. 3–11.

268. *Резник Р.В.* Практическая грамматика англ. яз. / Р.В. Резник: учеб. – 3-е изд., испр.– М.: Наука, 1998. – 688 с.

269. *Рейганд Р.А.* Вопросительное предложение в английском языке: автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Р.А. Рейганд. – М., 1961. – 21 с.

270. *Реформатский А.А.* Введение в языкознание / А.А. Реформатский. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 536 с.

271. *Рецкер Я.И.* Теория перевода и переводческая практика: Очерки лингвистической теории перевода / Я.И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.

272. *Рильський М.Т.* Мистецтво перекладу / М.Т. Рильський. – К.: Радянський письменник, 1975. – 343 с.

273. *Рихло О.П.* Відтворення мовностилістичних особливостей творів Е.А. По в українських перекладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / О.П. Рихло. – Київ, 2002. – 16 с.

274. *Романова Н.П.* До питання про відтворення елементів граматичної будови мови при перекладі з близькоспоріднених мов / Н.П. Романова // Теорія і практика перекладу: Республ. міжвідомч. наук. зб. – К.: КДУ ім. Т.Г. Шевченка, 1979. – Вип. 1. – С. 135–144.

275. *Романов А.А.* Способы реализации иллокутивного потенциала директивных высказываний / А.А. Романов // Контрастивная и функциональная грамматика. – Калинин, 1985. – С. 9–298.

276. *Рочикашвили Л.М.* Функционально-семантические и прагматические аспекты высказываний с присоединительной вопросительной частью: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л.М. Рочикашвили. – Л., 1990. – 16 с.

277. *Рудницька Н.М.* Часова дистантність художнього твору як проблема перекладу (на матеріалі перекладів “Кентерберійських оповідей” Дж. Чосера сучасною англійською, німецькою, українською та російською мовами): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Н.М. Рудницька. – К., 2005. – 19 с.

278. *Русская грамматика.* Вопросительные предложения. Общая характеристика [Электронный ресурс] – Режим доступа : – [http // www.rusgram.narod.ru/1890-1907.html](http://www.rusgram.narod.ru/1890-1907.html), вільний. – Загол. з екрану. – Мова рос.

279. *Русская грамматика:* В 2 т. / Редкол.: Н.Ю.Шведова (гл. ред.) и др. – Т.2: Синтаксис. – М.: Наука, 1974. – 709 с.

280. *Рыбакова М.В.* Эмоциональность в системе коммуникативных типов предложения (На материале английского языка): автореф. дис. на соиск.

наук. степ. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / – М.В. Рыбакова. – М., 1985. – 16 с.

281. Саидова М.С. Коммуникативная функция вопросительного предложения в современном английском языке: автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / М.С. Саидова. – Одесса, 1988. – 16 с.

282. Самаркешева С.Г. Грамматические основы перевода с английского языка на русский / С.Г. Самаркешева. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1968. – 174 с.

283. Санникова Н.Ф. Пресуппозиции вопросов / Н.Ф. Санникова // Проблемы семантического синтаксиса [Лингвистическая пресуппозиция] – Пятигорск: ПГПИИЯ, 1975. – С. 26–36.

284. Сафонова Н.М. Суб'єктивна модальність у діалозі та полілозі сучасної української драми (семантика та прагматика): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.М. Сафонова. – Донецьк, 2006. – 20 с.

285. Сахарчук Л.І. Соціальний аспект мовної діяльності / Л.І. Сахарчук // Актуальні проблеми соціолінгвістики. – Київ: НМК ВО, 1992. – С. 19–23.

286. Серль Дж. Основные понятия исчисления речевых актов / Дж. Серль, Д. Вандервекен // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 18. – М.: Прогресс, 1986. – С. 242–264.

287. Сдобников В.В. Теория перевода / В.В. Сдобников, О.В. Петрова. – М.: Восток–Запад, 2006. – 448 с.

288. Седова Т.В. Коммуникативные ситуации, выражаемые испанскими вопросительными предложениями: дис ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Т.В. Седова. – М., 2002. – 156 с.

289. Семантические и прагматические аспекты английского предложения / Под ред. Л. М. Ковалевой. – Иркутск, 1992. – 272 с.

290. Семенец О.Е. К вопросу о потерях при переводе / О.Е. Семенец, С.С. Сизенко // Теорія і практика перекладу: Респ. Між від. наук. зб. / КДУ. – К.: Вища школа, 1981. – Вип. 5. – С. 114–116.

291. Семенюк В.Я. Внутрішнє мовлення: лінгвостилістичні аспекти інтерпретації української художньої прози ХХ століття: автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В.Я. Семенюк. – К., 2006. – 20 с.

292. *Сильницький Г.Г.* Функціонально-комунікативні типи наклонень і їх темпоральні характеристики / Г.Г. Сильницький // Теорія функціональної граматики: Темпоральність. Модальність. – Л., 1990. – С. 90–109.

293. *Сильницький Г.Г.* Наклонення і обумовленість / Г.Г. Сильницький // Функціональні проблеми граматики. – Вологда, 1986. – Ч.2. – С. 78-112.

294. *Сітко А.В.* Актуальне членування питальних речень під час перекладу / А.В. Сітко // “Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі євроінтеграції” 3 квітня 2009 р.: тези доповідей. – К.: Видавництво Національного авіаційного університету “НАУ-друк”, 2009. – С. 185–187.

295. *Сітко А.В.* Англійське питальне речення в рамках теорії мовленнєвої діяльності / А.В. Сітко // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: Збірн. наук. праць факультету лінгвістики Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. – К.: ІВЦ Держкомстату України. – 2005. – Вип. 10. – С. 120–128.

296. *Сітко А.В.* Відтворення альтернативних питальних структур англійської мови засобами української / А.В. Сітко // Українська наукова термінологія. Проблеми перекладу. – № 2 – К.: Наукова думка, 2009. – С. 118–124.

297. *Сітко А.В.* Інверсія як прояв граматичних та стилістичних потенцій порядку слів в англійській мові та проблеми перекладу / А.В. Сітко // Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції “Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах”. – К.: НАУ, 2004. – С. 3–5.

298. *Сітко А.В.* Комунікативні типи англійських речень та їх функції / А.В. Сітко // Філологічні студії. – Луцьк, 2005. – № 1-2(3132). – С. 128–131.

299. *Сітко А.В.* Особливості відтворення етикетних форм англомовних питальних речень / А.В. Сітко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Зб. наук. праць / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К.: Логос, 2007. – Вип. 11. – С. 296–302.

300. *Сітко А.В.* Особливості перекладу англомовних інтерогативних конструкцій / А.В. Сітко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2007. – Вип. 33. – С. 158–163.

301. *Сітко А.В.* Прагматична інтерпретація вторинних функцій англійських інтерогативних конструкцій як проблема перекладу / А.В. Сітко // Наукові записки КДПУ імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград, 2008. – Вип. 75(5). – С. 321–325.

302. *Сітко А.В.* Принципи класифікації англійських та українських інтерогативних конструкцій / А.В. Сітко // I Всеукраїнська науково - практична конференція “Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі євроінтеграції” 3 квітня 2008 р.: тези доповідей. – К.: НАУ, 2008. – С. 166–168.

303. *Сітко А.В.* Роль контексту під час перекладу інтерогативних висловлювань / А.В. Сітко // Мова і концептуальні картини світу. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. – Вип. 26(3). – С. 143–148.

304. *Сітко А.В.* Мовленнєве навантаження риторичних питань у процесі комунікації / А.В. Сітко, О.М. Журавльова // Актуальні проблеми науково-технічного перекладу: Колективна монографія. – Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2007. – Вип. 2. – С. 212–218.

305. *Скаб М.С.* Функціональна сфера апеляції в українській мові (семантика, граматика, прагматика, стилістика): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М.С. Скаб. – К., 2002. – 34 с.

306. *Слепович В.С.* Курс перевода (английский – русский язык) / В.С. Слепович: учебное пособие. – Минск: Тетра Системс, 2001. – 272 с.

307. *Слинько І.І.* Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання / І.І. Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська. – К.: Вища школа, 1994. – 672 с.

308. *Слюсарева Н.А.* Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка / Н.А. Слюсарева. – М.: Наука, 1981. – 208 с.

309. *Смирницкий А.И.* Синтаксис английского языка / А.И. Смирницкий. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1957. – 286 с.

310. *Смуцинська І.В.* Суб'єктивна модальність французької прози / І.В. Смуцинська. – К.: Київський університет, 2001. – 255 с.

311. *Соболь Ю.О.* Прагматичні особливості мови ділової кореспонденції (на матеріалі англійської мови) / Ю.О. Соболь // Гуманітарний

вісник. Серія: Іноземна філологія: Всеукр. зб. наук. пр. – Черкаси: ЧІПІ, 2001. – Число п'яте. – С. 219–222.

312. *Современный русский язык: учеб. для филол. спец. ун-тов* / В.А.Белошапкина, Е.А. Брызгунова, Е.А.Земская и др. – М.: Высш.шк., 1989. – 800 с.

313. *Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика. Сложное синтаксическое целое* / Г.Я. Солганик. – М.: Высшая школа, 1991. – 184 с.

314. *Солнцев В.М. Введение в теорию изолирующих языков* / В.М. Солнцев. – М.: Изд. фирма “Восточная литература” РАН, 1995. – 352 с.

315. *Старикова Е.Н. ИмPLICITная предикативность в современном английском языке* / Е.Н. Старикова. – К.: Вища школа, 1974. – 142 с.

316. *Старикова Е.Н. Проблемы семантического синтаксиса* / Е.Н. Старикова: на материале английского языка. – К.: Изд-во при Киевском гос. унив-те “Вища школа”, 1985. – 124 с.

317. *Старикова Е.Н. Лингвистические чтения* / Е.Н. Старикова, Раевская Н.Н., Медведева Л.М.: Аспекты теории грамматики (на английском языке). – К.: Вища школа, 1984. – 185 с.

318. *Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет* / М. Стельмахович // Дивослово. –1998. – № 3. – С. 20–21.

319. *Стеценко О.С. Проблемы перевода художественных текстов [Электронный ресурс]* / О.С. Стеценко – Режим доступа : – <http://www.philosoft.ru>, вільний. – Загол. з екрану. – Мова рос.

320. *Стечишин Н.В. Адресатні переривання в мовленнєвій комунікації та мовні засоби їх реалізації в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови»* / Н.В. Стечишин. – К., 1997. – 22 с.

321. *Структурный синтаксис английского языка: пособие по теоретической грамматике* / Под ред. Л.Л. Йофик. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1972. – 175 с.

322. *Сусов И.П. Лингвистическая прагматика* / И.П. Сусов. – Винница: Нова Книга, 2009. – 272 с.

323. *Сусов И.П. Семантика и прагматика предложения* / И.П. Сусов. – Калинин, 1980. – 46 с.

324. *Сучасна українська літературна мова: В 5 кн.* / За заг ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1972. – Т. 3: Синтаксис. – 515 с.

325. *Сучасна українська літературна мова: Підручник* / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін. – К.: Вища школа, 1993. – 366 с.
326. *Теоретическая грамматика английского языка* / Под ред. В.В. Бурлаковой. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1983. – 253 с.
327. *Толстой С.С. Основы перевода с англ. языка на русский* / С.С. Толстой. – М., 1957 – 79 с.
328. *Толстой С.С. Как переводить с английского языка* / С.С. Толстой. – М.: Изд-во ИМО, 1960. – 112 с.
329. *Туровер Г.Я. Сравнительно-сопоставительное изучение языков (на материале каталанского и испанского языков)* / Г.Я. Туровер // Тетради переводчика. – М.: Междунар. отношения, 1973. – Вып. 10. – С. 30–37.
330. *Турабаева Р.А. Прагматические вопросы художественного перевода с английского языка на узбекский (на материале простой речевой метафоры): автореф. дис. на соиск. наук. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04; 10.02.02* / Р.А. Турабаева. – Ташкент, 1980. – 21 с.
331. *Тхорик В.И. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация* / В.И. Тхорик, Н.Ю. Фанян. – Краснодар: Изд-во КубГУ, 2003. – 93 с.
332. *Тюленев С.В. Теория перевода* / С.В. Тюленев. – М.: Гардарики, 2004. – 334 с.
333. *Федоров А.В. Искусство перевода и жизнь литературы* / А.В. Федоров. – М.: Советский писатель, 1983. – 352 с.
334. *Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы)* / А.В. Федоров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1983. – 181 с.
335. *Федоров А.В. Ще раз про питання про перекладність (ідея перекладності в сучасній теорії перекладу)* / А.В. Федоров // “Хай слово мовлене інакше...” – К.: Дніпро, 1982. – С. 5–19.
336. *Федотова Н.О. Зв'язок семантичного та формально-синтаксичного аспектів суб'єктних трансформацій в англо-українському перекладі [Електронний ресурс]* / Н.О. Федотова. – Режим доступу : – <http://eprints.zu.edu.ua/2579/1/05fnoaup.pdf>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
337. *Фененко Н.А. Лингвокультурная адаптация текста при переводе: пределы возможного и допустимого* / Н.А. Фененко // Лингвистика и

межкультурная коммуникация. – Воронеж: Вестник ВГУ, 2001. – Вып. 1. – С. 70–75.

338. *Филлипова Ю.В.* К вопросу о семантико-прагматической характеристике диалогической реплики в вопросно-ответном единстве [Электронный ресурс] / Ю.В. Филлипова – Режим доступа : – http://tverlingua.by.ru/archive/006/section_3_6/3_6_6.htm, вільний. – Загол. з екрану. – Мова рос.

339. *Фирбас Я.* Функция вопроса в процессе коммуникации / Я. Фирбас // Вопросы языкознания, 1972. – № 2. – С. 55–65.

340. *Фокін С.Б.* Трансформація граматичної категорії стану при перекладі (на матеріалі іспанської та української мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / С.Б. Фокін. – Київ, 2004. – 16 с.

341. *Фортунатов Ф.Ф.* Избранные труды / Ф.Ф. Фортунатов. – Т. I–II. – М.: Наука, 1956. – 456 с.

342. *Франко І.Я.* Зібрання творів: В 50 т. / І.Я. Франко/ Редкол. С.П.Кирилук (голова) та ін. – К.: Наук, думка, 1976. –1980. – Т. 14–43.

343. *Фуко М.* Археология знания / М. Фуко. – Киев: Ника-Центр, 1996. – 208 с.

344. *Халдояниди Н.Л.* Сравнительная типология русского, немецкого и английского языков / Н.Л. Халдояниди. – Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 2001. – 153 с.

345. *Хайдеггер М.* Время и бытие / М. Хайдеггер. – М.: Республика, 1993. – 270 с.

346. *Харитонов І.К.* Теоретична граматика англійської мови / І.К. Харитонов: навчальний посібник. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 352 с.

347. *Харченко С.В.* Семантико-синтаксична та комунікативна структура речень спонукальної модальності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С.В. Харченко. – К., 2001. – 21 с.

348. *Хачапуридзе О.Н.* Вопросительное предложение (на материале английской диалогической речи): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / О.Н. Хачапуридзе. – Тбилисси, 1966. – 273 с.

349. *Хинтика Я.* Виды модальности / Я. Хинтики // Семантика модальных и интенциональных логик. – М.: Прогресс, 1981. – С. 41–59.

350. *Хомський Н.* Роздуми про мову / Н. Хомський [пер. з англ. О.П. Кошового]. – Львів: Ініціатива, 2000. – 352 с.
351. *Хорнби А.С.* Конструкции и обороты английского языка / А.С. Хорнби [пер. с англ.]. – М.: Буклет, 1992. – 336 с.
352. *Чайка Л.В.* Питальні висловлювання у комунікативному аспекті (на мат-лі англ. мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л.В. Чайка. – К., 1998. – 20 с.
353. *Чайка Л.В.* Питальні висловлювання у комунікативному аспекті (на мат-лі англ. мови): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Лариса Василівна Чайка. – К., 1998. – 163 с.
354. *Чак Є.Д.* Будемо знайомі! / Є.Д. Чак // Дивослово. – 1998. – № 6. – С. 21–23.
355. *Чала Ю. П.* Відтворення культурно-маркованих знаків вікторіанської доби в українських перекладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Юлія Петрівна Чала. – Київ, 2006. – 16 с.
356. *Чахоян Л.П.* О признаках высказывания / Л.П. Чахоян // Значение и смысл речевых образований: Межвуз. тематич. сб. – Калинин: КГУ, 1979. – С. 121–125.
357. *Чахоян Л.П.* Синтаксис диалогической речи современного английского языка / Л.П. Чахоян. – М.: Высш.шк., 1979. – 168 с.
358. *Чейф У.Л.* Значение и структура языка / У.Л. Чейф. – М.:, 1975. – 432 с.
359. *Чередниченко А.И.* Теория и практика перевода. Французский язык / А.И. Чередниченко, Я.Г. Коваль. – К.: Лыбидь, 1991. – 314 с.
360. *Чередниченко О.І.* Міжкультурні аспекти перекладу / О.І. Чередниченко // Мовні і концептуальні картини світу: Збірка наук. праць. Спец. випуск: Мови, культури, переклад у контексті Європейського співробітництва. Міжнародна конференція. Доповіді. – Київ, 2001. – С. 485–489.
361. *Чередниченко О.І.* Про мову і переклад / О.І. Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
362. *Черняховская Л.А.* Перевод и смысловая структура / Л.А. Черняховская. – М.: Международные отношения, 1976. – 262 с.
363. *Черняховская Л.А.* Семантика перевода / Редкол.: Л.А. Черняховская (отв. ред.) и др. – М.: Междунар. отношения, 1989.–135 с.

364. *Чуковский К.И.* Высокое искусство / К.И. Чуковский. – М.: Советский писатель, 1988. – 349 с.
365. *Чхетиани Т.Д.* Специализированные метакоммуникативные сигналы поддержания речевого контакта / Т.Д. Чхетиани // Прагматические и текстовые характеристики предикативных и коммуникативных единиц: Сб. научн. трудов. – Вып. 9. – Краснодар, 1987. – С. 27–32.
366. *Шабат С. Т.* Категорія питальної модальності в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С.Т. Шабат. – Івано-Франківськ, 2000. – 17 с.
367. *Шабат С. Т.* Категорія питальної модальності в сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Світлана Тарасівна Шабат. – Івано-Франківськ, 2000. – 203 с.
368. *Шатуновский И.Б.* Риторические вопросы как форма агрессивного речевого поведения / И.Б. Шатуновский // Агрессия в языке и речи. – М., 2004. – С. 19–37.
369. *Шаян Л.П.* Суспільні комунікації / Л.П. Шаян. – К.: ГК “Динаміка”, 2008. – 180 с.
370. *Швачко С.О.* Квантитативні одиниці англійської мови / С.О. Швачко [Перекладацькі аспекти]: посібник. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 128 с.
371. *Швачко С.О.* Типологія синтаксичних зв’язків (на матеріалі англійської, української та російської мов) / С.О. Швачко // Проблеми зіставної семантики. – 2003. – № 6. – С. 312–318.
372. *Шведова Н.Ю.* К изучению русской диалогической речи. Реплики-повторы / Н.Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1956. – №2. – С.67–82.
373. *Шведова Н.Ю.* О понятии “регулярная реализация структурной схемы простого предложения” / Н.Ю. Шведова // Мысли о современном русском языке. – М.: Просвещение, 1969. – С. 67–80.
374. *Шведова Н.Ю.* О соотношении грамматической и семантической структуры предложения / Н.Ю. Шведова // Словянское языкознание. – М.: Высш. шк., 1973. – С. 458–483.
375. *Шведова Н.Ю.* Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Н.Ю. Шведова. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – 378 с.
376. *Швейцер А.Д.* Перевод и лингвистика / А.Д. Швейцер. – М.: Воениздат, 1973. – 280 с.

377. *Швейцер А.Д.* Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер [АН СССР, Ин-т языкознания] / Отв. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Наука, 1988. – 214 с.

378. *Швейцер А.Д.* Эквивалентность и адекватность перевода / А.Д. Швейцер // Тетради переводчика. – М.: Междунар. отношения, 1989. – Вып. 23. – С. 31–39.

379. *Шевченко И.С.* Историческая динамика прагматики предложения. Английское вопросительное предложение 16–20 вв. / И.С. Шевченко. – Харьков: Константа, 1998. – 168 с.

380. *Шевченко І.С.* Історична динаміка прагматичних властивостей англійського питального речення (16 – 20 ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.С. Шевченко. – К., 1999. – 36 с.

381. *Шевченко И.С.* Абрис когнітивного вектора прагмалінгвістики / И.С. Шевченко, И.П. Сусов, Л.Р. Безуглая // Вісник Харків. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2008. – № 811 – С. 3–7.

382. *Шевякова В.Е.* Вариации порядка слов современного английского языка в аспекте функционального синтаксиса: автореф. дис. на соиск. наук. степ. докт. филол. наук: спец. 10.02.04 / В.Е. Шевякова. – М., 1986. – 25 с.

383. *Шевякова В.Е.* Современный английский язык (порядок слов, актуальное членение, интонация) / В.Е. Шевякова. – М.: Наука, 1980. – 383 с.

384. *Шевякова В.Е.* Функциональная роль порядка слов в неместоименном вопросительном предложении (общий вопрос) (На материале английского языка) / В.Е. Шевякова // Иностраный язык в школе. – 1973. – № 2. – С.22–28.

385. *Шевякова В.Е.* Функции инверсии в начальную позицию в английском предложении в аспекте адекватности перевода / В.Е. Шевякова, И.К. Старостина // Методика и лингвистика. Иностраный язык для научных работников. – М.: Наука, 1981. – 240 с.

386. *Шеловских Т.И.* Прагматическое пространство суггестивов (на материале французского языка) / Т.И. Шеловских // Коммуникативные и прагматические компоненты в лингвистическом исследовании: Сб. науч. тр. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1995. – С. 133–140.

387. *Шліхар Т.О.* Відтворення домінантних мовленнєвих актів в українських перекладах англійської драми: автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Т.О. Шліхар. – Київ, 2009. – 21 с.

388. *Шурма С.Г.* Поетика образу та символу в американському готичному оповіданні: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі новелістики Е. По, А. Бірса та Г. Лавкрафта): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.Г. Шурма. – К., 2008. – 20 с.

389. *Щепкина И.Г.* Категория интеррогативности в немецком и русском языках (сопоставительный аспект): автореф. дис. на соиск. наук. степ. докт. філол. наук: спец. 10.02.20 / И.Г. Щепкина. – Краснодар, 2001. – 25 с.

390. *Щерба Л.В.* О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Л.В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность – Л., 1974. – С. 24–39.

391. *Щербачук Н.П.* Семантико-синтаксична структура простого речення у діалогічному мовленні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.П. Щербачук. – Київ, 2006. – 19 с.

392. *Эвансон В.* Коммуникативная функция совета в английском языке. Прагматические аспекты обучения / В. Эвансон, Л.В. Цурикова // Коммуникативные и прагматические компоненты в лингвистическом исследовании: Сб. науч. тр. – Воронеж: изд-во Воронеж. ун-та, 1995. – С. 140–145.

393. *Яворская Г.М.* Принципы социолингвистического подхода к изучению языка / Г.М. Яворская // Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. – К., 1991. – С. 16–87.

394. *Якубинский Л.П.* О диалогической речи / Л.П. Якубинский // Избранные работы: Язык и его функционирование. – М.: Наука, 1986. – С. 17–58.

395. *Ярцева В.Н.* Контрастивная грамматика / В.Н. Ярцева. – М.: Наука, 1981. – 20 с.

396. *Ятель Г.П.* Англійська мова (поглиблений курс) для студентів технічних вузів / Г.П. Ятель. – К.: Вища школа, 1995. – 254 с.

397. *Akhmanova O.* Linguistics and Semiotics / O. Akhmanova. – М.: Moscow University Press, 1979. – 109 p.

398. *Akhmanova O.* The Morphology of the English Verb. Tense, Aspect and Taxis / O. Akhmanova. – М.: Moscow University Press, 1975. – 179 p.

399. *Akhmanova O., Mikael'an G.* Syntax: Theory and Method / O. Akhmanova. – М.: Moscow University Press, 1972. – 126 p.

400. *Alexander L.G.* Longman English Grammar / L.G. Alexander. – London: Longman, 2003. – 374 p.
401. *Alexeyeva I.O.* Theoretical Grammar Course of Modern English / I.O. Alexeyeva. – Vinnytsya: Nova Knyha Publishers, 2007. – 328 p.
402. *Austin J.L.* How to Do Things With Words / J.L. Austin. – Oxford: The Clarendon Press. – 126 p.
403. *Bach K.* Linguistic Communication and Speech Acts / K. Bach, R.M. Harnish. – Cambridge, L.: MIT, 1979. – 327 p.
404. *Baker Mona.* In Other Words. A Coursebook on Translation / Mona Baker. – London: Routledge, 1992 – 282 p.
405. *Bassnet-McGuire S.* Translation studies / S. Bassnet-McGuire. – Revised ed. – London and New York: Methuen, 1996. – 168 p.
406. *Bell R.T.* Translation and Translating / R.T. Bell: Theory and Practice. – London-New York: Longman, 1991. – 298 p.
407. *Belobrova V.A.* Analysis of the Simple Sentence and the Compound Sentence in Modern English / V.A. Belobrova. – Leningrad: Leningrad University Press, 1971. – 70 p.
408. *Biber D.* Longman Grammar of Spoken and Written English / D. Biber, S. Johanson. – Harlow: Pearson Education Publishing House, 2000. – 1204 p.
409. *Blokh M.Y.* A Course in Theoretical English Grammar / M.Y. Blokh. – Moscow: Vysshaya Shkola, 1983. – 383 p.
410. *Bluhmel R.* Die Haupttypen der heutigen neuhochdeutschen Wortstellung im Hauptsatz / R. Bluhmel. – Strassburg, 1914. – P. 33.
411. *Brown P.* Politeness: Some universals in language use / P. Brown, S. Levinson. – London, New York etc.: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
412. *Brown P.* Universals of Language Usage / P. Brown, S. Levinson: Politeness Phenomena // Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1978. – P. 56–289.
413. *Buber M.* Ich und Du / M. Buber // Buber M. Schriften zur Philosophie. – Munchen, 1962. – Bd. 1. – S. 78–166.
414. *Busarov V.V.* Essentials of Conversational English Syntax / V.V. Busarov. – M.: Просвещение, 1986. – 128 с.
415. *Catford J.G.* A Linguistic Theory of Translation. An Essay in Applied Linguistics / J.G. Catford. – London: Oxford University Press, 1967. – 103 p.

416. *Chafe W.L.* English Questions / W.L. Chafe // Project on Linguistic Analysis. – 2-nd Series. – Berkely: Dept. of Linguistics, 1968. – № 6. – P. 1–60.
417. *Chandler R.E.* A Handbook of Comparative Grammar For Students of Foreign Languages / R.E. Chandler, A.R. Hefler. – N.Y.: American Book Company, 1949. – 132 p.
418. *Chomsky N.* Aspects of the Theory of Syntax / N. Chomsky. – Cambridge: M.I.T. Press, 1969. – 251 p.
419. *Close R.A.* A Reference Grammar for Students of English / R.A. Close. – London: Longman, 1975. – 352 p.
420. *van Dijk T.A.* Studies in the pragmatics of Discourse / T.A. van Dijk. – The Hague: Mouton de Gruyter, 1982. – 331 p.
421. *Duff A.* Translation / A. Duff. – Oxford: Oxford University Press, 1990 – 264 p.
422. *Fedorenko O.I.* Sci-Tech Translation: Course-book / O.I. Fedorenko. – Ternopil: Karpiuk Publishing House, 2002. – Part 1. – 288 p.
423. *Finlay I.* Translating / I. Finlay. – London: English University Press, 1971. – 179 p.
424. *Fries Ch. C.* The Structure of English / Ch.C. Fries: An Introduction to the Construction of English Sentences. – London: Longman, 1961. – 305 p.
425. *Galperin I.R.* Stylistics / I.R. Galperin. – 2nd ed., revised. – Moscow: Higher School, 1977. – 332 p.
426. *Golovina T.* The Problem of Analytical Forms in Modern English Grammar Structure / T. Golovina. – Riga: Macibu lidzeklis, 1977. – 47 p.
427. *Gordon E.M.* A Grammar of Present-Day English / E.M. Gordon, I.P. Krylova. – Moscow: Vyssaya Skola, 1980. – 335 p.
428. *Halliday M.A.K.* An Introduction to Functional Grammar / M.A.K. Halliday. – London; Baltimore: E. Arnold, 1985. – 387 p.
429. *Harrison H.* Basic Facts of English Grammar / H. Harrison. – N.Y.: Collier Books, 1963. – 64 p.
430. *Hervey S.* Thinking Translation / S. Hervey, I. Higgins: A course in translation method. – London: Rutledge, 1992 – 328 p.
431. *Ilysh B.* The Structure of Modern English / B. Ilysh. – Л.: Просвещение, 1971. – 366 с.

432. *Irtenyeva N.F.* A Theoretical English Grammar (Syntax) / N.F. Irtenyeva, O.M. Barsova, M.Y. Blokh. – Moscow: Higher School Publishing House, 1969. – 143 p.
433. *Jaspers K.* Philosophie / K. Jaspers. – Berlin; Gottingen; Heidelberg: Springer, 1956. – Bd. 2. – S. 50–71.
434. *Jespersen O.* A Modern English Grammar on Historical Principles: in 7 Vols / O. Jespersen. – Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1949. – Vol 7. – 683 p.
435. *Kobrina N. A.* An Outline of Modern English Syntax / N. A. Kobrina, E.A. Korneyeva. – M.: Prosveschenie, 1965. – 212 p.
436. *Kobrina N.A.* An English Grammar: Syntax / N.A. Kobrina, E.A. Korneeva, M.I. Ossovskaya, K.A. Guzeeva. – M.: Просвещение, 1986. – 160 с.
437. *Korunets I.V.* Theory and Practice of Translation / I.V. Korunets. – Vinnitsa: Nova Kniha Publishers, 2003. – 448 p.
438. *Korunets' I.V.* Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages / I.V. Korunets'. – Vinnytsya: Nova Knyha Publishers, 2004. – 464 p.
439. *Kruisinga E.A.* Handbook of Present Day English / E.A. Kruisinga. – P.II. – English Accidence and Syntax. – Groningen, 1931. – 550 p.
440. *Lakoff R.* The Logic of Politeness or minding your p's and q's / R. Lakoff // Papers from the Ninth regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. – 1973. – P. 292–305.
441. *Leech G.* Principles of Pragmatics / G. Leech. – London – New York, 1983. – 250 p.
442. *Long R.B.* The Sentence and its Parts. A Grammar of Contemporary English / R.B. Long. – Chicago: The University of Chicago Press, 1961. – 528 p.
443. *Makarova L. K.* Structural Sentence Analysis in Action / L.K. Makarova. – Krasnodar: Krasnodar University Press, 1977. – 50 p.
444. *Mathesius V.* On Some Problems of Semantic Analysis of Grammar / V. Mathesius // Travaux de Cercle Linguistique de Prague/. – Vol. VI. – 1936. – P. 104–121.
445. *Miram G.* Translation Algorithms: Introduction to Translation Formalization / G. Miram. – Kyiv: Tvim inter, 1998. – 176 p.
446. *Morokhovska E.J.* Fundamentals of English grammar: Theory and practice / E.J. Morokhovska. – Kyiv: Vyšča Škola, 1993. – 472p.
447. *Moeschler J.* Dictionnaire encyclopedique de pragmatique / J. Moeschler, A. Reboul. – Paris: Seuil, 1994. – 975 p.

448. *Nasslin S.* The English Tag Question / S. Nasslin // A study of sentences containing tags of the type isn't it? is it? – 1984. – N 60. – P.40.
449. *Newmark P.* A Textbook of Translation / S. Nasslin. – New York, etc: Prentice Hall, 1988. – 292 p.
450. *Nida E.A.* Toward a Science of Translating / E.A. Nida. – Leiden: E.J. Brill, 1964. – 331 p.
451. *Nida E.A.* The Theory and Practice of Translation / E.A. Nida, C.R. Taber. – Leiden: E.J.Brill, 1969. – 197 p.
452. *Nida E.A.* Language Structure and Translation / E.A. Nida. – Stanford Univ. Press, 1975. – 283 p.
453. *Poustmá H.A.* Grammar of Late Modern English / H.A. Poustmá. – Part I. – The Sentence. – Groningen, 1928. – 540p.
454. *Quirk R.* The Grammar of Contemporary English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech. – London: Longman, 1972. – 1120 p.
455. *Quirk R.* A University Grammar of English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik [Под ред. И.П. Верховской]. – М.: Высш. шк., 1982. – 391 с.
456. *Rayevska N.M.* Modern English Grammar / N.M. Rayevska [Теоретична грамати́ка сучасної англійської мови]. – К.: Вища школа, 1976. – 304 с.
457. *Rayevskaya N.N.* English grammar. Theoretical Course / N.M. Rayevska. – Lviv: Lviv University Press , 1961. – 35 p.
458. *Rayevskaya N.N.* Present-day English syntax / N.M. Rayevska. – К.: Kyiv University Press, 1970. – 180 p.
459. *Roberts P.* English Syntax / P. Roberts. – N.Y., etc.: Brace and World, 1964. – 430 p.
460. *Sadock J. M.* Toward a Linguistic Theory of Speech Acts / J.M. Sadock. – N.Y., San Francisco, London: Academic press, 1974. – 168 p.
461. *Searle J.R.* Speech Acts / J.R. Searle: Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1970. – 306 p.
462. *Stalnaker Robert C.* Pragmatics / Robert C. Stalnaker // Semantics of Natural Language [Ed. D.Davidson, G.Harman]. – Dordrecht. Holland: Princeton University, 1972. – P. 380–397.
463. *Starikova O.M.* Seminars in Theoretical Grammar / O.M. Starikova, N.P. Alova. – 2-nd edition.– Kiev: Vischa Schola, 1980. – 181 p.
464. *Sweet H. A.* New English Grammar / H.A. Sweet: Logical and Historical. – P. 1, 2. – Oxford: Clarendon Press, 1955. – P. 2. – IX, 136 p.

465. *Shevchenko I.S.* Meaning as discursive construal in Cognitive-Pragmatic Paradigm / I.S. Shevchenko // *Нова філологія*. – Вип.2 (22) – Запоріжжя, 2005. – С. 182–186.

466. *Tcherednichenko O.I.* Theorie et Pratique de la Traduction. Le Francais / O.I. Tcherednichenko, Ya.G. Koval. – К.: Lybid, 1995. – 320 p.

467. *Theory of Translation and Comparative Literature. Antology of Critical Materials* / Edited by Igor Limborsky. – Черкаси: Східноєвропейський ун-т економіки і менеджменту, 2009. – 92 с.

468. *Thomson A.J.* A Practical English Grammar / A.J. Thomson, F.V. Martinet. – Oxford: Oxford Univ. Press, 1996. – 383 p.

469. *Volkova L.M.* Theoretical Grammar of English: Modern Approach / L.M. Volkova: навч. посібник. – К.: Освіта України, 2009. – 256 с.

470. *Walker E.* Grammar Practice for Upper-Intermediate Students / E. Walker, S. Elsworth. – Harlow: Longman, 1999. – 170 p.

2. ДЖЕРЕЛА МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

471. *Баррі Д. М.* Пітер Пен і Венді: Повість-казка: [Для мол. та серед. шк. віку] / Пер. з англ. В. Митрофанов; Іл. Л.Горошко. – К.: Школа, 2005. – 224 с.

472. *Баррі Д.М.* Пітер Пен / Пер. з англ. Н. Трохим. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2007. – 331 с.

473. *Баум Л.Ф.* Чарівник Країни Оз / Пер. з англ. М. Пінчевського. – К.: Школа, 2003. – 176 с.

474. *Баум Л.Ф.* Чари країни Оз: Повість-казка / Пер. з англ. Ю.Я. Лісняка. – К.: Школа, 2006. – 144 с.

475. *Баум Л.Ф.* Озма з країни Оз: Повість-казка / Пер. з англ. Ю.Я. Лісняка. – К.: Школа, 2006. – 176 с.

476. *Бічер Стоу Гаріет.* Хижина дядька Тома / Пер. з англ. В. Митрофанова. – К.: Веселка, 1975. – 407 с.

477. *Віночок: Казки, оповідання, скоромовки* // Хрестоматія для позакласного читання. / Уклад. Г.Ю. Рогінська. – Харків: Ранок-НТ, 2004. – 336 с.

478. *Гриб К.К.* Побратими. Повість: для серед. шк. віку. – К.: Веселка, 1979. – 192 с.

479. Дал Р. Чарлі і шоколадна фабрика / Пер. з англ. В. Морозова; За ред. О. Негребецького та І. Малковича. – К.: Вид. “А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА”, 2005. – 240 с.
480. Дал Роальд Матильда / Пер. з англ. В. Морозов. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2006. – 270 с.
481. Дефо Д. Робінзон Крузо / Пер. з англ. Є. Крижевича. – К.: Дніпро, 1985. – 263 с.
482. Діккенс Ч. Пригоди Олівера Твіста / Пер. з англ. М. Пінчевського, Г. Пінчевської-Чекаль, О. Тереха. – К.: Дніпро, 1987. – 423 с.
483. Керолл Л. Аліса в Задзеркаллі / Пер. В. Корнієнко [За ред. Малковича І.] – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2001. – 126 с.
484. Керролл Л. Аліса у країні чудес / Пер. з англ. В. Корнієнка. – К.: А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2001. – 133 с.
485. Керролл Л. Аліса у Дивокраї / Пер. з англ. В.Г. Наріжної. – Х.: Фоліо, 2008. – 139 с.
486. Кіплінг Д.Р. Казки / Пер. з англ. В. Панченка. – К.: Махаон-Україна, 2005. – 112 с.
487. Кіплінг Д.Р. Мауглі / Пер. з англ. Т.С. Безмат'євої. – Харків: Школа, 2003. – 381 с.
488. Кіплінг Д.Р. Як і чому: Казки. Для мол. шкіл. в. / Пер. з англ. Л.Т. Солонька. – К.: Веселка, 1984. – 128 с.
489. Конан Доль А. Утрачений світ: Повісті / Пер. з англ. М. Іванова. – К.: Веселка, 1994. – 302 с.
490. Конан Дойл А. Загублений світ. Маракотова безодня. Собака Баскервілів / Пер. з англ. С.М. Клименка. – Донецьк: ТОВ ВКФ “БАО”, 2006. – 448 с.
491. Конан Дойл А. Собака Баскервілів: Повість та оповідання / Пер. з англ. М.А. Дмитренка. – К.: Дніпро, 1992. – 447 с.
492. Конан Дойл А. Пригоди Шерлока Холмса / Пер. з англ. М.А. Дмитренка. – К.: Школа, 2006. – 349 с.
493. Купер Д.Ф. Звіробій: Роман / Пер. з англ. Л. Солонька, О. Тереха. – Харків: Фоліо, 2008. – 462 с.
494. Купер Д.Ф. Останній із могокан: Роман / Пер. з англ. І. Муращик. – Тернопіль: навч. кн. – Богдан; К.: Веселка, 2004. – 302 с.

495. *Купер Д.Ф.* Прерія / Пер. з англ. Є.Д. Крижевича. – К.: Веселка, 1982. – 366 с.
496. *Люїс К.С.* Хроніки Нарнії: Книга 1: Небіж чорнокнижника / Пер з англ. О. Манька. – Львів: Свічадо, 2001. – 168 с.
497. *Люїс К.С.* Хроніки Нарнії: Книга 2: Лев, Чаклунка і стара шафа / Пер. з англ. О. Манька. – Львів: Свічадо, 2002. – 152 с.
498. *Люїс К.С.* Хроніки Нарнії: Книга 3: Кінь і хлопчик / Пер. з англ. О. Манька. – Львів: Свічадо, 2003. – 168 с.
499. *Люїс К.С.* Хроніки Нарнії: Книга 4: Принц Каспіян / Пер. з англ. О. Манька. – Львів: Свічадо, 2004. – 192 с.
500. *Льюїс К.С.* Хроніки Нарнії. Лев, Біла Відьма та шафа / Пер. з англ. В. Наріжної. – Дніпропетровськ: Проспект, 2006. – 224 с.
501. *Льюїс К.С.* Хроніки Нарнії. Небіж чаклуна / Пер. з англ. В. Наріжної. – Дніпропетровськ: Проспект, 2005. – 224 с.
502. *Марк Твен.* Принц і злидар: Повість / Пер. з англ. М. Рябової. – К.: Котигорошко, 1994. – 160 с.
503. *Мілн А. А.* Вінні-Пух і Всі-Всі-Всі / Пер. з англ. В. Панченка. – К.: Махаон–Україна, 2005. – 224 с.
504. *Мілн А.А.* Вінні-Пух і всі-всі-всі / Пер. з англ. І. Ільїна, О. Кальніченка та І. Мельницької. – Харків: Книжковий клуб „Клуб сімейного дозвілля”, 2007. – 256 с.
505. *Мілн А.А.* Вінні-Пух та його друзі / Пер. з англ. Л. Солонька. – К.: Веселка, 1982. – 221 с.
506. *Нестайко В.З.* В Країні Сонячних Зайчиків: повісті-казки. – Харків: Белкар-книга, 2007. – 256 с.
507. *Нестайко В.З.* Дивовижні пригоди в лісовій школі: Сонце серед ночі. Пригоди в павутині. – Харків: ВД «Школа», 2008. – 208 с.
508. *Нестайко В.З.* Одиниця з обманом: повісті й оповідання. – Харків: ВД «Школа», 2008. – 320 с.
509. *Нестайко В.З.* Тореадори з Васюківки: Трилогія про пригоди двох друзів. – Вид. 10-те. – К.: Вид. “А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА”, 2009. – 542 с.
510. *О’Генрі.* Вибране: Королі і капуста. Новели та оповідання / Пер. з англ. Ю. Іванова, М. Дмитренка, О. Логвиненка, М. Тупайла. – К.: А.С.К., 2006. – 703 с.

511. *О'Генрі. Вождь Червоношкірих: Оповідання / Пер. з англ. Р.М. Дерев'янченко. – Харків: ВД “Школа”, 2002. – 464 с.*
512. *Осеєва В. Васюк Трубачов і його товариші. – К.: Молодь, 1953. – 328 с.*
513. *Промінець: Казки, вірші, оповідання // Хрестоматія для позакласного читання. / Уклад. Г.Ю. Рогінська. – Харків: ПП “Чиженко С.Ю.” ПП “Поляков В.К.”, 2006. – 384 с.*
514. *Ролінг Дж.К. Гаррі Поттер і Філософський камінь / Пер. з англ. В. Морозова за ред. І. Малковича та П. Таращука. – К.: А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 1997. – 315 с.*
515. *Селінджер Дж.Д. Над прірвою у житті: повісті, оповідання / Пер. з англ. О. Логвиненка. – К.: Молодь, 1984. – 272 с.*
516. *Семиліточка: Укр. нар. казки у записах та публ. письменників ХІХ – поч.ХХ століття: Для мол. та серед. шк. віку / [Упоряд., передм. і приміт. Л. Ф. Дунаєвської]. – К.: Веселка, 1990. – 319 с.*
517. *Сетон -Томсон Е. Казки про тварин / Пер. з англ. – Київ: Освіта, 1999. – 150 с.*
518. *Сонечко: Казки, оповідання, скоромовки // Хрестоматія для позакласного читання. / Уклад. Г.Ю. Рогінська. – Харків: Ранок-НТ, 2005. – 320 с.*
519. *Скотт В. Айвенго / Пер. з англ. Ю.Я. Лісняка та Г.Г. Лозинської. – К.: Веселка; Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 435 с.*
520. *Скот В. Квентін Дорвард / Пер. з англ. А.О. Білецького. – К.: Молодь, 1973. – 416 с.*
521. *Стівенсон Р.Л. Острів скарбів: Роман / Пер. з англ. Ю.В. Корецького. – К.: Веселка, 2003. – 206 с.*
522. *Толкієн Дж.Р.Р.. Володар Перснів: Дві Вежі / Пер. з англ. А. Немірова. – Х.: Фоліо, 2003. – 320 с.*
523. *Толкієн Дж.Р.Р. Володар Перснів: Хранителі Персня / Пер. з англ. А. Немірова. – Х.: Фоліо, 2003. – 432с.*
524. *Толкін Дж. Р. Р. Володар перстенів / Пер. з англ. Олена Фешовець. – Львів: Астролябія, 2006. – 1088 с.*
525. *Треверс П.Л. Мері Поппінс: Повість-казка / Пер. з англ. Є.А. Горевої. – К.: Веселка, 1981. – 199 с.*

526. *Уайльд О.* Казки та розповіді (для шкільного віку) / Пер. з англійської І. Корунця. – К.:Школа, 2003. – 137 с.
527. *Українські народні казки: Дівчинка- тростинка.* – Донецьк: ТОВ ВКФ “БАО”, 2005. – 288 с.
528. *Українські народні казки: Для мол. та серед. шк. віку* / [Упоряд. та передм. Л. Ф. Дунаєвської]. – 2-ге вид. – К.: Веселка, 1988. – 285 с.
529. *Barrie J.M.* Peter Pan. – London: Wordsworth Editions Limited, 1993. – 176 p.
530. *Baum L.F.* Ozma of Oz. – Chicago: Rand Mc Nally & co., 1977. – 258 p.
531. *Baum L. F.* The Magic of Oz. – Mineola, NY: Dover Publications, 2001. – 266 p.
532. *Baum L.F.* The Wonderful Wizard of Oz. – New York; Scarborough (Ontario): New Amer. Libr., 1984. – 219 p.
533. *Beecher Stowe H.* Uncle Tom’s Cabin: Книга для читання на англ. яз. – СПб.: КАРО, 2006. – 786 с.
534. *Carrol L.* Alice’s Adventures in Wonderland. – London: Penguin Books, 1994. – 160 p.
535. *Dickens Ch.* Oliver Twist. – London: Penguin Popular Classics, 1994. – 511 p.
536. *Conan Doyle A.* The Adventures of Sherlock Holmes. – Berkshire: Penguin Popular Classics, 1994. – 302 p.
537. *Conan Doyle A.* The Best of Sherlock Holmes / Edited by David Stuart Davies. – Chatham: Worldworth classics, 1998. – 397 p.
538. *Conan Doyle A.* The Last World and Other Stories. – Ware, Hertfordshire: Worldworth Ed. Ltd., 1995. – 461 p.
539. *Cooper J.F.* The Last of the Mohicans. – London: Penguin Popular Classics, 1994. – 415 p.
540. *Cooper J. F.* The Praire. – London: Penguin Books Ltd, 2002. – 366 p.
541. *Cooper J. F.* The Deerslayer. – London: Wordsworth Classics, 2006. – 424 p.
542. *Defoe D.* Robinson Crusoe. – Berkshire: Penguin Popular Classics, 1994. – 298 p.
543. *Dahl R.* Charlie and the Chocolate Factory. – Moscow: Zakharow, 2004. – 267 p.
544. *Dahl R.* Matilda. – London: Puffin Books, 2001. – 232 p.

545. *Kipling R.* Just so Stories for Little Children. – СПб.: КАРО, 2004. – 288 p.
546. *Lewis C.S.* The Chronicles of Narnia. – London: Harper Collins Publishers, 2005. – 767 p.
547. *Mark Twain.* The Prince and the Pauper. – London: Oxford University Press Inc., 1996. – 345 p.
548. *Milne A.A.* Winnie-The-Pooh. – М.: Захаров, 2005. – 208 с.
549. *O.Henry.* Hearts and crosses and other stories. – С.-Пб.: КАРО, 2004. – 352 с.
550. *O.Henry.* 41 Stories by O.Henry / Select. and with an introd. by B. Raffel. – N.Y. etc.: New American Library, 1984. – 413 p.
551. *Rowling J.K.* Harry Potter and the Philosopher's Stone. – London: Bloomsbury Publishing Plc, 1997. – 223 p.
552. *Salinger J.D.* The Catcher in the Rye. – St. Petersburg: Antology, 2006. – 256 p.
553. *Scott W.* Ivanhoe. – London: Wordsworth, 2000. – 439 p.
554. *Scott W.* Quentin Durward. – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1962. – 398 p.
555. *Stevenson R.L.* Treasure Island. – London: Wordsworth Editions Limited, 1993. – 218 p.
556. *Thomson E.S.* Stories about Animals. – Київ: Радянська школа, 1961. – 134 p.
557. *Tolkien J. R. R.* The Lord of the Ring. Book 1. – Volume 1. – М.: Rolf, 2002. – 288 p.
558. *Tolkien J. R. R.* The Lord of the Ring. Book 2. – Volume 1. – М.: Rolf, 2002. – 256 p.
559. *Tolkien J.R.R.* The Lord of the Ring. Book 2. – Volume 2. – М.: Rolf, 2002. – 224 p.
560. *Tolkien J.R. R.* The Lord Of The Rings: Two Towers.– Boston.: Houghton Mifflin, 1995. – 296 p.
561. *Tolkien J. R. R.* The Lord Of The Rings: The Fellowship of the Ring. – Boston.: Houghton Mifflin, 1991. – 370 p.
562. *Tolkien J.R.R.* The Hobbit Or There And Back Again. – London: Unwin Books, 1937. – 256 p.
563. *Travers P.L.* Mary Poppins. – London: Collins, 1964. – 224 p.

564. *Wilde O. Fairy Tales.* – М.: Progress, 1979. – 211 p.

565. *Wilde O. Lord Arthur Savile's Crime and Other Stories* – London: Penguin Books Ltd, 1994. – 194 c.

3. ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

566. *Англо–український словник: Близько 120 000 слів.: У 2 т. / Склад М.І. Балла.* – К.: Освіта, 1996. – Т.1. – 752 с.

567. *Англо–український словник: Близько 120 000 слів.: У 2 т. / Склад М.І. Балла.* – К.: Освіта, 1996. – Т.2. – 712 с.

568. *Білоштан А.П., Бойко М.Ф. та інші. Словник української мови (у 7 томах) / за ред. І.К. Білодіда, А.А. Борячка, Г.М. Гнатюка.* – 2 т. – К.: Наукова думка, 1971. – 552 с.

569. *Великий тлумачний словник сучасної української мови / За ред. В.Т. Бусел.* – К.: Ірпінь: Перун, 2001. – 14440 с.

570. *Гороть Є.І., Коцюк Л.М., Малімон Л.К., Павлюк А.Б. Англо–український словник / За заг. керівництвом Є.І. Гороть.* – Вінниця: Нова Книга, 2006. – 1700 с.

571. *Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь.* – 5-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 320 с.

572. *Новый англо–русский словарь / Сост.: В.К. Мюллер, В.Л. Дашевская, В.А. Каплан и др.* – 7-е изд. – М.: Русский язык, 2000. – 880 с.

573. *Російсько–український словник / За ред. В.В. Жайворонка.* – К.: Абрис, 2003. – 1401 с.

574. *Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія.* – Полтава: Довкілля–К, 2006. – 716 с.

575. *Словарь лингвистических терминов / Сост. О.С. Ахманова.* – 2-е изд., стер. – М.: Сов. Энциклопедия, 1969. – 608 с.

576. *Словник лінгвістичних термінів / Упоряд.: Д.І. Ганич, І.С. Олійник.* – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.

577. *Словник труднощів в українській мові / За ред. С.Я. Єрмоленко.* – К.: Радянська школа, 1989. – 334 с.

578. *Тонер П.М. Перевод художественный // Краткая литературная энциклопедия.* – М., 1968. – Т. 5. – С. 656–665.

579. *Украинский семантический словарь. Проспект* / М.М. Пещак, Н.Ф. Клименко, Е.Ф. Карпиловская и др. – К.: Наук. думка, 1990. – 264 с.
580. *Українська мова: Енциклопедія* / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зеблюк та ін. – К.: Укр. Енцикл., 2000. – 752 с.
581. *Філософський словник* / За ред.В.І. Шинкарука. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
582. *Языкознание. Большой энциклопедический словарь* / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – 688 с.
583. *Cambridge International Dictionary of English*. – Cambridge University Press, 1995. – 1773 p.
584. *Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. Second Edition*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 480 p.
585. *Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 490 p.
586. *Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. – М.: Russian Language Publishers, Oxford University Press, 1982. – Vol. II. – 528 p.
587. *Longman Dictionary of Contemporary English. Special Edition: In 2 vols*. – Moscow: Longman, 1992. – 1229 p. – Vols 1–2.
588. *Ukrainian-English Dictionary* / Compiled by С.Н. Andrusyshen and J.N. Krett. – Toronto: University of Toronto Press, 1990. – 1163 p.